DÜNYA MUHARRİRLERİNDEN TERCÜMELER SERİSİ : 91

Aldous Huxley

NİCE YAZLARDAN SONRA

Türkçesi çeviren

AVNİ BAŞMAN

İSTANBUL

REMZİ KİTABEVİ

Ankara caddesi, 49

DÜNYA MUHARRİRLERİNDEN TERCÜMELER SERİSİ: 91

ALDOUS HUXLEY

NİCE YAZLARDAN SONRA

Tercüme eden:
Avni BAŞMAN

İSTANBUL
REMZİ KİTABEVİ
93 Ankara Caddesi 93

GÜVEN Basımevi — İstanbul — 1946

Ağaçlar çürür, ağaçlar çürür ve devrilir,
Bulutlar ağlar, içlerini toprağa döker,
İnsan gelir, tarlayı sürer; göçer, altında yatar,
Ve nice yazlardan sonra kuğu da ölür.

TENNYSON, *"Tithonus."*

BİRİNCİ KISIM

Point Counter Point), essai'leri, kritikleri ile zamanın ahlâkını, edebiyatını, sanatını, örfünü, âdetlerini pek zeki ve ince, fakat o nisbette de acı ve dokunaklı bir istihza ile mütemadiyen hırpaladı.

Fakat Huxley'nin cevval zekâsı hep ayni sahada kalamazdı Yalnız bu zamanın cemiyetini hicvetmek kâfi değildi. XX. asır insanlığının şimdiki gidişle ilerde nasıl bir cemiyet haline geleceğini göstermek de lâzımdı. *Brave New World* fantezi-romanı ile bunu da yaptı. (Bu roman Orhan Burian tarafından "Yeni Dünya" adı ile Türkçeye çevrilmiş ve M. Eğitim Bakanlığı neşriyatı arasında çıkmıştır.)

1932den sonra Huxley'de bariz bir değişiklik görülür. O zamana kadar yalnız yıkıcı bir satirist iken, ondan sonra büsbütün başka bir yol tuttu: yıkıcılıktan bir nevi yapıcılığa döndü ve Hindû ve Buddhist felsefelerinden mülhem gibi görünen «*New Statesman*, 14.10.1939, da bir münekkidin 'sinthetik Yogo-Buddhik-Hristiyan dini' diye tavsif ettiği mistik bir ahlâk telâkkisini terviç eden bir moralist oldu. *Ends and Means* essai'si ile *Eyless in Gaza* ve, tercümesini Türk okuyuculara takdim ettiğim, *After Many a Summer* romanları ondaki bu yeni inkişafın mahsulleridir. 1941de çıkan *Grey Eminence* adlı romansı biyografi ile 1945te neşrettiği *Time Must Have a Stop* romanı da bu değişmenin en yeni tezahürleridir.

Aldous Huxley şimdi Amerikada yaşıyor. İkinci Dünya Harbinden önce karısı ile birlikte Kaliforniyada Santa Monica'da bir ev kiralamışlardı. *After Many a Summer* ile ondan sonra neşrettiği kitaplarını orada yazdı. Son yıllarda gene Kaliforniyada Mojave çölü kenarında Llano şehrinde yerleşti.

Aldous Huxley, belki de, doğuşu, aile muhiti, geçirdiği göz ârızası, mizacı, geniş kültürü ve hususiyle Birinci Dünya Harbinden sonraki buhran devresinin hassas ruhu üzerindeki menfi tesirleri sebebinden, bir nevi "fikrî aristokrasi" havası içinde cemiyetten uzakta durmayı ve hâdiselere uzaktan bakmayı tercih etmiş gibi görünmektedir. Bir münekkidin dediği gibi, o, insanda "âdeta bir kütüphane içinde mahpus kalmış ve

insanları kitap sahifelerinin arkasından görmüş" intıbaını bırakır. Bundan dolayıdır ki, romanları başka cihetlerden pek yüksek olan değerlerine rağmen, roman olmaktan ziyade roman şeklinde yazılmış *essai*'lerdir. Tercümesini takdim ettiğim romanındaki şahıslardan Jeremy Pordage için söylediği "ancak kelimelere tercüme edilerek bir kitabın yaprakları arasına hapsedildiği zamandı ki (onun nazarında) eşya bir mâna kazanır ve hayat da rahat ve huzura kavuşurdu" sözü hemen aynen Huxley'nin kendisi için de söylenebilir, sanıyorum. İhtiva ettikleri sonsuz edebî telmihler ve türlü iktibaslardan başka kitaplarının hattâ isimleri bile, meselâ, Shakespeare'den *(Brave New World, Time Must Have a Stop)*, Milton'dan *(Eyless in Gaza)*, Tennyson'den *(After Many a Summer)* v.s. alınmıştır. Bu sebeple Huxley'nin eserleri ortalama İngiliz okuyucuların bile kolay-kolay sökecekleri şeylerden değildir. Böyle olduğu için tercüme edilmeleri de son derece güçtür. İçlerinde romana en ziyade benzeyen ve asıl mevzuu çok eğlenceli olduğu için merakla okunabilen *After Many a Summer*'dir. Türk okuyuculara Huxley'i tanıtmak için, diğerleri arasında, bu kitabı tercih etmemin bir sebebi de işte eserin bu hususiyetidir. Romanın themi Tennyson'un bir şiirinden mülhemdir, nitekim kitabın ismi de o şiirin bir mısramdan alınmıştır. Tithonus, Yunan mitholojisinde, tanrılardan sonsuz ömür istemiş ve dileğine kavuşmuş olan bir adamdır. Fakat sonsuz ömürle birlikte devamlı bir gençlik de istemeyi düşünmemiş olduğu için, sonu gelmez ömrünü ihtiyarlığın kötrümlüğü içinde ve "ne mutlu o insanlara ki ölmek imtiyazı ile bahtiyardırlar" diye inleyerek geçirmeğe mecbur kalmıştır.

Eylûl, 1946

Avni BAŞMAN.

Bu yazıyı hazırlarken **New Statesman** ile **Spectator**'de çıkmış olan tenkitlerden, ve Douglas Jerrold'un bir makalesinden de istifade ettim. Bunları British Council'den Miss J. Scott-Smith'in yardımı ile bulabildiğim için kendisine müteşekkirim. **A.B.**

I

Her şey telgrafla oluvermişti; Jeremy Pordage, kurşunî üniformalı, yakasına karanfil takmış zenci şoförü arayacaktı; zenci şoför de, elinde *Wordsworth'un Şiirleri*'ni tutan orta yaşlı bir İngiliz'i gözleyecekti. İstasyon kalabalıktı ama güçlük çekmeden buluştular.

"Mr Stoyte'un şoförü?"

"Mr Pordage?"

Jeremy başı ile evet işareti verdi ve, bir elinde *Wordsworth*, öbür elinde şemsiyesi, kollarını, otomat bir mankenin özür dilemesine benzer bir tavırla, yarı uzatarak, kusurlarını dolgun ve alaycı bir şuurla pek iyi bildiği zavallı yüzünü ve, bîçareliğini büsbütün açığa vuran, gülünç elbisesini teşhir etti. İçinden "Biliyorum, zavallı bir şey ama, ne yapayım ki ben buyum" diyormuş gibi idi. Tedâfüi ve hemen hemen koruyucu bir kendini-küçük-gösterme hali onda âdeta huylaşmıştı: başkalarından gelebilecek istihfafın tesirini kırmak için, her fırsatta ve her vesile ile, manevî bir korunma aşısı gibi, bu tedbire sarılırdı. Birden aklına geldi: Acaba onların bu demokrat Far West'lerinde şoförün eli sıkılır mı idi? — Hele şoför bir mavro olup da, insan, ona, müstemlekeci bir memleketten geldiği halde kendisinin bir müstemleke kodamanı olmadığını göstermek isteyiverince? Neticede hiç bir şey yapmamaya karar verdi. Yahut, daha doğrusu, her vakit kendi kusurlarını bilmekten duyduğu aykırı haz ile söylediği gibi, kararın zoru altında kaldı. O, ne yapacağını düşünürken, şoför kasketini çıkardı, hafifçe mübalâğalı eski üslûbda bir zenci uşak rolü oynayarak, eğildi, dişlek bir tebessümle "Los Angeles'e sefa geldiniz, efendim" dedi. Sonra şarkı söyler gibi çıkan sesinin tonunu tiyatro edasından

mahrem konuşma tarzına çevirerek " Mr Pordage," dedi, "elinizde kitap olmasaydı bile, ben sizi sesinizden tanıyacaktım."

Jeremy hafif bir can sıkıntısı ile güldü. Amerikada geçirdiği bir hafta, sesini kendisine de tanıtmıştı. Bu, Harbden on yıl önce Cambridge'de Trinity College'deki talebeliğinde kazandığı kısık ve düdük gibi bir sesti. İnsana İngiliz katedrallerinin akşam dualarını hatırlatırdı. Memlekette iken konuştuğu zaman sesine dikkat eden olmıyordu. Meselâ kıyafetini veya yaşını, vaziyetini korumak maksadı ile, alaylı sözlerle örtüverdiği halde, sesi için böyle yapmaya lüzum görmezdi. Burada, Amerikada ise, hal başka idi. Bir kahve isteyiverdi veya apteshanenin (bu aykırı ülkede apteshanenin adı da başka idi ya) yolunu sordu mu, herkes ona, sanki panayırlarda seyrettirilen acayip bir mahlûka bakıyormuş gibi, istihzalı bir merakla dikkat ediyordu. Bu, hiç de hoş bir şey değildi.

Mevzuu değiştirmek için telâşlı telâşlı "hamal nerede?" diye sordu.

Bir kaç dakika sonra yolda idiler. Arabanın arkalığına yaslanınca şoförün konuşma menzili dışında kalacağını uman Jeremy Pordage kendisini yalnız etrafı seyretmek hazzına verdi. Cenubî Kaliforniya otomobilin camları önünde geçit resmi yapıyordu. Ona düşen de sadece gözlerini açık tutuvermekti.

İlk görünen Afrikalılarla Filipinlilerin, Japonlarla Meksikalıların oturduğu berbat sokak oldu. Burada siyah ile sarı ve esmer ne kadar değişmiş, birbirine ne kadar karışmıştı! ne çok çeşit melezler vardı! ya kızlar, sun'î ipeklere bürünmüş ne güzel şeylerdi! "Ya beyaz muslinler içinde siyah dilberler!" *Prelude*' (1 de pek sevdiği mısra aklına geldi. Kendi kendine gülümsedi. Şimdi berbat sokak bitmiş, yüksek binaları ile ticaret mahallesi başlamıştı.

Ahali daha kafkasî bir renkte idi. Her köşede bir *drug-store* (2 vardı. Gazete müvezzileri Franco'nun Barcelona'ya yüklendiğini bağıran manşetleri gösteriyorlardı. Gelip geçen

---

1) **The Prelude**, Wordsworth'ün autobiografik şiiri. — T.

2) **Drug-store**, Amerikada hem ecza, hem tuvalet eşyası, hem de kahve, süt, pasta ve dondurma satan dükkânların adıdır. — T.

kızların çoğu sessiz bir duaya dalmış görünüyorlardı; lâkin, Jeremy, çok geçmeden, farkına vardı: bunlar sadece sakız çiğniyorlardı. Allah değil, sakız. Derken araba birden bir tünele girdi ve oradan başka bir âleme çıktı: benzin istasyonları, büyük afiş lehvaları, bahçeler içinde tek katlı evleri, boş arsaları, kirli kâğıt yığınları, şurada burada dükkânları, büroları ve, insanı haylı şaşırtacak şekilde, Granadadaki Cartuja'ya benziyen primitif üslûpta Methodist kiliseleri, Canterbury katedralini andıran katolik kiliseleri, Ayasofya biçiminde sinagogları, medhalleri merdivenli ve sütunlu, banka binalarını hatırlatan Christian Science kiliseleri ile geniş ve dağınık bir şehir-civarı âlemi. Mevsim kıştı, vakit sabahın ilk saatleri idi; lâkin güneş parıl parıldı, gök yüzünde tek bulut yoktu. Araba garba doğru gidiyordu, ilerledikçe, arkalarından mail vuran ziya her binayı, semaya mürtesem düşen her işaret levhasını, her afiş tahtasını, sanki projektörmüş de yeni gelenlere bütün manzarayı göstermek istiyormuş gibi, aydınlatıyordu.

YEMEKLER. KOKTEYLLER. SABAHLAYANLAR KABARESİ.

JUMBO MALTLARI

İŞİNİ CONSOL SUPER-BENZİNİ İLE GÖR

GİDECEĞİN YERE CONSOL SUPER-BENZİNİ İLE GİT.

BEVERLY PANTHEON'DA KİBAR CENAZE TÖRENLERİ PAHALI DEĞİLDİR.

Araba hızla gidiyordu. İşte şurada boş bir arsanın ortasında, oturan buldog şeklinde bir lokanta vardı, kapısı iki ön ayağının arasında idi, gözleri ışıklı idi. Jeremy Pordage, kendi kendine, *Zoomorph*, dedi, tekrar etti: *zoomorph*, böyle kelimeler söylemekten âdeta bir âlim hazzı duyardı.

AS'TROLOJİ, NUMEROLOJİ, İNSAN RUHUNUN OKUNMASI.

NUTBERGER'LERE BUYURUN — kim bilir, bu da nasıl şeydi? Karar verdi, ilk fırsatta alacaktı: bir Nutberger, bir de Jumbo maltı.

CONSOL SUPER-BENZİNİ BURADA; DURUN.

Şaşılacak şey, şoför durdu. "On şişe Super Super" dedi; sonra Jeremy'ye döndü, ilâve etti: "Bu bizim şirkettir, Mr Stoyte direktörüdür". Sokağın ortasında enlemesine asılmış ilânı gösterdi. Jeremy okudu: BORÇ İSTEYENLERE ON BEŞ DAKİKADA PARA VERİLİR; FİNANS KORPORASYONUNUN HALKA HİZMET BÜROSUNA DANIŞIN.

Şoför azametle: "Bu da bizim şirketlerden biri", dedi.

Araba hareket etti. Kocaman bir afiş lehvasından, Magdalen' [1]'inki gibi, güzel yüzü ıstıraptan yıpranmış bir kadın bakıyordu. Altındaki yazı ilân ediyordu:

HAYATIN KAYBOLAN ŞİİRİ. İLİM İSBAT EDİYOR Kİ, GENÇLERİN YÜZDE 75İNDE HALİSTOSİS [2] VARDIR.
KEDERLİ ZAMANLARINDA BEVERLY PANTHEON SANA YAR OLSUN
YÜZ TUVALETİ, PERMANANT, MANİKÜR.
BETTY'NİN GÜZELLİK YURDU

Ondan sonra gelen kapı Western Union'un bürosu idi. Sahi annesine telgraf çekecekti, bak şu işe, az kalsın unutuyordu. Jeremy eğildi ve, hizmetçilere hitabederken daima yaptığı gibi, özür dileme edası ile şoföre biraz durmasını söyledi. Araba durdu. Tavşan yüzünü andıran halim simasında dalgın bir ifade ile arabadan indi, sokağın karşı tarafına geçti, büroya girdi.

Yazarken hafifçe gülümsüyordu: Mrs Pordage, Araukaryalı [3] Köşk, Woking, İngiltere. Bu adresteki lâtif münasebetsizlik tükenmez bir eğlence kaynağı idi. Araukaryalı Köşk, Woking. Annesi evi satın aldığı zaman ismini değiştirmek istemişti, çünkü pek tipik orta-tabaka bir isimdi, tıpkı Hilaire Belloc'un [4] bir alayına benziyordu. Lâkin Jeremy itiraz etmiş "Aman güzelliği bunda, asıl letafeti bu isimde" demişti. Ve böy-

1) Marie Madeleine, Günahkâr bir kadın iken İsâ'ya iman ederek sadık bir hıristiyan olmuştur. Azizlerdendir. — T.

2) Kronik ağız kokusu — T.

3) Araukarya, eksotik bir çam nevi. — T.

4) Mizahî şiirleri ile tanınmış bir İngiliz muharrirdir. Katoliktir. Orta-tabakaya mensup İngilizlerin muhafazakârlıkları ile alay eder. — T.

le bir adreste oturmanın ne kadar yerinde ve isabetli olacağına annesini kandırmağa uğraşmıştı. Evin adı ile evde oturanların hali arasında ne hoş, ne komik bir aykırılıktı bu. Oscar Wilde'in eski muhibbi, zarif ve kültürlü Mrs Pordage parlak mektuplarını Araukaryalı Köşk'ten yazınca; oğlunun meşhur olan çeşitli bilgisi ve acayip şekilde süzme nükteleri ile yazacağı eserler gene o Araukaryalı Köşk'ten — hem de Woking'de — ortaya çıkınca ne güzel, ne tersine dönmüş bir tezat olacaktı! Mrs Pordage oğlunun ne demek istediğini hemen anladı. Zaten nüktelerinizi kendisine sezdirmek için uğraşmanıza hiç lüzum yoktu. İstediğiniz kadar ima ile anlatın, kesik cümlelerle söyleyin, muhakkak maksadınızı anlardı. Araukaryalı Köşk gene Araukaryalı Köşk kaldı.

Jeremy adresi yazdıktan sonra durdu; düşünceli düşünceli kaşlarını çattı. Eski alışıklığı ile kurşun kalemi ısıracaktı — lâkin buradaki kalemin zincirle bağlı ve ucu pirinç mahfazalı olduğunu görünce canı sıkıldı. Adresi yüksek sesle bir daha okudu: Mrs Pordage, Araukaryalı Köşk, Woking, İngiltere. Bu kelimelerin, kendisine maksadına en uygun, en mükemmel bir telgraf metni ilham edeceğini ummuştu — Annesinin ondan beklediği telgraf hem muhabbet dolu, hem nükteli olacaktı; ince bir alay içinde hakikî bir sevgi bağlılığı gizliyecek; kadının analık hâkimiyeti tanınmakla beraber bu hâkimiyetle biraz şaka da edilecekti, tâki ihtiyar kadın oğlunun tamamiyle hür düşünceli, kendisinin de anaların en az müstebidi olduğunu iddia edebilsin de gönlü rahat etsindi. İş kolay değildi — hususiyle böyle zincire vurulmuş bir kalemle. Bir kaç muvaffakiyetsiz denemeden sonra şu şekilde karar kıldı: "İklim yarı-tropik olduğundan çamaşır maddesi hakkındaki vâdimden cayacağım stop. Bu olabildiğine büyütülmüş de tamamlanmamış Bournemouth'u [1] beğenmiyeceğini bildiğimden seni burada kendin için değil, kendim için görmek istiyorum stop"

Gişenin iç tarafından kız sordu: "Tamamlanmamış ne?..."

Jeremy harfleri söyledi: "B-o-u-r-n-e-m-o-u-t-h" gülümsedi; gözlüğünün çift-mihraklı camları arkasında gözlerini

1) İngilterede bir sayfiye şehri. — T.

kırpıştırdı. Ve hiç farkında olmadan, küçük lâtifelerinden birini söylediği zaman daima yaptığı otomatik hareketle, cilâlı çıplak başını okşadı, çınlayan bir sesle "Malûm ya" dedi, "elinden gelse hiç bir seyyahın ayak basmayacağı bir liman."

Kız karşısındakine alık alık baktı; sonra bu sözün tuhaf bir şey olması icap edeceğini tahmin ettiği, ve müşterilere nâzik görünmek Western Union şirketinin ana kaidesi olduğunu hatırladığı için parlak bir tebessümle mukabele etti. Karşısındaki zavallı başçağızın beklediği de zaten bu idi. Yazmağa devam etti: "Grasse'tan hoşlandığını umuyorum stop. Sevgiler Jeremy."

Telgraf pahalıya mâl oldu; bereket versin (cüzdanını çıkarırken içinden geçiriyordu), bereket versin, Mr Stoyte ücreti yüksekten tutmuş, gani gani vermişti. Üç ay çalışmaya karşı altı bin dollar. Pahalılık artık vız-gelirdi.

Arabaya döndü, hareket ettiler. Millerce yol aldıkları halde şehir-civarı, benzin istasyonları, boş arsalar, kiliseler, dükkânlar bitmedi, tükenmedi, kendileri ile birlikte sürdü gitti, Sağda, solda palmiyeler veya biber ağaçları, yahut akasyalar arasında heybetli ikamet mahallesinin sokakları *perspektif*'in firar noktasına doğru gerileyordu.

KİBAR YEMEKLER, DEV GİBİ KÜLÂHLAR İÇİNDE DONDURMALAR
NECAT İSÂ'DADIR
HAMBURG SUCUKLARI

Derken işaret lâmbaları yine kırmızı oldu. Bir gazete müvezzii pencereye yaklaştı: "Franco Katalonya'da ilerlediğini iddia ediyor", Jeremy başlığı okuyunca yüzünü çeviriverdi. Dünyanın korkunç manzarası o hale varmıştı ki, olan bitenler artık kendisi için sadece can-sıkıcı idi. Önlerinde duran arabadan iki yaşlı kadın indi, ikisinin de ak saçları permanantlı idi, ikisi de kıpkırmızı birer pantalon giymişti, ikisinin de yanında *Yorkshire terrier* ırkından birer köpek vardı. Köpekler işaret lâmbalarının diplerine çömeldiler. Lâkin mevkilerinin müsaitliğinden istifade edinceye kadar ışıkların rengi değişti. İlk harekete geçen zenci oldu, araba şöyle bir sarsıldıktan sonra

öne fırladı ve istikbale doğru atıldı. Jeremy annesini düşünüyordu. Onun da hayli müziç bir *Yorkshire terrier*'i vardı.

NEFİS İÇKİLER
HİNDİ SANDUİÇLERİ
HER HAFTA KİLİSEYE GİT DE GÖNLÜN FERAHLASIN.
İŞ ÂLEMİ İÇİN İYİ OLAN SENİN İÇİN DE İYİDİR

Bir *Zoomorph* daha göründü, bu seferki Mısır Sfenksi şeklinde, ve bir emlâk tellâlının bürosu idi.

İSÂ'NIN GELMESİ YAKINDIR.
MİNNACIK SUTİYENLERİ İLE SİZ DE TER-TAZE GÖRÜNÜRSÜNÜZ.
BEVERLY PANTHEON BAM-BAŞKA BİR MEZARLIKTIR.

Zenci, Carabas markisi'(1 nin maliarını sayan Çizmeli Kedinin muzaffer tavrı ile, omuzunun üzerinden, Jeremy'ye şöyle bir bakarak, salladığı eli ile afiş lehvasını gösterdi: "O da bizim" dedi.

"Beverly Pantheon mu?"

Şoför başı ile tasdik etti. "Dünyanın en güzel mezarlığı, bence öyle" dedi. Bir an durduktan sonra ilâve etti: "Belki görmek istersiniz. Yolumuzun üzerinde sayılır". Jeremy yüksek tabakadan bir İngiliz kibarlığı ile: "Çok iyi olurdu" dedi. Sonra, muvafakatını daha sıcak, daha demokratça bildirmek lâzım gel diğini anladı, boğazını ayıkladı ve, iyi telâffuz etmek için şuurlu bir cehidle, Amerikalılar gibi "İt would be swell" dedi. Trinity College - Cambridge sesiyle söylediği *Swell* (2 kelimesi ağzından o kadar gayri tabiî döküldü ki, kendisi de sıkılarak kızardı. Bereket versin şoför o sırada dikkatini yolun kalabalığına çevirmişti, farkına varmadı.

Sağa döndüler, bir Rosenkreutz (3 mâbedini hızla geçtiler,

---

1) Meşhur masaldaki. — T.

2) Amerikalıların çok kullandıkları bir tâbir; bizde, en ziyade Ermenilerden işitilen 'kıyak" sözü gibi ve aşağı-yukarı o mânada. — T.

3) XVII. asırda Almanyada doğmuş mistik bir mezhep. — T.

iki kedi-ve-köpek hastahanesini geçtiler, bir bando-şefi-kızlar mektebi ile iki Beverly Pantheon afişini daha geçtiler. Garp Bulvarında sola döndükleri zaman, Jeremy, bir an içinde, bir dükkânın önünde alış-verişle meşgul, erguvanî renkli askısız deniz mayosu giymiş bir kız, plâtin saç bukleler, siyah bir kürk ceket gördü. Başka şeyler gibi bunlar da bir lâhzada çarkederek maziye karışıverdi.

Hâl ise bir sıra dik tepelerin eteğinden geçen bir yol idi; iki tarafında zengin görünüşlü mağazalar, lokantalar, pancurlarını güneşe kapamış kabareler ile apartımanlar sıralanmıştı. Derken bunlar da geri gelmeyenler âlemindeki yerlerine çekildiler. Bir işaret direği Beverly Hills'in belediye hududundan geçtiklerini haber verdi. Etrafın manzarası değişti. Şimdi yolun iki tarafı zengin bir ikamet mahallesinin bahçeleri idi. Jeremy, ağaçlar arasından evlerin cephelerini görüyordu; hepsi yeni, hemen hepsi zevkle yapılmış şeylerdi: Luytens'in çiftlik köşklerinin, Küçük Trianon'ların, Monticello'ların zarif ve zeki taklitleri; Le Corbusier'nin insanların ikametine mahsus muhteşem makinalarının şen parodileri; Meksika Hacienda'larının Meksikavârî fantastik uydurmaları ile New England çiftlik binaları.

Sağa döndüler. Yol boyunca keybetli palmiyeler dizilmişti. Sık kütleler halinde *mesembryanthemum* ağaçlarının kızıl renkleri güneş altında bir kat daha parlıyordu. Evler birbirini kovalıyordu, tıpkı bitmez tükenmez bir "Enternasyonal Fuar" ın paviyonları gibi. Andalusia'dan sonra Gloucestershire geliyor, onu Touraine ile Oaxaca, Massachussets ile Düsseldorf takip ediyordu. Şoför bir nevi Boboli'yi göstererek: "İşte Harold Lloyd'un köşkü" dedi, "şuradaki Charlie Chaplin'in, şu da Pickfair."

Yol, baş döndürecek derecede yükselmeğe başladı. Araya giren bir gölge berzahından geçerken, şoför karşı tepede Tibetin Lama manastırlarına benzeyen bir binayı işaret etti: "İşte, Ginger Rogers'in villâsı" dedi, ve sözünü, bir zafer çalımı ile, başı ile de teyit ederken direksiyonu çevirdi.

Araba beş altı defa daha dolandıktan sonra bir tepeye ulaş-

tı. Aşağıda ve geride şehirle ova, pembe bir sis içinde, uçsuz bucaksız bir harita gibi açılarak serilmişti.

Önde ve iki tarafta dağlar vardı — gözün alabildiği kadar sırt sırta genişleyip yayılan dağlar. Mavi bir çöl seması altında kurumuş, bomboş bir İskoçya.

Araba turuncu bir kayanın sırtını birden döndü ve orada, oraya kadar gözden gizli kalan, bir tepe üzerinde semaya mürtesem kocaman bir lehva birdenbire meydana çıktı. Üzerinde her biri altı kadem boyunda neon tüplerinden harflerle BEVERLY PANTHEON, ŞAHSİYET MEZARLIĞI yazısı vardı. Üst tarafta da Pisa'daki İğri Kule'nin, ayni büyüklükte yapılmış bir eşi duruyordu; yalnız buradaki hiç de eğri değildi.

Zenci, ehemmiyetli bir tavırla, "Görüyor musunuz, bunu" dedi, "bu Kıyamet Kulesi'dir. İki yüz bin dollara mâl oldu, evet tam ikiyüz bin dollar". Mübalâğalı bir resmiyetle söylüyordu. Âdeta, insanın, bütün bu para onun cebinden çıkmış sanacağı geliyordu.

II

Bir saat sonra yine yolda idiler. Her şeyi görmüştü. Her şeyi. Issız dağlarda vahalara benziyen yeşil yamaçları. Korucukları. Çimenler arasında mezar taşlarını. Landseer'in "Vekar ve Küstahlık" adlı mermerden heykel grupu ile Sevgili Hayvanlar mezarlığını, Stratford-on-Avon'daki Holy Trinity kilisesinin küçük bir örneği olan minimini kiliseyi, bunu tamamlayan Shakespeare'in kabri ile, yirmi dört saat durmadan çalan ve sesi gizli *haut-parleur*'lerle mezarlık sahasının her tarafına yayılan Daimî Wurlitzer orgunu.

Sonra kilisenin erkân odasından geçilerek gidilen Gelin Dairesi'nin (çünkü Trinity kilisesinde insan, gömüldüğü gibi evlenirdi de) gördüler. Gelin dairesi (şoför öyle söylüyordu) Norma Shearer'in *Marie Antoinette* filmindeki *boudoir*'ı örnek tutularak yeniden döşenip bezenmişti. Buradan sonra, en güzel siyah mermerlerle döşenmiş Küller Dehlizi'ne, oradan da petrolle kızan üç super modern cenaze fırınının bir anda yakıp kül edecek harareti ile her an hizmete hazır bulunan *Crematorium*'a geçiliyordu.

Sonra, gittikleri her yerde kulaklarına refakat eden daimî Wurlitzer'in tremoloları içinde otomobili Kıyamet Kulesi'ne doğru sürdüler — bunu yalnız dıştan gördüler; çünkü kulenin içerisine Garp Sahili Mezarlık Korporasyonu büroları yerleşmişti. Sonra Peter Pan ve Çocuk İsâ heykelleri, tunçtan tavşanlarla oynayan alabasterden küçük çocuk grupları, nilüfer havuzları ve eleğim-sağmalı-fiskiye-muzikası adı verilen âleti ile Çocuklar Köşesi'ni ziyaret ettiler. Bu âletten, hepsi bir arada olmak üzere, sular, renkli ışıklar ve, hiç bir yerde eksik olmayan, Wurlitzer nağmeleri fışkırıyordu. Sonra hemen birbiri ardınca, Şükran Bahçesi, küçük Taç-Mahal, Eski Zaman me-

zarlığı görüldü. Ve nihayet, şoför bunu patronunun yüksek şanını isbat eden bir taç gibi en sona saklamıştı, Pantheon'un asıl kendisine gitmişlerdi.

Mümkün mü idi? Jeremy kendi kendine soruyordu, hiç böyle şey olabilir mi idi? Asla ihtimâl verilemezdi. Beverly Pantheon'da gerçeğe benzer hiç bir hâl yoktu, burası muhayyilesinin icat kudretinin çok üstünde idi. Lâkin zihninde kalan hayalinden belli idi ki orayı sahiden görmüştü. Gözlerini etraftaki manzaraya kapayarak, bu inanılmaz hakikatin bütün *detail*larını hatırladı. Boecklin'in "Toteninsel" (1 tablosunun mimarî bir gerçekleşmesi. Çepe-çevre dairevî bir dehliz. Rodin'in "Baiser" sinin, pembe renkli gizli bir ışıkla nurlandırılmış, ayni cesametde bir eşi. Etrafında siyah mermerden basamaklar. Yedi katlı Columbarium, her katta mermer plâklarla kaplanmış sıra sıra mezarcıklar. Yakılan cesetlerin küllerini saklamaya mahsus, spor mükâfatı kupalarına benziyen, tunçtan ve gümüşten *ürn*ler. Burne-Johns üslûbunda renkli camlarla bezenmiş pencereler. Büyük sahifeler şeklinde mermer satıhları üzerine yazılmış metinler. Her köşede işitilen daimî Wurlitzer melodisi. Heykeller...

Jeremy, gözlerini kapamış, düşünüyor, inanılması en güç olan bunlar, diyordu. Heykeller de hemen hemen Wurlitzer gibi, her yerde, her köşede hâzır idi. Gözünüzü nereye çevirseniz heykel görüyordunuz. Yüzlerce heykel. İnsan bunları Carrera veya Pietrasanta'da âbideler imâl eden büyük müesseselerden toptan alınmış sanırdı. Hepsi çıplak, hepsi kadın, hepsi evlenme çağının en taşkın devrinde. Rio de Janeiro'da kibar umumhanelerin kabûl salonlarında rasgelinecek neviden heykeller. Her galerinin medhalinde mermer bir safha üzerindeki yazı soruyordu: "Ey ölüm, hani senin zehirli dikenin?" Bu suale, sessiz sedasız, lâkin belâgatla, kalplere huzur bahşedecek surette cevap veren bu heykellerdi. Bernini realîsmi ile yontulmuş, etleri Paros mermerinden genç kadın heykellerini yalnız sım-sıkı gergin bir kemerden başka hiç bir şey örtmüyordu. Çömelmiş genç kadın; iki eli ile çıplaklığını gizle-

1) "Ölüler Adası". — T.

yen genç kadın; gerinen, kıvranan, sandallarını bağlamak için taşkın kalçaları ile domalan, sırt üstü uzanan genç kadın heykelleri. Genç kadınlarla güvercinler, genç kadınlarla kaplanlar, genç kadınlarla gene genç kadınlar, yukarıya bakan gözleri ile ruhlarının uyanışını ifade eden genç kadınlar. Mermer levhalar ilân ediyor: "Ölümden-sonra-Diriliş ve Hayat Ben'im", "Çobanım Rabbimdir, Başka Şey istemem gayri". Başka şey, hattâ Wurlitzer, hattâ tokalı, sım-sıkı kemerli kızlar bile olsa. "Zafer, Ölümü yutup yoketti" Bu, artık ruhun değil, iyi beslenmiş, herdem-taze tenin; ölmez atlet, tükenmez şehvet bedeninin zaferidir. Müslümanların cennetinde hazzı altı yüz yıl süren çiftleşmeler varmış. Bu yeni hıristiyan cennetinde ise, muhakkak bir terakki bu müddeti bin yıla çıkarmış ve ona ebedî tenis ile sonsuz golf ve yüzme hazlarını da ilâve etmişti.

Araba birdenbire inmeğe başladı. Jeremy gözlerini açtı ve aralarında Pantheon binasının bulunduğu tepeler silsilesinin öbür yamacına geçmiş olduklarını gördü.

Aşağısı yer yer yeşil lekeler ve beyaz evlerle beneklenmiş koyu sarı bir ova idi. Daha ilerde, on beş yirmi mil uzakta ise bir sıra pembemsi dağ tepeleri ufku pürüzlendiriyordu.

Jeremy "Burası ne?" diye sordu.

Şoför "San Fernando vâdisi" dedi, sonra, ovanın ortalarında bir yeri gösterdi: "Groucho Marx şurada oturur, evet orada."

Yokuşun alt tarafında araba sola dönerek, ova içinde, iki yanında şehir-civarı binaları ile beton bir şerit gibi uzayan şoseye girdi. Şoför motora hız verdi, afiş levhaları, insanı sersem eden bir çabuklukla, birbirini kovalıyordu. MALT BÜVETİ, HONOLULU ŞATOSUNDA AKŞAM YEMEĞİ VE DANS RUH TEDAVİSİ VE KOLONİK SULAMA KANGAL KANGAL SUCUKLAR RÜYALARINIZA GİREN EVİ SATIN ALIN. Afiş levhalarının arkasında hendeseli bir nizamla dikilmiş sıra sıra kayısı ve ceviz ağaçları uçup geçiyordu. — Her geçişlerinden önce ve sonra da, göz kırpma sür'atile, yelpaze gibi perspektifler yaklaşıp bir anda uzaklaşıyordu.

Koyu yeşil ve altın renkli engin portakal bahçeleri, her biri bir mil murabbaı genişlikte alaylar halinde, güneş altında, ma-

nevra yapıyorlardı. Tâ uzaklarda dağlar, bir bolluk ve darlık grafiğinin, tefsiri müşkül, münhanilerini çiziyordu.

Şoför, birdenbire "Tarzana" dedi; sahi şurada yola enlemesine asılmış beyaz bir levha üzerinde ismi görünüyordu. Adam, *roman* üslûbunda bir *basilika* etrafında kümelenmiş, İspanyol-müstemleke üslûbunda sarayları göstererek sözüne devam etti: "İşte Tarzana College, Mr Stoyte geçenlerde oraya bir *auditorium* yaptırdı."

Sağa dönerek ehemmiyetsiz bir yola saptılar, ilkin bir kaç mil kadar büyük kaba-yonca tarlaları ile nem kokulu çayırlar geçildikten sonra yine portakal bahçeleri başladı, hem evvelkilerden daha sık ve gür. Bir taraftan vâdinin şimâl kenarındaki dağlar yaklaşıyor, garp cihetinde de, solda vâdiye doğru meylederek, başka bir silsile kabarıp yükseliyordu. Hep gidiyorlardı. Yolun istikameti birdenbire değişti, âdeta iki silsilenin birleşeceği noktaya doğru yöneldi. Jeremy Pordage, iki bahçe arasındaki boşluğun ilerisinde, ansızın, insanı hayretlere düşürecek bir manzara ile karşılaştı. Dağların eteğinden yedi sekiz yüz metre kadar uzakta, bir sahil *falezi* açıklarındaki adaya benzeyen, bazı tarafları ovadan âdeta duvar gibi yükselmiş, sarp kayalık bir tepe görünüyordu. Tepenin üstünde, sanki ondan doğmuş, gûya onun bir nevî billûrlaşması imiş gibi, bir şato vardı. Şatonun büyük burcu bir "gök-delen" i [1] andırıyordu. Çevre tahkimatı, beton setlerin düm-düz inişleri ile diklemesine yere dalıyordu. Şato gotikti. Orta Çağın *Baronial* üslûbunda idi. — Katmerli *Baronial*di, gotikliğin en yüksek mertebesine ermiş bir gotikti, XIII. asır binalarından daha ziyade orta-çağlı idi. Çünkü bu... Jeremy'nin kullanmakta muztar kaldığı tâbirle, bu Nesne alelâde bir tarih icabı olarak, meselâ Coucy veya Alnwick kabilinden bir Orta Çağ yapısı değildi; sırf keyif ve sefahat için, âdeta platonik denebilecek, bir Orta Çağ binası oluvermişti.

Zamanımızın zeki ve mes'uliyet tanımaz bir mimarı ne kadar orta-çağlı olabilirse, zamanımızın kabiliyetli mühendisleri, el-

1) Amerika şehirlerinin 80-100 katlı binaları, sky-scraper. — T.

lerindeki teknik cihazlarla, ne kadar orta-çağlı olabilirlerse, şato da işte o kadar orta-çağlı idi.

Jeremy, tepenin üstündeki bu kâbusu göstererek, hayretle sordu: "Bu da ne oluyor, böyle?"

Şoför: "Ne mi?... Mr Stoyte'un evi" dedi; sonra, ev sahibinin vekili imiş gibi, azametle bir daha gülümseyerek ilâve etti: "Nasıl, oldukça güzel bir bina, değil mi?".

Portakal bahçeleri manzarayı kapadı; Jeremy arkasına yaslanarak, Mr Stoyte'un teklifini kabûl etmekle nasıl bir işe daldığını hayretten ziyade endişe ile düşünmeye başladı. Ücret şâhâne idi; hemen hemen masal gibi bir şey olan iş de pek eğlenceli olabilirdi. Peki, ya mezarlık, ya bu Nesne? — Jeremy başını salladı. Mr Stoyte'un zenginliğini, tablo kolleksiyonlarını, Kaliforniya'da bir tiyatrosu olduğunu, tabiî, biliyordu. Ama böyle bir *şey* göreceğini hiç kimseden işitmemişti. Selim zevkinin mizahkâr titizliği incindi. Böyle bir çirkinliği irtikâp kabiliyetinde olan bir adamla yüze yüze geleceğini düşününce şaşkına dönüyordu. O adamla kendisi arasında nasıl bir temas imkânı, nasıl bir duygu ve düşünce ortaklığı bulunabilirdi? Kendisini neye davet etmişti? Yazdığı kitaplardan bu adamın hoşlanamıyacağı bes-belli idi. Hem bakalım o kitapları hiç okumuş mu idi? Kendisinin nasıl bir insan olduğu hakkında en müphem bir fikri var mı idi? Meselâ Araukaryalı Köşk adının değiştirilmemesinde ne için ısrar ettiğini anlıyabilir mi idi? Kendisinin herhangi bir mesele karşısındaki fikrini takdir edebilecek mi idi?

Bu can-sıkıcı sualler kornanın sayhası ile sona erdi, şoför birteviye kornaya basarak âleti mütecaviz bir sesle haykırtıyordu. Jeremy başını kaldırdı. Elli metre kadar ileride köhne bir Ford, zangır zangır titreyerek, yolu tımanmaya çabalıyordu. Otomobilin üstüne, yan basamaklarına, bagaj ıskarasına bir alay döküntü eşya salkım-saçak bağlanmıştı: şilteler, eski bir demir soba, bir kafes içinde çanak çömlek, katlanmış bir çadır, bir çinko banyo. Yanlarından şimşek gibi geçerlerken, bir lâhzada, gözleri fersiz, benizleri kansız üç çocukla, omuzlarına bir çuval parçası örtmüş bir kadın, tıraşı uzamış, bezgin bir erkek gördüler.

Şoför tiksintili bir sesle "Geçiciler" dedi.

Jeremy sordu: "Neci bunlar?"

"Neci olacak, 'Geçici' işte". Şoför daha yüksek sesle söyleyince sanki evvelki sözünü izah etmiş oluyordu. "Muhakkak toz diyarından olacak bu güruh. Baksanıza plâkası Kansas. Göbek toplamaya geliyorlar."

"Nasıl göbek?"

"Göbek portakalı [1]. Şimdi mevsim. Bu sene mahsul bol olacağa benziyor."

Gene açıklığa çıktılar. Nesne de gene göründü, hem bu sefer daha büyük. Jeremy binanın *detail*larına dikkat edecek kadar vakit buldu. Kuleli bir duvar tepenin eteklerini çepeçevre sarmıştı, etrafında ikinci bir müdafaa hattı daha vardı, bu hat yukarıya doğru yarıya kadar uzanıyordu, hepsi Haçlı seferleri devrinden sonraki kale üslûbunun en makbûl şeklinde idi. Tepenin üstünde, etrafında müştemilâtı ile, dört köşeli bir burç vardı.

Jeremy'nin gözleri burçtan aşağılara doğru kaydı, ovada tepenin eteklerine yakın yerlerde küme küme binalar görülüyordu. Bunların en büyüğünün cephesinde altın yaldızlı harflerle "Hasta Çocuklar için Stoyte Yurdu" ibaresi okunuyordu. İki bayrak rüzgârda dalgalanıyordu: biri Birleşik-Devletlerin "yıldızlı-çubuklu" bayrağı, diğeri beyaz zemini üzerinde al renkli bir S harfi bulunan bayrak. Sonra yapraksız ceviz ağaçları manzarayı tekrar örttü. Hemen o anda şoför manivelâyı boşa çevirerek frene bastı. Araba, yolun çimenli kenarı boyunca çevik adımlarla yürüyen bir adamın yanında usulca durdu.

Zenci davet ederek: "Binmez misiniz, Mr Propter?" dedi.

Yabancı başını çevirdi, tebessümle âşinalık ettikten sonra arabanın yanına geldi. İri-yarı bir adamdı, omuzları genişti, lâkin sırtı biraz bükülmüştü, koyu kumral saçları kırçıllaşmıştı. Siması, Jeremy'ye öyle geliyordu, gotik heykeltraşlarının binaların garp cephelerinde saçak üstlerine konulmak için yonttukları heykellerin yüzlerine benziyordu — birden göze çarpan,

---

1) **Navel orange**, içinden, yavrusu gibi, minimini bir portakal daha çıkan, tepe tarafı, göbek gibi, şişkin bir portakal çeşidi. — T.

kabarık ve çukurları derin gölgeli, uzaktan bile heybetli görünsün diye, aşırı kaba yontulmuş bir yüz. Fakat bu adamın sîması yalnız heybetli, yalnız uzaktan heybetli görünmüyordu; bu, yakından da bakılacak bir yüzdü, hem k dret, hem de his ve zekâ âlâmetleri taşıyan bir yüz, kuvvet ve energisi derecesinde lâtif ve derya-dil bir sekîneti de vardı.

Yabancı, şoföre, "Arabayı benim için durdurdun ha, ne iyi adamsın be George," dedi.

Zenci samimî bir edâ ile: "Sizi görünce o kadar memnun olurum ki, Mr Propter" dedikten sonra, oturduğu yerde yarım dönerek, Jeremy'ye elini salladı ve tantanalı bir resmîlik edası ile iki tarafı birbirine takdim etti: "Sizi İngiltere'den gelen Mr Pordage ile tanıştırayım — Mr Pordage, bu zat Mr Propter'dir."

İki adam birbirinin ellerini sıkarak bir kaç nezaket kelimesi ile selâmlaştılar. Sonra Mr Propter arabaya girdi.

Şoför arabayı sürünce Mr Propter yanındakine sordu: "Mr Stoyte'a mı gidiyorsunuz?"

Jeremy başı ile tasdik etti. Buraya bir iş için geliyordu; bazı el yazmalarını tetkik edecekti — düzcesi Hauberk evrakı ile meşgûl olacaktı.

Mr Propter dikkatle dinledi, ara-sıra başı ile tasdik etti, Jeremy sözünü bitirince bir lâhza sustu.

Sonra, düşünceli bir eda ile şöyle dedi: "Çürümüş bir hıristiyan ile bir stoik cesedinden kalan bâkiyeyi alın; bunları, terbiye ve nezaket, bir miktar para ve *kâri-kadim* bir tahsil ile güzelce karıştırın; sonra hafif bir üniversite ateşi üzerinde yavaş yavaş yıllarca pişirin. Netice: *okumuş ve gentleman* [1]. Ama daha kötü tipte insanlar da vardı." Biraz güldü. "Hattâ iddia edebilirim ki, bir zaman ben de onlardan biri idim, çok eskiden."

Jeremy yanındakine sorucu bir gözle bakarak: "Sakın, siz *William* Propter olmayasınız?" dedi. Hani şu *Kontra-reform üzerine Kısa Tetkikler*'i yazan?"

Öteki başı ile evet işareti verdi.

---

1) Bizde eskiden "ilim ve irfan sahibi zat" denilen tipin İngilizlerdeki karşılığı: **scholar and gentleman. — T.**

Jeremy yanındaki adama sevinçle hayran hayran baktı. Kendi kendine soruyordu: Mümkün mü idi? o *Kısa Tetkikler* kendisinin en sevdiği kitaplardan biri idi — bu türlü telifler arasında, fikrince, başkalarına örnek olacak bir eserdi.

"Vay canına!" Jeremy mektepte çok işitilen bir sözü, bir *guillemet* içinde kullanıyormuş gibi, mahsus yüksek sesle söyledi. Yazı ile olsun, konuşmada olsun, ciddî veya ilmî bahislere bir *argo* tâbir, çocukça bir küfür, yahut müstehcen bir söz karıştırmanın yapacağı parlak tesiri bilirdi. Yine birden ağzından fırladı:

"Desene ki şapa-oturdum!" Aptalca olduğunu bile bile söylediği bu sözlerin tesiri ile dalgın dalgın başını okşadı ve öksürdü.

Bir sükût ânı daha geçti. Sonra Mr Propter, Jeremy'nin umduğu gibi *Kısa Tetkikler* kitabından bahsedecek yerde, sadece başını salladı, "Ekseriya öyle olur," dedi.

Jeremy sordu: "Ekseriya ne olur?"

Mr Propter "Şapa-otururuz" dedikten sonra ilâve etti: "Kelimenin psikolojik mânası ile."

Ceviz ağaçları sona erdi. Arabanın "sancak pruvasından" Nesne bir kere daha göründü. Mr Propter, eli ile orayı işaret ederek, "Zavallı Jo Stoyte," dedi, "Bu değirmen taşının insanın boynuna geçmesini tasavvur edin. Tabiî, bununla birlikte başka değirmen taşları da var ya, hadi onları bırakalım. Ne mutlu bizlere ki *okumuş ve gentleman* olmaktan daha kötü bir hale düşmeğe fırsat bulamamışız, değil mi?" Yine kısa bir sükûttan sonra, gülümseyerek sözüne devam etti: "Bîçare Jo ne *okumuş*'tur, ne de *gentleman*'dir. Kendisini biraz can-sıkıcı bulacaksınız. Çünkü tabiî size yüksekten bakacaktır, bunu da sizin tipte insanların, onun tipinde insanlara faik sayılması âdet olduğu için yapacaktır. Üstelik siz galiba" Jeremy'nin yüzüne alay ve sempati ile karışık bir ifade ile bakarak, "itisafı davet eden tipte insanlardansınız. *Okumuş ve gentleman* olduğunuz kadar da itisaf kurbanısınız."

Karşısındaki adamın teklifsizliğinden sıkılmakla beraber dost tavrından da hoşlanan Jeremy, sinirlice bir halle, gülümsiyerek başı ile tasdik etti.

Mr Propter devam etti: "Mr Stoyte'un (eli ile tekrar Nesneyi işaret ederek) şu *suretle* şapa oturmasına asıl sebep olan şeyi bilirseniz kendisinin itisaflarına belki daha az kurban olursunuz. Jo ile ben mektep arkadaşı idik — lâkin o günlerde ona hiç kimse Jo demezdi. Kendisini hep Şişko, Yağ-Tulumu diye çağırırdık. Çünkü, anlıyorsunuz ya, o zamanlar Jo mektebin biricik şişmanı idi." Biraz durdu, sonra başka bir tonla söylemeye başladı: "Şişmanlarla herkesin daima alay etmesine çok şaşardım. Galiba şişmanlık için için kötü bir şey olacak. Meselâ, şişman olan tek bir aziz yoktur — tabiî, Aquinalı Thomas müstesna; lâkin ben onun gerçekten aziz olmasına da sebep göremiyorum ya, yâni halkın anladığı mânada aziz, ki bu anlayışta isabet vardır. Eğer Thomas aziz ise Vincent de Paul aziz değildir. Eğer Vincent aziz ise Thomas'ın aziz olmadığı âşikârdır. Kim bilir, belki bu hal ile onun heybetli karnı arasında bir münasebet vardır. Her ne ise, sadede gelelim. Jo Stoyte'tan bahsediyorduk. Zavallı Jo şişman bir oğlandı, ve şişman olduğu için de hepimizin tükenmez bir eğlence kaynağı idi. Aman yârabbi, oğlancağız guddelerinin iyi işlememesi yüzünden elimizden neler çekerdi! Bu çektiklerinin acısını da sonra ne feci surette çıkardı! Hem de kat kat..." Araba yavaş yavaş, ökaliptuslar arasına kurulmuş küçük beyaz bir kır-evinin kapısı önünde durunca, pencereden dışarı baktı ve ilâve etti: "İşte bizim eve geldik. Bu bahse başka bir gün devam ederiz. Lâkin hatırınızda olsun, zavallı Jo küstahlıkta ileri gidince. kendisinin mektepteki hâlini düşünün de ona acıyın — sakın kendinizi üzmeyin." Arabadan indi, kapıyı kapadı, elini şoföre sallayarak küçük eve doğru hızla yürüdü, içeriye girdi.

Otomobil tekrar hareket etti. *Kısa Tetkikler* muharriri ile karşılaşmış olmaktan hem hayrete düşen, hem feraha kavuşan Jeremy, pencereden dışarı dalgın dalgın bakıyordu. Şimdi Nesne'ye pek yaklaşmışlardı: birdenbire, şatonun bulunduğu tepenin etrafı bir hendekle çevrilmiş olduğunu, ilk defa olarak farketti. Suyun kenarından bir kaç yüz metre beride araba, tepelerinde arma üslûbunda arslan heykelleri bulunan, iki sütun arasından geçti. Ve bu sırada galiba bir foto-elektrik cihazına yöneltilmiş görünmez bir şuaı kesmiş olacak ki, arslan-

ların arasından öbür tarafa varır varmaz, bir çekme köprünün aşağı inmeye başladığı görüldü. Köprü, hendeğin kenarına gelmelerine beş saniye kala tamamiyle inerek yerine oturdu; otomobil, üzerinden usulca geçti, şatonun dış duvarlarından açılan çimle kapısının karşısında durdu. Şoför arabadan inerek bir mazgal içine yerleştirilmiş gizli bir telefon ahizesi ile içeriye kendini bildirdi. Kromlu safhalarla kaplı dış kapı sesizce yukarıya çekildi, asıl kapının paslanmaz çelikten kanatları iki yana gömülerek açıldı. İçeriye girdiler. Otomobil bir yokuşu tırmanmağa başladı. İkinci duvar hattındaki kapı da, yaklaştıkları zaman, kendiliğinden yol verdi. Bu ikinci duvarın iç tarafı ile tepenin yamacı arasına betondan inşa edilmiş bir köprünün üstü tenis kortu haline konulmuştu. Altındaki gölgelik sahada, Jeremy kendisine hiç yabancı gelmeyen bir şeyle karşılaştı. Bir an içinde, bunun Lourdes mağarasının tıpı tıpına taklidi olduğunu gördü.

Şoför başparmağını mağaraya doğru silkerek: "Miss Maunciple. Kendisi katoliktir." dedi, "Efendi bu mağarayı onun için yaptırdı", ilâve etti: "Biz *ailece* Presbyterian'ız."

"Miss Maunciple kim?"

Şoför bir lâhza durakladı. Amq gene söyleyiverdi: "Genç bir kadın; Mr Stoyte'un arkadaşı gibi bir şey," sonra mevzuu değiştirdi.

Araba hep yokuş yukarı gidiyordu. Mağaranın arka tarafında bütün yamaç bir kaktus bahçesi idi. Sonra yol dönerek falezin şimâl mailesine geçti, burada kaktusların yerini çemenler ile küçük ağaçlar almıştı. Küçük bir *teras* üzerinde, sanki kadın-tanrılara mahsus bir moda mecmuasından çıkarılmış bir levha gibi, Giambologna tarafından yapılmış, son derece zarif, bronzdan bir su-perisi, enfes surette cilâlı memelerinden iki su hüzmesi fışkırıyordu. Biraz daha ileride, demir kafesler arkasında bir küme babun kayalar arasına çömelmiş oturuyor, yahut da tüysüz kıçlarının müstehcen çıplaklığını teşhir ediyorlardı.

Otomobil gene yokuş çıkarak, nihayet, bir uçurum üstüne alttan yelpaze gibi açılan *pilon*larla tutturulmuş, betondan dairevî bir platform üzerinde durdu. Şoför, yine eski tip uşak

tavrı takınarak, çiftliğe gelen genç efendisini selâmlıyormuş gibi, kasketini çıkardı; sonra bavulları indirmeye koyuldu.

Jeremy Pordage *balustrada* doğru gitti ve etrafa baktı. Zemin, hemen otuz metre kadar dim-dik indikten sonra, sert bir meyille, iç duvarların teşkil ettiği daireye, oradan da aşağıdaki dış tahkimata doğru uzayordu. Sonra hendek geliyor, hendeğin öbür tarafındaki sahaları ise portakal bahçeleri kaplıyordu. Jeremy kendi kendine mırıldanarak: *"İm dunklen Laub die goldn' Orangen glühen"* (1 ve sonra da: *"He hangs in shades the orange bright. Like golden lamps in a green night"* (1 dedi. Marvell'in İngilizce mısralarının Goethe'nin mısraından daha güzel olduğuna hükmetti. O böyle düşünürken portakallar kendisine daha parlak ve daha mânalı görünüyordu. Doğrudan doğruya, düpe-düz tecrübe Jeremy'ye daima zor gelir, onu daima az çok rahatsız ederdi. Ancak kelimelere tercüme edilerek bir kitabın yaprakları arasına hapsedildiği zamandı ki, eşya bir mâna kazanır ve hayat da rahat ve huzura kavuşurdu. Şimdi portakallar zarif bir şekilde derlenmiş ve kitaplardaki yerlerine konmuştu; peki, ya şato? o ne olacaktı? Döndü, sırtını *balustrada* dayayarak yukarıya baktı. Nesne, küstah bir heybetle karşısında asılı duruyordu. *Bu*nun hakkında hiç kimse şiir yazmamıştı. Ne Childe Roland, ne Thule Kıralı, ne Marmion, ne Lady of Shalot, ne Sir Leolile. Sir Leolile'ın, romantik saçmalarını iyi anlayan bir vukuf ehli sıfatı ile, Jeremy içinden tekrar ediyordu, Sir Leolile'ın, bu zengin baronun nesi vardı? Dişleri dökülmüş, dişi bir buldoğu. Mr Stoyte'un ise babunları ve mukaddes bir mağarası vardı. Mr Stoyte'un krom kapıları ve Hauberk evrakı vardı, Mr Stoyte'un luna-parka benzeyen bir mezarlığı ve kale burcuna benzeyen...

Birdenbire bir gürültü oldu, eski İngiliz üslûbunda büyük cümle kapısının iri başlı çivilerle bezenmiş kanatları içeriye doğru döndü ve aralarından, sanki arkasından bir kasırga itmiş gibi, terasa fırlayan kısa boylu, kunt yapılı, kırmızı yüzlü,

---

1) "Karanlık yapraklar içinde altın portakallar pırıldıyor." T.

2) "Gölgelere parlak portakallar asar: Yeşil bir gece içinde altın fenerler gibi." — T.

bembeyaz gür saçlı bir adam Jeremy'ye doğru seğirtti. Bu hareketi esnasında yüzünün ifadesi hiç değişmemişti. Siması, Amerikalı işçilerin, yabancılarla görüşürken takındığı, o kapalı, o gülmez maske ile örtülmüştü — Amerikalı işçiler memleketlerinin hür bir ülke olduğunu, sizin onlara üstün olamıyacağınızı ısbat için, simalarında iltifatkâr bir tebessüm belirtmekten çekinirler. Kendisinin ev sahibi ve patronu olduğunu tahmin ettiği bu adamın böyle telâşla geldiğini gören Jeremy, hür bir memlekette yetişmemiş olduğu için, farkında olmadan, otomatik surette, tebessüm etmeye başladı. Gelenin hiç değişmeyen asık suratı ile karşılaşınca, kendi tebessümünün farkına vardı — tebessümün yersiz olduğunu, kendisini aptal göstereceğini anladı. Son derece sıkıldı, yüzünü derleyip toplamaya çalıştı.

Gelen adam, sert ve havlar gibi bir sesle, "Mr Pordage, değil mi?" dedi, "Görüştüğümüze memnun oldum. Ben Stoyte'um" birbirlerinin ellerini sıkarlarken, hep gülmez suratla, gözlerini Jeremy'nin yüzüne dikerek ilâve etti: "Zannettiğimden daha yaşlı imişsiniz."

Jeremy, sabahtanberi ikinci defa olarak, mankenvârî özür dileme tavrı ile kendini teşhir etti. "Kocayan insan" dedi, "solgun hazan yaprağı gibi, ihtiyarlık çukuruna düşüyor, insan..."

Mr Stoyte karşısındakinin sözünü kesiverdi. Yakaladığı bir hırsızı sorguya çeken polis komiseri edasile, emreder gibi, yüksek sesle sordu: "Kaç yaşındasınız?"

"Elli dört."

"Demek elli dört, ha?" Mr Stoyte başını salladı. Damdan düşercesine "Elli dört yaşında tam gürbüzlük çağında olmalı idiniz. Tenasül kudretiniz ne halde?" diye sordu.

Jeremy sıkıntısını gülerek savmaya çalıştı. Gözlerini kırptı, başını salladı. İnşad edası ile: "*Mon beau printemps et mon été ont fait le sault par la fenêtre*" [1] dedi.

Mr Stoyte kaşlarını çatarak: "Bu da ne demek?" dedi. "Yabancı dille boşuna çene yormayın. Ben hiç tahsil görmedim." Birdenbire âdeta anırır gibi gülmiye başladı. "Ben burada bir

1) "Güzel baharımla yazım pencereden atlayıp gitti." — T.

petrol şirketinin başındayım. Yalnız Kaliforniya'da iki binden fazla benzin istasyonum var. Bu istasyonlarda çalışan adamlar içinde yüksek tahsil diploması almamış tek fert yoktur!" Bir zafer anırması ile tekrar güldü. "Yabancı dil konuşmak istiyorsanız *onlara* gidin." Biraz sustu; sonra, anlaşılmaz bir fikir tedaisine kapılarak, sözüne devam etti: "Londra'daki adamım," dedi, "benim oradaki işlerimle meşgûl olan adam — bana sizin adınızı verdi. Hani şu, — ne idi o? — hani biliyorsunuz ya, bu yaz satın aldığım şu evrak, Roebuck mı idi? Hobuck mu idi?"

Jeremy "Hauberk" dedi ve düşündüklerinin tamamiyle doğru çıktığını, hazin bir memnuniyetle, içinden geçirdi. Bu adam kendisinin kitaplarını hiç okumamıştı, kendisinin varlığından bile habersizdi. Bu halde şimdi, gençliğinde ona "Yağ Tulumu" dediklerini hatırlamak icab ediyordu.

"Hauberk," Mr Stoyte kelimeyi karşısındakini küçük gören bir sabırsızlıkla tekrar etti, "Her ne ise. İşte o adam sizin bu işin tam ehli olduğunuzu söyledi." Sonra hiç durmadan, sesinin tonunu bile değiştirmeden sordu: "Demin bana yabancı dille öterken tenasül kudretiniz için ne söylemiştiniz?"

Jeremy, can-sıkıntısı ile güldü. "Yaşıma göre normaldir sanıyorum," dedi.

Mr Stoyte "Yaşınıza göre normal olduğunu nereden biliyorsunuz?" dedikten sonra ilâve etti: "Gidin, bu meseleyi Dr Obispo ile görüşün. Bunun için para verecek değilsiniz. Obispo benim ücretli adamımdır. Evimin doktorudur." Mevzuu birdenbire değiştirerek: "Şatoyu görmek ister misiniz?" diye sordu, "Sizi gezdireyim."

Jeremy, içinden taşıyormuş gibi: "Pek lûtufkârsınız" dedikten sonra bir parça da edep ve terbiye dairesinde konuşmuş olmak için ilâve etti: "Zaten biraz evvel mezarlığınızı görmüştüm."

"Mezarlığımı mı gördünüz?" Mr Stoyte'un sesinde bir kuşkulanma tonu belirdi, sonra işkili bir anda öfke oldu. Birden haykırırcasına sordu: "Ne demek istiyorsun, be adam?".

Bu hiddetten ürküp sinen Jeremy, kekeleye kekeleye, Beverly Pantheon'dan bahsetti, Mr Stoyte'un o şirkette malî alâkası olduğunu şoförden öğrenmişti.

Karşısındaki bir dereceye kadar yumuşamış olmakla beraber gene som-surat, "Ha anladım," dedi, "ben de sanmıştım ki..." Mr Stoyte sözünü tamamlamadı, ne sanmış olduğunun keşfini şaşkın bir hâle düşen Jeremi'ye bıraktı. "Haydi gelin," diye havladı, ve hemen harekete geçerek evin kapısına doğru hızla yürüdü.

III

Hasta Çocuklar için Stoyte Yurdu'nun Onaltıncı Koğuşunda sessizlik vardı; sessizlik ve indirilmiş pancurlardan sızan alaca aydınlık. Sabah istirahati saati idi. Nekahat halindeki beş küçükten üçü uyuyordu. Dördüncüsü uzanmış, gözlerini tavana dikmiş, düşünceli düşünceli burnunu karıştırıyordu. Beşincisi, küçük bir kız, kendisi gibi kıvırcık saçlı *âri* bir bebeğin kulağına bir şeyler fısıldıyordu. Pencerelerden birinin önüne oturmuş olan genç bir hastabakıcı *"Hakikî İtiraflar"* ın son nüshasına dalmış, okuyordu:

"Kalbi göğsünden fırlayacak gibi çarpıyordu. Boğuk bir sayha ile beni kendisine çekti. Aylardanberi olmamasına çalıştığımız işte bu idi. Lâkin aşkımızın miknatısı bizden çok kuvvetli çıktı. Dudaklarının mütehâkkim tazyiki, karşılığını, eriyen vücudumun içinde çaktırdığı kıvılcımda buldu.

"Fısıldayarak 'Germaine, beni bekletme' dedi. 'Lûtfunu yine esirgeyecek misin, cicim?'"

"Öyle nazikti, ama öyle de hoyrattı ki — seven bir kadının, karşısındaki erkekte görmekten hoşlanacağı hoyratlıkla hoyrattı. Artık aşkın meddine kapılmış olduğumu duyuyordum."

Dışarıda, koridorda bir gürültü koptu. Koğuşun kapısı, fırtına sağnağına uğramış gibi, birdenbire açıldı, içeriye, damdan düşercesine, bir adam girdi.

Hastabakıcı, tamamiyle dalmış olduğu *"Bir Heyecanın Bedeli"* nden, âdeta ölüm ra'şesi geçiriyor gibi, birdenbire sıçrayarak hayretle başını kaldırdı. Hayreti bir anda hiddet halini aldı.

Kızdı, bağırmağa başladı: "Ne oluyor? Nasıl iş bu?" lâkin

içeriye giren saygısızın Mr Stoyte olduğunu anlayınca edası değişiverdi "A, Mr Stoyte!" dedi.

Burnunu karıştıran küçük oğlan, gürültüden keyfi kaçtığı için, gözlerini tavandan yere indirdi, küçük kız başını bebeğinden çevirdi.

İkisi birden: "Jo Amca! Jo Amca!" diye haykırdılar.

Uykularından birdenbire uyanan öteki çocuklar da bağrışmaya başladılar:

"Jo Amca! Jo Amca!"

Bu sıcak kabûl, Mr Stoyte'un kalbini yumuşattı. Jeremy'yi yadırgatan asık yüzünde bir gevşeme ve gülümseme belirdi. Elleri ile kulaklarını kapayarak yalancıktan bir itirazla bağırdı: "Kulaklarımı sağır edeceksiniz, be!" Sonra hastabakıcıya dönerek yavaşça "Yavrucaklar!" dedi, "Neredeyse ağlayacağım". Sesi heyecandan boğuklaşmıştı. "Hele insan geçirdikleri hastalıkları düşününce..." cümlesini tamamlamadı, başını salladı; sonra değirmi kocaman elini, arkasından koğuşa gelerek kapının yanında duran Jeremy Pordage'a doğru salladı, başka bir tonla ilâve etti: "Ha, öyle ya, size tanıtayım: "Bu zat Mr...", sıkıntılı bir şaşkınlık ile "hay Allah müstahakını versin, ne idi adınız yahu? Unutuverdim."

Jeremy: "Pordage" dedi, ve Mr Stoyte'a da bir zamanlar Şişko dediklerini içinden geçirdi.

Mr Stoyte, hastabakıcıya hitap ederek "Evet, Mr Pordage" dedikten sonra, alaycı bir eda ile ilâve etti: "Tarihten, edebiyattan ne isterseniz sorunuz, hepsini bilir."

Jeremy, mahviyetle, kendisinin ancak Ossian'ın icadından Keats'in ölümüne kadar olan devirle meşgûl olduğunu söylerken, Mr Stoyte, çocuklara döndü ve yanındakinin mütevazi tonda pes perdeden düdük sesini boğan bir sayha ile "Bilin bakalım, Jo Amca, size neler getirdi?" dedi.

Bilmeye çalıştılar: "Şeker, patlatmak için sakız, balonlar, kobay." Mr Stoyte, muzaffer bir eda ile, durmadan başını yukarı kaldırıyordu. Nihayet çocukların keşif kudreti tükenince elini eski *tweed* ceketinin cebine sokarak ilkin bir düdük, sonar bir ağız armonikası, sonra küçük bir kutu çalgısı, sonra bir

asker borusu, sonra bir kaynana zırıltısı, sonra bir otomatik tabanca çıkardı, lâkin bunu gene hemen cebine soktu.

Oyuncakları dağıttı, "Haydi bakalım şimdi hep beraber çalın. Bir, iki, üç" dedi. İki eli ile tempo tutarak bir şarkıya başladı: "Aşağıda, Swannee ırmağı üzerinde." Sabahtanberi başına gelen bir alay garip, akla sığmaz hallerden sonra bu acayip sahne karşısında Jeremy'nin halim yüzünü şedit bir hayret kapladı.

Ama ne sabahtı bu! Tan yeri ağarırken istasyona varış. Zenci hizmetçi. Bitmez tükenmez şehir-civarı. Beverly Pantheon. Portakal ağaçları arasındaki Nesne. Mr Propter ile ve hakikaten korkunç olan bu Stoyte ile karşılaşması. Sonra şatonun içerisi, holde Rubens'in ve koca El Greco'nun, asansörde Vermeer'in tabloları, koridorlar boyunca Rembrandt'ın gravürleri, ofiste Winterhalter'in resimleri.

Sonra Miss Maunciple'in, bir Watteau, iki Lancret tablosu ile rokoko bir hücre içine yerleştirilmiş, tam teçhizatlı bir soda barı ve XV. Louis üslûbunda *boudoir*'ı; sonra, turuncu bir kimono içinde, barın önünde sodalı ahududu-nane-dondurması içerken Miss Maunciple'in kendisi. Jeremy, kadına takdim edilmiş, lâkin kendisine ikram edilmek istenen bir *Sundae*'yi [1] almamıştı. Sanki bir kasırganın önüne düşmüş gibi yine telâşla, yanındaki hep bağırarak, şatonun başka yerlerini görmeğe sürüklenmişti: Duvarları Sert'in fil *fresk*leri ile kaplı Cümbüş ve Çığlık Salonunu. Grinling Gibbons'un ağaç işleri ile bezenmiş, boş (çünkü Mr Stoyte kitap almaya hâlâ karar verememişti) kütüphaneyi. Fra Angelico'nun tabloları ve Brighton Pavilion'dan [2] alınmış eşyası ile küçük yemek odasını. Fatehpur-Sikri camiinin iç dekoru örneğine göre yapılmış büyük yemek salonunu. Duvarları aynalı, tavanı bölmeli balo salonunu; Onbirinci kat helâsının XIII. asır renkli-cam tezyinatını. Boucher'nin pembe satenden bir divan üzerinde yüzükoyun yatan "La Petite Morphil" portresi ile süslenmiş sabah odasını. Goa'dan parça parça

1) Karışık bir dondurma çeşidi. — T.

2) Brighton'daki Marine Pavilion, 1827'de inşası tamam olmuş bir yazlık sarayıdır; son zamanlarda müze olarak ve konser, festival ve törenler için kullanılıyordu. — T.

getirilerek kurulan küçük kiliseyi ve içindeki, Annency'den alınmış, Saint-François de Sales'in kullandığı ceviz rahleyi. Sadece göstermelik olarak kurulmuş bilardo salonunu. Kapalı yüzme havuzunu. İngres'in çıplak kadın resimleri ile İkinci Empire üslûbunda barı. İki jimnastik salonunu. Rahmetli Mrs Stoyte'un hâtırasına ithaf olunmuş bir Christian Science Kıraat Salonu'nu. Dişçi kabinesini. Alaturka hamamı. Sonra gene Vermeer tablolu asansörle aşağıya tepenin böğründe açılmış bodrum katına iniş, Hauberk evrakı burada muhafaza ediliyordu. Daha aşağıdaki katta tonozlu kasa dairesi ile dinamolar, hava-ayarı makinaları, kuyu ve tulumba tertibatı vardı. Sonra tekrar yukarıya çıkarak zemin hizasında bulunan mutbakları gezmişler, burada Çin'li aşçıbaşı Antil adalarından yeni gelen kaplumbağaları göstermişti. Yine yükselmişler, ondördüncü kata, Jeremy'nin ikametine tahsis edilmiş olan yatak odasına gitmişler. Sonra altı kat daha yukarıya, idare kısmına çıkmışlar; orada Mr Stoyte kâtibine emirler vermiş, bir kaç mektup dikte etmiş ve telefonda Amsterdam'daki simsarı ile uzun uzadıya konuşmuştu. Bu da bitince hastahaneyi ziyaret zamanı gelmişti.

Bu sırada, Onaltıncı Koğuşta toplanan hastabakıcılar, Stokowski'ninki gibi darmadağın, beyaz saçları ile, el hareketleri yaparak orkestrasına perdesi gittikçe yükselen bir kakofoni konseri verdirmekle meşgûl Mr Stoyte'u seyrediyorlardı.

Bunlardan biri, hemen hemen müşfik denilebilecek bir sevinç edası ile, "Kendisi de âdeta kocaman bir çocuk gibi," dedi.

Edebiyata meraklı olduğu anlaşılan bir başkası "Bu manzara bana Dickens'den bir parçayı hatırlatıyor" dedikten sonra, Jeremy'ye ısrarla sordu: "Ne dersiniz, size de öyle gelmiyor mu?".

Jeremy sinirli sinirli gülümsiyerek başını, ne evet ne hayır mânasına gelebilecek, müphem bir tarzda salladı.

Daha pratik olan diğer biri Kodak'ını beraber getirmediğine üzüldü. "Konsol Petrolları; Kaliforniya Erazî, Emlâk ve Maden Korporasyonu; Pasifik Bankası; Garp Sahili Mezarlıkları, v.s. v.s. reisinin hususî hayatına âit rötuşsuz fotoğraf portreleri." Kadın, Mr Stoyte'un başlıca şirketlerinin adlarını, yap-

maca *heroik* bir eda, lâkin, âdeta îmanlı fakat lâtifeci bir krallık tarafdarının İspanya büyüklerinden birinin asalet ünvanlarını sayarken gösterebileceği bir hayranlık hazzı ile sıralayıverdi. Ve sözünü "Böyle bir enstantane için gazeteler kim bilir ne çok para verirlerdi," diye ısrarla tekit etti. Dediklerinin doğruluğunu isbat için de, anlatmaya kalkıştı: kendisinin bir erkek arkadaşı varmış ki bir ilân şirketinde çalıştığı için, bu cihetleri iyi bilecek durumda imiş, o kendisine daha bir hafta önce söylemişmiş ki...

Mr Stoyte'un yumuk yumuk yüzü, hastahaneden ayrılırken, hâlâ hayırhahlık ve saadetle ışıldıyordu.

Hastahane kapısından yola geniş basamaklı bir merdivenle iniliyordu. Mr Stoyte'un mavi Cadillac'ı merdivenin alt basamağı önünde bekliyordu. Şimdi onun arkasında küçük bir araba daha duruyordu ki, ilk geldikleri zaman böyle bir şey yoktu. Bu arabayı görünce Mr Stoyte'un ferah yüzünü bir işgil bulutu kapladı. Adam-kaçıranlar, — haydutlar — kim bilir, her şey olabilirdi. Eli ceketinin cebine gitti. "Kim var orada?" diye öyle şiddetli bir haykırışla bağırdı ki, yerinden sıçrayan Jeremy, adamın birden bire çıldırdığına hükmetti.

Arabanın penceresinde ay gibi tekerlek, iri ve yahni-yanak bir yüz belirdi, dudaklarının arasında bir puro ile sırıtıyor ve ağzı kulaklarına varıyordu.

Mr Stoyte "Ha, sen misin, Clancy" dedi. "Burada olduğunu bana neye söylemediler?" Yüzü kıp-kırmızı kesildi, kaşları çatıldı, yanağının bir adalesi seyirmiye başladı. "Etrafımda yabancı arabalar görmekten hoşlanmam. İşitiyor musun, Peters?" şoförünü âdeta tekdir ediyordu — bu cihete dikkat etmek onun vazifesi olduğu için değil, sadece o sırada orada tekdir edilecek başka kimse bulunmadığı için. "İşitiyor musun? Sana söylüyorum!". Birdenbire geçende gene bu adama öfkelendiği zaman Dr Obispo'nun kendisine söylediği şeyi hatırladı. "Sahiden ömrünüzü kısaltmak mı istiyorsunuz, Mr Stoyte?" Doktor bu sözü sakin ve hoş bir tavırla, nazik lâkin istihzalı bir müsamaha ile tebessüm ederek söylemişti: "Yoksa maksadınız bir felce daha uğramak mı? Unutmayın ki bu ikinci felc olacak; hem bu sefer öyle kolayca yakayı sıyıramazsınız. Eğer arzunuz bu ise,

şimdi yaptığınız gibi yapın, hiç durmayın." Müthiş bir irade kuvveti ile Mr Stoyte öfkesini yuttu. İçinden "Allah sevgidir; ölüm yoktur," dedi. Rahmetli zevcesi, Prudence McGladdery Stoyte, Christian Science mezhebi saliklerindendi. Tekrar "Allah sevgidir," dedi, ah bu adamlar insanı kızdırmaktan vazgeçiverselerdi, kendisi de hiç öfkelenmiyecekti ya. "Allah sevgidir," hep kabahat onların.

Bu aralık Clancy arabasından inmiş, acayip görünüşlü, fıçı gibi karnı ve deynek bacakları ile merdivenden çıkmağa başlamıştı, esrarlı bir gülüşle gözlerini kırparak yaklaştı.

"Ne var?" Mr Stoyte sordu ve içinden geçirdi: şu adam suratını böyle biçimlere sokmasa ne iyi olurdu. "Ha dur bakayım" dedi "bu zat Mr... Mr..."

Jeremy tamamladı: "Pordage".

Clancy onunla tanıştığına memnun olmuştu. Jeremy'ye nâhoş bir halde sır-sıklam terli elini uzattı. Clancy, kısık ve dalâvereci edâh bir sesle fısıldayarak "Size havadis getirdim," dedi; konuşurken elini ağzına siper ediyor, böylece sözleri ile puro kokusu yalnız Mr Stoyte için oluyordu. İlâve etti: "Tittelbaum'u bilirsiniz ya?"

"Şu, Belediye Nafıa Dairesindeki değil mi?"

Clancy başı ile tasdik etti. Muammalı bir ifade ile "Bizimkilerden biri, canım," dedi, gene gözlerini kırptı.

Mr Stoyte sordu "Peki, ne olacak?" ve Allahın sevgi olmasına rağmen sesinde tekrar doğmaya başlayan bir hiddetin notası belirdi.

Clancy göz ucu ile Pordage'e baktı; sonra, vilâyet tiyatro sahnelerinde rol yapan bir aktör çalımı ile, koluna girerek Mr Stoyte'u bir kaç basamak yukarıya çekti. Bir hatip edasiyle "Bana ne söyledi biliyor musunuz?" dedi.

"Ama tuhaf şey ha, nereden bileceğim?" (ama hayır, Allah sevgidir. Asla ölüm yoktur.)

Mr Stoyte'un kızmağa başladığını belirten alâmetlerden habersiz, Clancy roluna devam etti: "San Felipe vâdisi için" sesini bir kat daha alçaltarak "verdikleri kararı söyledi."

"Peki ne karar vermişler?" Mr Stoyte gene sabrını sonuna gelmişti.

"Verdikleri karar," her kelimeye tam bir sahne tesiri vermek için ağır ağır söylüyordu, "vâdiye su getirmek."

Mr Stoyte'un hiddeti hele nihayet bir merak halini alabildi. Sordu: "Bütün vâdiyi sulayacak mikdarda mı?"

Clancy ehemmiyetli bir tavırla tekrar etti: "Bütün vâdiyi sulamağa yetecek miktarda."

Mr Stoyte bir an sustuktan sonra: "Önümüzde ne kadar zaman var?" dedi.

"Tittelbaum havadisin altı haftadan evvel ortaya çıkmıyacağını sanıyor."

"Altı hafta mı?" Mr Stoyte biraz durakladı; sonra kararını verdi: "Pekâlâ. Hemen meşgûl ol." Emretmeye alışmış insanların kat'î ifadesi ile söylüyordu. "Kendin git, ötekilerden bir kaçını kandır. Kendi hesaplarına satın alacaklarmış, hayvancılık yapacaklarmış, büyük bir hayvan yetiştirme istasyonu kuracaklarmış gibi görünsünler; mümkün olduğu kadar arazi satın al. Ha, fiyatı nasıl bakayım?"

"Aşağı yukarı, *acre*'ı on iki dollar."

Mr Stoyte tekrar etti: "On iki". Daha su boruları yerleştirilmeğe başlarken bile bunu yüz dollara çıkacağını düşündü. "Kaç *acre* alabileceğini umuyorsun?"

"Eh, otuz bin kadar."

Mr Stoyte memnundu, sevinci yüzünden taşıyordu. Canlı bir sesle: "İyi" dedi "pek iyi. Tabiî, benim adımı vermiyeceksiniz" ve sonra hiç durmadan ve sesini değiştirmeden sordu: "Tittelbaum'e ne vereceksin?"

Clancy bir tezyif tebessümü ile: "Eh, ona da dört, beş yüz dollar veririm" dedi.

"Bu kadarcık mı?"

Öteki başı ile evet dedi. "Tittelbaum bugünlerde darlık içinde bunalıyor. Öyle yüksekten atacak halde değil, paraya ihtiyacı var... Sıkıntıda."

"Sebebi ne?" Mr Stoyte, mesleği icabı, insanlık hallerine meraklı idi. "Kumar mı? Kadın mı?"

Clancy başını salladı, "Doktorlar." dedi "Bir oğlan çocuğu var, meflûc."

"Meflûc?" Mr Stoyte hakikî bir sempati ile Clancy'nin sö-

zünü tekrarladı. "İşte bu fena." Bir lâhza durakladı, sonra birdenbire cömertliği coştu, "Söyle kendisine, çocuğu buraya göndersin," Enine boyuna bir hareketle hastahaneyi göstererek, devam etti: "Çocuk felci için bu memleketin en iyi hastahanesi. Para da vermiyecek. Beş para masrafı olmıyacak."

"Bravo! vallahi pek iyi adamsınız, Mr Stoyte." Clancy hayranlıkla söylüyordu "Sahiden çok lütufkârsınız."

Mr Stoyte arabasına doğru yürürken "Bir şey değil be canım" dedi. "Yapabildiğime memnunum. Bible'de çocuklar için ne denir hatırlasan a. Biliyor musun, hastahanede bu zavallı yavrucaklar arasında bulunduğum zaman hakikî bir ferahlık duyarım Onlar âdeta içime bir sıcaklık verirler." Kabaran göğsüne eli ile vurdu. "Tittelbaum'a söyle, çocuğu için bir müracaat kâğıdı göndersin. Hem doğruca bana göndersin. Çocuğu hemen hastahaneye kabûl ettireyim." Arabaya bindi. Kapıyı hizla çekti, sonra Jeremy gözüne ilişince; hiç bir şey söylemeden tekrar açtı. Jeremy, mırıldanır gibi, özür dileyerek içeriye sokuldu. Mr Stoyte kapıyı gene hızla kapadı, camı aşağıya indirdi, başını dışarıya uzatarak: "Haydi, eyvallah" dedi, "Bu San Felipe işine mukayyet ol. Hiç vakit kaybetme. Şunu becer, Clancy; yapabilirsen yirmi bin *acre*'dan yukarı her *acre* için sana yüzde on vereceğim." Camı yukarı çekti, şoföre hareket işareti verdi. Otomobil yolu döndü, şato istikametini tuttu. Mr Stoyte arkasına yaslanarak şu zavallı çocuklar ile, San Felipe işinden kazanacağı paraları düşündü. Ânî bir kanaat tezahürü olarak ve yanındakinin işitebileceği derecede hafif bir fısıltı ile bir defa daha "Allah sevgidir" dedi. "Allah sevgidir". Jeremy şimdi evvelkinden daha dedirgin bir halde idi.

Mavi Cadillac yaklaşınca, çekme köprü indi. krom kapılar kalktı, iç duvar kapıları iki yana çekildi, arabaya yol verdi. Beton tenis kortunda Çinli aşçının yedi çocuğu tekerlekli patenlerle yarışıyorlardı. Altta Grotto'da bir takım işçiler çalışıyordu. Bunları görünce Mr Stoyte haykırarak otomobili durdurdu.

Arabadan indikleri zaman, Jeremy'ye, "Bir kaç rahibe için mezar hazırlıyorlar" dedi.

Jeremy hayret içinde sordu: "Bir kaç rahibe mi?" Mr Stoyte başı ile tasdik etti ve anlattı: İspanya'daki adamları, bir ma-

nastırın kilisesinden bazı heykeller ile demir işleri satın almış. İlâve etti: "Bunlarla birlikte bir kaç da rahibe gönderdiler. Galiba mumyalanmış olacaklar. Bilmem, belki de güneşte kurutulmuşlardır. Her ne ise. İşte hepsi burada. Bereket versin onları koymak için elverişli bir yerim vardı." İşçilerin. mağaranın cenup duvarı önüne yerleştirmek üzere oldukları âbideyi gösterdi. Büyük bir Roma lahdının üst tarafındaki mermer sahanlık üzerinde, meçhûl bir İngiliz taşçı ustası tarafından on yedinci asırda yontulmuş, diz çökmüş vaziyette boyunları *plise* yakalıklı bir kibar adamla bir hanım ve arkalarında da üç sıra üzerine üçerden, beş yaşından on üç yaşına kadar, dokuz kız çocukları bulunuyordu. Jeremy kitabeyi okumaya başladı: *"Hic Jacet Carolus Franciscus Beals, Armiger..."*[1]

Mr Stoyte, Jeremy'nin okumasını keserek. "İki sene evvel İngiltere'de satın alındı" dedi. Sonra işçilere dönerek sordu: "Ne zaman bitecek, çocuklar?".

"Yarın öğleyin, belki de bu gece."

Mr Stoyte: "Ben de bunu öğrenmek istemiştim" diyerek geri döndü, arabaya doğru yürürken sözünü tamamladı: "rahibeleri soğuk hava deposundan çıkarmalı artık."

Hareket ettiler. Bir arı-kuşu Giambologna'nın sol memesinden fışkıran sulara yaklaşmış, kanatlarının hemen hemen görünmez titreyişleri ile muallâkta durarak su içiyordu. Babunların bulunduğu kafesten keskin keskin kavga ve çiftleşme çığlıkları geliyordu. Mr Stoyte gözlerini kapadı, şu zavallı çocuklarla görüşmekten ve Clancy'nin getirdiği iyi haberden duyduğu lâtif hâz ve inşirah halini uzatmak emeli ile tekrar etti: "Allah sevgidir. Allah sevgidir. Ölüm yoktur." Evvelce bu cümleleri her söyleyişinden sonra, viskinin sonradan duyulan tesiri gibi, vücudunu içten gelme bir hararet sarardı, şimdi gene bu tadı bekledi. Aksine, sanki içinde doğan bir ifrit kendisine oyun ediyormuş gibi, aklına rahibelerin buruşuk meşine dönmüş cesetleri ile kendi cesedi, Kıyamet günü ve Cehennemin alevleri geldi. Prudence MacGladdery Stoyte, Christian Science mezhebinde idi; kendi babası Joseph Budge Stoyte ise, San-

1) "Charles Francis Beals burada yatıyor...". — T.

demanian tarikatına mensuptu; annesinin annesi Letitio Morgan, ölürken, Plymouth Kardeşliği tarikati hemşirelerindendi. Tennessee ülkesinde Nashville'de küçük bir çiftlikteki evinin çatı arasında, çocukluk karyolasının baş ucunda siyah zemin üzerine turuncu harflerle YAŞAYAN TANRININ ELİNE DÜŞMEK NE MÜDHİŞTİR! levhası asılı dururdu. Mr Stoyte yeis içinde tekrar etti: "Allah sevgidir. Ölüm yoktur". Kendisi gibi günahkârlar için ise, hiç ölmiyecek olan ancak mezardaki kurtlardı.

Dr Obispo kendisine "Her ân ölümden korkarsanız muhakkak ölürsünüz. Korku zehirdir; hem tesiri hiç de batî değildir," demişti.

Mr Stoyte tekrar müthiş bir cehd sarfetti, ve birden bire ıslık çalmaya başladı. Güfte şöyle idi: "Yârin kolları arasında, çayır biçerim mehtapta"; Fakat Jeremy Pordage'in gördüğü ve görür görmez, sanki korkunç ve utanılacak bir sırla karşılaşmış gibi, gözlerini hemen başka tarafa çevirdiği sima zındandan hücresindeki mahkûmun yüzü idi.

Efendisi arabadan inip giderken arkasından, şoför kendi kendine mırıldandı: "Huysuz kart kedi."

Mr Stoyte, hiç konuşmadan, acele acele, gotik kapıdan girdi, Jeremy arkadan geliyordu; Durham'daki Meryem Kilisesine benzeyen Roman üslûbunda divanhaneyi geçti, ve gözlerine kadar eğilmiş şapkası ile, büyük holün katedral içi gibi alaca ışıklı boşluğuna daldı.

İki adamın ayak sesleri başlarının üstünde otuz metre yüksek kemerler arasında akisler uyandırıyordu. Duvarlar boyunca zırh giyinmiş mankenler demirden hayaletler gibi sıralanmıştı. Bunların üst tarafında, XV. asır halıları, muhteşem soluklukları ile, yem-yeşil bir fantazi âlemine açılmış pencereler gibi duruyordu. Mağaraya benzeyen holün bir nihayetinde, gizli bir projektörle ışıklandırılmış El Greco'nun "San Petro'nun Haçagerilmesi" tablosu, karanlıklar içinde, anlaşılmaz ve derin bir şeametin güzel bir ilhamı gibi nurlar saçıyordu. Öbür nihayetinde de, ışığının parlaklığı ondan aşağı kalmayan, Hélène Fourment'in, sırtında yalnız ayı derisinden bir harmani ile, tam boy portresi asılmıştı. Jeremy bir ona bir buna baktı: göz-

lerini, baş aşağı duran San Petro'nun *ektoplasm* halindeki derisinden, Rubens'in seve seve bakıp okşadığı, düpe-düz maddî deri ile yağ ve adaleye; şeffaf bir siyahla gölgelenmiş, yeşilbeyaz ve *karmen* etli çıplak Flaman kadınının kromlar ile sıcak pembelerden, sedef mavileri ile yeşillerden yapılmış bedenine çevirdi. Eşsiz derecede kuvvetli ve mânalı iki parlak sembol — fakat ne sembolü, neyin sembolü? İşte asıl mesele bu idi.

Mr Stoyte, hazinelerinden hiç birine ehemmiyet vermeden, iri adımlarla ve, kendisine mütemadiyen "ölüm yoktur" dedirterek hep ölümü düşündüren, mezardaki karısına içinden lânet okuya okuya yürüyüp geçti.

Asansörün kapısı iki sütun arasındaki mazgal höcresinde idi. Mr Stoyte kapıyı açtı, lâmba yanınca bir *harpiskord* önünde oturan, mavi saten elbiseli bir Felemenk kadını belirdi — Jeremy düşünüyordu: bu kadın bir muadelenin tam kalbi üzerine oturmuştu, öyle bir âlemde ki, orada güzellikle mantık, resim sanatı ile tahlilî hendese ayni şey haline gelmişti. Ne maksatla? "Tabiatı-eşya" ya âit hangi hakikatî remiz ile anlatmak için? İşte gene bir mesele. San'atla alâkalı olan her şeyde Jeremy için daima bir mesele vardı.

"Kapıyı kapayın." Mr Stoyte emretti; emri yerine geldikten sonra "Yemekten evvel biraz yüzeriz," dedi ve bir sıra düğmelerden en üsttekine parmağını bastı.

IV

Kansaslı ile karısı, üç çocuğu ve sarı köpeği, iş-başının kendilerine gösterdiği ağaçlara doğru acele acele giderlerken bir düzineyi aşan geçici ailesi portakal bahçelerinde işe başlamışlardı bile. Kansaslılar yürüyorlardı, zira ne konuşacak şeyleri vardı, ne de konuşmaya takatları.

Erkek düşünüyordu: günün yarısı geçti. Paydosa dört saat vardı. Eğer yetmiş beş *cent* kazanabilirse ne mutlu! Yetmiş beş *cent*. Yetmiş beş *cent*. Ön sağ lâstik de artık daha ziyade dayanamaz. Fresno'ya, oradan da Salinas'a gideceklerse daha iyi bir lâstik bulmalı. Lâkin kullanılmış lâstiklerin en kötüsü bile olsa, gene para lâzım. Para ise nafaka demek. Birden öfkelendi: bunlar da öyle yiyorlar ki! Kendi başına olsaydı, sırtında çocuklarla Minnie bulunmasaydı bir tarafta bir kulübe kiralardı, şöyle şoseye yakın bir yerde. Orada otomobilleri ile gelip geçenlere yumurta, meyva gibi şeyler satardı, kazancına beş on para daha eklerdi. Çarşıdan daha ucuz verirdi de gene iyi kazanırdı. Sonra belki bir inekle bir çift domuz da edinebilirdi; sonra bir kız bulurdu — şöyle tombul bir şey. kızların tombullarından hoşlanırdı. Tombul ve körpe...

Kadın gene öksürmeye başladı, hülya darmadağın oldu. Öyle yiyorlar ki! Bari yedikleri kadar işe yarasalar. Dermansız üç çocuk. Üste Minnie de günün yarısını hastalıkla geçirir, kendi işin yetmiyormuş gibi, onun işini de sen yaparsın!

Köpek bir direk dibini koklamak için durdu. Adam, şaşılacak bir çeviklikle, ansızın iki adım sıçrayarak hayvanın tam kaburgaları ortasına bir tekme indirdi. Haykırdı: "Allahın belâsı köpek, çekil oradan." Hayvan bağıra bağıra kaçtı. Kansaslı arkasına döndü, yüzlerinde bir kızma, bir acıma ifadesi göreceğini umarak çocuklara baktı. Fakat çocuklar, babalarına, kö-

peği bırakıp kendilerine saldırmak fırsatını vermiyecek kadar tecrübe sahibi olmuşlardı. Darma-dağın saçların altındaki uçuk benizli ufacık üç sima tamamile ifadesiz ve böndü. Adam umduğunu bulamayınca öbür tarafa döndü, belirsizce homurdandı: Hele bir ihtiyatsızlık etselerdi, onları öyle bir pataklıyacaktı ki. Anneleri başını bile çevirmemişti. O kadar hasta ve bezgindi ki, bir düziye yürümekten başka hiç bir şey yapacak halde değildi. Hepsi sükûta daldılar.

Sonra, üç çocuğun en küçüğü, ansızın, keskin bir sayha ile "Şuraya bakın!" dedi. Eli ile gösterdi. Karşılarında görünen şato idi. En yüksek kulesinin tepesinde madenden örümcek ağı gibi bir çatı, kaidesinden itibaren kademe kademe *Platform*larla, yirmi otuz kadem kadar yükseliyordu. En yukardaki *platform*un üzerinde, parlak sema önünde siyah görünen ufacık bir insan şekli duruyordu. Onlar bakarken, insan şekli kollarını açtı, baş aşağı kulenin mazgallı duvarları içine atılarak kayboldu. Çocukların hayret çığlıkları, Kansaslı'ya, biraz evvel kendisini mahrum bıraktıkları fırsatı verdi. Şiddetli bir öfke ile başını çevirdi, ulur gibi bir sesle bağırdı: "Zırlamayın öyle!" sonra üzerlerine yürüdü, bir sağa bir sola savurarak suratlarına birer tokat attı. Kadın, içine düştüğü bezginlik çukurundan, müthiş bir cehdle ayaklanabildi; durdu, arkasına döndü, ağlaya ağlaya kocasının kolunu tuttu. Adam kadını öyle bir hışımla itti ki, zavallı az kaldı, yere yuvarlanıyordu.

Karısına bağırdı: "Sen de çocukların gibi hayırsızsın. Yalnız yan gelip yemekten başka bir şey bilmezsin. Bir boka yaramazsın. Size söylüyorum. Artık hepinizden bıktım, usandım." Tekrar etti: "Bıktım, usandım, yeter artık be, tut çeneni, anladın mı?" döndü, içini boşaltmış, ferahlamıştı, şimdi daha canlı yürümeğe başladı, meyvalarını zor çeken portakal ağaçları arasında, öyle hızlı gidiyordu ki, bu kadarına, pek âlâ biliyordu, karısı dayanamıyacak, tıkanıp kalacaktı.

Büyük kulenin üstündeki yüzme havuzunun nezareti harikulâde idi. Yarı-şeffaf suyun üzerinde yüzen insan şöyle başını çevirip bir bakıverdi mi mazgallar arasından ova ile dağ,

yeşille unnabî, morla açık-mavi manzaralar birbirini kovalardı. İnsan hem yüzer, hem etrafı seyreder, hem de, eğer Jeremy Pordage ise, *Epipsychidion*'daki [1] kuleyi, pencereleri

Şarkın altın ufuklarına açılan,
Esen rüzgârlarla bir seviyede olan

kuleyi düşünürdü.

Lâkin insan Miss Virginia Maunciple olunca iş değişirdi. Virginia ne yüzüyordu, ne etrafa bakıyordu, ne de *Epipsychidion*'u düşünüyordu, bir yudum viski-soda daha içti, atlama kulesinin en yüksek *platform*una tırmandı, kollarını açtı, havuza atıldı, suyun içinde kaya kaya Pordage'ın altına geçti ve ansızın mayosunun kemerinden tutup adamı havuzun dibine çekiverdi.

Jeremy ağzından sular saçarak, nefes nefese, yüze çıkınca, Virginia "Bunu kendiniz hak ettiniz" dedi, tatlı bir eda ile, gülümsiyerek takıldı: "Neydi öyle, orada Buddha gibi, hiç kımıldamadan aptal aptal duruşunuz?"

Ah, Jo Amcanın mutassıl eve getirdiği bu adamlar. Zırh takımlarını muayeneye gelen tek-gözlüklü İngiliz; tabloları temizlemek için gelen kekeme herif; bir takım acayip çanak çömleği tetkik için gelen almancadan başka dil bilmez adam; bugün de bu tavşan suratlı, saksofonla çalınan güftesiz şarkı sesli, gülünç İngiliz.

Jeremy Pordage gözlerini kırpıştırıp suları giderince, kendi yüzüne pek yakın bir yerde, ve presbit gözleri gözlüksüz olduğu için biraz bulanık olarak, gülen bir genç yüz gördü, yüzün önden kısalmış görünen gövdesi su içinde çalkanıp duruyordu. Böyle bir mahlûka bu kadar yakın bulunmak Jeremy'nin başından pek sık geçen hallerden değildi. Sıkıntısını içine çekerek karşısındakine gülümsedi. Miss Maunciple bir elini uzattı, Jeremy'nin çıplak, cilâlı kafasını okşadı. "Ne güzel de parlıyor!" dedi "tıpkı bilârdo bilesi gibi. İsminizi taktım bile: Fil-dişi. Allaha ısmarladık Fil-dişi!" Geri döndü, yüzerek merdivene yaklaştı, yukarıya çıktı, üzerinde şişelerle kadehler bulunan ma-

1) Shelley'nin bir şiiri. — T.

saya yaklaştı, viski-sodasının geri kalanını içtikten sonra gitti, üzerinde siyah gözlüğü ve yüzme kılığı ile Mr Stoyte'un güneş banyosu yaptığı şezlongun bir kenarına oturdu.

Sevgi ile karışık şakacı bir eda ile "Nasıl, keyifler yerinde, değil mi, Jo Amca?" dedi.

Mr Stoyte "Mükemmel, yavrum" cevabını verdi. Doğru idi; güneş gamını eritmiş, geleceğe âit kara düşüncelerini dağıtmıştı; o artık gene şimdiki zamanda yaşıyordu, insanın hasta çocuklara saadet götürdüğü şimdiki lâtif zamanda; Tittelbaum'ların beş yüz dollarcık mukabilinde en aşağı bir milyon dollar değerinde haber getirmeye hazırlandıkları; semanın mavi olduğu, güneşin insanın karnını tatlı bir sıcakla okşadığı, ve nihayet lâtif bir şekerlemeden gözünü açınca, karşısında, ihtiyar Jo Amcasına, sahiden alâka gösterircesine, tebessümle bakan minik Virginia'sını gördüğü şimdiki zamanda — hem üstelik, öyle yalnız ihtiyar amcaya gösterilen neviden bir alâka da değil ha; çünkü ne denirse densin, ne yapılırsa yapılsın, eninde sonunda insan, kendisini hangi yaşta duyarsa, fiil ve hareketleri hangi yaşa uygunsa o yaştadır; hem Virginia'nın yanında bulunduğu zaman hisçe genç olmıyor mu idi? Fiilce genç olmıyor mu idi? Ne demek, elbette gençti. Mr Stoyte kendi kendine gülümsedi; bu, içinden gelen yaşamaktan memnunluk duygusunun zafer tebessümü idi.

Yüksek sesle "E, söyle bakalım, yavru" dedi, kalın parmaklı değirmi elini genç kadının çıplak dizine koydu.

Miss Maunciple, yarı inik göz kapakları ile, yanındakine, anlayış ve suç ortaklığı ifade eden, gizli, biraz arsız, bir eda ile baktı. Sonra hafifçe güldü ve kollarını uzattı. "Ne güzel güneş, değil mi?" dedi; gözlerini tamamiyle kapadı, kollarını indirdi, ellerini arkaya götürerek ensesi üzerinde birbirine kilitledi, omuzlarını geriye attı. Bu duruş göğüslerini dikeltti, belinin içerlek münhanilerini ve kalçalarının kabarıklığını daha ziyade belirtti — bu duruş, saraya yeni gelen cariyelere, sultanla ilk buluşacakları zaman, harem ağalarının öğrettikleri vaziyet nev'indendi. O tarafa nasılsa gözü ilişen Jeremy bu duruşun, tas-tamam Beverly Pantheon'un üçüncü katında gördüğü, bulundu-

ğu yere her bakımdan hiç yakışmayan heykelin duruşu olduğuna hükmetti.

Mr Stoyte siyah gözlükleri arkasından, kadına, hem yiyecekmiş gibi aç gözlülük, hem de baba sevgisi ifade eden bir bakışla bakıyordu. Virginia onun yavrusu idi, yalnız konuşma dilindeki mecazî mânası ile değil, lûgat mânasiyle de yavrusu idi. Onu, ayni zamanda, en sâf bir baba sevgisi ve en azgın bir aşk duygusu ile seviyordu.

Yattığı yerden kadına baktı. Güneşten yanmış derisi ile parlak beyaz satenden plaj kıyafeti arasındaki renk tezadı, Virginia'nın tenine daha zengin bir esmerlik vermiş idi. Körpe bedeninin satıhları, temadi eden lâtif münhanilerle, hiç bir cehd eseri belirtmeden, hacimlenerek, intikal sahalarında hiç bir sertlik ve keskinlik göstermeden, üç buudlu oluyodru. Mr Stoyte'un bakışı, yukarıya kızıl-kumral saçlara kadar çıktıktan sonra, yuvarlak alın, geniş bir aralıkla ayrılmış gözler, ve ufacık, düz ve küstah burundan geçerek ağza indi. Bu ağız, kadının dikkati en çok çeken hususiyeti idi. Çünkü Virginia, simasının karakteristik çocukça mâsumiyet ifadesini ağzının kısacık üst dudağına borçlu idi. Nerede, ne halde, ne işle meşgûl olursa olsun, bu ifade daima sabit kalırdı. Açık-saçık hikâyeler anlatırken veya piskoposla sohbet ederken, Pasadena'da çayını içerken veya delikanlılara yarenlik ederek, kendi tâbiri ile, "biraz eğlenmek" için yiyip içerken, hattâ mukaddes Messe âyininde bulunduğu zaman bile göze çarpan hep o ifade olurdu. Takvime göre, Miss Maunciple yirmi iki yaşında bir genç kadındı; lâkin bu kısacık dudak ona, her halinde, çocukluktan yeni çıkmış, daha rüşd çağına yaklaşmamış bir kız edâsı veriyordu. Bu garip ve aykırı çocuklukla olgunluk, mâsum görünüşle görmüşgeçirmişlik tezadının, altmışında olan Mr Stoyte için sarhoş edici bir cazibesi vardı. Virginia'nın, iki mânası ile de yavru olması yalnız Mr Stoyte'un onu böyle görmesinden değildi; bu kadın objektif olarak da, haddizatında, her iki mâna ile, bir yavru, bir bebekti.

Lâtif mahlûk! Kadının dizi üzerinde, o ana kadar, hareketsiz duran el yavaşça kımıldamaya başladı. Yayvan, etli baş-

parmakla, kuvvetli öteki parmaklar arasmda o ne nefis şeydi, ne ihtişamlı, ne cevherli elastikiyetti o!

"Jinny, yavrum!" dedi.

Yavru, iri mavi gözlerini açtı, kollarını iki yana bıraktı. Gergin sırtı gevşedi, kalkık göğüsler istirahate çekilen canlı yumuşak mahlûklar gibi, aşağıya ve öne doğru oynaştılar. Kadın karşısındakine gülümsedi.

"Neye çimdikliyorsun beni, Jo Amca?"

Jo Amca, yamyamca bir hassasiyet tonu ile cevap verdi: "Seni yemek istiyorum da."

"Etim serttir, ama."

Mr Stoyte, kendinden geçmiş gibi boğuk bir gülüşle, "Benim sert etli yavrum," dedi.

Sert etli yavru eğildi, Jo Amcayı öptü.

Sakin sakin panoramayı seyretmekle ve içinden *Epipsychidion*'u okumakla meşgûl olan Jeremy Pordage, bu sırada bir defa daha başını *şezlong* tarafına çevirmiş bulundu ve gördüğü manzaradan o kadar sıkıldı ki, batmaya başladı, dibi boylamamak için ellerini, ayaklarını şiddetle oynatmaya mecbur oldu. Suyun içinde öbür tarafa döndü, yüzerek merdivene gitti, yukarıya çıktı, vücudunun kurumasını bile beklemeden hemen asansöre koştu.

"Demek öyle ha!" Vermeer'in tablosuna bakarken kendi kendine söyleniyordu *"demek öyle ha!"*

Yavru tekrar doğrulurken, Mr Stoyte "Bu sabah bir iş yaptım" dedi.

"Ne biçim iş?"

"İyi bir iş, hayli para getirebilir." İsrarla tekrarladı: "Sağlam para!"

"Ne kadar?"

"Belki yarım milyon," ümidini aşağıdan tutarak, ihtiyatlı söylüyordu "belki bir milyon, daha ziyade de olabilir."

Kadın "Çok yaman şeysin sen, Jo Amca" dedi. Sesinde tam bir samimîlik tonu vardı. Onun hakikaten yaman bir adam olduğuna inanıyordu. İçinde yaşamakta olduğu âlemde bir mil-

yon dollar kazanabilen insanın yaman sayılması bir mütearife idi. Analar, babalar, dostlar, hocalar, gazeteler, radyo, ilânlar; bir ağızdan, açık veya ima suretile, onun yamanlığını etrafa yayarlardı. Bundan başka Virginia, Jo Amcasına pek düşkündü de. Jo Amca ona harikulâde bir hayat temin etmişti, o da kendisine minnettardı. Hem de Virginia, mümkün oldukça, başkalarını sevmekten pek hoşlanırdı; onlara haz vermekten ferahlık duyardı — hattâ Jo Amca gibi ihtiyar bile olsalar, hattâ onları memnun etmek için kendisinden beklenen şeyler pek iştiha-verici mahiyette olmadığı hallerde bile. Tekrar etti: "Çok yaman şeysin."

Kadının hayranlığı Mr Stoyte'ta derin bir coşkunluk uyandırdı. Methin devamını isteyen riyalı bir tevazula "Canım, bunlar öyle kolay işler ki," dedi.

Virginia, Jo Amcanın arzusunu yerine getirdi. İsrarla "Hiç de kolay değil!" dedi "söyledim ya, yaman şeysin *nesselâm*. Artık başka lâf istemem."

Bu sözlerin füsunu ile, Mr Stoyte, sert eti bir daha avuçladı, muhabbetle sıktı. "İş umduğum gibi biterse sana bir hediye alacağım," dedi, "ne istersin bakalım yavru?"

"Ne mi isterim?" kadın suali tekrarladı, "hiç bir şey istemem."

Bu menfaat-ilgisizliği yapmacık değildi. Sahidendi; o hiç bir vakit öyle soğuk kanla, düşüne düşüne bir şey istemezdi. İsteyeceği tuttu mu, meselâ bir dondurma, bir parçacık "mama", bir vitrinde gördüğü *vison* manto — böyle anlarda açıktan açığa ister ve hemen isterdi, hiç bekleyemezdi. Yoksa öyle ilerisi için uzun vâdeli bir şey istesin, bunun için de evvelden düşünüp taşınsın, böylesi onun harcı değildi, böyle isteyişe aklı ermezdi. Virginia hayatının en güzel kısmını birbirini takip eden *şimdi*lerden aldığı hâzlarla geçirir, hayatını da onlar teşkil ederdi; hâdisat kendisini bu kaygısız ebedîlikten çıkıp zaman âlemine girmeye mecbur etse bile girdiği âlem küçük, daracık bir şey olurdu. İstikbalin hududu bir iki haftadan ileriye gitmezdi. Hattâ on sekiz dollar haftalıkla *varyete* sahnelerinde oynadığı günlerde bile para ve istikbal meseleleri ile, bir kazaya uğrayarak bacaklarını teşhir edemezse halinin ne olacağı gibi endi-

şeler ile kafa yormak, yürek tüketmek kendisine ağır gelirdi. Jo Amcayı bulduktan sonra ise her şey "armut-piş-ağzıma-düş" oluvermişti: Yüzme havuzu mu istersin, kokteyl mi istersin, Schiaparelli'den elbise mi istersin, "armut-piş" de, hepsi önüne dökülüp serilsin. Hediyeye ne lüzum vardı? Neden bir şey isteyecekti? Hem bes-belli idi ki Jo Amca onun böyle hediye istemeyişinden derin bir hâz duyuyordu; Jo Amcayı memnun edebilmek de kendisi için pek lâtif bir his oluyordu. *"Hiç bir şey* istemiyorum, dedim ya, Jo Amca."

Arka tarafta, yakından gelen yabancı bir ses "Siz... İstemiyor musunuz?" deyince birden sıçradılar, ses devam etti: "Öyleyse ben istiyorum."

Siyah saçlı, çevik vücutlu, yüzünde Levantinlik parlayan Dr Sigmund Obispo, çalâk bir yürüyüşle şezlonga yaklaştı.

"Ne istediğimi açıkça söyliyeyim," dedi "büyük adamın *gluteus medius*'una bir-virgül-beş santimetre küb *Testosteron* şırınga etmek istiyorum. Bunun için, haydi meleğim, siz çekilin, bakalım." Bu sözünü, Virginia'ya, alaycı bir edâ ve içindeki arzuyu hayâsızca belirten bir tebessümle söyledi. Eli ile, teklifsiz bir tavırla, hafifçe sırtına vurarak "Haydi, yallah!" dedi, kadın ayağa kalkıp kendisine yer verirken bir daha vurdu, bu sefer siyah satenli kaba etine. Virginia sert bir tavırla döndü, niyeti Obispo'ya çıkışarak bu kadar ileri gitmemesini söylemekti, lâkin bakışı Mr Stoyte'un kıllı bir fıçı gibi yatan vücudundan, yanındakinin hem hakaret edercesine istihza, hem de o derece şımartıcı bir şehvanî arzu ifade eden güzel simasına dönünce fikrini değiştirdi ve doktora, bağıra bağıra "ayağınızı tetik atın" diyecek yerde, kaşlarını çatarak dilini çıkardı. Böylece bir tekdir olmak için başlayan hareket, sonunda, kendisi farkına varıncıya kadar, bir saygısızlığın tasvibi, tecavüz edenle kabahat-ortaklığı ve Jo Amcaya sadakatsizlik oluverdi. Zavallı Jo Amca! Kadın içinden kabaran, muhabbetle karışık bir merhametle ihtiyar adamı düşündü. Bir ân için kendinden büsbütün utandı. Belli ki vaziyet müşküldü, çünkü Dr Obispo pek güzeldi; kendisini güldürüyordu; kendisine karşı gösterdiği hayranlık hoşuna gidiyordu; ona biraz cesaret vererek, nasıl hareket edeceğini görmek eğlenceli bir şey olacaktı. Hattâ

doktor haşin olduğu zaman, ki daima öyle idi, ona öfkelenmekten bile hâz duyuyordu.

Terslemiş olmak için "Galiba kendinizi Douglas Fairbanks Junior sanıyorsunuz" dedi; sonra iki saten askı ile ne kadar vakur olunabilirse o kadar vakur bir eda ile yürüyüp gitti, bir mazgal duvarına dayandı, aşağıdaki ovayı seyre daldı. Portakal ağaçlarının arasında karınca gibi bir şeyler kımıldaşıyordu... Kayıtsızca düşündü: acaba ne yapıyorlardı? Sonra zihni başka bir cihette, daha meraklı ve daha şahsî meselelerde dolaştı. Sigmund'u düşündü: Bu adamla karşılaşınca, hattâ biraz evvelki gibi saygısızlık gösterdiği zaman bile, kendisini tutamıyor, âdeta heyecanlanıyordu. Belki de günün birinde — günün birinde, sadece, bakalım nasıl olacak diye, yahut burada, şatoda insanı bir az kasavet basardı da... Düşünüyordu, zavallı Jo Amca! Peki ama o yaşta, o da ne bekliyebilirdi? Bir onun yaşına bak, bir de kendi yaşına, beklenilmiyecek bir şey varsa o da kendisinin aylardan beri ona hiç bir kıskançlık vesilesi vermemiş olması idi — Enid ile Mary Lou'yu saymamak şartıyla — tabiî, kendisi saymıyordu; çünkü bu hiç de o nevîden değildi; hem küçük bir hâdise gibi olup geçivermişti: hoştu, ama hiç bir ehemmiyeti yoktu. Sigmund'a gelince iş değişiyordu, onunla olunca, hattâ pek ciddî olmasa bile, ki olamayacaktı, gene başka mahiyet alacaktı — meselâ Walt ile olana, hattâ Portland'daki küçük Buster ile olana benzemiyecekti. Enid ve Mary Lou ile olan hâdiselerden farklı olacaktı; çünkü böyle şeyler umumiyetle, erkekle olduğu zaman bir ehemmiyet alırdı, hattâ ehemmiyet almasına hiç arzun olmasa bile. Bunları yapmamasının biricik sebebi de bu idi. Ayrıca günahı da vardı, tabiî; ama bu cihetin o kadar ehemmiyeti olmayabilirdi, eğer erkek hakikaten güzel bir insan ise — Sigmund'un böyle bir insan olduğunu kabûl etmek de lâzımdı, vakıâ biraz Adolphe Menjou stilinde idi ama, ne de olsa, saçları yağlı gibi parlayan esmer erkeklerdendi, kendisi de böylelerine hiç dayanamazdı. Hele meselâ bir kaç kadeh içtiği, içkide bir heyecanın sıcaklığını duyduğu zaman, bunun günah olacağı aklına bile gelmezdi; sonra iş ilerleye ilerleye, bir de bakardın ki, farkına varmadan, olan olmuş bile, bunun Father O'Reilly'nin dediği ka-

dar kötü bir şey olduğuna da doğrusu inanmıyordu; hem bundan başka, Father'den elbette daha ziyade anlayışlı olan Meryem-Anamız çok merhametli idi, affederdi; ya, peki Father O'Reilly'nin yemeğe geldiği zaman o sofradakı haline ne demeliydi? Nasıl yemek yiyişti o? Tıpkı domuz gibi. Eee, oburluk da öteki şey kadar kötü değil mi idi? O halde ne hakla böyle söyleyip duruyordu?

"Eee, hastamız nasıl, bakalım?" Dr Obispo, şezlongda Virginia'nın kalktığı yere otururken, yatak başında hekim taklidi yapar gibi, sordu. Neşesi son haddine varmıştı. Laboratuar çalışmaları umulmayacak derecede iyi gidiyordu; tertip ettiği yeni safra ilâcının, karaciğeri üzerindeki tesiri harikulâde olmuştu, silâhlanma işlerindeki büyük gelişme, elindeki tayyare hisse senetlerini üç *puan* daha yükseltmişti: Virginia'nın mukavemeti de, bes-belli ki, artık uzun sürmiyecekti. "Küçük hastamız bugün nasıl?" Diplomasını aldıktan sonra bir sene Oxford'da çalışmıştı, karikatür bir İngiliz şivesi ile konuştuğu için edâsı iki kat taklit oluyordu.

Mr Stoyte homurdanarak bir şeyler söyledi. Dr. Obispo'nun şaklabanlığında öyle bir hâl vardı ki, kendisini daima kızdırıyordu. Bu hâl tarifi kolay olmayan bir tarzda, âdeta bir hakaret çeşnisi alıyordu. Mr Stoyte, Dr Obispo'nun çocukça gibi görünen şakalarını, hakikatte kendisine karşı hep kötü yürekle, kasten yapılmış birer istihfaf telâkki ediyordu. Bu düşünce kanını başına sıçratıyordu. Lâkin kanın başına sıçraması, kan tazyikinin artması, o da ömrün kısalması demekti. Bu sebeple Obispo'ya adam-akıllı kızmak elinden gelmiyordu. Daha fenası vardı; bu adamı başından def de edemiyordu. Obispo katlanılması zarurî bir belâ idi. "Allah sevgidir, ölüm yoktur."

Lâkin Mr Stoyte, bir felc geçirmiş olduğunu ve günden güne ihtiyarladığını, dehşetle hatırlıyordu. Hemen hemen ölmek üzere iken Dr Obispo kendisini ayağa kaldırmış, kendisine, yapmakta olduğu araştırmalar iyi bir netice vermese bile, on sene daha yaşayacağını vaad etmişti; hele bir de bunlardan iyi netice alırsa — o zaman daha fazla, daha çok yaşayacaktı. Yirmi, otuz, kırk sene daha. Hem, bu pis sığıntının, üstelik, Mrs Eddy'nin haklı olduğunu isbat edecek bir şey keşfetmesi ihti-

mali bile vardı. Belki hakikaten, sahiden ölüm olmayacaktı — hiç olmazsa Jo Amca için. Ne parlak istikbal! Şimdilik... Mr Stoyte tevekkülle derin derin içini çekti. Büyük annesinin kendisine hind-yağı içirirken hep söylediği bir söz, aradan bunca yıl geçtikten sonra, kulağında çınladı, içinden "Hepimizin çekeceği bir çile var," dedi.

Bu sırada Dr Obispo iğnesini tâkıym etti; ampulün ucunu, törpüleyerek, kopardı; şırıngayı doldurdu, bu işlerle meşgulken, her hareketinde yapmacık bir îtina inceliği, gösterişli bir ihtimam beliriyordu. Adam âdeta ayni zamanda hem bir bale *trupu*, hem onun seyirci grupu idi. Seyirci zümre cidden çok zeki, çok görmüş, çok bilmişti, tenkit kabiliyeti pek yüksekti. Ama bale takımı da yamandı! Nejinsky, Karsavina, Pavlova, Massine — hep birden ayni sahnede toplanmışlardı. Alkış ne kadar hararetli ise o kadar da yerinde ve haklı idi.

Nihayet, "hazır," dedi.

Mr Stoyte, terbiyeli bir fil gibi, sessiz bir itaatle sırtını dönerek yüzü koyun uzandı.

V

Jeremy giyinmiş, bodrum katında kendisine çalışma yeri olacak odada oturuyordu. Eski vesikaların keskin kuru toz kokusu, insanı sarhoş eden bir enfiye gibi başına vurmuştu. Dosya fişlerini hazırlıyordu, kurşun kalemlerini sivriltiyordu, yüzü kıp-kırmızı olmuştu; dazlak kafası terden ışıldıyordu; gözlüğünün çifte-mihraklı camları arkasından gözleri heyecandan parlıyordu.

Eh işte, her şey hazırdı! Mihverli koltuğunun üzerinde döndü, bir müddetçik tam bir sükûnetle oturarak, neler bulup çıkaracağını, âdeta şehvanî bir hazla düşünmeye daldı. Hauberk evrakı, ambalaj kâğıtlarına sarılmış sayısız paketler halinde, kendilerini ilk defa okuyacak adamı bekliyordu. Yirmi yedi sandık içinde"Henüz bâkir sükûn ve sükût gelinleri" [1] yatıyordu. Kendisi bunların Mavi Sakal'ı olacağını düşünerek gülümsedi. Yorulmak bilmez Hauberk'lerin nesilden nesle, asırlar boyunca, bir araya toplandıkları binlerce sükûn ve sükût gelini. Bir Hauberk'den sonra başka bir Hauberk; *şövalye*likten *baron*luğa, *baron*luktan *kont*luğa; sonra bir Gonister *Kont*unu başka bir Gonister *Kont*u tâkip ederek tâ sonuncuya, Sekizinci Gonister *Kont*una kadar. Sekizinciden sonra ise veraset ve intikal vergileri ile eski bir evden, iki ihtiyar bâkirden başka bir şey kalmıyor: her gün daha derin bir inziva içinde aykırı bir hayata gömülen, her gün daha derin bir fakr içinde aile gururu ile çöken ve sonunda gururdan ziyade fakr içinde bunalan iki ihtiyar kızcağız! Bu evrakı satmamaya yemin etmişlerdi; fakat nihayet Mr Stoyte'un teklifini kabûl ettiler. Kâğıtlar

---

1) Bu ibare Keats'in **Ode to a Grecian Urn** ünvanlı şiirinden alınmıştır. — T.

Kaliforniya'ya gönderildi. Şimdi iki ihtiyar kız gerçekten parlak birer cenaze alayı ile gömülebileceklerdi. Hauberklerin âkıbeti de işte bu olacaktı. İngiliz tarihinin nefis bir parçası! Belki bir takım tavsiyelerdir, belki de, daha muhtemel olarak, sadece budalanın biri tarafından anlatılan bir masaldır. Katillerin ve fesatçıların, ilim ve irfan hâmileri ile meçhul nazariyecilerin, piskoposların, kıral nedimleri ile küçük şairlerin, amiraller ile muhabbet tellâllarının, azizler ve kadın kahramanlarla nimfomanların, eblehlerle başvekillerin, koleksiyon meraklıları ile sadistlerin masalı. Onlardan kalanın hepsi işte burada idi, yirmi yedi sandık içinde, karma-karışık, hiç bir kataloğu yapılmamış, muayene bile edilmemiş, tamamile bâkir. Jeremy, gözlerini hazinesine daldırınca, seyahat yorgunluklarını unuttu. Los Angeles ile şoförü unuttu, mezarlıkla şatoyu, hattâ Mr Stoyte'u bile unuttu. Hauberk evrakını yakalamıştı, şimdi hepsi onun elinde idi. İçinden kendisini pek sevindirecek bir hediye çıkacağını bildiği için önündeki pandspanyaya rasgele parmak daldıran bir çocuk gibi, Jeremy, birinci sandığı doldurran paketlerden birini alarak ipini kesti. Paketin içinde kendisini bekleyen ne zengin bir kargaşalık varmış! Ailenin 1756 ve 1577 yıllarına âit bir hesap defteri; Hauberk ailesinin genç *fizûs*ından biri tarafından anlatılan Sir Kenelm Digby'nin İskenderun seferi; katolik mezhebine girerek aile içinde skandal'a sebebolan Lady Ann Hauberk'e Miguel de Molinos tarafından gönderilmiş İspanyolca on bir mektup; hastaya nasıl bakılacağını bildiren, XVIII. asrın ilk yılları üslûbunda bir hatla yazılmış, bir demet tarif ve tavsiye kâğıtları; Drelincourt'un "Ölüm Hakkında" adlı kitabının bir nüshası; Andréa de Nerciat'nın *Félicia, yahut Gençlik Deliliklerim* ünvanlı eserinin tek bir cildi. Tam ikinci paketin ipini kesmiş ve üçüncü kontun kendi elyazısı ile "Son Katolik Komplosu hakkında Mülâhazalar"ının sahifeleri arasında çıkan bir tutam açık kumral saç acaba kimin olacak diye düşünüyordu ki, kapıya vuruldu. Başını kaldırdı, beyaz laboratuar gömlekli, küçük yapılı, esmer bir adamın kendisine doğru geldiğini gördü. Yabancı gülümsedi, "Sizi rahatsız etmiş olmayayım" dedi, ama rahatsız etmişti bile. "Adım Obispo'dur, Dr Sigmund Obispo, *Sa Majesté* Kıral Bi-

rinci — ümit edelim ki sonuncu da olsun — Stoyte Hazretlerinin muvazzaf hekimi."

Belli ki, bu alay gene kendisinin pek hoşuna gitmişti, şakrak ve madenî bir kahkaha salıverdi. Sonra süprüntü yığını içine düşmüş zarif ve titiz bir aristokrat tavrı ile Molinos'un (1 mektuplarından birini aldı, on yedinci asrın işlek hattı ile yazılmış metnin, gözüne ilişen ilk satırını sökerek yüksek sesle okudu *"Ame a Dios como es en si y no como se lo dice y forma su imaginacion"*. Alaycı bir tebessümle Jeremy'ye bakarak "Söylemesi kolay ama yapması öyle değil, sanırım" dedi. "Öyle ya, hattâ bir kadını bile haddizatında nasıl ise öyle sevemezsiniz; halbuki, kadın dediğimiz hâdisenin her şeyden evvel, *objektif* ve maddî bir esası da vardır. Bazı hallerde oldukça lâtif bir esas. Bîçare koca *Dios* ise bir ruhtan ibarettir — başka bir tâbirle, bir hayaldir. İşte size, her kim ise, bir budala ki, başka bir budalaya insan Tanrıyı kendi hayalindeki tasavvura göre sevmemelidir, diyor." Yine bir aristokrat tavrı takındı ve mektubu, tezyif-edici bir tarzda, elinin tersile itiverdi. "Nedir bütün bu hezeyanlar?" diye sözüne devam etti "bir dizi kelime, adı din; başka bir dizi kelime, adı felsefe; yarım düzine başka kelime dizileri, bunların adı da siyasî idealler; ve bütün bu kelimeler ya müphem mânalı, yahut büs-bütün mânasız. Sonra bunlar yüzünden insanlar öyle coşup azıyorlar ki, kendilerinin, nedense, hoşlanmadıkları bir kelimeyi kullandı diye komşularını öldürüyorlar. Bir kelime ki belki şöyle dolgun bir geyirti kadar bile mânalı değildir. Midede gaz toplanması mazeretine bile dayanmayan bir gürültüdan ibaret." Alayla tekrar etti: *Ame a Dios como es en si*, ha bu bözü söylemişsin ha, "bir hıçkırığı *como es en* hıçkırık hıçkır, demişsin, ikisi de bir. Siz edebiyatçılar buna nasıl tahammül edersiniz, anlıyamıyorum. Bir defacık olsun mâna aramak zahmetine katlanmaz mısınız?"

Jeremy, asabî bir özür-dileme edası ile tebessüm etti. "Mânalar üzerinde çokluk kafa yorulmaz," dedi. Sonra, arkadan gelecek başka tenkitleri önlemek için hem şahsını, hem de pek

1) Molinos (1640-1696) İspanyol din âlimi. Quietism'in baş-havarisi. — T.

kıymet verip sevdiği şeyleri değersiz göstererek: "Eh, bu çöplüğü şöylece eşelenmekten de hayli hâz alınır, sanırım," dedi.

Dr Obispo güldü, teşvik-edici bir tavırla Jeremy'nin sırtını okşadı: "Bravo size" dedi. Felsefe doktorlarının çoğu ise bir takım avanak Pecksniff [1] tiplerinden başka bir şey değildir. Sizi yüksek ahlâkî kültür palavraları ile bunaltmaya çalışırlar! Hani şu herkesin bildiği lâf; bilgi değil hikmet; ilim yerine Sophokles. Bunlar bana da böyle yapmaya çalışınca, kendilerine daima, "Tahaf" diyorum, "size para kazandıran şeyin nedense insanlığı da kurtaracak şey oluvermesi tahaf, doğrusu." Halbuki bakın siz meslekciğinizi göklere çıkarmıyorsunuz. Siz dürüst insansınız. İşinize sırf onda bulacağınız hâz ve eğlence için sarıldığınızı itiraf ediyorsunuz. Ben de öyleyimdir, ya. Ben de meslekciğimi öyle anlarım. Haz ve eğlence için. Ama, eğer bana mahut Sophokles hikmetinden bahse kalkışsaydınız, tabiî ben de size, ilim ve tarakki, ilim ve saadet, hele işi inada vardırsaydınız, ilim ve nihaî hakikat hakkında bol bol konferanslar verebilirdim." Dünya ile alay eden şen ve şatır bir eda ile beyaz dişlerini gösterdi.

Neşesi sirayet etti. Jeremy de güldü. Nihaî hakikat meselesi üzerinde uzun uzadıya gevezeliklerden hoşlanmadığını tavazula ifade eden düdük sesi ile "çok şükür ki işi inada bindirmedim," dedi.

Dr Obispo "Hem biliniz ki" dedi "ben mesleğinizin sihir ve füsununa karşı büs-bütün kör bir insan da değilim Sophokles'i geçin, tabiî. Bakın bunlarla" — ortadaki yirmi yedi sandığa başı ile işaret ederek — "uğraşmak da benim için ölümdür; lâkin itiraf edeyim ki" — kibar bir cömertlikle söyliyordu — "vaktiyle ben de eski kitaplardan bir hayli haz almıştım. Sahi söyliyorum, onlardan hayli hoşlandığım olmuştu."

Jeremy öksürdü, başını okşadı; gözleri, şimdi söyleyiveregeği zarif ve dokunaklı nüktenin mukaddimesi olarak, parlıyordu. Lâkin ne yazık ki Dr Obispo vakit bırakmadı. Jeremy'nin hazırlığından habersiz, sekinetle saate baktı; sonra ayağa kalk-

1) Dickens'in tiplerinden: ahlâk ve hikmet müraisi örneği — T.

tı. "Size laboratuarımı göstermek istiyordum" dedi "yemeğe kadar bol bol vaktimiz var."

Jeremy nüktesini yutarken içinden protesto etti: "Sanki ben onun mübarek laboratuarını görmek istemişim gibi, ilkin bir kere sormak yok mu?" Hem nüktesi o kadar da güzel bir şeydi ki! Kendisi muhakkak burada kalıp Hauberk evrakı paketlerini açmakta devam etmek istiyordu, fakat bunu söyletecek cesaretten mahrum olduğu için ayağa kalktı ve Dr Obispo'nun arkasına düşerek kapıya doğru yürüdü.

Odadan çıkarlarken doktor anlatıyordu:

Üzerinde çalıştığı mevzu *uzun ömür idi.* Tıp mektebinden çıktığından beri hep bu mevzu üzerinde durmuştu, lâkin, tabiî, hekimlik ettiği müddetçe bununla ciddî surette uğraşamamıştı. Söz arasında ilâve etti: hekimlik san'atı ciddî mesaî için öldürücü bir işti. Zamanınızı hasta peşinde dolaşmakla geçirirken mâkûl bir iş yapabilir mi idiniz? Hastalar üç sınıfa ayrılırdı: kendilerini hasta sanıp da hiç bir şeyi olmayanlar; hasta olup da, nasıl olsa iyi olacaklar; hasta olup da, ölmeleri daha hayırlı olacak olanlar. Ciddî çalışmalara kabiliyeti olanların hastalarla vakit kaybetmesi sadece budalalıktı. Kendisini o yola sevkeden de, tabiî, ekonomik sıkıntı idi. Bu berzahta kapanıp kalması da mümkündü. Ömrü divaneler arasında tükenecekti. Derken talihi birden bire dönüverdi. Mr Stoyte geldi, kendisini muayene ettirdi. Bu muhakkak semavî bir lûtuftu.

Jeremy, Coleridge'den pek sevdiği bir ibâreyi mırıldandı: "Allahın en korkunç keremi."

Jo Stoyte, Dr Obispo tekrar etti, tamamiyle göçüp gitmesine pek az bir şey kalmış olan Jo Stoyte. Sikleti normalden yirmi kilo fazla idi, felc geçirmişti. Bereket versin ki ağır bir felc değildi; lâkin bu kadarı da moruğa buz gibi ter döktürmeğe kâfi idi. Ölüm korkusu bu, lâf değil! (Dr Obispo'nun dişleri, bir kurt şetaretiyle, tekrar parıldadı). Jo'da bu korku panik halini almıştı. O panikten de Dr Obispo'ya hastalarından kurtuluş nimeti doğdu; bol maaş ile birlikte uzun-ömür meseleleri üzerinde çalışacağı laboratuar, bir de, mükemmel bir asistan doğdu; Berkeley'deki ecza fabrikasının sermayesi, Brezil-

ya'da maymunlar üzerinde yapılan tecrübelerin parası, Galapagos adalarında kaplumbağalar üzerinde yapılan tetkikler için seyahat masrafları da hep ondan doğdu. Hasılı araştırmalar yapan bir ilim adamının isteyebileceği her şey ondan doğdu, hattâ mükemmel tecrübe kobaylığı eden — bir kaç sene daha toprağın üstünde kalacağı ümidini vermek şartı ile, hissini iptal etmeden *viviseksion* müstesna, hemen her tecrübeye boyun eğen — Mr Stoyte'un kendisi bile.

Şimdilik, ihtiyar herif için öyle parlak, gösterişli bir şey yaptığı da yoktu. İşi sadece kilosunu indirmek; böbreklerine ihtimam göstermek; zaman zaman sinthetik tenasül-hormonu şırıngaları ile zindeleşmesini temin etmek; bir de şiryanlarını kontrol altında bulundurmaktan ibaretti. Jo Stoyte yaşında ve ayni sıhhî durumda olan her insana tatbik edilecek umumî ve mâkûl bir tedavî tarzı. Bununla beraber yeni bir şeyin, neticesinin pek ehemmiyetli olacağı bir şeyin, izinde yürüyordu. Bir kaç ay, belki de bir kaç hafta, sonra çalışmalarının neticesini ilân edecek hale gelebilecekti.

Jeremy, riyakâr bir nezaketle "İşte bu pek interessant" dedi.

Beyaz badanalı, bir sıra elektrik ampulü ile yarı aydınlanmış dar bir koridordan geçiyorlardı. Jeremy'nin gözleri arasıra yandaki, kapıları açık, bodrumlara kaçıyordu, bunlar totem direkleri, zırhlı elbiseler, tahnit edilmiş orangutanlar. Thorwaldsen'in mermer heykel grupları, yaldızlı Bodhisattva'lar, ilk buhar makinaları, *lingam* ve *diligeance* arabaları, Peru çanakçömlekleri, çarmıhta-İsâlar ve mâden nümuneleri ile tıklım tıklım dolu idi.

Bu sırada Dr Obispo *uzun-ömür* bahsine tekrar başladı. Bu mevzu, ısrarla söyleyordu ki, ilmî safhasına daha yeni giriyordu. Bir alay müşahede vardı ama bunları izah edecek henüz hiç bir faraziye yoktu. Sadece bir vakıalar kaosu, hem de ne garip, ne aykırı vakıalar! Meselâ bir cır-cır böceğini bir buğa kadar yaşatabilen ne idi? Yahut bir kanarya nasıl oluyor da üç koyun neslinden daha çok yaşayabiliyordu? Ne için köpekler on dört yaşında ihtiyarlarken papağanlar yüz yaşında genç ve zinde kalıyorlardı? İnsanın dişisi kırkından sonra kısırlaştığı

halde neden dişi timsahlar üç yüz yaşında bile yumurtlayıp duruyorlardı? Ya, turna balığının iki yüz sene hiç ihtiyarlık alâmeti göstermeden yaşamasına ne demeli idi? Halbuki bîçare Jo Stoyte ise...

Yan geçitlerin birinden, apansız, bir sedye üstünde bir çift rahibe mumyası taşıyan iki adam çıkıverdi, çarpıştılar.

Dr Obispo hiddetle bağırdı: "Sersem herifler!"

"Sersem sensin!"

"Önüne baksan a!"

"Zırlayıp durma be!"

Dr Obispo başını hakaretle çevirdi.

Arkasından bağırdılar: "Vay avâl vay! Kendini ne zannettin, enayi!"

Jeremy bu sırada, bütün dikkatiyle meraklı meraklı mumyalara bakıyordu. Hiç kimseyi kasdetmeyerek "Kalçınsız *Karmelitler*" dedi; hecelerin bu tuhaf terkibinde bulduğu tad hoşuna gittiği için daha yüksek sesle ve şevkle tekrar etti "Kalçınsız *Karmelitler*".

İki adamdan öndeki bu yeni mütecavize hışımla bağırdı, "Kalçınsız babanın eşeği!"

Jeremy adamın kıp-kırmızı kızgın suratına şöyle bir baktı, utancından yere geçecekmiş gibi telâşla yürüyerek, rehberini tâkip etti.

Nihayet Dr Obispo durdu. Bir kapıyı açarak "geldik" dedi. Koridorda fâre ve saf alkol kokuları dalgalanıyordu. Samimî bir tavırla "giriniz" dedi.

Jeremy içeriye girdi. Her taraf fâre dolu idi — karşılarına gelen duvar boyunca raf raf, kafes kafes fâre. Solda kayadan oyularak açılmış pencerelerden tenis kortu görülüyor, bunun arkasında da portakal bahçeleri ile dağlar uzak bir panorama teşkil ediyordu. Bu pencerelerden birinin önündeki masada, bir adam oturmuş, mikroskopla bir şeye bakıyordu. Kendisine yaklaştıkları zaman, gür ve dağınık sarı saçlı başını kaldırarak onlara döndü; âdeta çocuk gibi saf ve serbest bakışlı bir yüzü vardı. Lâtif bir tebessüdle "Hello, Doktor" dedi.

Dr Obispo tanıttı: "Asistanım Peter Boone. — Pete bu zat

Mr Pordage'dir." Pete ayağa kalktı. Atlet vücutlu, dağ gibi bir delikanlı.

Jeremy kendisine Mr Boone diye hitap edince, "Bana Pete deyiniz" dedi "beni herkes Pete diye çağırır, bu isimle tanır."

Jeremy şaşırdı, acaba o da gence, kendisine sadece Jeremy ismi ile hitap etmesini söylemeli mi idi? — fakat her vakit olduğu gibi şaşırması o kadar uzun sürdü ki, cevap verme zamanı, bir daha geri gelmemek üzere, geçip gidiverdi.

"Pete zeki bir gençtir," söze gene Dr Obispo başladı, sesinin tonunda bir muhabbet niyeti vardı, fakat hakikatte daha ziyade bir yüksekten himaye edası beliriyordu. "İhtisası fisyolojidir, ve bu mevzuu adam-akıllı bilir. Eli de iyi işler hâ. Tanıdığım fâre operatörlerinin en iyisidir." Delikanlının sırtını okşadı.

Pete gülümsedi — Jeremy'ye öyle geldi ki biraz sıkılmıştı, çünkü ötekinin bu kadar samimî sözlerine karşı münasip cevap vermenin hayli güç olduğunu kendisi de takdir ediyordu.

Dr Obispo sözlerine devam etti: "Politika meselelerini biraz fazla ciddiye alır. Yegâne kusuru da budur. Bu hastalığını tedaviye çalışıyorum. Ama esefle söyliyeyim ki, şimdiye kadar pek de muvaffakiyetle değil. Öyle değil mi, Pete?"

Delikanlı genç gülümsedi, bu sefer daha güvençli bir eda ile; şimdi ne yapacağını, ne söyliyeceğini iyice biliyordu.

Cevap verdi: "Pek de muvaffakiyetle değil." Sonra Jeremy'ye dönerek sordu: "Bu sabahki İspanya haberlerini gördünüz mü?" Geniş, ak pak, açık yüzünün ifadesi değişti, endişeli bir hâl aldı.

Jeremy başı ile işaret etti: hayır.

Pete üzüntü ile "Pek korkunç" dedi. "O tayyaresiz, topsuz zavallıları düşündükçe..."

"A canım, sen de düşünmeyiver," Dr Obispo şen bir tavırla tavsiye ediyordu, "daha rahat edersin."

Genç hiç bir şey söylemeden doktora baktı, sonra gözlerini başka tarafa çevirdi. Bir lâhza sessiz durdu, saatini çıkardı. "Yemekten evvel gideyim biraz yüzeyim," dedi, kapıya doğru yürüdü.

Dr Obispo bir fare kafesini aldı, kaldırdı, Jeremy'nin burnuna on santim kadar yaklaştırdı. "Bunlar tenasül hormonu verilen erkek farelerdir" dedi, öyle alaycı konuşuşu vardı ki, karşısındaki bunu hayli tuhaf ve tecavüzkâr buldu. Doktor kafesi sarstıkça hayvanlar ciyik ciyik bağırışıyorlardı. "Hormonun tesiri devam ettiği müddetçe zinde ve çalâktırlar. İşin fenalığı şu ki tesir muvakkattır."

Kafesi yerine koyarken ilâve etmişti; bu muvakkat tesir küçümsenmemeliydi. İnsanın kendini muvakkaten iyi hissetmesi muvakkaten fena hissetmesinden daima daha iyi idi. İşte ihtiyar Jo'ya *testosteron* şırıngalarını bunun için yapıyordu. Yoksa o Maunciple kız etrafında dolaştıkça moruğun hormon şırıngalarına ihtiyacı mı vardı ki...

Dr Obispo birden eli ile ağzını kapayarak dönüp pencereler tarafına baktı. "Çok şükür" dedi "odadan çıkmış. Bîçare Pete!" Yüzünde tekrar bir istihza gülüşü belirdi "delikanlı âşık!" Elini alnına vurdu. "Kadını Tennyson'un eserlerindeki gibi bir şey sanıyor. Yâni, temiz, âdeta *chimiquement pure*. Geçen ay az kaldı, bir adamı öldürüyordu, çünkü adam öyle şeyler söylemiş ki, gûya o kadınla ihtiyar arasında... hasılı malûm işte. Kadının buradaki işini de, kim bilir, Pete nasıl tasavvur ediyor. Galiba Jo Amcaya helezonî *nebula*lar hakkında konferanslar vermekle meşgûl sanıyor. Her ne ise, eğer böyle düşünmekten memnun oluyorsa, neme lâzım, keyfini bozacak ben değilim ya." Dr Obispo hoş-görücü bir tavırla güldü. "Gelelim, bizim bahse, Jo Amcanın halini anlatıyordum..."

Sadece bu kızın evde bulunması bile tek başına bir hormon tedavisine bedeldi. Fakat uzun sürmezdi. Hiç uzun sürmüyordu. Brown-Séquard ile Voronoff ve emsali hep yanlış yolda yürümüşlerdi. Onlar tenasül kuvvetinin zevalini ihtiyarlığın sebebi zannediyorlardı. Halbuki o, sadece, ihtiyarlığın ârazından biri idi. İhtiyarlık başka bir cihetten başlıyor ve bedenin diğer kısımları ile birlikte tenasül mekanismasını da sarsıyordu. Hormon tedavileri uzviyete geçici bir zindelik veren, *palliatif* tedbirlerden başka bir şey değildi. Bir müddetçik faydaları olurdu, ama ihtiyarlamanızı durduramazdı...

Jeremy esnemesini zor tuttu.

Dr Obispo devam etti: meselâ neden bazı hayvanlar insandan çok yaşadıkları halde ihtiyarlık alâmeti göstermiyorlardı? Herhalde biz, vücudumuzun neresinde ve ne suretle ise, biolojik bir suç işliyorduk. Timsahlar bu suçtan kaçınabiliyordu; kaplumbağalar da öyle idi. Bazı nevi balıklar da bunlar gibi idi.

"Bakın buna" dedi; odanın başka bir tarafına geçti, lâstikten bir perdeyi geriye çekerek, duvarın içine gömülmüş büyük bir akvaryumun camlı cephesini açtı. Jeremy yaklaştı, baktı.

Yeşil ve loş bir yarı şeffaflık içinde kocaman iki balık muallâkta duruyordu, burunları birbirine değecek derecede yakındı, arasıra oynattıkları kanatları ile galsemelerinin ritmik kımıldanması olmasa tamamiyle hareketsiz sayılabilirlerdi. Sabit bakışlı gözlerinden beş on santimetre ötede, tesbih taneleri gibi hava kabarcıkları durmadan kaynaşarak yukarıya, aydınlığa doğru yükseliyor, etrafında atılışan küçük balıklar da, zaman zaman, suda gümüş parıltıları hâsıl ediyorlardı. Ruhsuz bir vecd içine dalmış görünen iki lenduha bunlara hiç aldırmıyordu.

Sazan balıkları, Dr Obispo anlatıyordu: Frankonia'da bir ...atonun — ismini unutmuştu, lâkin her halde Bamberg civarında bir yerde idi — balık havuzlarından getirilen sazanlar. Aile fakir düşmüştü, lâkin balıklar devredilmez ecdat-yadigârı olduğu için satın alınamıyordu. Jo Stoyte pek çok, para serfederek bunları çaldırdı ve arka tarafta oturulacak yerinin altına gizli bir su deposu konulmuş hususî bir otomobille kaçırttı; her biri otuz kilo ağırlığında idi; boyları 120 santimi aşıyordu; kuyruklarındaki halkaların üzerinde 1761 tarihi okunuyordu.

Jeremy birden bire bir alâka füsûnuna kapılarak mırıldandı: "Benim devrin başlangıcı." 1761 *Fingal* senesi idi. Kendi kendine gülümsedi; sazan ile Ossian, sazan ile Napoléon'un beğendiği şair, sazan ile Kelt Edebiyatı fecrinin ilk belirişi arasındaki bu tarih beraberliği pek hoşuna gitmişti. Yazacağı küçük *essai*lerden biri için ne lâtif bir mevzu olacaktı! İlmî tetkikle karışık yirmi sahifelik bir saçma — bir demet gül ile mukadde-

sata tecavüz — bir ilim adamının nazik hâyasızlığı ile meşhur veya gayri meşhur ölülere hörmetsizlik. (1).

Fakat Dr Obispo onu kendi ilminde rahat rahat düşünmeye bırakmadı. Bir defa tutarağı tutmuştu, yorulmak bilmiyordu. Gene başladı. İşte bunlar (kocaman balıkları gösteriyordu) iki yüz yaşına yaklaşmışlardı; sıhhatleri mükemmeldi; hiç bir ihtiyarlık alâmeti göstermiyorlardı; üç dört asır daha yaşayamamaları için ortada hiç bir sebep yoktu. İşte bunlar, işte siz. Döndü, itham eden bir tavırla Jeremy'ye baktı. Bakın ne haldesiniz; henüz orta yaşlı, ama şimdiden saçlar dökülmüş; şimdiden gözler yakını görmez olmuş; teneffüs daralmış; daha şimdiden dişlerin çoğu gitmiş; devamlı bir cismanî faaliyete kabiliyet kalmamış; müzmin bir inkıbaz (inkâr edebilir misiniz?); daha şimdiden hafızanız artık eskisi gibi değil, hâzmınız kararsız; tenasül kudretiniz gittikçe zayıflamakta — eğer şimdiye kadar büs-bütün tükenmemiş ise.

Jeremy gülümsemeye çalıştı, sayılan maddelerin her birini, hoşuna gitmiş gibi görünerek, başı ile tasdik etti. Lâkin bu lüzumundan fazla doğru teşhislerin ezasına karışan, teşhisçinin insafsız ilmî bîtaraflığına karşı duyduğu öfke içini burguluyordu. İnsanın kendisini aşağıdan alarak, şakacıktan, ihtiyarlığından bahsetmesi ile, başka birinin, karşınıza geçip, sizi sadece balığa benzemez bir hayvan gibi ele alarak ihtiyarlığınızı apaçık yüzünüze vurması arasında büyük fark vardı. Ama o gene baş sallamakta devam etti.

Dr Obispo teşhisini bitirince, "İşte siz, işte sazan," dedi. Nasıl oluyor da fisyolojik faaliyetinizi onun kadar iyi idare edemiyorsunuz? Daha şimdiden saçlarınızı yolan, dişinizi döken ve bir iki sene içinde sizi mezara yollayacak olan kabahati nerenizde, nasıl ve ne için işliyorsunuz?

Koca Metchnikoff bu sualleri sormuş ve bunları cüretlice bir cevapla karşılamaya da kalkışmıştı. Lâkin ne söyledi ise

---

1) Ossian III. asırda yaşamış bir Kelt şairi ve kahramanıdır. Fingal, onun bâzı mankıbelerine dair, eski metinlerden tercüme diye, James Macpherpsen tarafından neşredilen kitabın adıdır. Bunun tamam olarak eski metinlerden tercüme edildiği isbat olunamamıştır. Fakat o kitabın neşri Kelt edebiyatı için büyük merak ve alâka uyandırmıştı. — T.

yanlış çıktı: *Phagocitosis* hâdisesi olmıyordu; barsaklarda zehirlenme ihtiyarlığın yegâne sebebi değildi; *Neuronophage*'lar, mitholojik canavarlardan başka bir şey değildi; yoğurt yemekle ömür uzamıyordu; güden barsağının çıkarılması ise, aksine olarak ömrü kısaltıyordu. Geçen büyük harpten evvelki yıllarda pek moda olan bu ameliyatı hatırlarken gülmekten kendini alamıyordu! Güden barsakları çıkarılmış olan bir takım ihtiyar kadın ve erkekler, bu yüzden, kanarya kuşları gibi, sık sık karınların boşaltmağa mecbur kalıyorlardı! Bunların hepsi faydasız şeylerdi; çünkü yüz sene yaşamak maksadi ile yaptırılan bu ameliyatlar sebebinden, bir iki sene içinde ölüveriyorlardı. Dr Obispo yağlanmış gibi parlak saçlı başını geri atarak, insanların felâketle neticelenen her budalalıklarına karşı hep yaptığı gibi, mâdenî kahkahalarından birini salıverdi. Gülmekten yaşaran gözlerini silerek "Zavallı koca Metchnikoff" dedi. Sis teminin icabı olarak hatâya düşmüştü, fakat muhakkak ki hatâsı herkesin zannettiği dereceye yakın bile değildi. Hatâlı idi, evet; bütün ehemmiyeti *stasis*'lere ve iç-zehirlenmelerine vermekle hatâ etmişti. Fakat meselenin sırrı aşağıda, barsaklarda olduğunu düşünmekte her halde isabet etmişti. (Dr Obispo tekrar etti) Evet, barsakların bir tarafında. Hem daha fazlası da vardı, bunun izini de kendisinin keşfetmiş olduğuna inanıyordu.

Parmakları ile akvaryumun camı üzerinde trampete çalarak, bir lâhza sustu, durdu. İki, yaşlı ve semiz sazan, çamurla hava arasında, yeşil fecir ışığı içinde muallâk, kendisinin varlığından habersiz, tam bir sükûna dalmışlardı. Dr Obispo balıklara başını salladı. Bir nevi müphem bir gururla karışık dargın bir tonla "Dünyadaki tecrübe hayvanlarının en kötüsü," dedi. Balık üzerinde çalışmayı denememiş olanların teknik güçlüklerden bahsetmeye hakkı yoktu. En basit bir ameliyata kalkışsan, kâbusa uğrarsın. Balık, ameliyat masası üzerinde, hissi iptâl edilmiş yatarken, galsemelerini gereği gibi ıslak tutmayı hiç tecrübe ettiğiniz oldu mu? haydi bunu tecrübe etmediniz, ya, su içinde cerrahî ameliyat yaptığınız var mı? Bir balığın basik metabolismini tavine kalkıştığınız oldu mu? Yahut kalb hareketlerinin elektro-kardiogramını aldığınız veya kan tazyikini ölçtünüz vakı mi? Hiç balığın kakasını tahlil etmek iste-

diğiniz oldu mu? İstemiş iseniz, bâri kakayı toplamanın bile ne kadar müşkül olduğunu anlayabildiniz mi idi? Balığın hazım ve temsil kimyasını tetkike kalkıştığınız var mı? Muhtelif şartlar içinde onun kan tablosunu tayine çalıştınız mı?" Asabî reaksiyonu sür'atini ölçmeye giriştiğiniz oldu mu?

Dr Obispo, tezyif-edici bir tavırla, hayır, bunların hiç birini yapmadınız, dedi. O halde bunları yapıncıya kadar hiç bir şeyden şikâyet etmeye de hakkınız yoktu.

Balıkların perdesini çekip kapadı, Jeremy'yi kolundan tuttu, tekrar fârelere götürdü.

En üstteki rafta bir sıra kafes göstererek "Şunlara bakın" dedi.

Jeremy baktı. Gösterilen fareler diğerlerine tıpı-tıpına benziyordu. "Nesi var bunların?" diye sordu.

Dr Obispo güldü. Sahnede söyliyormuş gibi "Eğer bunlar insan olsa idiler" dedi "şimdi hepsi yüz yaşını geçmiş bulunacaklardı."

Ve sonra, pek hızlı ve heyecanlı olarak, şahmî alkollerden ve sazan balığının barsak *flora*sından bahsetmeye başladı. Çünkü işin sırrı, ihtiyarlık ve uzun-ömür meselelerinin anahtarı, burada idi: *sterol*ler ile sazan barsağına mahsus *flora* arasında bulunuyordu.

Ah o *sterol*ler! (Dr Obispo kaşlarını çatarak başını salladı). İhtiyarlıkla daima sıkı bir ilgileri vardı. Buna ap-açık delil olan hâdise, belli ki, *cholesterol* idi. İhtiyar hayvan, şiryanlarının cidarlarında *cholesterol* birikmiş olan hayvandır, diye tarif edilebilirdi. Potassium thiocyanatı'nın bu birikintileri erittiği görülüyordu. Potassium thiocyanatı ile muamele edilen ihtiyar ada-tavşanları gençleşme alâmeti gösteriyorlardı. Bu hâl ihtiyar insanlarda da görülüyordu. Lâkin o da, gene, pek uzun sürmiyordu. Şiryanlardaki *cholesterol* belli ki ihtiyarlığa sebep olan dertlerden yalnız biri idi. Lâkin *cholesterol*'un kendisi de türlü *sterol*'lerin yalnız birinden başka bir şey değildi. Bu şahmî alkoller birbirine pek sıkı bağları olan bir guruptu. Birinin diğerine tahvili zor bir iş değildi. Eğer koca Schnergloek'un ki-

tabını ve Upsala'da yapılan şeyleri okumuş olsaydınız *Sterol*lerden bazılarının muhakkak surette zehirli olduklarını bilirdiniz — hattâ büyük miktarda birikinti halinde *cholesterol*lerden çok daha zehirli. Longbotham, şahmî alkollerle protoplasma'lar arasında bir münasebet olduğunu bile öne-sürmüştü. Yâni, başka bir ifade ile, kanser, son tahlilde, *sterol* zehirlenmesinin bir ârâzı gibi telâkki olunabilecekti. Kendisi ise, daha ileriye giderek, insanda ve diğer hayvanlarda ihtiyarlığa sebep olan bütün tereddi vetirelerinin asîl âmili bu *sterol* zehirlenmeleri olduğunu söyliyordu. Şimdiye kadar hiç kimsenin yapmadığı bir şey vardı ki, o dâ, sazan gibi hayvanların hayatında bu şahmî alkollerin oynadığı rolü tetkik etmekti. İşte kendisi geçen sene bununla meşgûl olmuştu. Araştırmaları neticesinde iki, üç şey hakkında kanaat hâsıl etmişti: biri, sazanlarda şahmî alkollerin pek ziyade birikmediği; ikincisi bu alkollerin değişerek daha zehirli alkoller haline geçmedikleri; ve üçüncüsü de bu iki muaflığın sazanın barsak *flora*sının hususî mahiyetinden ileri geldiği idi. Dr Obispo coşmuştu, şakrak bir sesle "Ama ne *flora*! öyle zengin, öyle harikulâde çeşitli ki!" dedi. Sazanı ihtiyar olmaktan muaf tutan organismi tecrid etmeye hâlâ muvaffak olamamıştı, bu hususiaki kimyevî mekanismlerin mahiyetlerini de lâyıkıyle anlayamamıştı. Bununla beraber esas vakıayı kat'î olarak biliyordu; bu organismler, ister terkib, ister tecrid tarikiyle olsun, her ne suretle ise, balıktaki *sterol*lerin hayvanın hayatı için zehir olmasının önüne geçebiliyorlardı. İhtiyarlık alâmeti göstermeden iki yüz sene yaşayabilmesinin hikmeti bunda idi.

Sazanın barsak *flora*sı memeli hayvanlardan birinin barsaklarına nekledilebilir mi idi? Nakledilebildiği takdirde ayni kimyevî ve biolojik neticeleri verebilecek mi idi? Geçen bir kaç ay zarfında halletmeye çalıştığı mesele işte bu idi. Başlangıçta hiç bir muvaffakıyete ermemişti. Lâkin son günlerde yeni bir teknik ile tecrübeler yapıyorlardı — bu teknik *flora*yı hazım fiilinin tesirinden koruyarak onun, alışık olmadığı şartlara uyabilmsine zaman bırakıyordu. *Flora* yeni muhitinde köklendi. Fareler üzerinde derhal tesirini gösterdi ve bu tesir mühimdi. İhtiyarlık durmuş, hattâ geriye dönmüştü. Fisyoloji

bakımından, hayvanlar eski hallerinden, en az on sekiz ay daha genç olmuşlardı — demek ki yüz yaşına muadil bir yaşta oldukları halde altmış yaşına muadil bir yaşa inmişlerdi.

Dışarıda, koridorda elektrik çanları çalmaya başladı. Öğle yemeği zamanı idi. İki adam odadan çıkarak asansöre gittiler. Dr Obispo sözlerine devam etti. Fareler insanı biraz aldatabilirlerdi. Şimdi bu tecrübeyi daha büyük hayvanlar üzerinde yapmaya başlayacaktı. Eğer köpekler ve babunlar üzerinde yaptığı tecrübeler iyi netice verirse Jo Amca üzerinde de iyi netice vermesi icap edecekti.

VI

Küçük yemek salonundaki eşyanın çoğu Brighton Pavilion'dan gelmişti. Altın yaldızlı dört ejder, kırmızı lake masaya ayaklık ediyor; diğer iki ejder de, gene kırmızı lake şeminenin iki yanında, birer *kariatid* oluyordu. *Regence* devrinin hayalindeki muhteşem şark işte bu idi. "Cathay" kelimesi de (Jeremy altın yaldızlı, al renkli sandalyaya oturunca düşünceye daldı) "Cathay" kelimesi de, meselâ Keats'in, yahut Shelley'nin veya Lord Byron'un zihninde, bunlar gibi eşya hayalleri uyandırırdı. — Nasıl ki Etty'nin, şurada Fra Angelico'nun "Annunziazione" sinin yanındaki "Leda" sı da, onların hayalindeki *pagan* mitholojisinin tam bir vücutlaşması idi; Psycheye ve Yunan *Urn*üne yazılan *Od*ları ve *Endymion* ile *Prometheus Unbound*'ı canlandırmak için mahsus yapılmış (Jeremy bu düşüncesine içinden güldü) bir resimdi. Bir devrin düşünce ve duygu itiyatları ile tahayyülleri o devirde yaşayan — gündelikle çalışan işçiden, dâhîlere varıncaya kadar — her insan için müşterekti. Nümuneyi ister ve en yüksek tepeden, ister en alt tabakadan almız, *Regence* devri hep *Regence* devri idi. 1820 de, gözlerini kapayarak, periler denizinin köpüklerine açılmış sihirli pencereleri tayahhül etmek isteyen insan ne görürdü? — Brighton Pavilion'un kulelerini. Jeremy bu fikrinden pek keyiflendi, içinden gülüyordu. Etty ile Keats, Brighton ile Percy Bysshe Shelley — ne lâtif bir mevzu! Sazan ile Ossian'dan çok daha güzel; Nash ile Prince Regent balıkların en yaşlısından bile ne kadar daha eğlenceli ise, bu da o kadar daha güzel. Fakat öğle sofrası sohbeti için elde mevzuların en güzeli bile bulunsa, konuşacak kimse olmadıktan sonra neye yarardı? (Jeremy kendi kendine sordu) Burada kim vardı ki? Bu odada kendisi ile böyle bir them üzerinde kim konuşacaktı? Mr Stoyte değil, he-

le Miss Maunciple hiç değil, onunla birlikte yemek yemek için Hollywood'dan gelen iki genç kadın da değil; Dr Obispo değil, çünkü o, kitaplardan ziyade farelerle meşgûl; Peter Boone da değil, çünkü onun, belki de, meşgûl olmaya değer kitaplar bulunduğundan bile haberi yoktu. IV. George devri son zamanlarının ruhuna âit tezahürlere alâka göstermesi umulabilecek yegâne şahsiyet, kendisine Tarzana College'in reisi, Felsefe ve Theologi Doktoru Herbert Mulge diye tanıtılan zat olabilirdi. Lâkin o da, bu sırada, âdeta kilise kürsüsünde vaazediyormuş gibi coşkun bir telâkatla, Mr Stoyte'un son günlerde o College'e inşa ettirdiği, yakında açılma resmi yapılacak, *auditorium*-dan bahsediyordu. Dr Mulge iri yapılı, yakışıklı bir adamdı, sesi de haline uygundu: hem tannan ve tatlı, hem de etrafta akisler uyandıran kerli-ferli bir ses. Lisanının akışı yavaş, fakat sürekli idi, hiç kuruyacağa benzemiyordu. Şimdi, *kaptital* harflerin kulaklara hitap eden muadilleri ile dolu tâbirlerle söyliyor, Tarzanalı kız ve erkek gençlerin yeni güzel binada hep bir arada toplanarak içtimaî faaliyetlerle meşgûl olmalarının kendileri için nasıl hakikî bir ilham kaynağı olacağını Mr Stoyte'a ve kendisini dinlemek lûtfunda bulunanların hepsine temin ediyordu. Meselâ mezhep farklarından âzade İbadet; Tiyatro ve Musiki Şaheserlerinden haz almak... Evet, bunlar ne büyük ilham kaynakları idi! Stoyte ismi College'in, bir birini tâkib edecek, nesil nesil kadın ve erkek mezunları tarafından sevgi ve saygı ile yâd olunacaktı — ilelebet yâd olunacak, diyebilirdi, çünkü auditorium, bir *monumentum aere perennius* idi, zaman kumu üzerinde bir ayak izi[1] — belli başlı bir ayak izi idi. Şimdi de (Dr Mulge, avurtlar dolusu kremli piliç arasında devam etti), şimdi de, Tarzana en âcil surette bir Güzel-Sanatlar Mektebine mühtaçtı. Çünkü şimdi keşfediyorduk ki, San'at, her şeyin üstünde olarak, terbiyevî tesirlerin en kudretlisi idi. San'at bir tezahür idi ki, yirminci asırda, dinî ruh en parlak tecellisini onda bulacaktı.

San'at öyle bir vasıta idi ki, Şahsiyetler Ruhlarının Yaratma kabiliyetlerini ancak onun sayesinde kemali ile ifade edebilirlerdi v. s...

1) Longfellow'nun **A Psalm of Life** ünvanlı şiirinden alınmıştır.. — T.

Jeremy, içinden "Lâf söyledi bal kabağı" kabîlinden bir şey söyleyip arkasından bir de "Eyvah!" çektikten sonra Keats ile Brighton Pavilion arasındaki münasebeti bu aptalla konuşmak ümidine düşmüş olduğu için hazin hazin gülümsedi.

Peter Boone sofrada Virginia'dan ayrı düşmüştü; aralarına, Virginia'nın, Hollywood'dan gelen, iki genç ahbabından daha sarışın olanı girmişti; öyle ki, delikanlı, ancak, nazarlarını ön plândaki *rouge* ve kirpiklerle altın buklelerden ve hemen hemen gözle görülebilecek bir koyulukta olan gardenia kokusundan aşırdıktan sonra genç kadına bakabiliyordu. Başka bir insan için bu Ön Plân gönül avutucu bir şey olabilirdi; Pete için ise onun muadil miktarda bir çamur kütlesinden fazla bir mânası yoktu. Kendisinin bütün alâkası yalnız ön plânın öbür tarafındaki ile, o nefis kısa kesimli üst dudakla, baktığınız zaman sizde için için ağlamak arzusu uyandıran, o derece zarif ve küstah, o derece gülünç ve melekâne, o minik burunla idi; Floransa kadınlarının başları gibi uzunlama toplanmış o pırıl pırıl kızıl kumral saçlarla idi; o birbirinden geniş aralıklı ayrılmış, satıhları şen bir canlılıkla şimşeklenen, koyu derin mavilikleriinde sonsuz bir şefkat, erişilmez bir kadın hikmeti gizlendiğine emin olduğu gözlerle idi. Onu o kadar seviyordu ki kalbinin bulunması icabeden yerde yalnız nefesini durduran bir ıstırap, ancak onun doldurabileceği bir boşluk hissediyordu.

Bu sırada Virginia, ön plândaki sarışınla, onun Cosmopolitan-Perlmutter Studio'da aldığı yeni işe dair konuşuyordu. Filmin adı "Onu Çorapla Söyle" idi. Ön Plân, kendisine bir meslek bulmak için aile yurdundan kaçan zengin bir miras-yedi kız rolü oynayacaktı; bu kız Garpta bir madenciler kampında çıplak oynayan bir dansöz oluyor, sonunda bir *cowboy*'la evleniyordu, ve bu da bir milyonerin oğlu çıkıyordu. Virginia "Pek hoş bir hikâyeye benziyor," dedi. "ne dersiniz, Pete?"

Pete de aynı fikirde idi; zaten Virginia istedikten sonra o hemen her şeyi tasdike hazırdı.

Virginia "Bu bana İspanya'yı hatırlattı" dedi. Ve bu sohbete kulak misafiri olan Jeremy, kadının zihni, nasıl bir fikir te-

daisi ile, "Onu Çorapla Söyle" den dahilî harbe intikal ettiğini — Cosmopolitan-Perlmutter, antisemitizm, Nazi, Franco sırası ile mi; yoksa miras-yedi, sınıf kavgası, Moskova, Negrin; yahut da çıplak dans, modernism, radikalism, cumhuriyetçiler dizisi ile mi bu neticeye erdiğini — düşünmekle kafa yorar, dipsiz faraziyeler kurarken, Virginia sözüne devam ederek, delikanlıdan, İspanya'da yaptığı işleri anlatmasını rica etti. Pete durakladı, o, ısrar etti — çünkü delikanlının söyleyecekleri o kadar heyecan verici şeylerdi ki, çünkü Ön Plân bunları hiç işitmemişti, ve, nihayet, çünkü kendisi böyle istiyordu.

Pete itaat etti. Hece ve cümlelerinin irtibatı pek belli olmayan; argo ve klişe tâbirlerden mürekkep, dil persenkleri ve hık-mıklarla süslü bir lisanla (Jeremy Dr Mulge'nin gürültülü belâgati arasında alttan alta dinlemekte olduğu bu lehçe için, kendi kendine, İngiliz ve Amerikan gençlerinin çoğunu, cemiyete aykırı görülmek veya domokratlığa sığmaz bir üstünlük göstermiş olmak, veyahut da yüksekten bakan, şakaya-gelmez bir mütefekkir görünmek korkusu yüzünden, berbat ve fakir bir ifade tarzına mahkûm eden hususiyet hükmünü verdi) 1937nin kahramanlık günlerinde, milletler-arası alaylarda gönüllü sıfatı ile başından geçen halleri anlatmağa koyuldu. Bu meraklı bir hikâye idi. Delikanlının nâtıkasındaki hazin kifayetsizlik içinde, Jeremy, ondaki hürriyet ve adalet vecdini, arkadaş sevgisini; hattâ bu kısa dudağın yakınında bulunurken, hattâ bütün varlığını saran bir ilmî araştırma ortasında bile, bir dâva uğrunda sadakatle birleşmiş, güçlük karşısında yekpâre olmuş ve her ân ölüm tehlikesini paylaşmış insanların hayatına karşı olan *nostalgiyi* sezebilmişti. Pete sık sık tekrar ediyordu: "Eee, doğrusu yaman çocuklardı, hani!"

Hepsi yamandı — Knud, bir gün orada Aragon'da, kendisinin hayatını kurtarmıştı; Anton'la Mack ve maktûl düşen zavallı Dino; bacağının birini kaybeden André; evli ve iki çocuk babası Jan; bir Nazi toparlama kampında altı ay kalmış olan Fritz; ve öbürleri, hepsi, dünyanın en seçme delikanlılarından bir demet. Kendisi ne yapmıştı sanki, mafsal romatizmasına tutulup arkadan myokardit'e yakalanarak ötekilerin sırtına yük olmaktan başka? — bu hastalıklar artık fiilî hizmete vedâ demekti;

bir tarafa çekilip oturmaktan başka yapacak iş kalmamıştı. İşte, (özür diler gibi söylüyordu) bu sebepten buraya gelmişti. Ama doğrusu, ötekilerle birlikte iken zamanı pek iyi geçmişti ha! Meselâ bir defasında Knud'la birlikte bir gece çıkışı yapmışlardı, karanlıkta sarp bir kayaya tırmanmışlardı, tam bir manga Faslıya baskın yaparak bunların altısını öldürmüşler ve bir makinalı tüfenk ve üç esirle geri dönmüşlerdi ki...

"Peki, yaratıcı mesai hakkında siz ne düşünüyorsunuz, bakalım, Mr Pordage?"

Jeremy, dikkatsizlik suçundan ansızın yakayı ele verince birden sıçradı. "Yaratıcı mesai mi?" biraz vakit kazanmaya çalışarak kelimeleri ağzında geveledi, sonra ısrar edercesine, "yaratıcı mesai mi? Evet tamamiyle taraftarım, elbette. Hem de kat'î surette." dedi.

Dr Mulge "Bu sözünüzden pek memnun oldum?" dedi, "çünkü benim Tarzana'da istediğim budur. Yaratıcı mesai — daima yaratıcı, daima daha çok yaratıcı mesai. Size söyleyeyim mi, benim en büyük emelim nedir?" Sualine ne Mr Stoyte ne de Jeremy cevap verdi. Lâkin Dr Mulge aldırmadı, onlara anlattı. "Çiçeklerini burada Garpta açacak olan Yeni Medeniyet için Tarzana'yı canlı bir merkez yapmak." İri tombul elini tantanalı bir *tekit* jesti ile yukarı kaldırdı. Yirminci asrın Atina'sı, burada Los Angeles merkezinin çevresi içinde doğmak üzeredir. İsteyorum ki, Tarzana onun Parthenon'u, onun Akademi'si, onun Stoa'sı, onun Muse'ler Mâbedi olsun. Din, San'at, Felsefe, İlim — bütün bunlar yurtlarını Tarzana'da kursunlar, ışıklarını bizim College'in hariminden etrafa..."

Faslılar ve sarp kaya hikâyesinin ortasına gelince Pete kendisini yalnız Ön Plân'ın dinlediğini farketmişti. Virginia'nın dikkati, ilkin alttan alta, sonra açıkça, nihayet, büsbütün alenî olarak başka tarafa dönmüştü — solundaki, iki ahbabından az sarışın olanın Dr Obispo'nun âdeta fısıldayarak anlattığı şeyi dinleyişine çevrilmişti, sordu:

'Ne, ne?..."

Dr Obispo Virginia'ya eğilerek yeniden anlatmağa başladı. Yağlı yağlı parlayan sim-siyah; *bukle*li koyu-kumral; ve pırıl pırıl kızıl-kumral üç baş hemen hemen temas halinde

idi. Pete, doktorun sîma ve ifadesinden onun gene müstehcen hikâyelerinden birini anlatmakta olduğunu sezdi. İspanya'da başından geçenleri anlatmasını rica ederken, Virginia'nın kendisine gösterdiği güler yüzden bir an için duyduğu ferahlık zail oluverdi; göğsünde kalbinin bulunması icabeden boşlukta, eskisinden iki kat daha şiddetli, bunaltıcı bir sıkıntı başladı. Bu pek girift bir ıstıraptı; bunda kıskançlık, ümitsiz bir kayıp ve nefsinin hakîr görülmesi duyguları ile, sevgili meleğinin günden güne bozulmakta olması endişesi; ve, bundan daha derin olarak, söylemeğe vicdanının katlanamadığı, onda artık bozulacak bir ahlâk bile kalmamış olduğu düşüncesi; onun, kendi aşkının tesiri altında zannettiği gibi, bir melek olmaması korkusu birbirine karışmıştı. Hikâyesinin akışı birdenbire kuruyup kesiliverdi. Sustu kaldı.

"Ee, sonra ne oldu?" Ön Plân öyle bir merakla ve bir kahramana-tapma hayranlığı ile sordu ki, eğer başka bir erkek olsaydı bu soruştan sonsuz bir haz ve gurur duyardı.

Pete başını silkti: "Hiç, mühim bir şey değil."

"Peki o Faslılar..."

Tahammülü kalmamıştı, kısa kesti: "Adam sen de!" dedi "ne ehemmiyeti var ki?".

Bu sözleri, birbirinden ayrılarak yukarıya kalkan üç kafadar (siyah; koyu-kumral; lâtif kızıl-kümral) başın koyuverdiği müthiş bir kahkaha çığlığı içinde boğulup gitti. Pete, Virginia'ya baktı: neş'eden biçimi bozulmuş bir yüz gördü. Bu kızdaki ahlâk sukutunun derecesini, ölüm azabı içinde, düşünmeğe çalışırken kendi kendine sordu: acaba neye gülüyordu? Mektepte iken işittiği bütün açık-saçık hikâyelerle nükteli, cinaslı sözler iç içe geçmiş, garip bir terkip halinde zihnine saldırdı. Acaba Şuna mı güüyordu? Yoksa Buna mı? Eyvah, ya Ona gülüyorsa! Ona olmadığını umuyor, olmamasını temenni ediyordu; umdukça ve temenni ettikçe de büsbütün çileden çıkıyır, kızın mutlaka Ona güldüğüne hükmediyordu.

"... Hususiyle" Dr Mulge söyleyip duruyordu. "San'atta Yaratıcı Mesai. İşte yeni bir San'at Mektebi ihtiyacının en yük-

sek sesle ifadesi, Tarzana'ya lâyık bir San'at Mektebi, en yüksek an'anelerimize lâyık..."

Kızların çığlığı, muhitin içtimaî tabularının şiddeti ile mütenasip kuvvetli bir şetaretle infilâk etti. Mr Stoyte sert bir dönüşle gürültünün çıktığı tarafa baktı.

Şüpheli şüpheli sordu: "Ne var gülecek?" Yavrusunun müstehcen hikâyeler dinlemesine tahammülü yoktu. Erkekli, kadınlı toplantılarda müstehcen hikâyeler söylenmesini, âdeta Plymouth Kardeşleri tarikatinden olan büyük annesinin göstereceği bir şiddet ve ciddiyetle ayıplardı. "Nedir o gürültü öyle?"

Cevap veren Dr Obispo oldu. İstihzaya benzeyen tatlı bir nezaketle izah etti: Radyoda dinlediği gülünç bir hikâyeyi anlatmıştı da. Pek hoş, pek eğlenceli bir şeydi. Mr Stoyte da dinlemek isterdi belki...

Mr Stoyte haşin bir homurdanma ile başını çevirdi. Ev sahibinin lânetleşen suratına bakar bakmaz, Dr Mulge, San'at Mektebi hakkındaki münakaşasının başka, daha müsait, bir zamana bırakılması münasip olacağına kanaat getirdi. Yazık olmuştu; çünkü bu hususta haylı ilerlemiş olduğunu sanıyordu. Lâkin ne yaparsın? Böyle şeyler olağandır. College Reisi Dr Mulge'de tahsisat koparmak gayreti kronik bir hastalık halinde idi. Zenginlerin huylarını iyiden iyiye bilirdi. Meselâ bilirdi ki, zenginler gorillere benzerdi: kolayca ehlileştirilemeyen; son derece kuşkulu; canı sıkılmış değilse aksi, aksi olmadığı zaman sıkıntılı mahlûklardı. Onlara çok ihtiyatla yaklaşmalı, mülâyim davranmalı ve hudutsuz bir kurnazlıkla muamele etmeli idi. Böyle yapıldığı zaman bile birden bire vahşileşerek size diş gösterebilirlerdi. Bankerlerle, çelik kralları ile, işten çekilmiş et-konservecileri ile yarım ömür süren tecrübelerinden, Dr Mulge, bugünkü gibi ufak-tefek terslikleri tam bir filosof sabrı ile karşılamayı öğrenmişti. Ferih-fahur, bir Roma kayserininki gibi hey'betli sîması ile gülümseyerek Jeremy'ye döndü: "E, Kaliforniya'mızın havasını nasıl buldunuz, bakalım, Mr Pordage?" diye sordu.

Bu sırada Virginia, Pete'nin yüzündeki değişikliğin farkına vardı ve kederinin sebebini hemen sezdi. Zavallı Pete! Aca-

ba kendisinin, hep onun mâhud, budalaca İspanya muharebeleri hikâyelerini dinlemekten daha çok hoşlanacağı bir şey yok mu sanıyordu? Anlattıkları İspanya muharebesi değilse lâboratuardaki işleri idi; lâboratuarda yaptıkları da hep *vivisek-sion*'du. Ne fecî şey! Avda arkalarından gittiğiniz hayvanların hiç olmazsa kaçıp kurtulmak şansları vardı, hele kendisi (Virginia) gibi fena bir nişancı iseniz. Bundan başka, avın tatlı bir heyecanı vardı; insana dağların saf havası ferahlık ve şetaret verirdi. Pete ise hayvanları yer altında, bodrumda kesip biçiyordu... Hayır, hayır, eğer kendisinin bunları dinlemekten daha çok zevk alacağı bir şey yok sanıyorsa, Pete, doğrusu, çok aldanıyordu. Ama ne de olsa iyi bir gençti; hem âşıktı da! İnsanın etrafında kendisine âşık olanların bulunması ise güzel bir şeydi. Doğrusu, insanın hoşuna giderdi. Vakıâ bu bâzan müziç bir **hâl alabilirdi**; çünkü onlar âdeta sizin üzerinizde bir nev'i hak iddia etmeye kalkışabilirlerdi; size bir şey anlatmaya, hareketinize karışmaya kendilerinde selâhiyet görebilirlerdi. Pete bunu uzun uzadıya sözle yapmıyordu; ama, size şöyle bir bakışı vardı ki — âdeta bir kokteyl daha içmenize, birdenbire, kızıveren bir köpeğin başını kaldırıp yüzünüze bakması gibi. Hedy Lamarr gibi gözle söyleyiş — yalnız söylenen Hedy'nin gözleri ile söylediği şey değil, tam zıddı idi. Bu seferki de öyle, tam zıddı. — Peki kendisi ne yapmıştı sanki? Sadece, o mahut budalaca harp hikâyelerinden bıktığı için, Sigmund'ın Mari Lou'ya söylediklerini dinleyivermişti. Mademki böyle, kendisi de pek âlâ, ona, kendi keyfine göre, bildiği gibi yaşamasına kimsenin karışmayacağını söyleyebilirdi. Bu cihet kendisine âit bir işti. Ne oluyordu sanki bu Pete de artık? O da Jo Amca gibi, kendi annesi gibi, Father O'Reilly gibi olmuştu, kendisine âdeta onlar gibi ters ters bakıyordu. Ama onlar yalnız bakmakla kalmıyorlar, söyliyorlardı da. Lâkin doğrusu zavallı Pete'nin kötü bir niyeti de yoktu ya; o, düpe-düz bir çocuktu, toy, tecrübesiz bir çocuktu, üstelik çocukça âşıktı da. Tıpkı Deanna Durbin'in bir filmindeki liseli çocuğun aşkı. Zavallı Pete! Ne de aksi talihi varmış; ama ne yapmalı ki, böyle Gary Grant tipinde iri, sarışın erkeklerin kendi üzerinde hiç bir cazibesi yoktu. Sözün kısası, böylelerinden hiç bir şey anlamı-

yordu. Pete'i beğeniyordu, onun kendisine âşık olması da hoşuna gidiyordu. Ama hepsi bu kadardı. Sofranın köşesi üzerinden Pete'nin gözlerini yakaladı, göz kamaştıran bir tebessümle ona, yemekten sonra yarım saatlik vakti varsa, gelip kendisine ve öteki kızlara at nalı ile nişan atma oyunu öğretmesini rica etti.

VII

Hele yemek sona erebildi; dâvetliler dağıldı. Dr Mulge'nin Pasadena'da *rendez-vous*'su vardı: bir kauçuk eşya fabrikatörünün dul karısı ile görüşecekti; kadın College'in yeni yapılacak kızlar yatakhanesi için belki otuz bin dollar verebilirdi. Mr Stoyte, otomobili ile Los Angeles'e gitti, orada her Cuma akşamı toplanması mûtad olan idare meclisinde bulunacaktı, bundan başka, bazı büyük işler için de yapacağı istişareler vardı. Dr Obispo bir kaç ada-tavşanı üzerinde ameliyatlar yapacaktı, âletlerini hazırlamak için laboratuara indi. Pete'in gözden geçireceği bir yığın ilmî mecmua vardı, lâkin o daha bir kaç dakika Virginia ile beraber bulunmak saadetinden nefsini mahrum etmedi. Jeremy'ye gelince, onun da Hauberk Evrakı vardı, tabiî. Hemen hemen cismani bir kurtuluş hissi ile, âdeta kendi evine gidiyormuş gibi ferahlık duyarak, bodrumuna döndü. Öğleden sonraki zaman çar-çabuk geçiverdi — hem ne tatlı, ne istifadeli! Üç saat içinde, hesap defterleri ve ticarî muhabere kâğıtları arasından Molinosun bir deste mektubu daha çıktı. Bu arada *Félicia*'nın üçüncü ve dördüncü ciltleri de çıktı. Bu arada *Le Portier des Carmes*'ın resimli bir tab'ı da çıktı ve, dua kitabı şeklinde ciltlenmiş, ilâhî Marki'nin bütün eserlerinin en nâdiri olan, *Les Cent-Vingt Jours de Sodome*'un bir nüshası da çıktı. Ne hazine! Ne umulmadık servet! Lâkin, (Jeremy içinden geçirdi), Hauberk ailesinin tarihi düşünülürse o kadar umulmayacak bir şey de değildi. Çünkü kitapların üzerindeki tarihlere göre, bunlar beşinci Kont'a — bu ünvanı yarım asırdan fazla taşıyıp, doksan yaşını geçmiş olduğu halde, IV. William devrinde, kat'iyen "islâhı nefs" etmeden ölen adama — âit olacaktı. Bu ihtiyar asilzadenin malûm olan ahlâkı düşünülürse, evrak arasından böyle bir *pornografi* hazinesi çıkmasına

şaşmak için sebep bulunamazdı — daha ziyadesini ummak için ise bol bol sebep vardı.

Her yeni keşif Jeremy'nin keyfini artırıyordu. Neş'esinin en belli alâmeti, her vakit böyle anlarında yaptığı gibi, çocukluğunda pek meşhur olan bazı havaları mırıldanıp durması idi. Molinos kâğıtları ona "Tara-rara Buum-de-ey!" i hatırlattı. *Félicia* ile *Portier des Carmes* "Arı ile Hanımeli" yi bölüştüler. Hele *Cent-Vingt Jours*'u — ki o zamana kadar hiç okumamış, hattâ bir nüshasını bile görmemişti — bulunca, büsbütün coştu; kitabın dinî kıyafetli cildini, alelâde bir bibliografi mevzuu gibi, şöylece açıp da içinde Anglikan Kilisesinin duaları yerine Marquis de Sade'ın zarif ve ap-açık nesri ile karşılaşınca "Gül ile Halka" bestesini tutturdu. Annesinin, ona daha üç yaşında iken öğrettiği bu beste, aklında, çocuk hayranlık ve şetaretinin bir remzi olarak kalmıştı. Birdenbire ele geçen nimet, ansızın zuhur ediveren ilâhî bir saadet onun ruhunda en tam karşılığını ancak bu bestede bulurdu.

Elde üzümlü çörek — tadına doymaz yürek!
Yesem yesem de gene — bitmek nedir, bilmese!

Bereket versin ki bitmedi, hattâ başlamadı bile; kitabı henüz okumamıştı, eğlence ve istifade için önünde saatlerce zaman vardı. Yukarıda, yüzme havuzunda içine çöken kışkançlık sızısını hatırlayarak hoş-görücü bir eda ile gülümsedi. Varsın Mr Stoyte bütün istediği kızlarla buluşsun; on-sekizinci asrın güzel yazılmış bir pornografi parçası her hangi bir Maunciple'den daha iyi idi. Elinde tuttuğu kitabı kapadı. İşlenmiş maroken cildin ağır-başlı bir zarafeti vardı; arkasına altın yaldızla basılmış olan "Dua Kitabı" kelimeleri hemen hiç silinmemişti. Kitabı, diğer "nevadir" ile birlikte, masanın bir kenarına koydu. Akşam üzeri, işlerini bitirince, bütün bu koleksiyonu yatak odasına götürecekti.

Başka paketleri açarken, için için, "Elde üzümlü çörek, tadına doymaz yürek" bestesini okuyordu, derken makamı değiştirdi: "Hanımellerinin açtığı, bütün tabiatin istirahate çekilmiş göründüğü bir yaz akşamında." Bu Wordsword-vâri tabiat tasvirciğinden o daima hususî bir hâz duyardı. Paketlerden çı-

kan yeni kâğıtlar, Beşinci Kont ile bir kaç ileri gelen Whig (liberal) arasında geçen, Nottingham'da üç bin acre'lık nahiye arazinin Konta tefvizi hakkındaki muharebeye âit evraktı. Jeremy bunları bir dosya zarfına koydu, mahiyet ve muhtevalarını bir kart üzerine kısaca yazdıktan sonra zarfı dolaba, kartı da fiş kutusuna yerleştirdi. Elini tekrar pastaya daldırarak bir demet daha yakaladı. Sicimi kesti. "Ben arıyım; sen benim hanımelim, hanımelimsin". Şaştı kaldı, Dr Freud bunları görse acaba ne derdi? Deism aleyhindeki imzasız risaleler can-sıkıcı şeylerdi; bunları bir zarfa atıverdi. Lâkin Law'nun *Serious Call*'u, üzerinde Edward Gibbon'un el yazısiyle notları bulunan bir nüshası vardı; Liverpool'de Mr Rogers tarafından Beşinci Kont'a gönderilmiş bazı hesaplar da vardı: Kont'un para katarak iştirâk ettiği üç esir ticareti seferinin masraf ve kârlarına âit hesaplar. Anlaşıldığına göre, ikinci sefer hassatan kârlı olmuştu. Yoldaki telefat hamulenin beşte birini bile bulmamış, esirler Savannah'da pek yüksek fiyatla satılmıştı. Mr Rogers, mektubuna lef ederek, on-yedi-bin-iki-yüz-yirmi-dört lira on-bir shilling dört penny'lik bir poliçe takdim etmiş olduğunu bildiriyor. Diğer bir mektup da Venedik'den gönderilmiş, İtalyanca; bunda gene Beşinci Kont'a, Titiano'nun yarım boyda bir "Maria Maddelena" sı satışa çıktığı ve fiyatının da, muhabirin ifadesi ile, gülünç denecek derecede, ehemmiyetsiz olduğu bildiriliyor. Başka talipler de varmış ama, irfanı ihtişamından az olmayan İngiliz *Cognoscente*sine olan hörmetinden dolayı, Lord Hazretlerinden cevap alıncaya kadar bekleyecekmiş. Bununla beraber Lord Hazretlerinin cevap vermekte fazla gecikmemeleri tavsiyeye şâyanmış, çünkü aksi takdirde...

Saat beşti; güneş ufka yaklaşmıştı. Virginia, ayağında kısa beyaz çorap, beyaz iskarpin, dizlerinin yukarısında beyaz şort, sırtında pembe ipekten kazak, başında *yat* kasketi, babunlara yiyecek verilmesini seyre geliyordu.

Gazı kesti, gül pembesi renginde, motörlü *trotinet*ini kafesten yüz metre kadar yukarıda, yolun kenarına bıraktı. Dr Obispo ve Pete ile birlikte, hayvanları yakından görmek için, aşağıya yürüdü.

Durdukları yerin tam karşısında sun'î kayadan bir set üstünde bir ana babun oturmuştu, kollarının arasında on beş gün önce öldüğü halde, bırakmak istemediği yavrusunun çürümüş, didik didik olmuş leşini tutuyordu. Küçük cesedi şedit ve mihanikî bir muhabbetle ikide birde yalayordu. Dilini o kadar kuvvetle sürtüyordu ki, her defasında demet demet yeşilimtrek tüyler, hattâ deri parçaları koparıyordu. Hayvan, siyah parmaklarının ucu ile ve ince bir ihtimamla ağzından tüyleri atıyor, sonra gene yalamaya başlıyordu. Dişi babunun üst tarafında küçük bir mağaranın ağzında iki genç erkek birdenbire kavgaya tutuştu. Hava cıyak cıyak haykırışlar, hırlamalar ve diş gıcırtıları ile doldu. Derken kavga edenlerden biri kaçtı, öbürü de, bir ân için, kavgayı filân unutarak göğsünün kepeklerini ayıklamaya başladı. Sağ tarafta başka bir kaya seti üzerinde, meşin burunlu, XVII. asrın Anglikan din-adamlarınınkine benzeyen enseden düzleme kesilmiş kır saçlı, yaşlı ve hey'betli bir erkek itaatlı dişisine bekçilik ediyordu. Hem de pek dikkatli bir bekçi idi; çünkü dişi kendisinden habersiz biraz kımıldayacak olsa hemen dönüp ısırıyordu; ve bu sırada ufacık kara gözler, uzun ve önü kesik gibi düm-düz burnun hassas delikleri, avunmaz bir kuşku ile, kâh şuraya, kâh buraya çevrilerek etrafı gözetliyordu. Pete, getirdiği sepetten, hayvana doğru bir patates, sonra bir havuç sonra bir patates daha attı. İhtiyar babun, Magenta mavisi renkli parlak kıçını bir ande şimşek gibi gösterip döndürüveren çevik bir sıçrayışla sun'î dağ üzerindeki yerinden fırlayarak, havucu yakaladı ve bir taraftan onu yerken, öbür taraftan da patateslerden birini sol, öbürünü sağ avurduna tıkıştırdı, sonra gene, hep havucu ısırarak kafesin parmaklığına yaklaştı, daha versinler diye gözlerini dikti. Meydan boş kalmıştı. Kepeklerini ayıklayan genç erkek fırsatı yakaladı. Heyecanının şiddetinden dişleri gıcırdayarak hemen aşağıdaki sete atladı, erkeğini takip edemiyecek derecede sinmiş olan küçük dişi, hâlâ orada çömelmiş duruyordu. On saniye geçmeden çiftleşmeye başladılar.

Virginia sevincinden ellerini çırptı. "Ne şeytan şeyler, değil mi?" diye bağırdı "tıpkı insan gibi!" Başka bir cıyaklama ile hırlama, kızın sesini hemen hemen bastırdı.

Pete hayvanlara yiyecek atmasını keserek Mr Propter'i çoktan beri görmediğini söyledi. Şöyle yokuştan inip kendisini ziyaret ediveresler olmaz mı idi?

Dr Obispo: "Maymun kafesinden Propter tavlasına" dedi. "Propter tavlasından tekrar Stoyte evine ve oradan da Maunciple'in kulübeciğine. Ne dersiniz, meleğim?"

Virginia, ihtiyar erkek maymuna patates atıyordu — hem de patatesleri, hayvanı, geri dönerek, dişisini yalnız bıraktığı sete doğru gitmeye tahrik edecek surette atıyordu. Maymunu o tarafa doğru çekebilirse, umuyordu ki, hayvan, dişi arkadaşının yalnız kalınca nasıl vakit geçirdiğini görecekti. Yüzünü çevirmeden "Evet gidelim, Poppy'yi görelim," dedi. Kafesten içeriye bir patates daha attı. Babun kır renkli yelesini dalgalandırarak patatese atıldı. Lâkin yukarıya bakarak Madam Babun'un bakkal çırağı ile aşıkdaşlık ettiğini görecek yerde, doğrusu artık can sıkıyordu bu hayvan, gene geriye parmaklığa döndü, tekrar patates dilenmeye başladı. Virginia: "Budala ihtiyar!" diye bağırdı, ve bu sefer patatesi yüzüne doğru fırlatarak burnunun tam ortasına kondurdu. Güldü, ötekilerin yanına gitti. "İhtiyar Poppy'yi severim" dedi "beni biraz korkutuyor ama, gene severim onu."

Dr Obispo cevap verdi: "Pek âlâ; öyle ise, hazır buraya gelmişken gidelim şu Mr Pordage'i de ininden çıkaralım."

Virginia "Evet, sahi gidelim, koca Fil-dişiyi yakalayalım" dedi ve Jeremy'nin dazlak başını işaret ederek kendi kızıl-kumral buklelerini okşadı. "Doğrusu pek hoş, pek zeki bir adam, değil mi?"

Hâlâ hayvanlara yiyecek vermekte olan Pete'i orada bırakarak geri döndüler, yukarıya, yola yürüdüler ve öbür cihette bir merdivenden çıkıp Jeremy'nin odasının kayadan oyulmuş pencerelerinin önüne geldiler. Virginia camlı kapıyı itip açtı.

"Fil-dişi, sizi rahatsız etmeğe geldik," diye bağırdı.

Jeremy cemilekâr bir lâtife gevelemeye başladı; sonra bir cümlenin ortasında susuverdi. Birdenbire aklına, masanın kenarında duran acayip edebiyat koleksiyonu gelmişti. Kalkıp kitapları bir dolaba soksa gelenlerin dikkatini tahrik etmiş ola-

caktı; gazete filân yoktu ki üstlerini örtsün; ortada başka kitaplar da yoktu ki, bunlarla karıştırıversin. Hâsılı yapacak bir şey yoktu. Yalnız bir ümit vardı: belki görmezler de geçip gidiverirlerdi. Bunu candan temenni ediyordu, lâkin hemen o anda ümidinin tersi çıktı. Virginia, hiç bir kasti olmadan, sırf ellerini oynatmış olmak için, lâkaydane, Narciat ciltlerinden birini alarak, teferruattan hiç bir şey ihmâl edilmeden itina ile çizilmiş gravürlerinden birinin bulunduğu bir sahifeyi, ras-gele, açıverdi; baktı, sonra gözlerini bir kat daha açarak tekrar baktı ve hayret ve heyecan içinde "Âaaa!..." diye bağırdı. Dr Obispo da baktı, o da bir sayha koyuverdi; sonra ikisi birden kahkahalarla güldüler.

Jeremy oturduğu yerde müthiş bir sıkıntı içinde üzülür, cansız cansız gülümserken ötekiler kendisine zamanını *bununla* mı geçirdiğini, tetkik etmekte olduğu şeylerin hep bu *nev'iden* mi olduğunu sordular. Jeremy içinden, ah şu insanlar bu kadar müziç, bu kadar acınacak derecede incelikten mahrum olmasalardı! dedi.

Virginia sahifeleri çevirince başka bir resim buldu. Yeniden bir haz çığlığı, hayret ve bu sefer bir de şüphe. İmkânı var mı idi? Hiç böylesi olabilir mi idi? Resmin altındaki yazıyı heceledi: "*La volupté frappait à toutes les portes*"; sonra başını şiddetle silkti. Ne fayda, hiç bir şey anlamamıştı. Orta mektepte gördüğü o Fransızca dersleri — hep zırıltı idi başka isim verilemezdi, sahiden öyle idi. Kendisine bütün öğrettikleri *le crayon de mon oncle* ve *savez-vous planter le chou* kabilinden saçmalardan başka bir şey değildi. Zaten hep sövlerdi va, tahsil boş bir zaman israfından fazla bir şey değildi; işte simdi sözünün doğruluğu meydana çıkmıştı. Hem canım, sanki bunu ne diye Fransızca yazmışlardı? Oregon ülkesi tedris sistemindeki kusurlar yüzünden André de Narciat'yı okumaktan ebediyyen mahrum kalması ihtimalini düşününce Virginia'nın gözleri sulandı. Bak doğrusu du pek fena bir şeydi.

Jeremy'nin aklına parlak bir şey geldi. Acaba kitabı kıza — Milletler Cemiyetinin toplantılarındaki tercümanlar gibi — cümle cümle *ağızdan* tercüme etse olmaz mı idi? Pek âlâ olur-

du, neden olmayacaktı? Düşündü ve düşündükçe bu fikrini pek iyi, pek yerinde buldu. Kararını vermişti, artık en münasip tarzda söylemenin yolunu tasarlıyordu ki, Dr Obispo cildi Virginia'nın elinden çekti ve masanın üzerindeki diğer üç ciltle birlikte *Le Portier des Carmes* ve *Cent-Vingt Jours de Sodome* kitaplarını da alarak bütün koleksiyonu ceketinin yan cebine sokuverdi.

Virginia'ya "Üzülmeyin" dedi "ben size tercüme ederim. Haydi şimdi gene babunlara gidelim. Pete ne olduk diye merak eder. Haydi siz de, Mr Pordage."

Jeremy, sessizce, lâkin beceriksizliğinden dolayı kendine, küstahlığı için de doktora için için kızıp söylenerek, arkalarından yürüdü, camlı kapıdan çıkıp merdivenleri indi.

Pete sepeti boşaltmıştı, şimdi demir parmaklıklara eğilmiş, içerideki hayvanların hareketlerini büyük bir dikkatle takip ediyordu. Berikiler yaklaşınca, yüzünü onlara çevirdi. Genç ve sevimli sîması heyecandan parlıyordu.

"Biliyor musunuz, Doktor," dedi "eminim ki tesirini yapıyor."

Virginia sordu: "Ne tesirini yapıyor?"

Pete, cevap yerine, kıza tebessümle baktı, bu tebessümde bir saadet güzelliği vardı. Çünkü, öyle mes'uttu ki! İki kere, üç kere mes'uttu. Virginia o pis hikâyeyi dinlemek için döndüğü zaman kendisini çok üzmüş, incitmişti. Ama, sonradan gösterdiği tatlı nezaketi ile bu kusurunu bol bol telâfi etmişti. Hem kim bilir, belki o hikâye müstehcen de değildi; kıza iftira etmişti; onu boş yere kötülemişti. Hayır, o hikâye hiç de müstehcen değildi — muhakkak müstehcen değildi, çünkü Virginia kendisine döndüğü zaman yüzü, küçükken evde Bible'de gördüğü çocuğun yüzü gibi idi, hani şu "Gökler Saltanatı böylelerindir" diyen İsâ'ya mâsum ve zeki gözleriyle hayran hayran bakan çocuğun yüzü gibi. Pete'in saadetinin sebebi yalnız bu da değildi. Sazan balıklarının barsak florası kültürü ile babunlar üzerinde yaptığı tecrübe beklenen neticeyi vermiş gibi görünüyordu, bunun için de mes'uttu. Anlatıyordu:

"Eminim ki, şimdi daha zinde bunlar. Hem bakın tüylerine, âdeta pırıl pırıl."

Virginia'nın, insanın simasını değiştiren bol bir akşam güneşi altında, yanında bulunuşu kızın kendisine karşı gösterdiği lâtif nezaketin hâtırası, onun mücessem bir ismet olduğu hakkındaki kanaatinin yeniden kuvvetenmesi Pete'i ne derece mes'ut etmişse, tecrübesinin bu neticesi de hemen o kadar mes'ut etmişti. Hakikaten ona babunların gençleşmesi ile Virginia'nın tapılacak güzelliği arasında sebebi anlaşılmaz bir münasebet var gibi geliyordu — bu münasebet yalnız bu iki şey arasında da kalmıyor, ayni zamanda hükûmetçi İspanya ile antifaşismi de araya alıyordu. Üç ayrı şey ama üçü de gene bir şey... Mektepte kendisine bir şiir öğretmişlerdi — nasıldı o?

Sevemezdim, sevgilim, bu derece ben seni,
Daha çok sevmeseydim (neyi olduğunu şimid hatırlayamıyordu) *başka türlü şeyleri.* (1.

Virginia'dan daha çok sevdiği hiç bir şey yoktu. Lâkin ilim için ve adalet için, araştırmaları için ve İspanya'da kalan gençler için o kadar şiddetli bir alâka duyuyordu ki, bu hâl kıza olan aşkını daha ziyade derinleştiriyor ve bu sebepten, bir paradoks gibi görünse bile, o aşk bütün varlığını sarıyordu.

Hele teklif edebildi: "E, gidiyor muyuz?"

Dr Obispo kol saatine baktı. "Bak unutmuştum" dedi "akşam yemeğine kadar yazacağım mektuplar vardı. Galiba Mr Propter'i başka vakit göreceğim."

"İşte bu olmadı!" Pete, sesine ve ifadesine, içinden gelmeyen, samimî bir teessüf edası vermek için bütün gayretini sarfetmişti. Çünkü doğrusu sevinmişti. Dr Obispo'ya hayrandı, onu mühim bir ilim adamı sayar, araştırmalarını takdir ederdi. Lâkin Virginia gibi toy, mâsum bir kızın ülfet edebileceği insanlardan değildi. Bu adamdaki *cynique*liğin, bu derece kalpsizliğin kızın üzerine yapacağı fena tesirden pek korkuyordu. Bundan başka kendisinin Virginia ile olan münasebetlerine de hep

---

1) Aslı şöyledir: I could not love thee, dear, so much,
Loved I not honour more.
"Sevemezdim, sevgilim, bu derece ben seni,
Daha çok sevmeseydim namus ile şerefi." —T.

Dr Obispo engel oluyordu. Tekrar etti: "İşte bu olmadı!" Sevincinin şiddetinden, babunların kafesinden yukarki yola, merdiven basamaklarından âdeta koşa koşa çıktı — öyle koşmuştu ki çarpıntısı başladı, kalbinin atışı intizamını kaybetti. Allah kahretsin şu romatizma hümmasını.

Dr Obispo biraz gerileyip Virginia'ya yol verirken *Les Cent-Vingt Jours de Sodome*'u koymuş olduğu cebine elile hafifçe vurdu ve kıza göz etti, Virginia da gözünü kırptı ve Pete'in arkasından merdiven yolunu tuttu.

Bir kaç saniye sonra yolda Dr Obispo yukarı doğru, berikiler de aşağı doğru yürümeye başladılar. Yahut daha doğrusu, Pete ile Jeremy yürüyor, Virginia ise — bir yerden başka bir yere bacak işleterek gitmeyi hemen hemen tasavvur bile etmediğinden — çilekli dondurma renginde, motörlü *trotinet*inin üstünde, kolunu muhabbetle Pete'in omuzuna atarak kendisini cazibenin tesirine bıraktığı için, aşağıya doğru kayıyordu.

Arkalarında babunların şamatası gittikçe işitilmez oldu. Yolun dönemecinde Giambologna'nın, cilâlı göğüslerinden hâlâ bitmez tükenmez sular fışkıran perisi duruyordu. Virginia, Clark Gable hakkındaki konuşmayı birden bire keserek, kötülüklerle mücadele eden bir ahlâk mutaassıbının fazilet öfkesi ile "Jo Amca bunu ne diye burada tutar, bir türlü anlayamıyorum, ne iğrenç şey!" dedi.

Jeremy hayret içinde kaldı, sordu "İğrenç mi?"

Virginia daha sert tekrar etti "İğrenç!"

"Heykelin çıplaklığına mı itiraz ediyorsunuz?" Sorarken Jeremy, yukarıda, yüzme havuzunda Virginia'nın takındığı, çıplaklığını örtmekten ziyade belirtmeye yarayan satenden minnacık sutiyenleri hatırlamıştı.

Kız tahammülsüz bir tavırla başını silkti. "Suların böyle fışkırmasına," dedi. Yüzünü, öğürtü veren bir şey tatmış gibi, buruşturdu. "Bana pek korkunç geliyor, bu."

Jeremy ısrar etti: "Ama neden?"

"İşte iğrenç de ondan." Virginia'nın verebileceği izah cevabı bu kadarcıktı. O, devrinin çocuğu idi, yâni, doğurmaya mâni olmak için çarelere başvurulan devrin; daha eski bir devre âit olan bu bayağılık örneğini tabiata aykırı bir şey gibi

görüyordu. İğrençti işte; söylenebilecek başka şey yoktu. Tekrar Pete'e dönerek Clark Gable üzerine konuşmasına devam etti.

Grotto'nun methali karşısında Virginia *trotineti* bir tarafa bıraktı. Duvarcılar mezarı bitirmiş gitmişlerdi, şimdi kimseler yoktu. Virginia, başındaki, çapkın bir çalımla yana eğilmiş *yat* kasketini, hörmet alâmeti olarak, doğrulttu; merdivenin basamaklarını hızla çıktı, eşiğe gelince biraz durdu, haç çıkardı, sonra içeriye girerek tasvirin önünde birkaç saniye diz çöktü. Ötekiler, yol üzerinde, sessiz beklediler. Grotto'dan çıkarken Jeremy'ye anlatıyordu:

"Geçen yaz sinüsit olduğum zaman, bilseniz, Meryem-Anamızdan öyle lûtf ve inayet gördüm ki... Ben de kendisi için, Jo Amcaya, bu Grotto'yu yaptırttım. Baş Piskoposun takdise gelişi ne kadar şenlikli olmuştu, değil mi Pete?"

Pete başı ile tasdik etti.

Virginia "Meryem-Anamız geldi geleli nezle bile olmadım" diyordu. Yüzü âdeta bir zafer nuru ile parlıyordu; Gökler Sultanı Meryem'in her zaferi, Virginia Maunciple için de bir muvaffakiyet idi. Sonra durup dururken, birdenbire, sanki bir film provasında imiş de bitkin ve acıklı görünmek emri almış gibi, elini alnına götürerek, derin derin içini çekti ve son derece yorgun ve bezgin bir sesle "Hepsi iyi ama, bu akşam ben halimi pek beğenmiyorum" dedi. "Çok dermansızım, vücudumda bir kırıklık var. Yemekten sonra güneşte fazla durdum galiba, en iyisi gidip biraz uzanmalı." Ve Pete'in kendisini şatoya kadar geçirmek teklifini muhabbetle, fakat kat'î olarak, reddedip trotineti yokuşa doğru çevirdi; delikanlıya pek füsunkâr, hemen hemen âşıkane bir eda ile son bir defa daha bakarak "Allaha ısmarladık, Pete'ciğim" dedi, gazı açtı, motöre yol verdi, infilâk infilâk üstüne, gittikçe artan hızla dik ve münhani yokuş üzerinde gözden kayboldu. Beş dakika sonra *boudoir*'ında, soda barında çukulatalı-muzlu-soda hazırlıyordu. *Fesse de nymphe* renginde saten kaplı, yaldızlı bir koltuğa oturmuş olan Dr. Obispo da, ona, *Les Cent Vingt Jours*'un birinci cildini yüksek sesle okuyarak, ağızdan tercüme ediyordu.

VIII

Mr Propter, ökaliptüs ağaçlarının en büyüğünün altında bir bankta oturuyordu. Garpta dağlar, akşam seması altında, yassı bir siluet halini almıştı bile, şimaldekilerin yukarı sırtları ise ışık ve gölge ile, altın pembelikleri ve çividî derinlikleri ile hâlâ canlı idi. Ön plânda şato hiç umulmıyacak bir ihtişam ve şiir hil'ati giymişti. Mr Propter şatoya baktı, tepelere baktı, ökaliptusun hareketsiz yaprakları arasından, yukarıya, solgun semaya baktı; sonra gözlerini kapıyarak Kardinal Bérulle'ün [1] "insan nedir?" sualine verdiği cevabı, sessizce tekrar etti. Şimdi otuz yıldan ziyade oluyordu, bu cevabı ilk defa, Kardinal hakkındaki *etüd*ünü yazarken okumuştu. İhtişamı ve keskin belâgatı ile, bu söz, daha o zamandan ruhunda derin bir iz bırakmıştı. Aradan geçen yıllar zarfındaki tecrübeleri ile Mr Propter, onda belâgattan daha yüksek bir kıymet bulmuş, o cevap kendisi için, akislerinin sahası itibarile, gittikçe zenginleşmiş; delâlet ettiği mânalar bakımından da, gittikçe derinleşmişti. "İnsan nedir?" kendi kendine fısıldadı: *"Cest un néant environné de Dieu, indigent de Dieu, capable de Dieu, et rempli de Dieu, s'il veut."* "Tanrı ile çevrelenmiş, Tanrıya muhtaç, Tanrı ile kaadir, ve eğer isterse, Tanrı ile dolu olan bir hiç." Peki insanların, kendisi ile kaadir oldukları Tanrı nedir? Mr Propter buna, Johannes Tauler'in [2] *İsâ gibi oluş*'a dair eserinin ilk paragrafındaki tarifle cevap verdi: "Tanrı mahlûklardan çekilip çıkmış bir varlık, hür bir kuvvet, saf bir faaliyettir." Öyle ise insan, mahlûklardan çekilip çıkmış bir varlıkla çepeçevre sarılı ve ona muhtaç bir hiçtir, hür bir kuvvetle kaadir, eğer isterse, saf bir faaliyetle dolu bir hiç. *Eğer* isterse, Mr Propter'in düşüncesi birden-bire oldukça acı bir hüzün içinde

1) Bérulle (1575-1629) theologi âlimlerindendir. — T.

2) Tauler (1300-1361) Alman mistiklerindendir. — T.

başka bir istikamet aldı, eğer isterse, fakat ister olan, yahut isteyip de neyi istediğini, onu nasıl elde edeceğini bilen ne kadar azdı! Doğru bilgi pek eksik değildir, eksik olan o bilgiye göre işlemek için sürekli bir iyi iradedir. Tanrıyı arayan nâdir kimselerin çoğu, cehaletleri yüzünden, kendi dileklerinin akislerinden başka bir şey olmayan Harbler Tanrısını, Seçkin Millet Tanrısını, Duaları kabul eden Tanrıyı, Kurtarıcı Tanrıyı buluyorlar.

Bu derece menfi mülâhazalara sapmış olan Mr Propter'in zihni, mütemadî bir yakaza halinde tutulamadığı için, bunlar kadar bile faydası olmıyan bir düşünceye, günün münferit ve müşahhas sefaletlerine, sürüklendi. Mr Stoyte'un vâdideki arazisinin kâhyası Hansen ile o sabah aralarında geçen konuşma aklına geldi. Hansen'in meyva toplamaya gelen geçicilere yaptığı muamele, onlara karşı umumiyetle yapılandan bile daha fena idi. Kâhya bu insanların sayı çokluğundan ve bîçarelikleriden istifade ederek, ücretlerini indirmişti. Kendi idaresindeki meyva çiftliklerinde, küçük çocuklar, güneşin altında, saati iki üç *cente* çalışıyorlardı. Akşam-üstü işlerini bitirince ev diye gittikleri yerler de, nehrin yatağı kenarında, boş bırakılan topraklara kurulmuş içleri haşarat dolu bir sıra izbeler idi. Bu izbeler için Hansen ayda on dollar kira alıyordu. Verdikleri para soğuktan donmak veya sıcaktan bunalmak; pislik içinde koyun-koyuna yatmak; tahtakurularına, bitlere yem olmak; göz iltihabına uğramak, hattâ belki de *ankylostomiasis* veya amibli dizanteri gibi hastalıklara yakalanmak imtiyazının karşılığı idi. Bununla-beraber Hansen pek terbiyeli, nazik bir adamdı: bir köpeği incittiğinizi duysa size darılıp kızan; fena muameleye uğrayan bir kadın, ağlayan bir çocuk gördü mü, hemen imdadına koşan insanlardandı. Mr Propter bu hallerine rağmen geçicilere yaptığı işkence için kendisini ikaz edince Hansen öfkesinden kıp-kırmızı olmuş,

"O başka" demişti.

Mr Propter ne için başka olduğunu anlamaya çalışmıştı. O vazifesi imiş, Hansen böyle söylüyordu.

Lâkin çocukları, kölelerden beter hale uğratmak, onların

kötü hastalıklara yakalanmasına sebep olmak nasıl vazifesi olabilirdi?

Mülk sahibine karşı vazifesi imiş. Kendiliğinden bir şey yapmıyormuş.

Peki başkası hesabına fenalık etmek, kendi namına fenalık etmekten ne için farklı olacaktı? Her iki halde de netice bir ve aynıdır. Vazifeniz olduğunu söyliyerek hareket ettiğiniz zaman, zulmünüze uğrıyanların çektiği iztırap, kendi menfaatiniz icabı olduğunu sanarak hareket ettiğiniz zamandakinden daha az olmaz ki.

Burada öfke taşarak şiddetli bir sövüp sayma olmuştu. Mr Propter anlamıştı ki bu hâl, iyi niyetle hareket eden, fakat tabiî olarak yaptığını sandığı işler hakkında, arzusu hilâfına, kendi kendisine bir-takım saygısızca sualler sormak zorunda kalan bir budalanın öfkesi idi. Kendisine bu sualleri sormak istemiyor, çünkü sorarsa, yaptığı şeyleri, *cynique* bir insan gibi, fena olduklarını bile bile, yapmakta devam edecek; yahut, *cynique* olmak istemiyorsa, hayatının bütün örneklerini değiştirip arzusunu, kendi kendini sorguya çekerek vasıl olduğu hakikatlerle âhenkli surette, iyilik etmek istikametine çevirecektir. İnsanların çoğu için ise, her-hangi bir radikal değişikliğe katlanmak *cynique* olmaktan daha güçtür. Bu dilemmanın, çatallı kıyasen, iki aykırı istikameti arasında tutulacak biricik yol, şirkete karşı, hissedarlara karşı, aileye, şehre, memlekete, vatana, kiliseye karşı vazifesini yapmış olmak ferahlığını verecek bir inanç ile fenalık etmekte devama müsait olan cehalete, her ne bahasına olursa olsun, sım-sıkı sarılmak yoludur. Tabiî zavallı Hansen'in hâli de tek ve istisnaî bir şey değildi; çünkü daha küçük mikyasta ve böyle olduğu için fenalık etme kudreti daha az olarak, bu da, idealleri namına ve o ideallerin *kategorik* emirlerine uyarak, ömürleri boyunca, etraflarına sefalet ve harabî saçan bütün o hükûmet memurları, o devlet adamları, o kilise büyükleri gibi hareket ediyordu.

Hâsılı Hansen'i yola getirememişti; Mr Propter, hüzünle, bu neticeye vardı. Mr Stoyte'u bir defa daha denemesi lâzımdı. Evvelki görüşmelerinde Jo, hep, çiftlik işlerinden Hansen'in mes'ûl olduğunu ileri sürerek, sözlerini dinlemeye yanaşma-

mıştı. Bu üstten-atma o kadar elverişli bir çare idi ki, onu bozup çürütmenin kolay olmıyacağını Mr Propter önceden biliyordu.

Mr Propter'in düşünceleri, Hansen'den ve Stoyte'dan ayrılarak, Kansas'tan yeni gelen, kendilerine kulübelerinden birini vermiş olduğu, geçicilere; gıdasızlıktan kavrulmuş, daha şimdiden dişleri çürümüş üç çocuğa; Allah bilir hangi karmakarışık hastalıklar yüzünden bir deri, bir kemik kalmış, takatsızlık ve zayıflık, içine işlemiş kadına; nöbet nöbet küskün veya boynu-bükük, azgın veya som-surat kocaya gitti.

Erkekle birlikte, ailenin akşam yemeği için, biraz sebze ile bir ada-tavşanı tedarik etmek üzere bostana gitmişlerdi. Orada oturup tavşanı yüzerken Kansaslının bir alay ipe sapa gelmez şikâyet ve hiddet sağnağı altında kalmıştı. Ne zaman iyi mahsûl alıp bir az yüzü gülecek olsa, alt-üst olan buğday piyasasından; ödünç para alıp da ödeyemediği bankalardan; çiftliğini yüz altmış *acre*lik çorak bir kır haline getiren kuraklık ve rüzgârlardan; hep aksi giden *kendi* talihinden, bütün ömrünce, her yerde kendisine denîce muamele eden insanlardan şikâyet ve hepsine karşı öfke.

Hep işittiği acıklı hikâye! Bir-birinden pek az farklı olarak şimdiye kadar bin defa dinlediği şeyler. Bunlar kâh cenuptan gelen ortakçılar olurdu, ki mülk sahibinin araziyi daha iyi işletmek için ümitsiz gayreti yüzünden beş parasız kalmışlardı. Kâh, bu adam gibi, arazi kendi mülkleri olduğu halde, bankacılar yüzünden değil, tabiat kuvvetleri sebebinden beş parasız kalmışlardı — o tabiat kuvvetlerini tahripkâr eden de gene kendileri idi, çünkü tarlalardaki bütün otları kökünden kazıyarak yalnız buğday ekiyorlardı. Bazan ücretli rençberler olurlardı, ki traktör kullanılması sebebinden işten çıkarılmışlardı. Bütün bunlar, hep bir mev'ud toprak gibi Kaliforniya'ya geleceklerdi; Kaliforniya ise onları daha şimdiden serseri gündelikçiler haline düşürmüştü, çok geçmeden de mundar paryalar olacaklardı. Ancak bir aziz, Mr Propter'in fikrince, ancak bir aziz, hiç utanmadan, bir gündelikçi ve parya olabilirdi; çünkü bu vaziyeti, kendi dileği ile beğenip benimsemiş gibi, gönül hoşnutluğu ile kabul edecek ancak bir aziz olabilirdi. Fıkara-

lık ve iztırap yalnız gönül rizasi ile olduğu zaman insana necabet verir. Gayri iradî fıkaralık ve iztırap ise insanı eskisinden beter eder. Devenin iğne deliğinden geçmesi, kendi istemeden fakir olan insanın cennete girmesinden daha kolaydır. İşte meselâ bu Kansaslı zavallı, gayri-iradî olan fakirlik haline ve ıstırabına karşı nasıl bir *reaksion* gösteriyordu? Mr Propter'in hükmedebildiğine göre, bu adam kötü talihini, kendisinden daha zayıf olanlara karşı kaba ve şiddetli muameleleri ile telâfi ediyordu. Ne idi o çocuklarına karşı hırlayışı?... Gayri-iradî fakirliğin ve ıstırabın belli-başlı ârazından başka bir şey mi idi?

Tavşan yüzülüp içi de boşaltıldıktan sonra, Mr Propter yanındakinin monoloğunu keserek ansızın sormuştu: "Bible'nin en budalaca âyeti hangisidir, bilir misin?"

Şaşıran ve bir az da kızdığı belli olan Kansaslı adam başını silkmişti.

Mr Propter ayağa kalkıp, yüzülmüş tavşanı kendisine verirken "İşte budur:" demişti, " 'Bana sebepsiz buğz ettiler.' "

Ökaliptus ağacı altında, Mr Propter ezgin bezgin içini çekti. Bedbaht olanlara, kötü talihlerinden, hiç olmazsa kısmen kendilerinin mes'ul olduklarını göstermek; "tabiatı-eşya" nın cehaletle hamakti de, kasden yapılan fenalıklar gibi ve onlardan daha az olmamak üzere, cezalandırdığını anlatmak hiç de hoş ve kolay bir iş değildi. Hiç hoş değildi, lâkin, şimdiye kadar anlayabildiğine göre, daimâ zarurî idi. Kendi kendine soruyordu: "Bana sebepsiz buğz ettiler" âyetine ve kendi felâketinde kendisinin hiç bir rolü olmadığına hakikaten inanan insan için nasıl bir ümit, hattâ en hafif bir ümit ışığı bulunabilirdi? Hiç bir ümit olmadığı belli idi. Haşin bir hakikat olarak görüyoruz ki felâketler ve buğzlar asla sebepsiz olmuyorlar; gene görüyoruz ki, bu sebeplerin hiç olmazsa bir kaçı, umumiyetle, o felâketlerin ıstırabını çekenlerin veya o buğzlara mâruz kalanların idare ve kontrol edebilecekleri şeylerdir. Bundan, bir hadde kadar, doğrudan doğruya veya dolayısı ile, mes'ul olan kendileridir. Doğrudan doğruya: ahmaklığı veya fenalığı irtikâp ettikleri için. Dolayısı ile: ellerinden geldiği kadar akıllı ve merhametli olmakta gaflet gösterdikleri

için. Bu gafleti göstermeleri de, umumiyetle, mahallî örf ölçülerine, muaşeret itiyatlarına gözü-kapalı uyuvermeği ihtiyar etmelerindendir. Mr Propter'in düşünceleri gene Kansaslı bîçareye döndü. Hep kendisini haklı gören, komşuları için sevimli olmadığı şüphesiz, beceriksiz bir çiftçi: hepsi bu kadar da değil. En ağır suçu, içinde bulunduğu dünyayı normal, mantıkî ve doğru diye kabûl etmiş olması idi. Bütün emsali gibi, o da kendisini reklâmlara kaptırarak ihtiyaçlarını arttırdıkça arttırmıştı; mes'ut olmayı mâlik olmakla; refahı, para harcamakla bir tutmaya alışmıştı. Bütün emsali gibi o da geçinmek için çiftçilik fikrini terkederek, kendisini, para kazanmak için mahsul düşüncesine kaptırmış; mahsulün artık para etmediği zaman bile bu düşünceye bağlı kalmıştı. Sonra, bütün emsali gibi o da bankalara borçlanmıştı. Bütün emsali gibi, âkıbet, o da, bir batından beri bilgili çiftçilerin pek doğru söylemiş olduklarını: yarı çorak yerlerde, tarlanın toprağını otların tuttuğunu, otları söküp attın mı, toprağın da akıp gideceğini anlamış, ve zamanı gelince, gittiğini de görmüştü.

Kansaslı adam şimdi bir gündelikçi ve bir parya idi bundan dolayı da gittikçe daha kötü oluyordu.

Mr Propter'in bir *etüd*üne mevzu olan diğer tarihî bir şahsiyet de St. Peter Claver idi. Esir gemileri Cartagena limanına gelince, anbarlara inip esirler arasına girmeye katlanan yegâne beyaz insan bu Peter Claver idi. Orada, anlatılamaz bir taaffün ve hararet içinde, cerahet ve necaset buğuları ortasında hastalara bakar, kelepçeden yaralanmış insanların yaralarını tımar eder, kendilerini ye'se kaptıranları ellerinden tutar, onlara muhabbet gösterir, teselli verirdi — bu arada onların günahlarından da bahsederdi. O zavallıların *günahlarından!*

Bu hâle modern insaniyetçiler, eğer kızmazlarsa, güleceklerdir. Bununla-beraber, Mr Propter de yavaş yavaş ve gönlünün arzusuna muhalif olarak bu neticeye varıyordu, bununla-beraber, St Peter Claver belki de haklı idi. Tabiî, büsbütün haklı değil; yanlış bilgi ile hareket eden insan, dileği ne kadar iyi olursa olsun, ancak kısmen haklı olabilir. Fakat, her halde, *kontra-reform* katolikliği felsefesine bağlı iyi bir insan hakka ne kadar yakın olabilirse o kadar haklı idi. İçinde bulunduğu

hâl ve şartlar ne olursa olsun, insanın daima, kefareti icabettiren kusurları bulunacağını, mümkünse neticelerinin zararsız hale getirilmesi gereken kabahatleri olacağını ısrarla söylemekte haklı idi. Kendisine karşı en kaba tarzda günah işlenmiş olan insana bile kendi kusurlarını hatırlatmanın muvafık olacağına inanmakta haklı idi.

Peter Claver'in dünya telâkkisinin kusuru hatalı olmasında idi, fakat buna karşılık da *dramatik* olmak meziyetleri vardı. Ortada günahları bağışlayan müşahhas bir Tanrı ile cennet ve cehennem bulundukça ve insan şahsiyetleri mutlak surette hakikî birer varlık sayılarak sadece iyi niyet sahibi olmak ve bir takım doğru olmayan fikirlere körü-körüne inanmak fazilet sayıldıkça, Tanrı ile kul arasına giren rahibin tesir ve kudreti, ve *communion* âyininin sihri ile *bir tek kilisenin* nüfuzu hüküm sürdükçe, bütün bu esaslara dayanarak, memlekete yeni getirilen bir esiri bile günahkârlığına inandırmak ve kendisine bu günahı için ne yapması gerek olduğunu söylemek gerçekten kolay bir işti. Lâkin hiç bir *tek münzel kitap,* hiç bir *yegâne mukaddes communion* âyini, günahların bağışlanması için kendisi ile uyuşulacak hiç bir *müşahhas Tanrı* bulunmayıp da, mânevî âlemde de yalnız sebep ve netice münasebetleri ile bunların arasındaki muazzam giriftlik hüküm sürünce, insanlara taksiratları için ne yapmaları lâzım olduğunu söylemenin pek güç bir iş olacağı âşikârdır. Çünkü bu halde her bir fert, yalnız daima uyanık bir iyi dilek değil, bununla birlikte, daima uyanık bir zekâ da göstermekle mükellef bulunur. Hem hepsi bu kadar da değil. Çünkü ferdiyet mutlak olmayınca, şahsiyetler, şahıslar üstünde bir şuurun hakikî varlığı karşısında mühlik surette kör kalan, ve onun daraltılması ve inkârı demek olan bir kendi-başına-iradenin mevhum cüzülerinden ibaret olunca, her insan ferdinin bütün gayretlerini, eninde sonunda, bu şahıslar-üstü-şuurun gerçekleşmesi yoluna çevirmesi icabeder. Bunun için ise iyi dileğe eklenecek zekâ bile kâfi değildir; zekâya daha başka bir hâl verecek, ondan çok daha yüksek mertebelere erecek bir teemmüle de ihtiyaç vardır. Çağırılan çok, seçilen azdır — çünkü hattâ necatın mahiyetini bilenler bile azdır. Gene şu Kansaslının halini düşün... Mr

Propter mahzun mahzun başını salladı. Her şey zavallı adamın aleyhinde idi: — *fundamentalist* [1] dindarlığı, yaralı ve iltihaplı hodbinliği, sinir bozukluğu, düşük zekâsı. Bu kusurların ilk üçü belki izale edilebilirdi, ama dördüncü için bir şey yapmaya imkân var mı idi? "Tabiatı-eşya"- zaafa karşı insafsızdır. "Varlığı olmayanın elinden nesi varsa alınacaktır." Ya Spinoza'nın şu sözü: "İnsan mâzur olabilir de gene türlü işkencelere maruz kalabilir. At insan olmadığı için mazurdur; bununla beraber insan değil, at olması zarurîdir." Ama ne olursa olsun, Kansaslı gibi insanlar için herhalde bir şey yapılması lâzımdır. Lâkin öyle bir şey ki, onun yapılması, "tabiatı-eşya" hakkında yanlış ve mühlik fikirler söylenmesine yol açmasın. Meselâ, her şeyin fevkinde bir şahıs mevcut farzedilmesi, veya, bunun daha modern bir şekli olan beşerî kıymetlerin mutlak telâkki olunması ve Allahın millet, parti, veya bütün insanlık mânasında kullanılması kabîlinden hakikate aykırı fikirler gibi. Böyle insanlar için elbette, Mr Propter israr ediyordu, elbette yapılacak bir şey vardı. Evvelce kendisine sebep ve netice zincirinden, türlü münasebetlerin teşkil ettiği ağdan bahsettiği zaman Kansaslı ilkin somurtmuştu — şahsen hakarete uğramış gibi kızmıştı. Lâkin, sonradan, bu sözlerle kendisinin itham edilmediğini, kendi hakkında yüksekten hüküm verilmeğe kalkışılmadığını anlayınca alâkadar olmaya, ve bu meselede, ne de olsa, dikkate değer bir cihet bulunduğunu sezmeye başlamıştı. Yavaş yavaş onu bir az daha *realist* düşündürmek mümkün olabilirdi, hiç olmazsa her günkü hayat âlemi, âlemin şu haricî görünüşleri hakkında. Bir kere böyle yaptı mı, artık kendi şahsı hakkında da biraz daha *realist* düşünmesi aşırı derecede müşkül olmıyabilirdi. Her şeyden evvel, son derecede ehemmiyet verdiği kendi benliğinin bir vehimden, bir nevi kâbustan, çılgın ve azgın bir hiçlikten; fakat öyle bir hiçlik ki cinnetten kurtulup sükûna kavuşunca Tanrı ile, şahıslar üstünde bir şuur, kuvvet, saf bir faaliyet telâkki edilen bir Tanrı ile, dolmaya kaadir ve... Böylece gene ilk hareket ettiği noktaya

---

1) **Fundamentalist,** Protestanlığın esaslarına sım-sıkı bağlı kalan ve mukaddes metinlere mutlak surette hakikat diye inanan demektir. — T.

dönen Mr Propter, birden-bire, buraya dönünceye kadar geçmiş olduğu uzun, dolaşık ve faydasız yolun farkına vardı. Bu ökaliptus altındaki *banka*, kendi kendine teemmüle dalmak için, kendi hususî düşünce ve duygularının gerisinde bulunan o diğer şuuru, kendisininkinden daha büyük olan o hür, saf kuvveti bir lâhza tasavvur etmek için gelmişti. Bunun için gelmişti, lâkin bir dikkatsizlik ânında hâtıraları işe karışıvermişti; nazarî mülâhazalar, yuvalarından havalanarak güneşi örten deniz kuşları gibi, üst-üste bulutlar halinde birden-bire zihnini kaplayıvermişti. Esaret şahsiyetin hayatıdır, ve şahsî benlik bu esaret uğrunda yorulmak bilmez bir beceriklilik, en inatçı bir kurnazlıkla mücadele eder. Hürriyetin bedeli de ebedî uyanıklıktır; kendisi ise uyanık kalamamıştı. Mahzun mahzun içinden geçirdi: bu, ruhun isteyip de bedenin zaaf gösterdiği hâl değildi. Onun tamamen zıddı olan hal idi. Ruh daima isteyendir; hem nefs, hem de beden olan şahıs ise daima istemiyendir — burada bahis mevzuu olan şahıs ise zaif değil, son derece kuvvetlidir.

Gene dağlara, yapraklar arasından görünen solgun semaya, ökaliptusların hafif pembe, erguvânî ve kızıla-çalan gümüşü gövdelerine baktı; sonra tekrar gözlerini kapadı.

"Her taraftan Tanrı ile sarılmış, Tanrıya muhtaç, Tanrı ile kaadir ve, eğer isterse, Tanrı ile dolu olan bir hiç. Peki, Tanrı nedir? Mahlûklardan çekilip-çıkmış bir varlık, hür bir kuvvet, saf bir faaliyet." Uyanıklığı, tedricen, münasebetsiz şahsî düşünce, istek ve duyguları kasden geriye iten bir irade fiili olmaktan çıkmıştı, çünkü o düşünce, istek ve duygular bir kap sudaki çamur tortusu gibi yavaş yavaş dibe çökmüştü, ve bu çöküş neticesinde serbest kalan uyanıklığı cehitsiz ve bağlantısız, aynı zamanda şedit ve sâkin, tetik ve passif bir nevi *şuur* halini almıştı, öyle bir *şuur* hali ki, mevzuu, söylemiş olduğu kelimeler ve aynı zamanda da o kelimeleri ihata eden şey idi. Kelimeleri ihata eden şey de *şuur* halinin kendisi idi; zira şimdi cehitsiz bir *şuur* halini alan bu uyanıklık kelimelerin, içine indiği ve içinden yavaş yavaş geçerek dibine çöktüğü gayri-şahsî ve berrak şuurun bir görüşünden, kendisini kısmen belirtişinden başka bir şey mi idi? Dibe çöken kelimeler, onla-

rın, kendi derinliklerine inişleri akabında beliren o bir nevi *şuur* haleti için yeni birer mâna almışlardı — bu yeni mânalar kelimelerin tazammun ettikleri ayniyetler cihetinden değil, belki onların idrâk edilme tarzlarından geliyordu, ve zihnî karakterlerini bırakarak hadsî ve bilâ-vasıta olmuşlardı ve bu suretle insan tabiatı kendi bilkuvveliği ile, Tanrı tabiatı bilfiil olarak, ihsasî tecrübeye mümasıl bir halet, bir nevi bilâ-vasıta iştirâk haleti içinde idrâk edilir olmuştu.

Varlığının istiğraka dalan hiçliği, kendisinde duyduğu huzur ve safvete kavuşmak, nefret ve arzulardan uzak kalmak, ve şahsiyetten âzâdelik saadetine ermek kabiliyeti ile mâ-sevadan yükseliş tecrübesini tadıyordu...

Yaklaşan ayak sesleri ona gözlerini açtırdı. Otomobilde yanına oturmuş olduğu İngiliz ile. Peter Boone, şimdi ökaliptus ağaçları arasından, bulunduğu yere doğru geliyorlardı. Mr Propter gülümseyerek, eli ile selâmladı. Genç Pete'i pek severdi. Onda doğuştan bir zekâ ile doğuştan bir iyi-kalplilik vardı; hisli idi, doğru idi, ilcalarında ve *reaksion*larında içten gelme bir temizlik belli idi. Lâtif ve güzel sıfatlar! Ne yazık ki, kendi başlarına kaldıklarından, "tabiatı-eşya" hakkında tam bir bilgi ile kullanılmadıklarından hayr için kudretsiz, aklı-başında insanın kabûl edeceği mânada necat için kifayetsiz idiler. Hâlis altın, ama henüz cevher halinde, eritilmemiş, işlenmemiş. Delikanlı, belki, günün birinde altınından istifade etmeyi öğrenecektir. Yeterki öğrenmeyi istesin, hem öğrenmeyi, hem de şimdi bedihî ve doğru addettiği bir çok şeyleri öğrenmemiş olmayı; fakat bu ona güç gelecektir — tıpkı Kansaslı bîçare için ne kadar güçse, başka sebeplerden, bunun için de o kadar güç.

"Vay, Pete," diye davet etti: "Gel bakalım, şöyle birlikte oturalım. Ne iyi etmiş de Mr Pordage'i beraber getirmişsin. Kendisi bankın ortasına çekildi, iki yanında onlara yer açtı. Eli ile şatoyu işaret ederek Jeremy'ye sordu: "Nasıl, Dev ile görüştünüz mü?"

Jeremy yüzünü buruşturarak başı ile tasdik etti: "Mektepte kendisine takmış olduğunuz adı hatırladım," dedi "bu sayede iş biraz kolaylaştı."

Mr Propter "Zavallı Jo." dedi "Şişmanlar daima mesuttur-

lar sanılır. Lâkin alaya alınmaktan kim hoşlanır? Bazan şen görünürler, hattâ kendi kendileri ile de alay ederler — bunlar sadece üste-almamak, oralı-olmamak halleri, bir nev'i sıhhî tedbirlerdir. Kendilerini gene kendileri gülünç bulmak yolu ile, nefislerine sanki bir nevi aşı tatbik etmiş olurlar; böylece başkalarının istihzalarına karşı mukabeleleri fazla şiddetli olmaz.

Jeremy gülümsedi. O, bu tedbiri pek iyi bilirdi. "Hoşa gitmeyen bir halden kurtulup çıkmak için pek uygun bir çâredir" dedi.

Mr Propter başı ile tasdik etti. "Lâkin ne yazık ki," dedi, "Jo nedense bu çâreden istifadé edemiyordu. O şişmanlıkları ile çalım satan çocuklardandı. Döğüşen, başa belâ kesilen, bir nevi zorba. Caka, palavra ve gösteriş düşkünlerinden. Büyük annesinin kesesinden beş on para çalmak bahasına bile olsa, kızlara dondurma ikram ederek onlardan iltifat satınalmaya çalışanlardan. Yakalanıp dayak yediği, ve, yaptığı bu fenalık yüzünden, cehenneme gideceği söylenince inandığı halde bile, gene çalmakta devam edenlerden. İşte zavallı Jo, bütün hayatında böyle bir şişman çocuk kaldı." Tekrar şato tarafını gösterdi: "Nah, onun fena işleyen bir *pitüit* guddesi için yaptırdığı âbide. Pitüit guddesi dedim de aklıma geldi." Pete'e dönerek sordu: "Çalışmalarınız nasıl gidiyor?"

Pete, kara bir düşünceye dalmıştı, aklı Virginia'da idi — yüzüncü defa olarak, içinden soruyordu: Virginia neden kendilerinden ayrılmıştı, bilmeden onu incitecek bir şey mi yapmıştı, dediği gibi sahiden yorulduğu için mi çekildi, yoksa başka bir sebep mi vardı? Mr Propter "Çalışma" deyince, başını kaldırdı, yüzünde bir parlaklık belirdi. "Mükemmel gidiyor" cevabını verdi ve acele acele, heyecanla, garip bir tarzda argolar ve fennî tâbirler ile dolu cümlelerle, Mr Propter'e fareler üzerindeki tecrübelerden aldıkları neticeleri anlatarak, bu gidişe göre, artık tecrübeleri babunlara ve köpeklere de tatbik etmeye başlayacaklarını söyledi.

Mr Propter sordu: "Peki muvaffak olursanız köpekler ne olacak?"

Pete muzaffer bir edâ ile cevap verdi: "Ne mi olacak? hayatları uzayacak."

İhtiyar "Evet, onu biliyorum," dedi "sormak istediğim başka bir şeydi. Köpek gereği gibi gelişmemiş bir kurttur. Ergin bir kurttan ziyade cenin halinde bir kurda benzer; öyle değil mi?"

Pete başı ile tasdik etti.

"Başka bir ifade ile," Mr Propter sözüne devam etti, "köpek yumuşak huylu, uysal bir hayvandır, çünkü vahşileşecek kadar büyüyüp gelişmemiştir. Tekâmül nazariyesinin gelişme mekanismlerinden biri böyle bir faraziyeye dayanmıyor mu?"

Pete gene başı ile tasdik etti. "Guddeler arasında bir nevi muvazene vardır," diye izaha başladı, "Derken ortaya bir *mutasion* çıkar, düzeni alt üst eder. Gerçi bundan yeni bir muvazene doğar ama bu yüzden gelişme de geri kalır. Gene gelişirsiniz, büyürsünüz, lâkin o kadar yavaş ki, henüz dedenizin dedesinin ceninine benzer bir halde iken, daha ziyade gelişmeye vakit bulmadan, ölüp gidersiniz."

Mr Propter "Tamam işte," dedi "böyle gelişmiş olan bir hayvanın hayatını uzatırsanız ne olur?".

Pete gülerek omuzlarını silkti "Bilmem, elbette bir şey olur, biz de öğreniriz," dedi.

Mr Propter cevap verdi: "Eğer köpekleriniz bu gelişmede tersine bir yol tutarlarsa, netice hayli can-sıkıcı bir şey olacaktır."

Bu söz, Pete'in pek hoşuna gitmişti. Gene gülerek: "Desenize ki zengin dulların mini mini pekin köpekleri hanımlarının peşine düşecek." dedi.

Mr Propter karşısındakine merakla baktı ve sanki Pete daha ne söyleyecek diye bekliyormuş gibi, bir lâhza sustu. Pete başka bir şey söylemedi. Mr Propter "Bu neticeden pek hoşlandığına memnun oldum," dedi, Jeremy'ye dönerek, " 'Ağaç gibi gövde büyütmekle,' bilmem cümle iyice hatırımda kalmış mı? 'Ağaç gibi gövde büyütmekle insan eskisinden daha iyi olmaz,' " dedi.

Jeremy gülümseyerek " 'Ne de meşe gibi üç yüz sene dimdik durmakla,' " dedi; tam yerinde sarfedilen böyle edebî iktibaslardan o daima hâz duyardı.

"Hepimiz üç yüz yaşına kadar yaşasak acaba ne yapardık?"

Mr Propter tasavvura daldı: "Zanneder misiniz ki o yaşta gene hep *okumuş ve gentleman* kalasınız?"

Jeremy öksürdü, çıplak kafasını okşadı: "Muhakkak *gentlemanlik* kalmazdı," dedi "hamdolsun, daha şimdiden kalmamaya başladı bile."

"Ya okumuşluk kalır mı idi?"

"British Museum'da hayli kitap var."

Mr Propter, Pete'e döndü, sordu: "Peki sen, Pete, ilmî araştırmalara devam edebileceğini sanıyor musun?"

"Neden devam etmiyecek mişim? İlelebet devamıma mâni olacak ne var ki?" Gencin cevabı keskin ve tekitli idi.

Mr Propter "İlelebet ha?" diye tekrarladıktan sonra "şöyle, azıcık bıkıp usanacağını da sanmıyor musun? Tecrübe, gene tecrübe, gene tecrübe. Kitap, gene kitap, gene kitap." Jeremy'ye dönerek bir istidrat yaptı: "Hâsılı bir mubarek iş ki ne ardı var, ne arası. Bu halin ruhunuzu yıpratacağını zannetmiyor musunuz?"

Pete "Anlayamıyorum, neden yıpratsın?" dedi.

"O halde zaman seni sıkmıyor demek."

Pete başını salladı: "Neden sıksın?"

"Neden sıkmasın?" Mr Propter hoşlandığını belirten sevimli bir tebessümle, gence "Zaman hayli can-sıkıcı bir şeydir, evlât," dedi.

"Ölmekten veya ihtiyar olmaktan korkmazsan hiç de öyle değildir."

Mr Propter ısrar etti "Öyledir. Korkmasan da öyledir. Zaman, mahiyeti itibariyle, kâbus gibi bir şeydir. Yâni, ne demek istediğimi anlıyorsun ya, derunî olarak kâbus gibi."

"Derûnî olarak?" Pete karşısındakine şaşkın şaşkın baktı, "Kavrayamadım," dedi. "Derûnî olarak, kâbus gibi?"

Jeremy araya girdi "Kâbus gibi, tabiî, şimdiki zamana göre " dedi "Ama zaman *fosil* halinde olunca — meselâ Hauberk Evrakı şekline girince..." Cümleyi yarım bıraktı.

Sözün varacağı neticeyi kabûl eden Mr Propter "Hâ, evet öylesi hayli eğlencelidir," dedi "lâkin, ne de olsa, tarih gerçek bir şey değildir ki. Geçmiş zaman da sadece uzakta duran bir şerden ibarettir; hem geçmiş zamanın tetkiki de, haddi zatin-

de, gene zaman içinde cereyan eden bir vetiredir. *Fosil* halinde şer parçalarının kataloğunu yapmak da ebediyet tecrübesine nisbetle, bir *ersatz*tan fazla bir şey olamaz." Gözlerini tecessüsle Pete'e dikti: söylediklerine delikanlının göstereceği mukabeleyi merakla bekleyordu. Meselenin böyle tâ ruhuna kadar dalmak, sırrın özünden, asıl çekirdeğinden başlamak *risk*li bir işti; bunun, onda, bir şaşkınlıktan, yahut da dargın bir istihzadan başka bir şey uyandırmaması tehlikesi vardı. Mr Propter Pete'in daha ziyade birinci *reaksiona* yakın olduğunu sezebildi; lâkin bu, alâkanın yumuşattığı bir şaşkınlığa benziyordu; o, sanki, bütün bu sözlerin ne için söylendiğini anlamak istiyormuş gibi bakıyordu.

Diğer taraftan Jeremy de bu konuşmanın hiç arzu edilmeyecek bir şekil almakta olduğunu hissetmeye başlamıştı. Keskince bir ifade ile sordu: "Şöyle katiyetle bir anlasak, bahismevzuumuz nedir? Yoksa 'New Jerusalem' mi?" (1.

Mr Propter hoş-görücü bir tebessümle baktı. "Pek âlâ canım," dedi "korkmayın size *har*plardan ve kanatlardan bahsedecek değilim."

Jeremy: "Eh, bu kadarı da gene bir şeydir," dedi.

"Mânasız münakaşadan pek hoşlanmam," Mr Propter devam ediyordu. "Kullandığım kelimelerin vakıalarla münasebeti olmasını isterim. İşte ebediyete — psikolojik ebediyete — alâka göstermem bu sebeptendir. Çünkü bu bir vakıadır."

"Belki sizin için öyledir." Jeremy bu sözünü, karşısındakinden daha medenî insanların bu kabil birsamlara uğramadıklarını zımnen belirtecek bir edâ ile söylemişti.

"Bu hâleti tecrübe edebilmek için lâzım olan şartları yerine getirmeye katlanan her insan için böyledir."

"Peki, insan o şartları yerine getirmeye ne için katlansın?"

İnsan neden Parthenon'u görmek için Atina'ya kadar seyahate katlanır? Çünkü bu görmek o zahmete katlanmaya değer. Ebediyet için de keyfiyet bunun aynidir. Zamanla alâkasız hayr tecrübesini tatmak da, buna ermek için katlanılacak bütün külfetlere değer."

1) **New Jerusalem** "Yeni Kudüs" meşhur İsveçli mistik Svedenborg'un taraftarları tarafından kurulmuş bir mezheptir. — T.

" 'Zamanla alâkasız hayr' " Jeremy hoşlanmadığını belirterek tekrar etti: "Bu sözün mânasını anlamadım."

Mr Propter: "Anlayamazsınız ya, neden anlayacaksınız?" dedi. "Gerçekten görülmedikçe, Parthenon'un mânası da gereği gibi anlaşılamaz."

"Evet ama, hiç olmazsa Parthenon'un fotoğraflarını gördüm; tasvirlerini okudum."

Mr Propter: "Zamanla alâkasız hayrın tasvirlerini de okudunuz," cevabını verdi. "Düzinelerle. Felsefe ve dine dair bütün kitaplarda bunları okudunuz; fakat hiç bir vakit Atina'ya gitmek için bilet almadınız."

Küskün bir sükût içinde, Jeremy, bu sözün doğru olduğunu içinden kabul etmeğe mecbur oldu. Bu doğru olma keyfiyeti de kendisine, karşısındakinin sözlerine karşı eskisinden daha muhalif bir tavır takındırdı.

"Zamana gelince," Mr Propter şimdi Pete'e söyliyordu, "bizim buradaki bahsimizde zaman nedir? Şerrin, içinde etrafa yayıldığı bir vasattan; şerrin, içinde yaşadığı, ve dışına çıkınca hemen öldüğü bir unsurdan başka bir şey midir? Hakikatte zaman bir şer unsuru, şerrin sadece bir vasatı olmaktan da fazla bir şeydir. Eğer tahlilinizi çok ilerilere kadar götürürseniz, anlarsınız ki, zamanın asıl kendisi şerdir; zaman, şerrin asıl cevherinin görünüşlerinden biridir."

Jeremy bu sözlerden rahatsız oluyor ve öfkesi arttıkça artıyordu. Korktuğu başına gelmişti: bu ihtiyar ortaya en kötü cinsten bir theologi atıyordu. Ebediyet, zamanla alâkasız hayr hâleti, zamanın bir şer unsuru olması — bütün bunlar, Allah bilir ki, kitaplarda bile çekilecek şeyler değildi; bir de işi ciddiye alan biri çıkıp, onları böyle tâ burnunuza dayadı mı, artık büsbütün korkunç oluyorlardı. Canım, ne için insanlar hayatlarını mâkul ve medenî bir tarzda geçirmeyeceklerdi? Neden eşyayı olduğu gibi kabûl edip geçemiyeceklerdi? Dokuzda kahvaltı, bir buçukta öğle yemeği, beşte çay, sonra sohbet, sonra *Yorkshire terrier* cinsinden "Mr Gladstone" la bir gezinti. Sonra kütüphane: 32 ciltlik Voltaire külliyatı; bitmez tükenmez Horace Walpole; değişiklik için **Divina Commedia**; sonra da, Orta Çağları lüzumundan fazla ciddiye almaya katlanabi-

.lirseniz, Salimbene'in *Auto-biografi*'si. Değirmencinin hikâyesi. Bâzı bâzı da akşam üstü ziyaretleri — Pastör, kulak-borusu ile Lady Fredegond, Mr Veal, sonra politika münakaşaları — yalnız *Anschluss* ve Münih'den beri, bu son aylarda artık politika münakaşalarının da tadı kalmamıştı, bunlardan vazgeçmek daha hakîmâne oluyordu. Sonra haftada bir defa Londra seyahatı, Reform'da öğle yemeği, ve mutlaka, British Museum'dan eski dost Thripp'le birlikte akşam yemeği ve Hariciyedeki kardeşi Tom'la bir kaç çift kelâm (yalnız bu da artık çar-çabuk vazgeçilecek bir şey olmaya başlıyordu). Ve sonra, tabiî Londra Kütüphanesi, Westminster katedralinde akşam duası, ama eğer Palestrina okunuyorsa, ve hafta aşırı da saat beş ile altı buçuk arasında, Maida Vale'deki apartımanlarında Mae veya Doris'le birlikte bir buçuk saat. O, buna, daracık bir odada sonsuz mundarlık demekten hoşlanırdı; derin bir uçuruma tekerlenmek hazzı. İşte eşyanın olup gidişi böyle idi; ne için bunları mâkul surette sükûn ve huzurla telâkki edemeyecekti? Hâyır, etmemeli imiş de ebediyet, mebediyet diye bir alay ipsiz-sapsız sözler söylemeli imiş. Böyle lâflar Jeremy'de dine imana söğmek arzusu uyandırırdı — yoksa Allahın güden barsağı mı var, diye sormak; masaldaki, Muhterem Kuşun halinden yerlere geçip şaşkına dönen Japon gibi protesto etmek isterdi. Lâkin ne yazık ki, şimdi içinde bulunduğu, bu gibi *reaksion*lara hiç müsait olmayan, pek hususî mahiyette müziç bir haldi. Çünkü, ne de olsa, ihtiyar Propter *Kısa Etüdler*i yazmış olan adamdı; söylediği şeyler sakat bir kafadan buğulanan hezeyanlar gibi bir çırpıda dağıtılıp savrulamazdı. Bundan başka, Propter hıristiyanlıktan bahsetmiyordu; böyle olduğu için *Anthropomorphism* istihzaları da bahsin haricinde ve tesirsiz kalıyordu. Hâsılı vaziyet hakikaten müziç idi. Jeremy azametli bir alâkasızlık tavrı takındı, hattâ "Arı ile Hanımeli" şarkısını mırıldanmaya bile başladı. Karşısındakine, kendisinin bu kabîl lâflara sarfedilecek vakti olmayan yüksek seviyede bir insan olduğu intiba'ını vermek istiyordu.

Mr Propter de ona bakarken içinden şöyle geçiriyordu: gülünç bir temaşa ama, ne olurdu böyle son derece kasvet verici bir şey olmasaydı!

IX

Mr Propter "Zaman ve iştiyak," dedi, "iştiyak ve zaman — ayni şeyin iki görünüşü; o ayni şey de şerrin ham maddesidir. Görüyorsun ya, Pete," başka bir tonla ilâve etti: "Eğer çalışmalarında muvaffak olursan bize ne acayip bir hal hazırlamak için uğraşmış olacaksın. Yeniden bir iki asırlık bir zaman ve iştiyak daha. Fazladan iki ömür boyu bilkuvve şer."

Delikanlı, itiraz belirten bir sesle ısrar etti: "*Ve* bilkuvve hayr."

Mr Propter muvafakat gösterdi: "*Ve* Bilkuvve hayr, fakat bize verdiğiniz bu fazla zamandan pek uzak bir devirde."

Pete sordu: "Ne için böyle söyliyorsunuz?"

"Çünkü bilkuvve şer zamanın içindedir; bilkuvve hayr ise öyle değildir. Ne kadar çok yaşarsanız, otomatik olarak, o kadar çok şer'le temas edersiniz. Hiç kimse hayr'la otomatik olarak, temas haline gelmez. İnsanlar sadece uzun müddet hayatta kalmakla fazla hayr bulmazlar. Ne gariptir ki," düşünceli düşünceli devam ediyordu, "insanlar daima dikkatlerini şer *problemi* üzerinde toplarlar. Münhasıran şer *problemi* üzerinde. Sanki hayr, mahiyeti icabı olarak, bedihî ve âşikâr bir şeymiş gibi. Halbuki bedihî ve âşikâr değildir. En az şer *problemi* kadar müşkül bir hayr *problemi* de vardır."

Pete sordu: "Peki, bu problemin halli?"

"Halli pek basit, kabulü son derece imkânsızdır. Hakikî hayr zamanın dışındadır."

"Zamanın dışında? Öyle ise nasıl...?"

"Dedim ya, akıl kabul etmez."

"Fakat zamanın dışında ise, o halde..."

"... o halde zamanın içinde olan bir şey hakikî hayr olamaz. Zaman bilkuvve şerdir, iştiyak ise onu kuvveden fiile çı-

kararak bilfiil şer haline sokar. Bunun içindir ki zamanla ilgili bir fiil, hiç bir vakit, bilkuvve hayrdan fazla bir şey olamaz, bundan başka, onun kuvveden fiile çıkarılması da ancak zaman dışında olabilir."

"Lâkin zaman içinde, burada — yâni, şöyle alelâde işler yaparken — hani yahu, bâzan iyi bir şey de yaparız ya. Peki öyle ise iyi olan işler hangileridir?"

Mr Propter "Kat'î olarak söylenirse hiç biri," cevabını verdi. "Lâkin alelâde hayatta, bu kelimenin bâzı fiiller için kullanılması caizdir, sanırım. Herhangi bir fiil onunla ilgili olanların kurtuluşlarına hizmet ederse ben ona iyi bir fiil derim."

"Kurtuluş?" Delikanlı bu sözü şüpheli şüpheli tekrar etti. Bu kelime, onun kafasında, yalnız iktisat ve ihtilâl ile münasebeti olan mefhumlara delâlet ederdi. Fakat Mr Propter'in kapitalismden kurtuluş lüzumundan bahsetmediği meydanda idi. "Neden kurtuluş?"

Mr Propter cevap vermeden önce durakladı, Acaba bahiste devam etmeli miydi? İngiliz hasım vaziyetinde, vakit az, delikanlı ise büs-bütün cahildi. Lâkin bu cehaletin içinde iyi bir dilek ile, insana rikkat verecek derecede, bir tekemmül *nostalgi*si bulunduğu da bes-belli idi. Talih denemeye karar vererek devam etti:

"Zamandan kurtuluş," dedi. "İştiyaktan ve nefretlerden kurtuluş. Şahsiyetten kurtuluş."

Pete "Ama, be yahu" diye başladı "siz daima demokrasiden bahseder durursunuz. Demokrasi şahsiyete hörmet etmek değil midir?"

Mr Propter "Elbette," dedi, "şahsiyete hörmet edilmeli ki, şahsiyet yükselsin de kendinin üstüne çıksın. Esaret ile taassup zamanla şerrin ve ruha musallat olan benlik fikrinin şiddetini artırır. Demokratik müesseseler ile *skeptik* zihniyet işte bundan dolayı kıymetlidir. Bir şahsiyete ne kadar hörmet gösterirseniz, onun her şahsiyetin bir hapishane olduğunu keşfetmesi *şans*ı o kadar artar. Sizi bu hapishaneden kurtarmaya yarayacak her şey bilkuvve hayrdır. Bilfiil hayr ise o hapishanenin dışında, zamansızlık içinde, menfaat kaydından âzade, sâf bir şuur haletinde bulunur."

Delikanlı "Mücerret mevzuları pek kavrayamam," dedi. "Şöyle bir kaç müşahhas misâl bulsak. Meselâ Fenni alalım. Fen iyi midir?"

"İyidir, fenadır, veya ne-iyi-ne-fena'dır, çalışma tarzına ve gözetilen maksada göre. Fen, her şeyden önce fen-adamlarının kendileri için iyi, fena, veya ne-iyi-ne-fena'dır — nasıl ki sanat ve ilim de sanatkârlar ve âlimler için iyi veya fena olabileceği gibi ne-iyi-ne-fena da olabilir. Eğer kurtuluşu kolaylaştırırsa iyidir; ne kolaylaştırır, ne de güçleştirirse ne-iyi-ne-fena'dır; ruha musallât olan şahsiyet fikrini şiddetlendirmek suretiyle kurtuluşu güçleştirdi mi, fena olur. Şunu da hatırda tut ki, ilim adamında veya san'atkârda görülen menfaat kaydından zâhirî âzadelik hali, şahsiyet esaretinden, hakikî mânası ile kurtuluşu icabettirmez. İlim adamları ve san'atkârlar bizim müphem surette ideal dediğimiz şeye gönül vermişlerdir. Peki ideal nedir? İdeal şahsiyetin bir görünüşünün, pek büyük mikyasta, irtisamından ibarettir."

Pete "Şunu bir daha söyleseniz e," dedi, bu sırada Jeremy de evvelce takındığı âzametli alâkasızlık tavrını unutacak derecede dikkat kesilmişti.

Mr Propter bir daha söyledi. Sonra: "Hem de," diye devam etti, "Hem de, yalnız en yüksekleri olan biri müstesna, bütün idealler böyledir. Müstesna olan ise, kurtuluş idealidir: şahsiyetten kurtuluş, zaman ve iştiyaktan kurtuluş, eğer kelimeye itiraz etmezseniz Mr Pordage, Allah ile birleşmeye götüren kurtuluş." İlâve etti: "Buna bir çok kimseler itiraz eder. *Rasionalismi* titiz-kadın hırçınlığı ile müdafaa edenleri en çok sinirlendiren sözlerden biri budur. Ben böylelerinin hassasiyetlerinden, elimden geldikçe kendimi korurum. Her ne ise, biz gene kendi idealistimize dönelim." sözlerine devam ettikçe, Jeremy'nin, arzusuna rağmen, tebessüm etmeğe mecbur kaldığını görerek memnun oluyordu. "Eğer idealist, en yüksek derecede olandan başka bir ideale — ister san'atkârın güzellik ideali, ister âlimin hakikat ideali, ister humanitarist'in umumiyetle hayr sayılan bir şey ideali olsun — hizmet ederse, Tanrıya hizmet etmiş olmaz, kendi benliğinin büyütülmüş bir

görünüşüne hizmet etmiş olur. İdealine bütün varlığı ile sadık kalabilir; lâkin bu sadakati, son tahlilde, gene kendi şahsiyetinin bir görünüşüne doğru olmaktan başka bir istikamet almaz. Zâhirî benliksizliği kendi benliğinden hakikî bir kurtuluş hali değildir, sadece başka şekilde bir esarettir. Bunun ölçüsü şudur ki, fen, bir kurtuluş âmili gibi göründüğü zaman bile fen-adamı için şer olabilir, ayni hâl san'at için de, ilim için de, edebiyat için de variddir."

Jeremy, Araukaryalı Köşkteki kütüphanesini için için özledi. Neden bu ihtiyar, eşyayı olduğu gibi kabûl etmeğe katlanamıyordu?

Pete: "Peki, öteki insanlar," dedi "âlim olmayan insanlar. İlim onlar için bir kurtuluş vasıtası olmuyor mu?" Mr Propter başını eğdi. "İlim onların nefislerine sım-sıkı bağlanmalarına yarıyor. Hem dahası da var, zannederim ki, ilim esareti azalttığından çok daha ziyade artırmıştır — artırması da gittikçe daha ziyade şiddetlenmek istidadını gösteriyor."

"Bu düşünce size nereden geliyor?"

Mr Propter "Tatbikatından" cevabını verdi. Her şeyden önce harp vasıtalarına tatbikından. Daha mükemmel tayyareler, daha müthiş infilâk maddeleri, daha tesirli toplar ve gazlar — bu sahada her islâh korku ve kin yekûnunu kabartiyor, nasionalism *histeri*sinin sahasını genişletiyor. Diğer bir ifade ile, silâhlarda her tekemmül, insanların benliklerinden kurtulmalarını bir kat daha güçleştiriyor, kendi nefislerinin, vatanperverlik, kahramanlık, şan ve şeref ve daha bilmem ne idealleri denilen o korkunç irtisamlarından kurtulmalarını bir kat daha müşkül bir hale sokuyor. İlmin en az tahripkâr olan tatbikatı bile, hakikatte, insanı memnun edecek şeyler değildir. Çünkü bu türlü tatbikatın neticesi ne oluyor? Temellük edilecek şeylerin çoğalması; yeni yeni tehyiç vasıtalarının icadı; mâlik olma ile refahı, muttasıl teşvik ve tehyiç edilmek hali ile saadeti bir tutan propagandalar vasıtasile ortaya çıkarılıp yayılan yeni ihtiyaçlar.

"Halbuki hariçten muttasıl körüklenen teşvik bir esaret kaynağıdır; temellük kaygısı da böyledir. Şimdi de bizi ömürlerimizi uzatmakla tehdit ediyorsunuz, yâni tehyiç edilmekte,

temellük arzularında, bayraklar açmakta, düşmanlarımıza kin beslemekte, hava hücumlarından korkmakta devam edebilmemiz için çalışıyorsunuz — bu hâl, böylece, nesilden nesle sürüp gitsin de benliğimizin yapışkan çamuruna saplanıp kalalım diye, değil mi?" Başını salladı "Hayır, sizin ilim hakkındaki bu optimisminize iştirak edemem. "

Bir sükût vakfası oldu. Pete, bu esnada, kendi kendine Mr Propter'e aşk hakkında ne düşündüğünü sormak uygun düşüp düşmeyeceğini münakaşa ediyordu. Sonunda sormamaya karar verdi. Virginia pek mukaddesti. (Peki ama Grotto'nun önünde neden geriye dönmüştü? Kendisi onu incitecek bir şey yapmış veya söylemiş olabilir mi idi ki?) Hem bu problemlerin üzerinde durmaktan nefsini korumak maksadı ile, hem de kendisince pek ulvî bir kıymeti haiz görünen üç şeyin sonuncusu hakkında ihtiyarın mütalâasını öğrenmek istediği için Mr Propter'e bakarak sordu: "İçtimaî adalet hakkında ne düşünüyorsunuz? Yâni, meselâ, Fransız ihtilâli. Yahut Rusya. Sonra şu İspanya meselesi — faşist tecavüzüne karşı hürriyet ve demokrasi için mücadele?" Bütün bunları tam bir ilim adamı sekineti ile söylemeye çalıştı, lâkin son kelimeleri söylerken sesi hafifçe titriyordu. "Faşist tecavüzü" gibi tâbirler, bunlara kendisinin pek alışık olmasına rağmen (belki de bu alışıklık sebebinden), hâlâ ruhunun derinliklerine kadar işleyerek onu heyecana getirmek kudretini muhafaza ediyordu.

Mr Propter, bir lâhza sükûttan sonra, "Napoléon, Fransız ihtilâlinden doğdu" dedi ve devam etti: "Alman Nasianolismi Napoléon'dan doğdu. 1870 harbi Alman Nasionalisminden doğdu. 1914 harbi 1870 harbinden doğdu. Hitler 1914 harbinden doğdu. Bunlar Fransız ihtilâlinin kötü neticeleridir. İyi neticeleri ise, Fransız köylüsünün toprak hürriyetine kavuşması ile, siyasî demokrasinin yayılmasıdır. İyi neticeleri terazinin bir kefesine, kötüleri de öbür kefesine koy, bak, hangisi daha ağır basıyor? Sonra ayni ameliyeyi Rusya için de yap: bir kefeye çarlık ile kapitalismin imhasını koy; öbür kefeye Stalin'i koy, gizli polis teşkilâtini koy, kıtlıkları koy, yüz elli milyonluk bir halkın yirmi sene çektiği mahrumiyetleri koy, münevverlerin, *kulak*ların ve eski bolşeviklerin tasfiyesini koy, toparlama

kamplarındaki esir sürülerini koy, çocukluktan ihtiyarlığa kadar kadın, erkek, bütün fertlere şâmil askerlik mükellefiyetini koy, *Bourgeoisie*'yi mahmuzlayarak faşism'in icadına sebep olan ihtilâl propagandasını koy." Mr Propter başını salladı. Hep söyliyordu. "Yahut İspanya'daki demokrasi için mücadeleyi al. Demokrasi için bütün Avrupada harbedilmişti, o harp biteli pek çok zaman da olmamıştı. Ancak geçmiş tecrübelere istinat ile gelecek hakkında mâkul bir tahminde bulunulabilirdi. 1914-ün neticelerine bak da, uzun bir harpten sonra, hükûmet taraftarlarının, İspanya'da liberal bir *régime* kurabilmek şanslarını kendin hesapla; harbi şimdi ötekiler kazanıyor; böyle olduğu için, hâdiselerin ve kendi ihtiraslarının o iyi dilekli liberalleri bile nereye sürükleyeceğini görmeye fırsat bulmıyacağız."

Pete "Vay, efendim, vay," diye atıldı, "faşistlerin hücumuna uğrayan insanlardan, başka ne beklerdiniz? Yoksa diz çöküp de boğazlarını bıçağa mı uzatsınlardı?"

Mr Propter: "Hayır, tabiî," dedi. "Savaşmalarını, mücadele etmelerini *beklerdim*. Bu bekleyişim de insanların hâl ve hareketleri hakkında, daha önceden, edindiğim bilgiye dayanıyor. Fakat insanların böyle vaziyetlerde umumiyetle o suretle hareket etmeleri vakıası bunun en iyi hareket tarzı olduğunu isbat etmez ki. Tecrübelerim, bana, onların o suretle hareket edeceklerini öğrettiği için kendilerinden bunu beklerim. Fakat gene tecrübelerimle biliyorum ki, böyle hareket ederlerse, netice felâketli olacaktır."

"Peki, nasıl hareket etmelerini istiyorsunuz? Otursunlar da hiç bir şey yapmasınlar mı?"

Mr Propter: "Yok, hiç bir şey yapmasınlar değil," dedi. "Sadece münasip olanı yapsınlar."

"Münasip olan nedir, öyle ise?"

"Herhalde harb değil. Şiddet ve ihtilâl de değil. Fikrimce, mühim bir dereceye kadar, politika da değil."

"O halde, ne?"

"İşte arayıp bulacağımız da bu. Ana-çizgileri epiyce belli. Lâkin fiile geçirilmesi için teferruat üzerinde yapılacak daha hayli iş var."

Pete dinlemiyordu. Zihni geriye, Aragon'da geçirdiği za-

mana, hayatın kendisine pek ulvî bir mâna ifade ettiği günlere gitmişti. Birden bire coştu: "Peki, ya o İspanya'da kalan delikanlılar?" dedi. "Mr Propter, siz onları görmediniz. Ne harikulâdedir onlar, hakikaten ne harikulâde. Alçaklık nedir bilmezler, hem merddirler, hem sadıktırlar... Hem de her bakımdan." Yüksekten bakan bir münevver gibi konuşur görünmekten çekindiği için, uygun kelime bulmaktaki kifayetsizliği ile didiniyordu. "Onlar kendi nefisleri için yaşamıyorlardı, bunu size temin edebilirim, Mr Propter." Âdeta sözlerine inansın diye yalvarıyor gibi idi, gözlerini ihtiyarın yüzüne dikmiş, öyle bakıyordu. "Onlar kendilerinden çok büyük bir şey için yaşıyorlardı — hani demin söylediğinize benzer bir şey; su, şahsî olandan daha yüksek şey yok mu, işte onun için."

Mr Propter sordu: "Peki. Ya Hitler'in gençleri? Ya Mussolini'nin gençleri? Ya Stalin'in gençleri? Bunların ötekiler kadar merd, ötekiler kadar birbirlerine karşı iyi, ötekiler gibi dâvalarına sadık, ve dâvalarının adalet, hakikat, hürriyet, hak ve şeref dâvası olduğuna bütün kalpleriyle bağlı olmadıkalını mı sanıyorsun?" Cevap bekleyen bir tavırla Pete'e baktı; fakat Pete bir şey söylemedi. "İnsanların bir alay fazilete sahip olmaları" gene Mr Propter söylüyordu, "hallerinin iyiliğini isbata yarayacak bir delil teşkil etmez. Anlayış ve insaf, gerçekten mühim olan bu ikisi müstesna, geri kalan bütün faziletlere sahip olursun da, gene düpe-düz kötü bir adam kalabilirsin, demek istiyorum. Zaten, faziletlerin pek çoğuna sahip olmadıkça, gerçekten kötü olamazsın ki. Meselâ Milton'un Şeytanına bak: merd, metîn, cömert, vefakâr, tedbirli, itidal sahibi, fedakâr. Diktatörlere karşı hakşinas olalım: bunların bâzıları Şeytan gibi, fazilet sahibidir. Teslim edeyim ki, tam onun kadar değil, lâkin ona yakın. Bunca fenalığı başarabilmeleri de, işte bu sebeptendir."

Pete, dirsekleri dizlerinde, yüzü çatık, sustu kaldı. Sonra "Fakat o duygu" diye başladı "aramızdaki o duygu — yâni dostluk demek istiyorum; hem de hani alelâde bir dostluktan daha yüksek idi de. Orada hep birlikte olmak duygusu — ayni şey için döğüşmek — o şeyin de uğrunda döğüşmeğe değer olması — hele tehlike, hele yağmur, gecelerin o müthiş soğuğu,

o müthiş yaz sıcakları, sonra susuzluk, ya o bit ile pislik — iyi, fena her şeye ortaklık; her çileyi birlikte çekiş — ya ertesi gün sıranın sana, yahut da öteki çocuklardan birine geleceğini bilişin — yâni hastahane çadırına düşmek sırası (hem de bacak kesmek veya buna benzer ameliyatlar müstesna olarak, kâfi anesthesik madde bulunmaması da haritada yazılı), yahut da gömülme sırası. Bütün bu duyguların bir mânası olmadığına, doğrusu inanamam, Mr Propter."

Mr Propter "Mânaları kendilerinden ibarettir." dedi.

Jeremy mukabil taarruza geçmeğe fırsat çıktığını anladı, ve, mutadı olmayan bir hızla, hemen bundan istifade ederek sordu: "Ayni şey sizin ebediyet filân dediğiniz duygulara da uygun düşmez mi?"

Mr Propter "Elbette düşer," dedi.

"Peki o halde, onlar hakkındaki iddialarınızın ne kıymeti kalıyor? Duygunun mânası kendisinden ibaret, yâni olmuşu olacağı işte hep bu kadar."

Mr Propter "Evet, mânası kendisinden ibarettir," dedikten sonra sordu: "Fakat bakalım bu *kendisi* dediğimiz şey nedir? Başka bir ifade ile, duygunun mahiyeti nedir?"

Jeremy başını sallayarak ve komik bir şaşkınlıkla kaşlarını kaldırarak, "Bana sormayın," dedi, "doğrusu, bilmem."

Mr Propter gülümsedi, "Bilmek istemediğinizi biliyorum," dedi. "Zaten ben de size sormayorum. Sadece vakıaları söylemek istiyorum. Bahis mevzuu duygu zamansız ve gayri-şahsî bir huzur ve sükûn hâletidir. Ve böyle olduğu için gayri-şahsîlik, zamansızlık ve huzur ve sükûn mânalarına delâlet eder. Şimdi bir de Pete'in bahsetmiş olduğu duyguları mütalâa edelim. Bunların hepsi şahsî duygulardır, zamanla ilgili vaziyetlerden doğmuşlardır ve hepsinde bir heyecan duygusu karakteri vardır. Benliğin zaman ve iştiyak âlemi içinde şiddet peyda etmesi, işte o duyguların mânası budur."

Pete "Lâkin nefs fedakârlığına da benliğin şiddet peyda etmesi diyemessiniz ya" dedi.

Mr Propter "Diyebilirim ve diyorum da" sözü ile fikrinde ısrar etti "Çünkü sâlim bir akıl indinde nefs fedakârlığı, umumiyetle, benliğin şiddetlenmiş bir şeklidir. En yüksek olanından

başka herhangi bir dâva için nefs fedakârhğı ancak bir ideal için olur, ki bu da, benliğin bir irtisamından başka bir şey değildir. Herkesçe nefs fedakârlığı denilen şey benliğin bir kısmının diğer bir kısmına, bir takım şahsî duygu ve ihtirasların diğer bir takım şahsî duygu ve ihtiraslara feda edilmesidir — meselâ benliğin, vatanperverlikle veya başka türlü siyasî veya dinî bir taassupla münasebetli üstünlük, tesanüt veya kin duygularına kavuşması için, para veya şehvetle ilgili duygu ve ihtirasların feda edilmesidir."

Pete başını salladı. Mahzun bir şaşkınlık ifade eden bir gülümseme ile, "Bâzan siz âdeta Dr Obispo gibi konuşuyorsunuz. Maksadımı anladınız sanırım: *cynique*'çe." dedi.

Mr Propter güldü. "*Cynique* olmak iyi bir şeydir," dedi, "ama nerede duracağınızı bilmek şartiyle. Hepinize, hörmet ve tazime lâyık diye öğrettikleri şeylerin çoğu, Cynism'le karşılanmaktan başka bir mukabeleye lâyık değildir. Kendi halinî düşün. Sana vatanperverlik, içtimaî adalet, ilim, romantik aşk gibi ideallere tapmayı öğrettiler. Vefakârlık, itidâl, cesaret, ve tedbir gibi faziletlerin her hal ve kârda kendi başlarına iyi şeyler olduğunu anlattılar. Nefs fedakârlığının daima ulvî, güzel duyguların da mutlak surette iyi olduğunu temin ettiler. Halbuki bunların hepsi saçmadır; bunlar, insanların, Tanrı'yı inkâr ederek, kendi benliklerinin fısk ve fucur batağına yan gelip yatmakta kendilerini haklı göstermek için uydurdukları bir alay yalanlardır. Piskoposların, bankerlerin, profesörlerin ve emsalinin heybetli hezeyanları karşısında tükenmez bir sebatla *cynique* kalamazsan vay haline! Mahvolursun. Benliğinin içinde müebbet mahpus kalmaya — şahsiyetler âleminde bir şahsiyet kalmaya mahkûm olursun; şahsiyetler âlemi dediğim de şu içinde yaşadığımız tamah, korku ve nefret, harb ve kapitalism, diktatörlük ve kölelik dünyasıdır. Evet, Pete, *cynique* olmalısın. Hususiyle sana iyi diye kabûl etmeni öğrettikleri bütün fiil ve hislere karşı *cynique* olmalısın. Bunların çoğu iyi değildir. Bunlar nedense makbûl sayılmış kötülüklerden ibarettir. Ama ne yaparsın ki, makbûl fenalık da makbûl olmayan fenalık gibi kötüdür. Din üleması *(Scribe)* ile sofular *(Pharisee)*, son tahlilde, vergi mültezimleri *(publican)* ile günahkârlardan

daha iyi değildirler. Hakikatte ekseriya daha kötüdürler bile. Bir çok sebeplerden: başkaları onları iyi zannettiği için onlar da kendilerini iyi sanırlar; benliği ise, insanın kendisini iyi sanmasından daha ziyade pekiştirecek hiç bir şey yoktur. Sonra, vergi mültezimleri ile günahkârlar, umumiyetle, sadece beşerî hayvanlardır, kudretleri ve nefslerine hâkimiyetleri çok fenalık etmelerine yetecek kadar değildir. Din üleması ile sofular ise, asıl mühim olan ikisi müstesna, bütün faziletlere ve, âlemin hakikî mahiyeti müstesna, her şeyi anlamaya yetecek derecede zekâya sahiptirler. Vergi mültezimleri ile günahkârlar sadece zina ederler, çok yerler ve sarhoş olurlar. Harbleri yapanlar, hemcinslerini köle haline getirenler, mukaddes dâvaları namına insanları öldürtenler, onlara işkence edenler, yalan söyleyenler, kısacası asıl kötü insanlar ise, hiç bir vakit vergi mültezimleri veya günahkârlar değildir. Yok, onlar faziletli, hörmete lâyık insanlardır; en güzel hislerle duygulu, en mükemmel dimağlara mâlik ve en necip idealler peşinde olan insanlardır."

Pete meyus ve küskün bir sesle, "Hâsılı bütün bu söylediklerinizin neticesi insanın yapabileceği hiç bir şey yoktur, demeğe yarıyor, değil mi?" dedi.

Mr Propter mutadı olan tarafsız hâkim sekineti ile, "Hem evet, hem hayır," dedi, "Büs-bütün beşerî seviyede, zaman ve iştiyak seviyesinde, kaldıkça söylediğiniz tamamile doğrudur, deyeceğim: eninde sonunda yapılabilecek hiç bir şey yoktur."

Pete protesto etti: "Bu söz bozgunculuğun tâ kendisidir."

"Realist olmak neden bozgunculuk olsun?"

"Yapacak bir şey olmak *gerektir*."

"Bunda ben bir 'gerek'lik görmiyorum."

"O halde her çeşitten ıslahatçılar için ne diyeceksiniz? Eğer söylediklerinizi doğru ise, bütün bunlar sadece boşuna yorulmuş, zamanlarını yazık etmiş oluyorlar."

Mr Propter "Bu cihet onların yaptıkları şey hakkındaki düşünüşlerine tâbidir," dedi. "Eğer onlar bâzı hususî ıstıraplarr sadece muvakkat surette teskin ettiklerini düşünürler, kendilerini kötülüğü, bin zahmetle, eski mecrasından yeni ve biraz farklı bir mecraya çeviren insanlar sayarlarsa, bu takdirde muvaf-

fak olduklarını iddia etmeğe hak kazanabilirler. Ama evvelce fenalık bulunan yerden iyilik çıkardıkları hayaline kapılırlarsa, o halde, bütün tarih ap-açık gösteriyor ki, boş yere zaman kaybetmektedirler."

"Lâkin ne için evvelce fenalık bulunan yerden iyilik çıkaramasınlar?"

"Onuncu katın penceresinden atladığımız zaman niçin yere düşüyoruz? Çünkü "tabiatı-eşya" o suretle olmuş ki, böyle hallerde düşmemiz icap ediyor. Büsbütün beşerî zaman ve iştiyak seviyesinde de "tabiatı-eşya" nın oluşu icabı, kötülükten başka bir şey başaramazsın. Münhasır surette o seviyede çalışmayı; münhasır surette, o seviye karakterini taşıyan ideal ve dâvalar uğrunda uğraşmayı ihtiyar ettiğin takdirde, kötülüğü iyiliğe kalb edebileceğini umarsan delilik etmiş olursun. Delilik etmiş olursun, çünkü, tecrübe sana göstermiş olmak icap eder ki, o seviyede herhangi bir iyilik mevcut olmamıştır. Orada var olan yalnız derece derece farklı, türlü fenalıklardır."

"O halde insanların ne yapmasını istiyorsunuz?"

Mr Propter "Böyle, sanki kabahat benimmiş gibi konuşma," dedi, "Kâinatı icat eden ben değilim ya."

"Peki ne yapmaları lâzım, öyle ise?"

"Eğer yeni çeşit fenalıklar olmasını isterlerse, şimdi yapmakta olduklarını yapadursunlar. Yok eğer iyilik istiyorlarsa, bu takdirde *taktik*lerini değiştirmeleri lâzımdır. İşin ümit ve şevk verecek bir ciheti" Mr Propter başka bir tonla ilâve etti, "işin ümit ve şevk verecek bir ciheti var ki, o da iyilik doğuracak *taktik*lerin mevcut olmasıdır. Büs-bütün beşerî seviyede kaldıkça yapılacak hiçbir şey olmadığını — yahut da milyonlarca şey olduğunu, lâkin bunların hiçbirinden hiçbir iyilik çıkmıyacağını — görmüştük. Fakat iyiliğin fiilen mevcut olduğu seviyelerde, tesirli bir surette, yapılacak bir şey vardır. Bak görüyorsun ya Pete, ben bozguncu değilim; *strateg*iciyim. Ben şuna inanıyorum ki, eğer bir harbe girişilecek ise, ona hiç olmazsa, asgarî bir kazanma şansı mevcut olan şartlar içinde atılmalıdır. Şuna inanıyorum ki, eğer altın yapağıyı ele geçirmek istiyorsan, mâkul olan onun bulunduğu yere gitmendir, yoksa bütün

yapağıların sim-siyah olduğu yerde ortaya çıkıp şecaat harikaları göstermekte fayda yoktur."

"O halde iyilik için nerede mücadele edelim?"

"İyiliğin bulunduğu yerde."

"Peki ama iyiliğin bulunduğu yer nerede?"

"Beşerîden aşağı ve ondan yukarı olan seviyede. Hayvanî seviyede ve, artık hangi ismi beğenirsen: ebediyet seviyesinde; eğer buna bir diyeceğin yoksa, Tanrı seviyesinde; ruh seviyesinde — yalnız bu, nedense, lisandaki kelimelerin en müphem mânalı olanıdır. Aşağı seviyede, iyilik organismin, kendi varlığının kanunlarına uygun olarak, lâyıkile işlemesi halinde bulunur. Yüksek seviyede, iyilik, dünya hakkında arzudan ve nefretten âzade bir bilgi şeklinde bulunur; ebediyet tecrübesi olarak bulunur; şuurun, benliğin zorla tayin ettiği hudutların öte tarafına geçip uzanması suretiyle, şahsiyetin fevkına yükselme halinde bulunur. Sım-sıkı beşerî faaliyetler, iyiliğin öbür iki seviyede tecellisine engel olan faaliyetlerdir. Çünkü insan olduğumuz için, zaman fikrinin zebunuyuz, kendi şahsiyetlerimize, şahsiyetlerimizin büyütülmüş irtisamları olan ve siyasetlerimiz, ideallerimiz, dinlerimiz dediğimiz şeylere ihtirasla bağlanıyoruz. Peki, netice ne oluyor? Zaman fikrinin ve kendi benliğimizin zebunu olduğumuz için muttasıl iştiyak çekiyor ve üzülüyoruz. Organismin normal işlemesine ise iştiyak ile nefret kadar, tamah ile korku ve üzüntü kadar hiç bir şey zarar vermez. Bedenî ıstırap ve elemlerimizin çoğu, doğrudan doğruya veya dolayısiyle, üzüntü ve iştiyaktan gelir. Çektiğimiz üzüntüler ve iştiyaklar yüzünden kan tazyikımız arttıkça artar, kalb hastalığına uğrarız, verem oluruz, hazım cihazlarımızda ülser peyda olur, intanlara mukavemetimiz azalır, sonu nevrasteniye, cinsî aykırılıklara, deliliğe, intihara kadar varır. Dahası da var ama söylemeye lüzum yok." Mr Propter anlayışlı bir eda ile elini salladı. Sözüne devam etti: "İştiyak bizim lâyıkiyle görmemize bile engel olur. Görmeğe ne kadar çok uğraşırsak, gözlerimizin intibak kusuru o kadar ziyade olur. Aynı hal duruşumuzda da vâkidir; Hemen önümüzdeki işi yapmak için ne kadar çok didinirsek, vücudümüzün düzgün duruşuna o kadar çok müdahale etmiş

oluruz, ve neticesi de, bütün organismin işleyişi için o kadar fena olur. Hasılı, insan olduğumuz müddetçe, hayvan olarak yapabileceğimiz fisyolojik ve insiyakî iyiliğe vücut vermekten de nefsimizi menederiz. Ve aynı şey, şartlara göre gereken değişikliklerle, üstümüzdeki âlem için de carîdir. Beşerî varlıklar olduğumuz müddetçe, ebedîlik âleminin bilkuvve sâkinleri, en ulvî saadet rüyetinin bilkuvve neş'emendleri sıfatiyle yapabileceğimiz ruhanî ve zamansız iyiliğe vücut vermekten kendimizi mahrum ederiz. Üzüntülerimiz ve iştiyaklarımız yüzünden, şahsiyetin fevkine yükselerek ilkin akıl ile, sonra bilâ-vasıta tecrübe ile âlemin hakikî mahiyetini anlamak imkânının asıl kendisini bile elden kaçırırız."

Mr Propter bir lâhza sessiz durdu, sonra âni bir tebessümle gene devam etti: "Bereket versin ki, beşerî varlıklar gibi hareket etmek çoğumuzun her zaman elimizden gelmiyor. Zavallı küçücük benliğimizi ve benliğimizin ideal âlemindeki o korkunç istisamlarını unutuyoruz — unutuyoruz da bir müddetcik olsun zararsız bir hayvanlık seviyesine dönüyoruz. Organism, kendi öz kanunlarına göre işlemeye fırsat buluyor; başka bir tâbirle, yapabileceği iyiliğe vücut vermek için fırsat ve imkân buluyor. İşte bu sâyededir ki, sağ ve sâlim kalabiliyoruz. Bu sayede, hattâ büyük şehirlerde bile, halkın beşte dördü, bir tımarhanede tedavi altına alınmadan, yaşamaya çare bulabiliyor. Eğer kıvamlı ve devamlı surette beşerî ilgimizi muhafaza etseydik, akıl hastalıkları, yüzde yirmiden yüzde yüze çıkardı. Fakat hamdolsun ki, çoğumuzun kıvam ve devama kabiliyeti yoktur — hayvan tarafımız daimî surette hakkını çekip almaktadır. Ve bazı kimselere oldukça sık, belki herkese de ara-sıra, küçük küçük hidayet lem'aları — arzu ve zaman kayıtlarından âzade bir şuur için olan âlemin, nefsimize esir olarak Tanrı'yı inkâr yolunu tutmadığımız takdirde bizim olacak olan âlemin mahiyetine bir lâhza nazar imkânı veren lem'alar — gelir. O lem'alar, bizde, kendimizden geçtiğimiz zamanlarda doğar; sonra nefsimize gene iştiyak ve üzüntü saldırır ve o nur da şahsiyetimiz ve onun mecnunca idealleri, cânice siyasetleri ve plânları yüzünden hüsufa uğrar."

Bir sessizlik çöktü. Güneş batmıştı. Garptaki dağların ar-

kasında açık sarı bir ışık, yavaş yavaş, evvelâ yeşil, sonra mavi oldu ve yükseldikçe koyulaştı. Gök kubbesinin ortası ise büsbütün gece olmuştu.

Pete tam bir sükûnetle oturuyordu, gözleri şimaldeki tepeler üzerinde karanlık, fakat hâlâ şeffaf semaya dalmıştı. İlkin o kadar sâkin iken, yavaş yavaş yükselerek, sonunda bu kadar coşan bu ses, ve kâh gönülden bağlandığı şeylerin hepsine karşı merhametsizce tenkitkâr olan, kâh sıdk ile bağlanmaya, başkaları ile kıyas edilemiyecek surette, son derece lâyık şeyler hakkında yarı-anlaşılır vaadi ihtiva eden bu sözler kendisini hem derin bir heyecan içinde bırakmış, hem de şaşkın ve meyus düşürmüştü. Her şeyin, ilmin, politikanın, galiba aşkın bile, hattâ Virginia'nın bile tekrar, yeni baştan, düşünülmesi lâzım olduğunu anlamıştı. Bu tasavvur onu dehşet içinde bıraktı, lâkin varlığının başka bir tarafında da bir cazibenin tesirini duyuyordu; Mr Propter'in düşüncelerine kızmakla beraber, insanın iç huzurunu bozan bu ihtiyarı seviyordu da; yaptığı şey için seviyordu; hususiyle, böyle şaşılacak derecede ve, Pete'in kendi tecrübesine göre, eşsiz ve her türlü menfaat kaygısından âzade dostluğu; nefsini silip görünmez ettiği halde, şiddetle beliren varlığı; başka her insandan ziyade etrafına hayat saçması; ayni zamanda sâkin ve kudretli, halîm ve şedit hâli sebebinden seviyordu.

İhtiyarın söylediği şeylere karşı Jeremy Pordage de bir alâka duyduğunu anlamış, hattâ Pete gibi o da içinde bir huzursuzluk sıkıntısı hissetmişti. — Bu huzursuzluğu daha önce geçirmiş olması bile onun tesirini azaltmamıştı. Mr Propter'in söylediği şeyleri, esas itibariyle, kendisi pek iyi bilirdi. Öyle ya, bu mevzua dair belli-başlı kitapların hepsini okumuştu — eğer okumamış olsaydı, nâdan ve *barbar* kalırdı. Sankara'yı, Eckhart'ı, Pâli metinlerini, John of the Cross'u, Charles de Condran'ı, Bardo'yu, Patanjali'yi, ve Pseudo-Dionysius'u hep okumuştu. Okudukça öyle heyecana düşmüştü ki, acaba bunlara göre hareket etsem mi, bile demişti; ve böyle bir tesir duyduğu içindi ki, onları alay mevzuu, hem yalnız başkaları için değil, asıl kendisi için bir alay mevzuu haline getirmeye, elinden geldiği kadar, çalışmıştı. Kör-olası ihtiyar, "Atina'ya gitmek

için bilet almadınız ama," demişti. Bütün bunları ne bahasına olursa olsun, kendisine dinletmekten maksadi ne idi? Kendisinin istediği tek bir şey vardı: huzur içinde yaşamak, hâdiseleri olduğu gibi kabul etmek. Hâdiseleri, yâni kitaplarını, makaleciklerini, Lady Fredegond'un dinleme borusunu, Palestrina'yı, Reform'da böbrekli sığır pudingini, Mae ile Doris'i. Bu isimlerden hatırladı ki, bugün Cuma idi; şimdi İngiltere'de olsaydı bu akşam-üstü Maida Vale'deki apartmanda bulunacaktı. Dikkatini kasten Mr Propter'den çevirerek o, hafta-aşırı Cuma akşamlarını düşünmeye koyuldu; pembe abajourlar, podra ve ter kokusu; Troya kadınları (onlara bu ismi vermişti, çünkü Marks and Spencer mağazasınadn alınmış kimonoları ile o kadar çok çalışıyorlardı ki), çerçeveler içine Poynter'in ve Alma Tadema'ın renkli kopyaları (Victoria devri insanlarının san'at telâkki ettikleri bu resimlerin, bir nesil sonrakiler için bir fahişenin odasında pornografi unsuru hizmeti görmeleri de zamanın hoş bir istihzası idi!); ve nihayet basma-kalıp aşk oyunu, bayağı olduğu kadar da süflî, bile bile ve esnafça aşağılık, öyle bir süflîlik ve öyle bir aşağılık ki, Jeremy'nin nazarında, en büyük füsununu bu hâli teşkil ederdi; onca bu, bütün mehtaplarla *romans*lardan, liriklerle *Liebestode*lerden daha değerli idi. Küçücük bir odada sonsuz mundarlık! İncelmiş kültürün kemal mertebesi, zevk sahibi olmanın mantıkî neticesi bu idi.

X

Bu Cuma, Mr Stoyte'un öğleden sonraki zamanı şehirde, müstesna derecede, hâdisesiz geçmişti. Biten hafta zarfında, mutat haricinde hiç bir şey olmamıştı. Türlü maksatlarla buluştuğu, görüştüğü kimselerden hiç biri, kendisini kızdıracak ne bir şey söylemiş, ne de bir şey yapmıştı. İşlere ait raporlar hep memnunluk verecek halde idi. Japon'lar bin bidon petrol daha almışlardı. Bakır iki *cent* yükselmişti. Bentonite talepleri epeyce artmıştı. Vâkıa bankadan kredi isteyenlerin adedi umulduğu mertebeden epey aşağı idi, ama, grip salgını yüzünden Pantheon'un haftalık muamele rakkamı vasatinin hayli üstüne çıkmıştı.

Her şey o kadar tıkırında gitmişti ki, Mr Stoyte işlerini tahmininden bir saat evvel bitirdi. Boş vakti kaldığını görünce, dönüşte meyva çiftliklerinin durumunu anlamak için acentesine uğradı. Bu görüşme ancak bir kaç dakika sürdü, lâkin Mr Stoyte'un ateş püskürerek ayrılıp arabaya hiddetle girmesine kâfi geldi.

Otomobilin kapısını hızla çekerken yırtıcı bir keskinlikle emir verdi "Doğru Mr Propter'in evine!"

Bill Propter ne halt etmek istiyordu? İçinden hep bunu soruyordu. Başkalarının işine burun sokmak. Hem de hep o portakal toplamaya gelen bitli sefiller hesabına! Hep o serseri, o kokmuş, o mundar baldırı-çıplak herifler için! Mahsullerini toplattırmak için muhtaç olduğu kılıksız "geçici" sürülerine karşı Mr Stoyte hususî bir nefret duyardı, bu nefret zenginlerin fakir insanlardan alelâde iğrenişlerinden fazla bir şeydi. Korku ile cismanî iğrenişin, nasırlaşmış bir merhamet hissi ile hayânın karma-karışık bir halitasından ibaret olan ve, ihtibas yüzünden, kronik bir nefret mahiyeti alan bu hali o da duy-

maz değildi. Duyardı. Lâkin fakir insanlara karşı umumî ve müşterek istikrahın üstünde olarak, o kendisine mahsus başka nefretlerin de tesiri altında idi. Mr Stoyte, vaktiyle fakir olan bir zengindi. Nashville'de babasının ve büyük-annesinin yanından kaçtığı zaman ile Kaliforniya'da, ailelerinin kara-kedisi olan, Tom amcasının yanına sığındığı zaman arasında geçen altı yıl içinde Jo Stoyte fakirliğin ne demek olduğunu, tasavvur ettiği bütün teferruatı ile, öğrenmişti. O yıllar, kendisinde, hem fakirliğe sebep olan hal ve şartlara, hem de fakirlik cehenneminde doğanlara veya oraya düşüp de o berzahtan kendisini kurtaramayacak derecede aptal, zayıf veya talihsiz olanlara karşı, izalesi imkânsız, bir nefret duygusu bırakmıştı. Onun nazarında fakirlerin korkunç olması, yalnız kendisinin cemiyetteki mevkii için bilkuvve bir tehdit teşkil etmelerinden, yalnız düştükleri felâkete karşı kendisinden, göstermek istemediği, bir sempatiyi beklemelerinden değildi; fakirler ona vaktiyle çektiği ıstırabı da hatırlatıyorlardı; hem hâlâ fakir kalmaları da onların nefret edilecek mahlûklar, kendisinin ise üstün bir insan olduğuna kâfi bir delil idi. Mademki onların şimdi çektileri ıstırabı vaktiyle kendisi de çekmişti, şimdi onların bu ıstırabı çekip durmaları kadar haklı ne olabilirdi? Sürüp giden fakirlikleri de onların nefrete müstahak olduklarını isbat ettiği için, şimdi zengin olan kendisinin, bu görünüşlerine bakarak, onları hakarete müstahak mahlûklar sayması ve kendilerine ona göre muamele etmesi pek yerinde bir hareket idi. İşte, Mr Stoyte'un hislerine hâkim olan mantık bu idi. Şimdi Bill Propter bu mantığın zıddına gidiyor ve acenteye "geçici" işçilern bolluğundan istifadeye kalkıp ücretleri indirmemesini söylüyordu; indirmemeli imiş, bilâkis, yükseltmeli imiş — evet, yükseltmeli imiş, hem de dikkat buyurun, bu mendeburların kaynaştıkları, çekirge sürüsü gibi bütün ülkeye yayıldıkları bir zamanda! Hem iş bu kadarla da kalmıyor; üste bir de onlara meskenler inşa etmeli imiş — o kaçık Bill'in kendisi için yaptığı kulübeler gibi meskenler; her biri yedi, sekiz yüz dollara mâl olan iki odalı kulübeler — bu sefiller için, onların karıları için, o pis, o mundar çocukları için. Hani şu hastahaneye bile kabul edilmeyen o müstekreh mahlûklar

için; ama apandisit filân gibi gerçekten ölüm haline düştükleri zaman değil — böyle hallerde red edemezdiniz, tabiî. Peki ama, bu Bill Propter ne halt etmek istiyor, maksadı ne? Hem böyle işlere karışması ilk defa da olmuyor. Araba portakal ağaçlarının alaca karanlığı içinde kayıp giderken. Mr Stoyte sım-sıkı sıktığı sağ yumruğu ile sol avucunu döğüp duruyordu.

İçinden "Alacağı olsun. Payını vereceğim. Göstereceğim ona," dedi.

Elli sene evvel Bill Propter, daha büyük ve daha kuvvetli olduğu halde, mektepte kendisinin şişmanlığı ile alay etmiyen tek çocuk idi. Billi, Berkley'de hocalık ederken, kendisi de arazi alış-verişlerinde hayli servet yapıp petrol işlerine başladığı sırada, tekrar buluşmuşlardı. Bir taraftan Bill Propter'in, çocukluk devrelerinde; kendisine karşı iyi hareketlerine şükran borcunu ödemek, diğer taraftan da servet ve kudretini göstererek üstünlük müvazenesini kendi lehine kurmak maksadiyle, Jo Stoyte genç profesör muavinine güzel bir mukabelede bulunmak istemişti. Fakat mütevazi maaşına ve babasından kalan senede iki üç bin dollarlık fakir iradına rağmen, Bill Propter ondan hiç bir iyilik istemiyordu. Kendisine karşı gerçekten minnettar görünüyordu, tam mânasiyle nazik ve dost idi ama, Consol Petrol şirketinin müessisleri arasına girmek istemiyordu; çünkü, ısrarla anlatıyordu ki, kendisine lâzım olan her şeyi vardı, fazlasına da ihtiyacı yoktu. Jo'nun müvazeneyi kendi lehine düzeltmek gayreti boşa gitmişti. Yalnız boşa gitmemiş, felâketli de olmuştu, çünkü teklifini red etmekle Bill öyle bir şey yapıyordu ki, Jo Stoyte "aptallık etti," demekle beraber, için-için de, ona evvelce olduğundan daha çok hayranlık duymağa mecbur kalıyordu. Bu hayranlık, kendisi istemediği halde, şeklini, değiştirerek bir kızgınlık halini aldı. Jo Stoyte, Bill'e, şahsını kendisine sevdirecek böyle bir çok vesileler verdiği için, kızıyordu. Kendisi, Bill'i, sebepsiz ve kusurlarına rağmen sevmevi tercih ederdi. Lâkin Bill'in kusuru az, meziyetleri çoktu, hem bunlar Jo'da bulunmayan meziyetlerdi; öyle olduğu için bunların Bill'de bulunmasını kendisine karşı bir tecavüz sayıyordu. Yâni Bill Propter'i sevmesini icap ettiren bütün sebepler, Jo'ya göre, ondan hoşlanmaması için de ayni derecede kuv-

vetli saikler idi. Bill'e aptal deyip duruyordu ama, onu hep karşışına dikilmiş bir muaheze şeklinde görüyordu. Lâkin karşısına dikilen bu muahezede öyle bir hâl vardı ki, Jo, onunla birlikte bulunmaktan hoşlanıyordu. İşte, Bill vâdinin bu tarafında on acre'lik bir toprak alarak yerleşince, Mr Stoyte'un da şatosunu şimdi bulunduğu yere inşa ettirmeğe karar vermesinin hikmeti bu idi. Bill Propter'e yakın olmak istemişti, hem de, onun hemen her hareketinin, her sözünün kendisini hakikaten bîzar edeceğini bildiği halde. Bugün ise, bu kronik bîzarlık, Mr Stoyte'un "geçici" lere karşı olan nefreti ile körüklenerek şiddetli bir gazap halini almıştı.

Tekrar edip duruyordu: "Ona göstereceğim, payını vereceğim onun."

Otomobil durdu, kapıyı şoförün açmasına vakit bırakmadan, Mr Stoyte dışarıya fırladı, ve sağa sola bakmadan, eski arkadaşının evine giden dar yola doğru, azm ve kararını belirten bir hışımla, hızla yürüdü.

Ökaliptus ağaçlarının gölgesinden, alışık olduğu bir ses yükseldi: "Hello Jo!"

Mr Stoyte dönerek nazarlarını alaca karanlığa gömdü, sonra hiç bir şey söylemeden, üç adamın oturdukları banka doğru hızlandı. Yaklaştığı zaman üç ağızdan birden, koro halinde, "Akşamlar hayrolsun"la karşılaştı. Pete ayağa kalkarak terbiyeli bir tavırla yerini ona bıraktı. Mr Stoyte bu harekete, hattâ Pete'in varlığına bile, aldırmadan birden Bill Propter'e dönerek, havlar gibi çıkıştı:

"Nedir bu yaptığın senin be! Adamıma niçin çatıyorsun?"

Mr Propter karşısındakine, sadece, mutedil bir hayretle bakıverdi. O, bîçare Jo'nun böyle taşkınlıklarına alışıktı; bunların asıl sebebini çoktan keşfetmişti, nasıl karşılamak icap edeceğini de tecrübe ile biliyordu. Sordu:

"Hangi adam, Jo?"

"Hangisi olacak, Bob Hansen. Benden habersiz ona gitmekten meramın ne?"

Mr Propter cevap verdi:

"Sana söylediğim zaman, bu iş Hansen'e aittir demiştin. Ben de Hansen'e gittim."

Bu cevap o kadar doğru idi, öyle olduğu için de Mr Stoyte'u o derece kudurttu ki, adam kükremekten başka bir şey yapamadı. Böğürdü: "Hansen'in işlerine karışmışsın! Bu ne fikir?"

Mr Propter karşısındakinin lâfını kesti "Pete sana yerini takdim ediyor," dedi, "Sen bilirsin, istersen arkanda bir demir sandalya da var. Otursan iyi edersin."

Mr Stoyte gene böğürerek "Oturmıyacağım," dedi; "Cevap istiyorum: bu ne fikir?"

Mr Propter yavaş ve sâkin sesiyle "Ne fikir?" dedikten sonra devam etti "Ne fikir olduğunu bilirsin, pek eski bir fikir. Benim icat ettiğim bir şey değil."

"Cevap veremiyor musun?"

"O fikir şudur: Kadınlar ve erkekler insandırlar, zararlı haşere makulesinden değildirler."

Mr Propter, Pete'e döndü, "Sen de yerine oturasan daha iyi olacak," dedi.

"Hani, şu bitli mendeburlar! Bak buna tahammül edemem."

Mr Propter "Hem bundan başka," dedi, "ben pratik bir adamım. Sen ise öyle değilsin."

"Ben mi *pratik* değilim?" Mr Stoyte hakarete uğramış bir adam hayretiyle haykırdı. "*Pratik* değilim ha? Ayol, bir benim oturduğum yere bak, bir de senin şu izbene."

"Tamam işte. Bu da isbat ediyor ya. Jo sen ümitsiz derecede bir romantiksin; o kadar romantik ki, insanlar kâfi yiyecekleri olmadığı zaman da çalışabilirler. sanıyorsun."

"Sen onları komünist yapmaya uğraşıyorsun." "Komünist" kelimesi Mr Stoyte'un heyecanını tazeledi, üste ona bir haklılık da verdi; hiddeti şahsîlikten çıkıyor, yerinde ve haklı oluyordu. "Sen komünist tahrikcisinden başka bir şey değilsin." Sesi titriyordu, Mr Propter bu hali hüzünle sezdi. yarım saat evvel "Faşist tecavüzü" derken Pete'in sesi de tıpkı böyle titremişti. İçinden, acaba delikanlı da farkına vardı mı, vardı ise bu halden ibret aldı mı, diyordu. Mr Stoyte, bir din mücahidi heyecanı ile tekrar etti "Komünist tahrikcisinden başka bir şey değilsin sen."

Mr Propter "Sanırım ki yiyecekten bahsediyorduk," dedi.

"Yan-çiziyorsun, değil mi?"

"Yemek ve çalışmak. Bahsimiz bu değil mi idi?"

Mr Stoyte sözüne devam etti: "Sana yıllarca tahammül ettim, sırf geçmiş günlerin hatırı için. Ama artık yeter. Bezdirdin beni. O sefillere komünismden bahsetmek! Buraları edepli insanların yaşayamıyacağı tehlikeli bir yer haline getirmek! Bu mu meramın?"

Mr Propter "edepli" sözünü tekrar etti, az kalsın gülecekti, lâkin hemen kendini tuttu. Pete ile Mr Pordage'in önünde kendisine gülmek bu zavallı adamı, bir daha düzeltilmesine imkân kalmıyacak bir harekete sürüklemek olacaktı. Mr Stoyte kükrüyordu: "Seni vâdiden attıracağım. Seni buralardan .." Cümlenin ortasında sözünü kesti, bir kaç saniye sessiz kaldı, ağzı hep açıktı, dudakları kımıldıyordu, bakışı sabitleşmişti. Kulaklarının uğuldaması, yüzüne ateş basması birden aklına kan tazyikını, Dr Obispo'yu, ölümü getirdi. Ölümü ve çocukluğunda yatak odasındaki alev renkli yazıyı: Yaşayan Tanrı'nın eline düşmek ne müdhiştir. Hem Prudence'ın Tanrı'sı değil, tabiî; öteki, asıl gerçek olan, babasının ve büyük-annesinin Tanrı'sı.

Mr Stoyte derin bir nefes aldı, mendilini çıkardı, yüzünü, boynunu sildi, başka hiç bir şey söylemeden döndü, yürüdü.

Mr Propter ayağa kalktı, arkasından yetişti, ve, öfkeli çekilişine aldırmadan, Mr Stoyte'un koluna girdi; onunla birlikte yürümeğe başladı.

"Sana bir şey göstermek istiyorum, Jo," dedi, "öyle bir şey ki, alâkadar olacaksın, sanırım."

Mr Stoyte takma dişlerini gıcırdatarak "İstemem" cevabını verdi.

Mr Propter aldırmadı, yanındakini evin arkasına doğru yürütmekte devam etti, bir taraftan da anlatıyordu:

"Smithsonian Institution'dan Abbot'un bir müddetten beri üzerinde çalıştığı bir cihaz. Güneş kudretinden istifade için." Bir lâhza sözünü keserek, arkada kalanlara, kendilerini takip etmeleri için seslendi, sonra gene Mr Stoyte'a döndü, tekrar başladı: "Şimdiye kadar yapılan bu nevi cihazlardan çok daha

kullanışlı," dedi, "Hem de daha verimli". Sonra, tekne şeklinde reflektörler ile, 200- 250 dereceye kadar ısınan, içi yağ dolu borulardan vücuda getirilmiş cihazı anlatmaya koyuldu. Cihaza, alçak tazyikle makine işletmek istenince, buhar hâsıl etmek için kazan ilâve ediliyor; yok, evde kullanılacaksa, mutfak sobaları ve sıcak su deposu ekleniyordu. Cihazın önüne geldikleri zaman "Ne yazık ki, güneş battı," dedi. "Makinanın nasıl işlediğini sana göstermek isterdim. Geçen hafta çalışmaya başladı, o zamandan beri, günde sekiz saat hesabiyle, iki beygir tâkati hasıl ediyor. Henüz Sonkânun içinde olduğumuza göre, fena bir netice değil. Bütün yaz daha fazla çalıştıracağız."

Mr Stoyte sükûtta israr niyetinde idi — böylece Bill'e, hâlâ dargın olduğunu, kabahatini affetmediğini belirtecekti; lâkin kendisinin makina işlerine şiddetli merakı, hususile Bill'in budalaca, abuk-sabuk malûmatından duyduğu iç sıkıntısı sabrını tüketti. "Günde sekiz saatte iki beygir tâkatı ile ne yapacaksın, be adam?" diye sordu.

"Dinamo işleteceğim."

"Dinamo işleyecek de ne olacak? Şehir elektriği yok mu? Ceryanı oradan almıyor musun?"

"Tabiî öyle yapıyorum. Lâkin maksadım, şehir elektriğine bağlı kalmaktan kurtulmaya imkân aramak."

"Peki, niçin?"

Mr Propter şöyle bir güldükten sonra "Çünkü ben Jefferson demokrasisine inanıyorum da onun için," dedi.

Mr Stoyte gittikçe yükselen bir öfke ile sordu:

"Jefferson demokrasisi ile bu işin münasebeti ne? Hem Jefferson'a inanıp, hem de elektriği şehirden alamaz mısın?"

Mr Propter "Tam üzerine bastın" dedi, "işte bunu yapamazsın."

"Ne demek istiyorsun?"

Mr Propter mülâyemetle cevap verdi "Ne söyledimse onu."

Mr Stoyte, meydan okurcasına, "Demokrasiye *ben* de inanıyorum," dedi.

"İnandığını biliyorum, ama bütün işlerinde sözü münakaşa edilmez bir patron olduğuna da inanıyorsun."

"Emelim öyle olmaktır!"

Mr Propter "Ama sözü münakaşa edilmez patronun başka bir ismi daha vardır," dedi, "ona diktatör de derler."

"Peki, bundan ne çıkar?"

"Sadece sıkıntılar. Demokrasiye inanıyorsun; lâkin öyle büyük işlerin başında bulunuyorsun ki, bunların diktatörce idare edilmeleri icabediyor. Emrin altında çalışanlar da senin diktatörlüğünü kabul etmek zorundadırlar. Çünkü geçimleri sana bağlıdır. Rusya'dakiler de geçimleri için hükûmetin başındakilere bağlıdırlar." Pete'e dönerek devam etti "Belki sence bu hayırlı bir şeydir."

Pete başiyle tasdik etti: "Ben istihsâl vasıtalarının halkın müşterek malı olmasına taraftarım," dedi. İlk defa olarak inancını patronunun önünde açıkça söylüyordu; böylece Danyal rolü oynadığı için seviniyordu.

Mr Propter cümleyi tekrar ederek "İstihsal vasıtalarının halkın müşterek malı olması." dedikten sonra devam etti: "lâkin ne yaparsın ki, hükûmetler müstahsil fertleri de istihsâl vasıtalarının bir parçası gibi saymaya çare buluyorlar. Açıkça söyliyeyim: ben başımda Jo Stalin'i görmektense, Jo Stoyte'u patron görmeyi tercih ederim. Bu Jo," elini Mr Stoyte'un omuzuna koyarak, "bu Jo seni idam ettiremez; seni Arktik havalisine gönderemez; başka bir patron yanında iş bulmana engel olamaz. Öteki Jo ise..." başını salladı. "Maksadım" dedi, "hattâ bu Jo bile olsa, başımda patorn görmeye hiç de hevesli olmadığımı söylemektir."

Mr Stoyte homurdanarak "Zaten çar-çabuk kapı dışarı edilirdin," dedi.

Mr Propter sözüne devam etti "Başımda patron istemiyorum, vessellâm. Patron çoğaldı mı demokrasi azalır. Lâkin insanlar kendi kendilerine yetmedikçe, başlarına, onları yedecek bir patron geçer. Demek ki, insanlar kendi kendilerine ne kadar az yeterlerse demokrasi de o kadar az olur. Jefferson zamanında Amerikalıların çoğu kendi kendilerine yeter insanlardı. İktisat bakımından müstakildiler. Hükûmetten de müs-

takildiler, büyük iş âleminden de. *Constitution* [1] bundan doğdu.

Mr Stoyte "*Constitution*umuz hâlâ duruyor," dedi.

Mr Propter "Şüphesiz," dedi, "lâkin bugün yeni bir *Constitution* yapacak olsak neye benziyecektir? New York'daki Chicago'daki, Detroit'deki vakıalara; United States Steel, Public Utilities ve General Motors şirketlerinin, C.I.O. ("sanayi teşkilâtı encümeni") heyetinin, Devlet dairelerinin maksatlarına uygun bir *Constitution* olacak değil mi?" Tekrar etti: "Başka neye benziyecek dersin? Eski *Constitution*umuza saygı ile bağlıyız, lâkin hakikatte bir yeni *Constitution*un hükümleri altında yaşıyoruz. Eğer eskisinin hükümleri altında yaşamak istersek, onun ilk yapıldığı zamandaki şartları yeniden yaratmalıyız. İşte bu cihaza gösterdiğim alâkanın sebebi budur." Eli ile makinanın kenarını okşadı. "Çünkü bu, müstakil olmayı isteyen herkesin istiklâle kavuşmasına yarayacaktır!" Bir istidrat yaparak, "Müsatkil olmayı isteyen de çok değildir ya," dedikten sonra devam etti" İstiklâlsizlik, başı-bağlılık lehine yapılan propaganda aşırı derecede kuvvetli. İnsanlar öyle bir hale geldiler ki, hükûmete veya merkezileşmiş büyük iş teşkillerine tamamiyle bağlanmadıkça mes'ut yaşanamıyacağına inanır oldular. Lâkin demokrasiye gönül bağlayan ve Jefferson zamanındaki mânası ile gerçekten hür yaşamak isteyen azlık için bu âlet faydalı olabilir. Onları yakacak ve elektrik kudreti bakımından müstakil bir hale getirilebilirse bu kadarı da epiyce bir şeydir."

Mr Stoyte biraz üzüntülü bir bakışla sordu:

"Sahiden bunu yapabilir mi sanıyorsun?"

Mr Propter "Neden yapmasın?" dedi, "Memleketin bu tarafında boşuna ışıldayıp duran bol güneş ziyası var."

Mr Stoyte kendisinin Consol Petrol Şirketinde idare reisliğini düşündü "Petrol işleri için iyi olmaz ama," dedi.

Mr Propter şen bir eda ile "Eğer petrol işleri için iyi olsaydı bu cihazdan nefret ederdim," cevabını verdi.

"Peki ya kömür işleri?" Mr Stoyte, West Virginia kömür ocaklarından bir gurupta hissedardı. "Ya demiryollar?" Prudence'ten kalmış büyük miktarda Union Pacific hisseleri vardı. Büyük ve devamlı sermaye olmadıkça şimendifer işle-

1) Amerika Birleşik Devletlerinin esas teşkilât kanunu. — T.

yemez. Sonra çelik," dedi, lâkin bu sonuncuya o kadar ehemmiyet vermiyordu; çünkü Bethlehem Steel'deki hissesi ihmâl edilebilecek kadar azdı. "Eğer demiryolları zarara uğratır, münakaleyi durdurursan çeliğin hali ne olur? Tuttuğun yol terakkinin zıddınadır." Haklı bir bir öfke ile tekrar çıkıştı "Saati tersine işletiyorsun."

Mr Propter "Kendini üzme Jo," dedi, "Bu işin senin hisse senetlerine dokunabilmesi için daha haylı zaman ister. Yeni şartlara uyman için önünde bol bol zaman olacak, merak etme."

Mr Stoyte, şaşılacak bir gayretle, sinirlerine hâkim oldu. Vakur bir tavırla "Sen, galiba, beni paradan başka bir şey düşünmeyen bir adam sanıyorsun," dedi. "Öyle ise bil ki, Dr Mulge'e, San'at Mektebi için, otuz bin dollar daha vermeye karar verdim, belki bu haber seni alâkader eder." (Bu karar oraçıkta ve o anda verilmişti, yegâne maksat da Bill Propter ile aralarında sürüp giden daimî harp için bunu bir silâh gibi kullanmaktı). Ve, sonradan aklına gelmiş gibi, ilâve etti: "Eğer benim hep kendi kârımdan başka bir şeyle ilgili olmadığımı sanıyorsan, New York Times'in hususî sergi-nushasını oku." Kitabı-Vahy'ı tavsiye eden *fundamentalist* bir vâiz azametile israr etti, "Oku onu, oku da memleketteki en ileri kafalı insanların nasıl hep benim gibi düşündüklerini gör." Alışılmamış ve yersiz bir tan'tana ile; ziyafet sonu nutuklarının, gürültülü, kof kelimelerle dolu, hitabet tarzı ile konuşuyordu: "Tarakki yolu, daha iyi teşkilât yoludur, iş âleminin halka daha çok hizmet etmesi yoludur, müşteri için daha bol eşya bulunması yoludur." Sonra buna rabıtasız bir lâf daha ilâve etti: "Bir ev hanımının bakkala gidip, bütün memlekete şamil bir teşkilâtın yaptırdığı reklâm ile piyasaya çıkarılan bir paket hububat veya başka bir şey satınalmasını düşün. İşte tarakki *budur*. Yoksa senin bu aptalca makinan gibi şeylerle herkesin her şeyi kendi evinde, kendi başına yapması değil." Mr Stoyte gene tamamiyle kendi gündelik üslûbuna dönmüştü. "Sen eskiden beri aptaldın Bill, galiba daima da aptal kalacaksın. Sana Bob Hansen'in işlerine karışma dedim ya, bunu aklında tut, anladın mı? Bak, ben öyle şeylere tahammül ede-

mem." Dramatik bir sessizlik içinde yürüdü gitti, lâkin bir kaç adım sonra durdu, başını yarı çevirerek, omuzunun üzerinden dâvet etti: "İstersen yemeğe gel."

Mr Propter: "Teşekkür ederim, gelirim," dedi.

Mr Stoyte çevik bir hareketle arabasına girdi. Şimdi kan tazyikini, yaşayan Tanrı'yı unutmuş, içinde, birdenbire, anlaşılmaz ve sebepsiz bir sevinç hissi doğmuştu. Bu hâl Bill Propter'le yaptığı mücadelede mühim bir muvaffakiyet kazanmış olmasından değildi. Kazanmamıştı ki. Bu mücadelede bir muvaffakiyet kazanmadıktan başka, üstelik, hem de yarı-yarıya farkında olarak, kendisini biraz gülünç etmişti. Sevincinin sebebi başka idi. Seviniyordu, çünkü, her şeye rağmen, anlayordu ki, Bill'in kendisine karşı muhabbeti vardı.

Şatoya dönerken, arabada, hep ıslık çaldı.

İçeriye, her vakitki gibi, şapkası başında (çünkü bunca yıldan sonra bile, o, takındığı bu proleter tavrı ile içinde yaşadığı saray arasındaki tezattan hâlâ çocukça bir hâz duyardı) giren Mr Stoyte büyük *hol*den geçti, asansöre girdi, asansörden de doğruca Virginia'nın *boudoir*ına yürüdü.

Kapıyı açtığı zaman ikisi biribirinden en az on-beş kadem uzakta oturuyorlardı. Virginia soda barında, dalgın dalgın çukulatalı-muz dondurması yiyordu; pembe saten koltuklardan birine zarif bir tavırla oturmuş olan Dr Obispo da sigarasını yakmak üzere idi.

Kuşku ve kıskançlık, Mr Stoyte üzerinde, tam karnına indirilmiş bir yumruk tesiri yaptı (çünkü darbe cismanî idi ve *diyafram* üzerine inmişti). Acısından yüzü, meşinmiş gibi, gerildi. Bununlaberaber hiçbir şey görmüş de değildi; kıskanmak için ortada hiç bir sebep yoktu; iki tarafın tavırlarında, hareketlerinde, edâlarında, kuşkuya saik olacak hiç bir hâl görünmiyordu. Dr Obispo'nun duruşu son derece sâkin ve tabiî idi; Yavru'nun yüzünde birden bire doğan sevinçli karşılama tebessümünde, ap-açık samimîliği ile, melekâne bir hâl vardı.

"Jo Amca!" genç kadın koşup karşıladı, kollarını ihtiyarın boynuna attı: "Jo Amca!"

Sesinin sıcaklığı, dudaklarının yumuşaklığı ile Mr Stoyte'un üzerinde yaptığı tesir pek büyük oldu. Heyecanı o derece-

ye vardı ki, Mr Stoyte, kelimeyi, her iki mânasının son haddine kadar kullanarak, ve hecelerine basa-basa, "Yavrum!" diye fısıldadı. Bu sâf ve tapılmaya lâyık, bu sıcak ve cana-yakın, bu sert etli ve rayihadar çocuk hakkında, bir ân için bile olsa, içinden geçen şüpheden dolayı şimdi bütün varlığı ile utanıyordu. Bu utanış ateşini Dr Obispo'nun hali bile körüklüyordu.

Doktor koltuktan kalkarken "Yemekten sonraki öksürüğünüz beni biraz endişeye düşürdü," dedi, "Bunun için, dönüşünüzde hemen göreyim diye gelmiştim." Elini cebine attı, yarıya kadar çıkardığı dua kitabı şeklinde deriden küçücük bir cildi hemen geriye iterek, *stethoskop*unu çekti. Sözüne devam etti: "Önlemek tedavi etmekten daha iyidir. Elimden geldiği kadar sizi gripe yakalattırmamaya çalışacağım."

Mr Stoyte, grip salgını sayesinde Beverly Pantheon için pek iyi geçen haftayı hatırladığından, içinde bir ürküntü duydu. "Ben rahatsızlık hissetmiyorum" dedi, "O öksürük, bence, hiç mühim bir şey değil. Benim mahut eski dert: kronik bronşit."

"Belki de öyledir. Ama ne de olsa bir dinlemek istiyorum." Dr Obispo meslekî bir çalâklikle stethoskopu boynuna astı.

Yavru, "Doktorun hakkı var, Jo Amca," dedi.

Sihhatine bu kadar yakından alâka gösterildiği için mütehassis olan ve, daha ziyade de, gripe yakalanmak ihtimali ile telâşa düşen Mr Stoyte, hemen ceketini, yeleğini çıkardı, boyunbağını çözmeğe başladı. Biraz sonra avizenin billurları altında, sırtı, göğsü çıplak, duruyordu. Virginia, afif bir edâ ile, tekrar soda barına çekildi. Dr Obispo stethoskopun münhani nikel borularının iki ucunu kulaklarına yerleştirdi. Âletin ağzını Mr Stoyte'un göğsüne bastırırken "Derin nefes alın." dedi. Emretti: "Tekrar." "Şimdi öksürün." Önündeki, etten yapılmış kıllı fıçıdan aşan gözleri, geride duvarda Watteau'nun kasvetli cennetindeki insanların, muhakkak daha yeis verici bir cennete gitmek için, yelken açtıklarını görüyordu.

Dr Obispo, nazarını "Cythera Yolcuları" ndan, yanında duran manzaraya, Mr Stoyte'un göğüs ve karnına çevirirken, emretti: "Kırk, kırk-bir, kırk-iki... diye sayın."

Mr Stoyte sayıyordu: "Kırk. kırk-bir, kırk-iki... Kırk kırk-bir, kırk-iki... kırk, kırk-bir, kırk-iki..."

Dr Obispo, stethoskopu önündeki etten fıçının yuvarlak sathı üzerinde, meslekî bir itina ile, gezdiriyordu. Moruğun hiç bir şeyi yoktu tabiî. Sadece her vakitki hırıltılar işitiliyordu. Herifi yakalayıp bürosuna götürerek röntgen cihazı önüne dikse işe daha realistik bir çeşni verebilirdi ya. Ama yapmayacaktı, doğrusu bu kadar zahmete katlanamazdı. Zaten şimdi oynadığı oyun yeter de artardı bile.

Âletini Mr Stoyte'un sol memesinin kırçıl kılları arasına yerleştirirken, "Bir daha öksürün," dedi. Şimdi Mr Stoyte kendisini sıka sıka zorla öksürüp dururken, doktor, içinden, bütün kusurlarından başka, diyordu, evet bütün kusurlarından başka, bu kart barsak tulumlarının pek hoş olmayan bir kokuları da var. Genç bir kızın, para için bile olsa, buna nasıl tahammül ettiğini tasavvur edemiyordu. Halbuki hakikatte, sadece tahammül etmek değil, hattâ bunlardan haz duyan binlerce kız vardı. Belki "haz" kelimesi pek de yerinde bir tâbir olmazdı. Çünkü birçok hallerde, asıl fisyolojik mânasiyle hazlenme keyfiyeti, belki de, varit bile değildi. Ne olursa kafada oluyordu, bedende değil. Onlar ihtiyar barsak tulumlarını kendi kafalarında seviyorlardı; seviyordu, çünkü ona hayrandı, çünkü barsak tulumunun cemiyette, onu tesiri altında bırakan, büyük bir mevkii vardı, yahut bilgisini veya şöhretini seviyordu. Koynunda yattığı erkek değildi, şöhretti; şahıs şekline girmiş büyük bir makam veya salâhiyet idi. Sonra, kızların arasında, ileride "Anneler Haftası" için parlak bir örnek gibi reklâm edilmeye hasret çekenler, yahut bir Kırım Harbi özleyen küçük Florence Nightingale'ler bulunması da tabiî idi. Böyleleri için barsak tulumlarının hastalıklı, illetli olmaları bile ayrıca bir cazibe idi. Bunlar yalnız bir şöhretin, yahut, meselâ, yalnız bir hikmet hazinesinin, yalnız bir Temyiz hâkiminin veya bir Ticaret Odası reisinin koynunda yatmak keyfini değil, bununla birlikte, ve ayni zamanda, yaralı bir askerin, ebleh bir çocuğun, hâlâ yatağını kirlettiği için pis-pis kokan sevimli bir yavrucuğun yanında olmak zevkini da duyuyorlardı. Hattâ şu fettan kızın (Dr Obispo yan gözle soda barı tarafına baktı) içinde bile Florence Nightingale'e benzer, Altın Madalya alan Anneye benzer bir şey vardı. (Hem de şuurunda cismanî anneliğe karşı cismanî bir nefret duyma-

sına rağmen.) Jo Stoyte onun, biraz da, yavrusu ve hastası idi; lâkin ayni zamanda, tabiî, bir hayli da, hususî bir Abraham Lincoln'u idi. Üstelik elinde bir çek defteri bulunuvermesi ayrıca bir şeydi. E, bu cihetin de ehemmiyeti vardı. Lâkin yalnız bununla kalsaydı, Virginia, şimdi ap-açık görüldüğü derecede, bahtiyar olamazdı. Çek defteri, bezlerini değiştirecek bir dadıcığa muhtaç olan bir yarı-tanrı'nın elinde bulunduğu için daha câzip oluyordu.

"Lûtfen dönünüz."

Mr Stoyte itaat etti. Dr Obispo içinden geçiriyordu: sırtı ön tarafı kadar müstekreh değil, bu hâl galiba sırtın daha az şahsî olmasının neticesi.

Sonra, "Derin bir nefes alın," dedi; çünkü muayenenin bu safhasında da evvelki oyunu tekrarlamalı idi. "Bir daha."

Mr Stoyte, sanki balina imiş gibi, şişkin bir nefes aldı. Dr "Tekrar bir daha" dedi. "*Bir kere* daha." İhtiyar ohlayıp puhlarken, Dr Obispo kendisinin belli-başlı meziyeti bu kokmuş barsak tulumuna, kalbe ferahlık veren benzemeyişi olduğunu düşünüyordu. Onda bu meziyet varken elbette Virginia kendisini kabûl edecekti, hem de kendisinin tâyin edeceği şartlarla kabûl edecekti. Romeo ve Juliet sahnelerine, büyük A ile Aşk gevezeliklerine, gönlüm seni özler, ne tatlı sözler, ah o gözler kabîlinden sokak şarkısı nakaratına benzeyen yavelere hiç lüzum yoktu. Sırf şehvet için şehvet. İşte hakikî, esaslı müşahhas madde, istediğinin bundan az olmayacağını söylemeye hacet yoktu; ama bundan ziyadesi (bak, bunu söylemeye çok defa lüzüm vardır; çünkü dişiler, daima bir *pedestal* üzerinde tutulmalarını, yahut da kendileri ile ruhdaş olmanızı isterler, bunu temine uğraşırlar) da olmayacaktı. İlmî hakikate saygı icabı olarak, daha baştan bilinmesi lâzımdı ki, fazlası olmayacaktı. Dr Obispo ilmî hakikate inanıyordu. Vakıalar vakılardı ve oldukları gibi kabûl edilmeli idiler. Meselâ zengin ihtiyarların parası ile yaşayan genç kızların, fazla güçlüğe uğranılmadan, kandırılabilecekleri bir vakıa idi. Tıpkı bunun gibi, ihtiyar zenginlerin de, iş âleminde ne kadar muvaffakiyetli olurlarsa olsunlar, umumiyetle ürkek, cahil ve ahmak oldukları ve her iste-

yen zeki adamın bunları kolayca kafese koyabileceği de bir vakıa idi.

Yüksek sesle, "Bir daha sayın, kırk, kırk-bir, kırk-iki..."

"Kırk, kırk-bir, kırk-iki..."

Kırk, kırk-bir değil... yüzde doksan-dokuz muhakkak idi ki, olan bitenin farkına varmaları ihtimali yoktu. Bu, ihtiyarlara ait bir vakıa idi. Aşka âit vakıa da aşkın, esas itibariyle, bir *tumescence* ve *détumescence*'den ibaret olduğu idi. O halde vakıayı lüzumsuz hayallerle işleyip bezemekte ne mâna vardı? Neden realist olmamalı idi? Neden işi baştan sonuna kadar ilmî bir tarzda idare etmemeli idi?

Mr Stoyte sayıp duruyordu: "Kırk, kırk-bir, kırk-iki..."

Hem, Dr Obispo önündeki kokmuş fıçının içinden gelen solukları ve hırıltıları alâkasızca dinlerken düşünmesine devam ediyordu, hem aşkı her türlü ziynetten ârî, *chimiquement pure* olarak telâkkî etmeyi tercih etmesinin hassatan şahsî sebepleri de vardı. Şahsî sebepler de, kabûl edilmesi gerek olan vakılardandı. Seçtiği eş üzerinde kendi iradesini hâkim kılmaktan ayrıca şahsî bir haz duyacağı bir vakıa idi. Hazzâver olması için de, bu irade hâkimiyetinin kolay kolay temin edilememesi, öyle çar-çabuk ele geçmemesi şarttı. Bu meselede profesioneller hiç bahis mevzuu olamazdı. Eşin amatör olması ve, bütün amatörler gibi, *tumescence* ve *détumescence*'ın daima, hep kapital harflerle, AŞK, İHTİRAS, RUHDAŞLIK ile birlikte olacağı tezine bağlanmış bulunması lâzımdı. Kendi iradesini hâkim kılmakla, işte bu teze zıt olan doktrini, *tumescence* ve *détumescene yalnız tumescence* ve *détumescence* içindir doktrinini hâkim kılacaktı. Bütün arzusu bir eşin, istemeye istemeye bile olsa, bu tezi amelî bir surette denemeye fırsat vermesinden ibaretti. Bir defacık bile olsa yeterdi. Kendisi buna da razı idi. Sadece şöyle bir deneme. Üst tarafı kendisine düşüyordu. Eğer o eşi daimî ve coşkun bir mürit halin getirmezse, işin, hiç değilse, şahsına âit tarafı bakımından, kabahat kendisinin olacaktı.

Mr Stoyte, örnek olacak bir sabırla, hâlâ "Kırk, kırk-bir, kırk-iki..." diyordu.

Dr Obispo, tatlı bir eda ile, "Kâfi, efendim," dedi.

Sadece bir deneme; muvaffak olacağını garanti edebilirdi. Bu bahis tatbiki fisyolojinin bir faslı idi; kendisi o sahada adam-akıllı mütehassıstı. Mevzuun Claude Bernard'ı idi. Hele iradesini hâkim kılmak meselesine gelince! İlkin kıza, yetiştiği muhitten aldığı bütün fikirlerle ve avam ideolojisinin "rüyalarım çıktı" kabîlinden saçmaları ile taban-tabana zıt bir tezi kabûl ettirmekle ise başlarsınız. Bu kadarı bile, şüphesiz tatlı bir zafercik olur. Lâkin ancak tatbiki fisyolojiye geçildikten sonradır ki, asıl tatminkâr zaferler birbirini takibe başlar. Aklı başında bir kadını, cemiyette bir mevkii, bir takım içtimaî kayıt ve bağları, bir ahlâk düsturu, bir dini (Dr Obispo burada kendi *sujet*'sinin katolik dininde olduğunu hatırladı) olan yüzde-yüz Amerikan vatandaşı bir kadını alırsınız; *Constitution*'un sarahaten temin ettiği bütün haklara tamamiyle sahip bir vatandaşı, hem belki de Dr Nicholas Mutler'in, yahut yeni tekaüt olan İndianapolis baş-piskoposunun şerefine nutuklarla sona eren bir ziyafet sofrasından kalkarak, kocasının Packard'ı ile, acele buluşma yerine yetişen bir vatandaşı alırsınız, üzerinde sistemli ve ilmî bir tarzda çalışa-çalışa bu misilsiz şahsiyeti düpe-düz sar'alı bir vücut haline getirirsiniz; o hususî bir haz ıstırabı içinde türlü seslerle inlerken, o ıstıraba sebep olan, ondan en büyük hazzı duyan siz, *sujet*'nin Claude Bernard'ı, ise daima fütursuz, daima müstehzi bir keyifle onun bu haline seyirci kalırsınız.

"Zahmet olmazsa, bir kaç derin nefes daha alıverin."

Mr Stoyte hırıltılı bir nefes aldıktan sonra, horuldanmaya benzer bir sesle ciğerlerini boşalttı.

XI

Mr Stoyte'un ayrılmasından sonra aralarına bir sessizlik çöktü. Uzun süren bu sessizlik esnasında üç adamdan her biri kendi düşünceleri ile meşgûldu. Söze ilk başlayan Pete oldu.

Üzüntülü bir sesle: "Böyle şeyler beni çok düşündürüyor," dedi, "bu adamın parasını almakta nasıl devam edeceğim bilmem. Benim yerimde olsanız ne yapardınız, Mr Propter?"

"Ne mi yapardım?" Mr Propter bir lâhza düşündükten sonra, "Jo'nun lâboratuarında çalışmaya devam ederdim," dedi. "Ama yaptığım işler şerden ziyade hayra yaradığı müddetçe. Böyle meselelerde *ütilitarist* olmak gerektir." Tâbiri tevzih etti: "Ama başka türlü *ütilitarism*, meselâ Bentham ile Eckhart veya Nagarjuna'nın tesalübu gibi bir şey." (1.

Adaşının uğratıldığı halin tasavvuru ile dehşete düşen Jeremy, "Zavallı Bentham," dedi.

Mr Propter güldü. "Hakikaten zavallı Bentham!" dedi. "Öyle iyi kalbli, halîm, öyle mânasız zeki adam ki. Öyle hakikatete yakın, ve öyle müthiş hatalar içinde ki! Kendisini, sırf beşerî — zaman ve şer seviyesinde, tanrısızlık seviyesinde — en çok insanın en büyük saadete erebileceği fikrine gafilâne kaptıran zavallı Bentham! Eğer hayrın, mevcut olduğu yerden başka hiç bir yerde elde edilemiyeceğini anlayabilseydi, ne büyük bir adam olacaktı!"

Pete sordu: "Bu söylediğiniz tarzda bir ütilitarist benim yapmakta olduğum iş hakkında ne düşünürdü, dersiniz?"

Mr Propter "Bilmem," dedi. "Bu mesele üzerinde lüzumu

1) Jeremy Bentham (1748-1833) İngiliz filosofu ve hukuk âlimi; Eckhart (Hoca lâkabı ile meşhurdur — 1260? — 1327) Alman mistiklerinin başı sayılır; Nagarjuna (Milâdın 2. asrı) Buddhist Mahayana mezhebinin sistem sahibi büyüklerindendir. — T.

kadar kafa yormadığım için ne düşüneceğini kestiremiyorum. Bundan başka henüz elimizde, mâkûl bir hükme dayanak olacak *empirik* malzeme de yok. Bildiğim yalnız şu ki, bu işin içinde ben bulunsaydım, çok ihtiyatlı olurdum." Tekit etti: "Son derece ihtiyatlı."

"Ya alınan para?" Pete sualine devam etti: "Geldiği yer ve kimden geldiği meydanda iken, ne dersiniz, o parayı almalı mıyım?"

Mr Propter "Aşağı yukarı her para pistir," dedi. "Jo bîçaresinin parası başkalarının parasından açıkça daha pis midir, bilmem. Sen öyle sanabilirsin; çünkü parayı, ilk defa olarak, menbaında — şahsî, beşerî menbaında — görüyorsun. Sen âdeta sütü, hep bem-beyaz arabalarla evlere dağıtılan tâkîm edilmiş şişeler içinde görmeye alışmış şehir çocuklarına benziyorsun. Böyleleri köye gidip de sütün acayip kokulu, yağlı, kocaman bir inekten sağıldığını görünce, iğrenir, tiksinirler. Para da böyledir. Parayı mermer yapılı muhteşem bir bankanın parmaklığı önünde almaya alışmıştın. Şimde köye geldin, burada, sütü gözünün önünde sağılan ineğin ahırında yaşıyorsun. Sağılış tarzını pek iştiha verici ve sıhhî bulmıyorsun. Lakin sen bilmesen de, bilmediğin yerlerde de, hep aynı tarz hüküm sürmektedir. Hem Mr Stoyte için çalışmasan, belki bir college veya üniversitede çalışacaksın. College ve üniversitelerin paraları nereden gelir? Zenginlerden. Yânî Jo Stoyte gibi adamlardan. Demek ki tâkîm edilmiş kaplar içinde — lâkin cübbeli, baratalı zatlar tarafından — verilmekle beraber o gene hep o pis şeydir."

Pete "O halde, demek ki, şimdiki işimde devam etmem doğru, öyle mi?" dedi.

Mr Propter "Doğrudur," dedi "ama şu mâna ile: çünkü bu iş başka işlerden, açıkça, daha kötü değildir." Birden gülmeğe başlayarak, daha hafif bir tonla, "Dr Mulge'ın San'at Mektebi'ne kavuştuğunu işittiğim için memnun oldum," dedi. "Hem de auditorium'un hemen arkasından. Haylı para doğrusu. Fakat zannederim ki, ilim hâmisi olmak şerefi bu kadar paraya değer. Eh, malûm ya, zenginleri ilim hâmisi haline getirmek için pek büyük bir içtimaî tazyik de var. Onları bir taraftan

utanmaları bu yola sürüp güderken, diğer taraftan, insanlığın velinîmeti görünmek arzuları da gene ayni yola çekip yediyor. Bereket versin ki, zengin bir adam Dr Mulge ile birlikte oldukça bu arzusunu, tam bir emniyet içinde, şevkle doyurabilir. Tarzana'da kaç San'at Mektebi bulunursa bulunsun mevcut *status quo* bozulmaz. Ama eğer ben Jo'dan demokrasi tekniği üzerinde araştırmalar yapılmak için elli bin dollar tahsisat istesem, derhâl kapı dışarı edilirim. Neden? Çünkü o böyle işlerin tehlikeli olduğunu bilir. Demokrasi üzerine nutukları sever. (Arada söyleyivereyim ki, Dr Mulge bu bahiste hakikaten yamandır.) Fakat bu îdealleri tatbikat sahasına çıkarmaya çalışacak kaba materialistlere taraftar olmaz. Benim zavallı güneş makinacığıma ne kadar kızdığını gördünüz. Çünkü o nâçiz hali ile bile, cihaz, kendisinin servet kaynağı olan büyük sanayi işleri için bir tehdit teşkil ediyor. Zaman zaman kendisine bahsettiğim buna benzer diğer küçük cihazlar için de gösterdiği tavır aynidir. Eğer sıkılmazsanız, gelin, siz de görün onları."

Yanındakileri eve götürdü. Burada küçük bir elektrik değirmeni vardı, kahve değirmeninden biraz hallice bir şey; bununla, lâzım oldukça, buğday öğütüyor, un yapıyordu. Şurada bir tezgâh duruyordu; bununla kumaş dokumayı öğrenmişti, şimdi başkalarına da öğretiyordu. Sonra yanındakileri sundurmaya götürdü; orada, bir kaç yüz dollar masrafla küçük bir atelye kurmuştu, hep elektrikle işleyen âletlerle her türlü marangozluk işleri, hattâ hafif maden işleri bile, yapıyordu. Sundurmanın arkasında, henüz tamamlanmamış *ser*ler vardı; çünkü sebze bahçesi, "geçici" lerin ihtiyaçlarına yetecek büyüklükte değildi. Gittikçe artan karanlık içinde, karşıda bir sıra kulübenin ışıklarını göstererek "geçici" lerin onlarda oturduklarını söyledi. Bunların bir kısmı için ancak bir kaç kulübe kurabilmişti; geri kalanları, aşağıda nehrin kuru yatağında süprüntü yığınları üzerinde yatıyorlar — ve nail oldukları bu lûtuf için — Mr Stoyte'a kira veriyorlardı. Bu adamlar, birlikte çalışmaya lâyık, seçme unsurlar değildi, tabiî. Lâkin zavallılar öyle bir derin sefalet içinde idiler ki, seçmelik ciheti bahis mevzuu bile olamazdı. Lâzım olan sadece kendileriyle meşgûl olmaktan iba-

retti. Bir kısmı düştükleri bu sefil hayata meyus olmadan katlanabiliyordu. Bunlardan bir kaçı, ne yapılmak istenildiğini, varılmak istenen hedefi anlayabilmişti. Aralarında iki üç kişi, burada, kendisi ile birlikte çalışıyordu; biraz para toplayarak iki üçünü de Santa Suzanna'ya yakın bir yere yerleştirmiye muvaffak olmuştu. Bu işler sadece bir başlangıçtı — insanı tatmin edecek bir şey değildi. Çünkü, bes-belli ki, yeni şartlar altında çalışacak gelişmiş bir topluluk teessüs etmedikçe lâyıkı ile işleyecek bir tecrübeye bile başlanamazdı. Topluluğu ayakta tutmak için ise para isterdi. Bolca para. Zenginler böyle şeye yanaşmazdı; onlar Tarzana'da San'at Mektebi kurmayı tercih ederlerdi. Alâka gösterecek insanların da paraları yoktu; zaten alâka göstermelerinin bir sebebi de bu idi. Piyasadan faiz ile para kaldırmak tehlikeli idi. Pek müsait haller istisna edilirse, bu yola gitmek sadece kendinizi bir bankaya esir gibi satmak ihtimalini göze almak demekti.

Tekrar eve doğru yürürlerken Mr Propter "Kolay değil" dedi. "Fakat asıl mühim nokta bu: kolay olsun, zor olsun, yapılması lâzım bir şey var. Çünkü, Pete, ne olursa olsun, yapılacak bir şey *var.*"

Mr Propter eve girdi, lâmbaları söndürdü, çıktı. Üç adam birlikte, patikadan yola indiler. Şato, önlerinde, şurasında, burasında ışıklı noktaları ile, simsiyah, heybetli bir siluet halinde duruyordu.

Mr Propter sözlerini hülâsa etti: "Yapılabilecek bir şey var; lâkin dünyanın ne mahiyette bir âlem olduğunu bilmek şartiyle. Eğer sırf beşerî seviyenin şer seviyesi olduğunu bilirsen, o seviyede hayra ermek için beyhude ömür tüketmezsin. İyilik, ancak hayvanî seviyede ve ebediyet seviyesinde zuhur edebilir. Bunu bilince, beşerî seviyede yapabileceklerinin en iyisi korumakdan ibaret olacağına akıl erdirirsin. Sırf beşerî faaliyetlerin hayrın diğer seviyelerde zuhuruna fazla engel olmaması için çalışabilirsin. İşte bu kadar. Lâkin politikacılar realitenin mahiyetini bilmiyorlar. Bilselerdi politikacı olmazlardı. Reaksioncu olsun, inkılâpçı olsun, politikacıların hepsi beşerîcidir, hepsi romantiktir. Bir hayal âleminde yaşarlar, öyle bir âlem ki, kendi beşerî şahsiyetlerinin irtisamından başka

bir şey değildir. Onlar, sanki sahiden öyle bir âlem mevcutmuş da kendileri orada yaşayorlarmış sanırlar, hep bu zanna uygun surette hareket ederler. Lâkin ne yazık ki, öyle bir âlem, ancak onların hayallerinde bulunur. Bu sebepten yaptıklarının hiç biri asıl hakikî âleme uymıyor. Bütün işleri delilerin yaptığı işlerdir; hepsi de, işte tarih meydanda, az çok felâkete sebep olan işlerdir. Deliler hakkında bu kadar söz yeter. Şimdi gelelim realistlere: realistler, âlemin mahiyetini tetkik etmişlerdir, bilirler ki hayat karşısında münhasıran beşerî bir tavır almak, ister istemez, mühliktir; bu sebeple sırf beşerî olan bütün faaliyetler hayvanî ve ruhanî hayr maksadına sadece bir vasıta olmaktan ileri gitmemelidir. Başka bir ifade ile, onlar bilirler ki, insanın vazifesi beşerî âlemi hayvanlar ve ruhlar için emin bir yer haline getirmektir. Yahut, Jeremy'ye dönerek ilâve etti: "İngiliz olduğunuz için belki Lloyd George'un sözünü Wilson'un sözüne tercih edersiniz: 'Kahramanların yaşamasına elverişli bir yurt' — böyle idi, değil mi? — haline getirmektir. Hayvanların ve ruhların yaşamasına, fisyolojiye, ve menfaat kaydından âzade şuura elverişli bir yurt. Şimdiki âlem ise, ne yazık ki, buna hiç müsait değildir. Kendimiz için yaptığımız âlem hasta vücutlarla mecnun veya câni şahsiyetlerin âlemidir. Bu âlemi, hayvan olan ve ruh olan, bizler için emin bir yurt haline nasıl getireceğiz? Bu suale cevap verebilirsek, ne yapacağımızı keşfetmişiz oluruz."

Mr Propter yol kenarında ufacık bir mâbede benzeyen bir şeyin önünde durdu, cebinden çıkardığı anahtarla çelikten yapılmış küçük bir kapıyı açtı; içeriden telefonun ahizesini alarak, hendeğin öbür tarafındaki bir yerde, görünmeyen, kapıcıya, kendisini tanıttı. Gene yürüdüler.

Mr Propter sözüne devam etti: "Dünyayı hayvanlar ve ruhlar için emniyetsiz hale getiren şeyler nelerdir? Meydanda: aç-gözlülük ve korku, iktidar şehveti, nefret, kin..."

Ansızın şiddetli bir ziya ile gözleri kamaştı, o anda, hepsi birden yüzlerini arkaya çevirdiler.

Jeremy "Ne oluyor, Allah aşkına..." derken, Mr Propter "Merak etmeyin," cevabını verdi. "Sadece gelenlerin biz olduğumuza, bir takım gangster'ler olmadığına emin olmak için.

Projektör, başka bir şey değil." Jeremy'nin koluna girerek "Dostumuz Jo, şahsiyetini ifade ediyor," dedi ve devam etti: "Diğer tâbirle, aç-gözlü ve mütehâkkim olduğu için korktuğunu herkese ilân ediyor. Aç-gözlü ve mütehâkkim olmasının sebeplerinden biri de şimdiki dünya sisteminin bu sıfatlara yüksek değer vermesidir. Jo Stoyte gibi bedbaht insanların kabiliyetlerini izhar etmelerine en az imkân verecek bir sistem bulmak, işte meselemiz budur."

Hendeğe yaklaştıkları zaman köprü aşağıya indi, şimdi ayaklarının sesi altlarındaki boşluktan aksediyordu.

Mr Propter hep söyliyordu: "Sosialismi beğeniyorsun, Pete, Lâkin sosialism, ister istemez, merkezleştirmeye ve, her şeyi şehir ölçüsüne göre standardlayarak, toptan-istihsal yolunda yürümeye mahkûm görünüyor. Bundan başka sosialismde de halkın başına zorba kesilmek için bol bol imkânlar görüyorum: başa geçmek ihtirasında olanların etraflarına zorbalık etmeleri, zayıfların da geri saflara çekilerek miskinleşip esir haline düşmeleri ihtimali ziyadesiyle vardır."

İçeriye girmeleri için büyük dış kapı yukarı kalktı, iç kapılar iki tarafa çekildi.

"Dünyayı hayvanlar ve ruhlar için emniyetli bir yer haline getirmenin tek çaresi, mevcut korku, hırs, kin ve tahakkümün hacmini son haddine kadar küçültecek bir sistem kurmaktır. Bu ise, hiç olmazsa, bu üzüntü kaynağından kurtulmaya yetecek mertebede bir iktisadî emniyete kavuşmak demektir. İnsanın hareketsizlik batağı içinde yan-gelip yatmasına mâni olacak derecede bir şahsî mes'uliyete sahip olması demektir. İnsanın kendisini zenginlerin tahakkümünden koruyacak, lâkin kendisinin de başkalarına tahakküm etmesine imkân vermeyecek derecede mal ve mülke sahip olması demektir. Siyasî hak ve salâhiyetler için de böyle — çokluğun korunmasına yetecek kadar hak, azlığın tahakkümüne imkân bırakmıyacak derecede, yâni pek az, selâhiyet."

Pete, şüpheli şüpheli, "Bana öyle geliyor ki, galiba herkesin köylü olmasını istiyorsunuz," dedi.

"Evet, köylü ama, küçük makinalara ve onları işletecek

kudrete sahip olan köylü. Yâni köylülükleri, yalnız kendi kendilerine bol bol kâfi olmalarından ibaret."

"Peki makinaları kim yapacak? Gene köylüler mi?"

"Hayır, şimdi kimler yapıyorsa, tabiî, gene onlar yapacak. Ancak toptan-imâl metodu ile lâyıkiyle yapılabilen şeyler, gene o yolda yapılmakta devam edecek. Yâni umumî istihsalin üçte-bir kadarı — bu tarz istihsal o haddi bulmuş gibi görünüyor. Geri kalan üçte-iki ise evlerde veya küçük atelyelerde daha ekonomik olarak istihsâl edilebilir. Hemen halli icap eden mesele işin amelî cihetidir, bu küçük mikyasta istihsâl tekniğinin işlenip mükemmelleştirilmesidir. Halbuki bütün araştırmalar, toptan istihsâl için yeni yeni faaliyet sahaları bulmak yolunda ilerilivor."

Grotto'da Meryem'in önünde, daimî bir ibadet timsali olarak, her biri yirmi-beş kadem boyunda, mum şeklinde elektrik lâmbaları yanıyordu. Yukarıda kortta ikinci sofracı, iki hizmetçi kız ile elektrikçi başı, ark lâmbasının ziyası altında, kadın erkek çift partili tenis oynıyorlardı.

"Peki ama insanların, şehirlerden ayrılarak söylediğiniz tarzda küçük çiftliklerde yaşamak isteyeceklerini tasavvur ediyor musunuz?"

Mr Propter bu sözü beğendi ve: "Ha işte gördün mü sözü?" dedi, "Bak açıkça söyleyeyim ki, ben onların şehirlerden ayrılacaklarını ummayorum; nitekim harplerden, ihtilâllerden vazgeçeceklerini de umduğum yok. Yalnız şunu umuyorum: eğer ben kendi işimi yapar da bundan gereği gibi iyi neticeler alırsam, elbette benimle birlikte çalışmak isteyecek bir kaç kişi çıkar. İşte bütün ümidim bunda."

"Ya bulabildiğinizin hepsi bu bir kaç kişiden ibaret kalırsa, faydası ne olacak? Asıl şehirlerde ve fabrikalarda bir şeyler yapmaya çalışmak daha uygun düşmez mi? İşe yarayacak insanların çoğu oralardadır. O yolu tutmak daha pratik olmaz mı?"

Mr Propter "Bu nokta pratik kelimesinin târifine tâbidir," dedi. "Meselâ, öyle görünüyor ki, sen insanların pek çoğunu, âkıbeti mühlik olduğu bilinen bir politika tutmaya sürükleme-

yi pratik buluyorsun da, bir kaç kişiyi, her bakımdan sağlam ve faydalı olduğu âşikâr bir siyasette yürümeye teşvik etmeyi pratik bulmuyorsun. Ben o fikirde değilim."

"Lâkin çokluk orada. Herhalde onlarla meşgûl olmak lâzım."

Mr Propter teslim etti: "Herhalde onlarla meşgûl olmak lâzım. Lâkin öyle hâl ve şartlar da var ki, onlarla meşgûl olmana imkân vermez. Doğru ve haklı bir şey yapmak için seninle birlikte çalışmayı istemeyen veya çalışmaya kabiliyeti olmayan insanlara hiç bir şey yaptıramazsın. Meselâ malaryadan kırılan insanları bu hastalıktan kurtaracaksın, farzedelim; eğer bunlar pencerelerine tel-kafes takmamakta, akşamları durgun sular kenarında gezmekte ısrar ederlerse, hastalıktan kurtulmaları için kendilerine amelî hiç bir yardımda bulunamazsın. Politika hastalıklarında da keyfiyet tamamiyle böyledir. Harble, felâketle, esaretle karşılaşan, birden patlayacak bir ihtilâlin veya batî bir tereddinin tehdidi altına düşen insanları, bu hallerden korumaya çalışacaksın. Fakat eğer onlar kendilerinin bu hallere düşmesine asıl sebep olan fiil ve hareketlerinde ısrarla devam ederlerse hiç bir şey yapamazsın. Meselâ, nasionalismin hazlerinden vazgeçmeyen insanları harbin facialarından koruyamazsın. Yalnız parayı düşünen ve parayı en yüksek nimet sayanları iktisadî buhranlardan ve çökmelerden koruyamazsın. Tarakkiyi merkezleşmenin daha sıkı bir surette tahakkuku, refahı toptan-istihsalin bir kat daha artması ile bir tutan insanlar arasında ihtilâl çıkmasının önüne geçemezsin. Sadece kendi nefislerinin irtisamından başka bir şey olmayan idealleri tanrılaştırmakta — diğer tâbirle Tanrıya değil. kendi nefislerine tapmakta — inad eden insanları kollektif bir cinnet ve intihardan koruyamazsın. Bu kadar misal yeter. Şimdi bugünkü vaziyetin hakikî vakıalarına bakalım. Maksadımızla alâkalı olan en ehemmiyetli vakıalar şunlardır: bütün medenî memleketlerin halkı tehdit altında bulunuyor, herkes bu yakın tehditten kurtulmayı can ve gönülden istiyor; kahir bir çokluk ise bu tehditkâr vaziyetin doğrudan doğruya sebebi olan düşünce, duygu ve hareket itiyatlarını değiştirmeye hiç yanaşmıyor. Diğer bir ifade ile, bunları o halden kurtarmak için hiç

bir şey yapmaya imkân yoktur, çünkü kurtulmalarına yardım için kendilerine mâkûl ve realist bir hareket yolu gösteren kimse ile el-birliği etmeye müstait değildirler. Böyle bir hal ve şart içinde öyle bir adam ne yapabilir ki."

Pete "Herhalde bir şey yapması lâzım," dedi.

Mr Propter hazin bir tebessümle "Yâni başlarına gelecek felâketleri hızlandırmak için olsa bile mi?" dedikten sonra devam etti: "Ben Oscar Wilde'ın fikrini tercih ederim: kötü san'atın zararı, iyi hesaplanmamış bir siyasî hareketin zararı kadar büyük değildir. En küçük haddi müstesna, her ölçüde hayr işleyebilmek için insanların çoğunun zekâsından daha yüksek bir zekâya sahip olmak gerektir. En iyisi ters bir şey yapmamaya katlanıp durmaktır; bu daha kolaydır ve insanı, iyilik yapayım derken fenalık yapmış olmanın korkunç neticelerinden de masun bırakır. Ellerini kavuşturup terbiylli terbiyeli durmak, bir çok hallerde, iyi niyetle bir *şeyler* yapmaya atılmaktan çok daha faydalıdır."

Projektör ziyasının altında, karanlığın kadife *fon*una karşı, Giambologna'nın su-perisi, yorulmak bilmez bir gayretle, sularını fışkırtıp duruyordu. Jeremy heykele bakarken içinden, elektrik ile heykel, diyordu, işte kaderin birbirine eş ettiği iki varlık. Koca Bernini, eğer elinde bir batarya projektör olsaydı kim bilir neler yapardı! Göz kamaştıran ziya fışkırışları ile, zengin, fantastik gölgeler! İhtilâçla kıvranan dişi mistikler, lop lop etli tombul melekler, papa mezarlarından havaî fişeği gibi fırlayan iskeletler, kendi hususî kasırgaları içinde dalgalanan cübbeleri, saçlarının rüzgârdan dağılmış mermer lüleleri ile azizler! Ne hoş bir eğlence! Ne ihtişam! Ne mübalâğalı bir kendini maskara ediş! Ne akla zarar bir güzellik! Ne muazzam bir kötü zevk! Ne yazık ki adamcağız gün ışığı ile yağ mumuna kanaat etmek mecburiyetinde idi.

Gencin bir itiraz sualine cevap veren Mr Propter: "Yok," dedi, "yok, onların kendi hallerine bırakılmasını asla tavsiye etmem. Üç bin yıldan beri tekrar edilen hakikatlerin, ısrarla, tekitle durmadan söylenmesini tavsiye ederim. Bir taraftan da, daha iyi bir sistemin tekniğini kurmak için, bu sistemin ne olduğunu anlayan, onun gerçekleşmesi için külfete katlanma-

ya razı olan bir kaç kişi ile iş ortaklığı ederek fiilen çalışırım. Şunu da söyleyivereyim ki, bu külfet, beşerî mikyaslarla ölçülürse, çok ağırdır. Bununlaberaber beşerî hayatın bugünkü gidişini beğenmekte ısrar edenlerin, "tabiatı-eşya" icabı olarak, katlandıkları külfete nisbetle çok hafiftir. Meselâ harb — hususiyle zamanımızdaki silâhlarla yapılan harb — külfetlerine nisbetle çok hafiftir. İktisadî çökmelerin. siyasî esaretlerin sebep olduğu külfetlere nisbetle çok hafiftir."

Jeremy düdük sesi ile "Ya bahsettiğiniz harb çıkarsa?" diye sordu: "Ya o harb çıkarsa ne olacak? Sizin küçük topluluğunuz büyük kütleden daha iyi bir vaziyette mi bulunacak?"

Mr Propter cevap verdi: "Size hayli garip gelecek ama, öyle bir vaziyette bulunmaları ihtimali büyüktür. Sebebi de şu: kendi kendilerine yetme tekniğini öğrenmişlerse, bir anarşi devresini, geçim şartları, ziyadesiyle merkezleşmiş ve ihtisaslaşmış teşkilâtların varlığına bağlı olanlardan daha kolaylıkla atlatabilirler. Daha kötü ihtimallere hazır olmayı göze almadıkça hayr yolunda çalışamazsınız."

Lâfını kesti, şimdi, yalnız, tâ yukarıda, şatoda, başka başka iki istasyona göre ayarlanmış bir çift radyodan gelen sesin bozduğu bir sükût içinde yürüyorlardı. Babunlar çoktan uyumuşlardı bile.

XII

İçinde şapka rafları, Magnasco'lar, Brancusi'ler, şemsiyelik gibi kullanılan Etrusk lahıtları bulunan, sütunlarla bezenmiş Meryem Kilisesine girince, Jeremy Pordage, birdenbire kendi evinde imiş gibi bir ferahlık ve neş'e duydu.

Şapkasını asıp, ötekilerin arkasından yürürken tatlı-tatlı gülümsüyor, "Âdetâ bir delinin ruhu içinde gezer gibi" diyordu, sonra başka bir sıfat kullandı: "Daha doğrusu bir budalanın" dedi, "zira zannederim ki, delinin ruhu yalnız bir istikametlidir. Bununki ise..." — eli ile bir daire çevirerek, "istikametsiz bir ruh. İstikametsiz, çünkü nâmütenahi istikametli. Bu, dâhi bir budalanın ruhu. Düşünülmüş ve söylenmiş olan şeylerin en iyileri ile tıklım tıklım dolu." Cümleyi söyleyişindeki ihtiyar-kız kat'iyeti ifadesne büs-bütün komik bir hâl vermişti. "Yunan, Meksika, kalçalar, haça-gerilmiş-İsâlar, makinalar, IV. George, Amida Buddha, ilim, Christian Science, alaturka hamamlar, — hâsılı aklınıza ne gelirse burada mevcut. Her biri de diğeri ile taban tabana zıt olmak üzere." Ellerini oğuşturdu, çift-mihraklı gözlüğünün arkasından gözlerini kırpıştırdı. "İlk bakışta insanı çileden çıkarıyor ama, ne dersiniz, âdeta hoşlanmaya bile başladım. Şimdi bana. sanki bir budalanın kafa-tası içine girmişim de orada yaşıyormuşum gibi geliyor."

Mr Propter, olağan-görücü bir tavırla, "Şüphe etmem," dedi, "Bu hâl şimdi pek yaygın bir zevk."

Jeremy alındı. Başı ile El Greco'yu işaret ederek cevap verdi: "Böyle bir şeyin pek yaygın bir zevk kadrosu içine gireceğini aklım almıyor." dedi.

Mr Propter "Evet, bu öyle bir kadroya girmez," dedikten sonra ilâve etti: "Fakat masrafa katlanarak o ruhu beton bir

bina şekline sokup içerisini san'at eserleri ile doldurmaya hacet kalmadan da bir budala dünyası içinde yaşayabilirsiniz."

Asansöre girerlerken kısa bir sükût vakfasından sonra, Mr Propter sözüne devam etti: "Kültürlü bir budalanın ruhu içinde yaşayabilirsiniz. Aralarında hiç bir rabıta olmayan sözlerden ve malûmat kırıntılarından teşekkül eden, parçalı-bohça halini almış bir ruh içinde. Eğer *intellektüel* sınıfından değilseniz, *"homme moyen sensuel"* [1] in— rabıtasızlıkları gazeteler ile *base-ball*'dan, cinsiyet ihtirasları ile üzüntüden, reklâm ile paradan, ağız kokusu ile 'avamı-nas' sohbetinden ibaret olan — budalalık âleminde yaşayabilirsiniz. Budalalık âleminde de bir mertebeler-silsilesi vardır. Tabiî sizle ben yüksek tabakadan olan çeşitleri tercih ederiz."

Asansör durdu. Pete kapıyı açtı. zeminden aşağı ikinci katın beyaz badanalı koridoruna çıktılar.

Mr Propter ilâve etti: "Büsbütün mes'uliyetsiz bir hayat isterseniz budala-dünyasından daha iyisini bulamazsınız. Ama budalalığa tahammül edebilmeniz şartiyle. Birçokları tahammül edemez. Çok geçmeden istikametsiz âlemlerinden bıkarlar. Bir merkeze bağlanmak, bir istikamete yönelmek ihtiyacını duyarlar. Hayatlarının bir mânası olmasını isterler. İşte bu hale gelince komünist olurlar, katolik olurlar, yahut da Oxford Grupuna [2] girerler. Hâsılı kendilerini tek-istikametli edebilecek herhangi bir yolu tutarlar. Ve, bu sebepten, tuttukları istikamet de, galip bir ihtimalle, yanlış çıkar. Bunun önlenmesi imkânsızdır. Çünkü bir milyon yanlış istikamete karşı yalnız bir tek doğru istikamet vardır. — Bir milyon ideal, bir milyon nefs irtisamı, yalnız bir tek Tanrı ve bir tek saadet ufku. Pek çok kimseler tek-istikametli budalalıktan çıkarak tek-istikametli cinnetlerden birine, umumiyetle, câniyâne olanına girer Bundan dolayı, nefislerinde bir selâh da duyarlar; lâkin, pragmatik görüşle, bu son hâl ilk halden daima daha kötüdür. Elde-edilmeye yegâne lâyık olan şeyi istemiyorsanız, size nasi-

1) Aslında da Fransızcadır. — T.

2) Oxford Group. modernleştirilmiş Hıristiyanlık taraftarlarından bir zümre. — T.

hatım şudur: budalalığa sım-sıkı sarılın." — Jeremy, tonoz tavanlı çalışma odasının kapısını açarken, Mr Propter, başka bir tonla, "Çalıştığınız yer burası mı?" diye sordu, içeriye girince de "Galiba Hauberk evrakı bunlar olacak. Amma da çok ha. Hauberk ünvanı çoktan ortadan kalkmış olmalı, değil mi?" dedi.

Jeremy başı ile tasdik etti. "Aile de öyle — hemen hemen öyle. 'Cadılı' bir evde, beş parasız yaşayan iki ihtiyar kızdan başka kimse kalmamış." Gözlerini kırpıştırdı, hafif bir öksürük mukaddemesinden ve çıplak başını okşadıktan sonra, mübalâğalı bir kat'iyetle "Çürümüş iki asîl kız" dedi. Enfes bir tâbir! Bu onun pek hoşlandığı tâbirlerden biridir. İlâve etti: "Hem çürüme hayli ilerlemiş olmak icabeder. Öyle olmasaydı kâğıtları satmazlardı. Daha evvelki teklifleri hep reddetmişler."

Mr Propter: "Ne mutlu eski bir aileye mensup olmayanlara!" dedi. "Bütün o, tuğlalara, haçlara sadakat mîrâsı, bütün o, mezar taşlarına, kâğıt parçalarına, üzerleri yağlı-boya resimli bezlere karşı mecburiyetler!" Başını salladı: "Mecburî putperestliğin en hazin şekli!"

Bu sırada, Jeremy odanın öbür tarafına gitmiş, çektiği bir gözden bir dosya evrak alarak dönmüştü. Dosyayı Mr Propter'e uzattı: "Bakın şunlara."

Mr Propter baktı. Hayretle "Molinos'dan!" dedi.

Jeremy, "Size bir fincan çay yerine geçer sanıyorum." dedi, ve Mistikism'den en yakışıksız ve müstehzi bir lisanla bahsettiği için sinsi sinsi sevindi.

Mr Propter gülümsedi. Tâbiri tekrar ederek "Bir fincan çay," dedi, "ama alışık olduğum harmandan değil. Zavallı Molinos'da büs-bütün doğru olmayan bir cihet vardır. Şöyle bir parça — nasıl söyleyeyim — menfi bir *sensüellik*. İstırap çekmekten haz duyardı. Ruhî istırap içinde, ruhun zifirî karanlığı içinde gerçekten yuvarlanıp dururdu. Şüphesiz ki, bîçare adam şahsî iradesini yokettiğine samimî olarak inanmıştı; fakat bu yokoluş vetiresi, o hiç farkında olmadan, bu şahsî iradenin başka bir suretle teyidi halini alıyordu. Ne yazık!" Mr Propter mektupları, lâmbaya yaklaşarak, daha yakından, gözden geçirirken ilâve etti: "Zira kendisinin realite hakkında bilâ-vasıta bâzı tecrü-

belere erebilmiş olduğu muhakkaktır. Bu da, sadece, tutulan yolun varacağı gayeyi görecek derecede o gayeye yaklaşıldığı halde bile, ona varmaktan emin olunamayacağına delalet eder." İstidrat olarak, "İşte güzel bir cümle." dedi ve çehren okudu: *"Ame a Dios como es en sî y no como se lo dice y forma su imaginaciôn."*

Jeremy az kaldı gülecekti. Mr Propter'in, tesadüfen, o sabah Dr Obispo'nun gözüne ilişen parçayı almış olması o kadar tahafına gitmişti. "Azıcık olsun Kant'ı okuyamamış olması ne yazık," dedi, "*Dios en sî* tâbiri âdeta *Ding an sich* sözü gibi. İnsan aklının alamayacağı şey."

Mr Propter de iştirâk etti: "*Şahsî* insan aklının alamayacağı şey" dedi, "Çünkü nefs şahsî iradedir, şahsî irade ise realitenin nefyi, Tanrı'nın inkârıdır. Alelâde beşer nefsi bahis mevzuu olunca, Kant'ın, eşya haddi zatında bilinemez, sözü tamamiyle doğrudur. *Dios en sî* benliğin hükmü altındaki bir şuurla anlaşılamaz. Fakat şuurdan benliği izale etmeye bir çare bulunduğunu farzedin, eğer bunu yapabilirseniz, realiteye yaklaşırsınız, *Dios en sî*'yi anlayacak bir hale gelirsiniz. Şimdi asıl mühim olan cihet şu ki, bu pekâlâ yapılabilen bir şeydir, tekrar tekrar yapılmıştır da. Kant'ın çıkmazsokağı beşerî seviyede kalmayı ihtiyar edenler içindir. Eğer ebediyet seviyesine yükselmeyi ihtiyar ederseniz, çıkmaz-sokaktan kurtulursunuz."

Sustular. Mr Propter güzel bir hat ile yazılmış metinden bir iki satırı sökmek için, bazıları üzerinde durarak, yaprakları birer birer gözden geçiriyordu. Bir müddet sonra çehren okudu: " *'Tres maneras hay de silencio. El primero es de palabras, el segundo de deseos y el tercero de pensamientos.'* (1 Pek güzel yazıyor, değil mi? Galiba harikulâde muvaffakiyetinin belli-başlı bir âmili de bu hâl olacak. Yanlışı doğru bir tarzda söylemeyi bilmek, ne felâket!" Jeremy'nin yüzüne tebessümle bakarak: "Şunu da ilâve edeyim:" dedi "doğru seyler söylemiş olan büyük üslûpçular da o kadar azdır ki. İşte fikir terbiyesinde edebiyattan istifadenin bir zorluğu da bundandır. Düşünülmüş ve söylen-

1) "Susmanın üç tarzı vardır. Birincisi sözlerin, ikincisi arzuların, üçüncüsü de düşüncelerin (susmasıdır)." — T.

miş olanların en iyileri. Pek güzel. Lâkin ne bakımdan en iyileri? Heyhat ki yalnız şekil bakımından. Muhteva umumiyetle kötüdür." Tekrar mektuplara döndü. Biraz sonra başka bir parça dikkatini çekti: " *'Oirâ y leera el hombre racional estas espirituales materias, pero no llegera, dice San Pablo, a comprenderlas: Animalis homo non percipit ea quae sunt spiritus'* "(1 Mr Propter tefsir etti: "Hem sadece *animalis homo* değil, *humanis homo* da. Hakikaten hususiyle *humanis homo*. Hattâ buna şunu da ilâve edebilirsiniz: *Humanis homo non percipit ea quae sunt animalis.*" (2 Sırf beşerî mahlûklar olarak düşündüğümüz müddetçe kendimizden yukarı olanı anlamaktan ne kadar âciz isek kendimizden aşağı olanı anlamaktan da o kadar âciziz. Sonra başka bir zorluk daha var. Farzedin ki, sırf beşerî tarzda düşünmekten vazgeçtik; farzedin ki, herhangi bir suretle içine daldığımız, gayrı-beşerî realiteleri bilâ-vasıta sezmeye imkân bulduk, mükemmel. Lâkin bu suretle edindiğimiz bilgiyi başkalarına vermeye kalkıştık mı, afallayıp kalırız. Kullanabileceğimiz lisan, esas itibariyle, sırf beşerî seviyede düşünüşü, sırf beşerî alâkaları ifade etmeye yarayan kelimelerden teşekkül etmiştir. Söylemek istediğimiz şeyler ise gayrı-beşerî realiteler ve gayrı-beşerî düşünüş tarzlardır. İşte hayvanî tabiatımıza dair bütün tâbirlerin ve bundan daha ileride olarak, Tanrı, yahut ruh veya ebediyet hakkındaki bütün tâbirlerin radikal kifayetsizliği bundan ileri gelir."

Jeremy hafifçe öksürdü. "Hayli kifayetle ifade eden..." Biraz durdu, parlak bir tebessümle cilâli başını okşadı, mütevazi bir eda ile "Yâni, hayvanî tabiatımızın daha mahrem taraflarını hayli kifayetle ifade edebilenler vardır, sanırım." dedi. Yüzü birdenbire müphemleşti; kendisi keşfettiği halde de Dr Obispo'nun hayasızca aşırdığı hazineyi hatırlamıştı.

Mr Propter: "Peki o ifade tarzlarının kifayeti neye istinat eder?" diye sordu. "Yazanların kudretlerinden ziyade okuyanların anlayış kabiliyetlerine. Doğrudan doğruya hayvanî olan

1) "Âkıl insan ruhanî mevzuları işitecek ve okuyacaktır, ama onları anlamaya varamayacaktır, diyor St Paul: hayvanî (tabiatta olan) insan ruhun mahiyetini anlayamaz.'" — T.

2) "Beşerî (tabiatta olan) insan hayvanın mahiyetini anlayamaz." — T.

tecrübeler kelimelerle ifade edilmez; kelimeler sadece size onlara benzer tecrübelerinizi hatırlatmaya yarar. Vergilius, Vulcan'ın Vnus'a sarıldığı zaman geçirdiği his hâletinden bahsederken kısaca *notus calor*, herkesin bildiği hararet, der; hiç bir tavsife, tahlile kalkışmaz; vakıalara uygun düşecek kelimeler aramaya uğraşmaz. Şöylece hatırlatıcı bir tâbirle iktifa eder. Lâkin bu hatırlatıcı tâbir o mısraı Lâtin şiirinin en meşhur örneği saydırmaya kâfi gelmiştir. Vergilius, alt tarafını okuyanlara bırakır. En *erotik* muharrirlerin hepsi de hep böyle yapmışlardır. Bizzat anlatmaya çalışan bir kaç muharrir ise mecazlar, istiareler, teşbihler içinde kıvranmaya mecbur olmuştur. Nelerle anlatmaya çalıştıklarını bilirsiniz: ateş, kasırga, gökler, oklar... gibi şeyler."

Jeremy bu nevi edebiyattan örnekler saydı: "Zambaklar vâdisi," "saadet yuvası..."

Mr Propter "Hayâ uğruna boşuna israf edilen zekâ ile, bütün edebiyat hünerlerinden bahse bile lüzum yok," dedi, "Sonsuz bir çeşitlilik, fakat hepsinde ayni hususiyet — hepsi de tavsifine yarayacakları farzedilen mevzuun herhangi bir görünüşünü bile ifade edemeyen kelimelerden müteşekkil."

Jeremy "Bir şeyi anlatmak maksadiyle başka bir şeyi söylemek; muhayyile edebiyatı için yapılabilecek tariflerden biri de budur, değil mi?" dedi.

Mr Propter "Olabilir" cevabını verdi. "Fakat şimdi benim en ziyade alâkadar olduğum cihet, bizim doğrudan doğruya olan hayvanî duygularımızı en mücmel ve en kifayetsiz tâbirlerle etiketlemiş olmamız hakikatidir. Meselâ "kırmızı" veya "hoş" der, geçeriz, kırmızı idrakinin veya hoş duygusunun muhtelif cephelerine âit kelâmî muadilleri aramaya kalkışmayız."

Pete, "Peki, bu hallerin sebebi 'kırmızı' ile 'hoş' un daha ötesine varamayışımız, değil mi?" dedi, "çünkü bunlar vakıalardır, nihaî vakıalar."

Jeremy ilâve etti: "Zürafeler gibi," dedi, "kendisine zürafe resmi gösterilen bir rasionalist 'böyle hayvan olmaz' demişti. Lâkin zürafe up-uzun boynu, koca vücudu ile ortaya çıkıverdi!"

Mr Propter "Hakkınız var," dedi. "Zürafe nihai bir vakıadır.

Hoşunuza gitse de, gitmese de, bunu böyle kabûl edeceksiniz. Lâkin zürafeyi böyle kabûl etmek sizin onu tetkik, tavsif etmenize engel olmaz. Ayni hâl kırmızılık, hoşluk veya *notus calor* hakkında da variddir. Bunlar tahlil edilebilir ve tahlilin neticeleri münasip kelimelerle tasvir olunabilir. Fakat tarihî bir hakikattir ki, böyle bir tetkik ve tahlil henüz yapılmamıştır."

Pete başı ile yavaşça tasdik ederek sordu: "Bu hâlin sebebi nedir, dersiniz?"

Mr Propter "Bu halin sebebi, zannederim ki, insanların, daima, anlamaktan ziyade yapmak ve duymakla alâkalanmış olmalarıdır," dedi, "daima yalnız 'yapılan şeyi' yapmaktan haz ve heyecan duymak ve mahallî putlara tapmak ile aşırı derecede meşgûl olmaları — hem de tecrübelerini kifayetli bir söz vasıtası ile tenvir ve izah etmek arzusunu bile duyamayacak derecede aşırı meşgûl olmalarıdır. Bize miras kalan dillere bakınız: bunlar, şedit ve taşkın heyecanlar uyandırmak için, emsalsiz derecede tesirlidir; dünyada yol almak, ilerlemek isteyenlerin her yerde, her zaman yardımcısı olan lisanlar, menfaat kaydından âzade bir anlayışa ermeyi emel edenler için tamamiyle faydasızdır. İşte, hattâ sırf beşerî seviyede bile, matematik gibi, muhtelif ilimlere âit termler gibi gayrı-şahsî, hususî lisanlara bundan dolayı lüzum hâsıl olmuştur. İnsanlar nerede öğrenmek arzusu duyarlarsa, an'anevî lisanı bir tarafa bırakarak, onun yerine, daha kat'î mânalı ve, bilhassa, şahsî alâka ile daha az bulaşık diğer hususî bir lisan kullanırlar. İşte mâna ve delâleti pek mühim olan bir hakikat. Muhayyile edebiyatı, kadın erkek, insanların gündelik hayatları ile meşgûl olur, kadın erkek, insanların gündelik hayatlarının nesci ise, pek geniş bir ölçüde olarak, doğrudan-doğruya hayvanî tecrübeler teşkil eder. Lâkin muhayyile edebiyatını yapanlar bu doğrudan-doğruya tecrübeleri tenvir ve izah için gayrı-şahsî, saf bir lisan vücuda getirmeyi hiç düşünmemişlerdir. Kendilerinin ve okuyucularının hâtıralarına, sadece yardımcı olarak, tecrübelerinin çıplak, tahlil edilmemiş isimlerini kullanmakla iktifa ederler. Her doğrudan-doğruya hads *notus calor*dur. Bu kelimelerin tazammunu ise, kadın erkek her okuyucunun mazideki kendi tecrübelerine göre mâna vermeleri için,

hemen hemen açık bırakılmıştır. Basit ama hiç ilmî bir şey değil. Hem insanlar edebî eserleri, anlamak gayesi ile okumazlar ki; onları mazide duymuş oldukları his ve heyecanları tekrar duymak, o halleri bir daha yaşamak maksadı ile okurlar. San'at bir çok şey olabilir; lâkin fiiliyatta, en ziyade, sadece alkol ile cantharidler'in zihnî bir muadilinden başka bir şey değildir."

Mr Propter, Molinos'un mektubunun sık satırlarına tekrar baktı. Yüksek sesle bir daha okudu: *"Oirâ y leera el hombre racional estas espirituales materias. Pero non llegara a comprenderlas,* bunları dinleyecek ve okuyacaktır ama anlamağa muvaffak olmayacaktır." Mr Propter dosyayı kapayarak Jeremy'ye verirken "Anlamaya muvaffak olmayacaktır," dedi, "bir veya iki mükemmel sebepten dolayı, anlamaya muvaffak olmayacaktır... Ya bahis mevzuu olan zürafeleri hiç görmemiştir, görmediği için, ve kendisi de bir *hombre racional* sıfatiyle, böyle bir hayvanın asla mevcut olmadığını pek iyi bildiğinden. Yahut da bu hayvanları şöylece görüvermiş olduğundan, veya başka bir sebeple, var olduklarına inanacak, fakat mütehassısların onlar hakkında söylediklerini anlayamayacaktır; ruhanî âleme âit *fauna*'nın tavsifinde kullanılması âdet olan lisanın kifayetsizliği yüzünden anlayamayacaktır. Diğer bir ifade ile, ya ebediyeti doğrudan-doğruya tecrübe hâleti ile duymamış olduğu için ebediyetin varlığına inanmaya bir sebep bulamaz; yahut da ebediyete inanır, ama, ebediyeti tecrübe hâleti içinde duymuş olanların onu anlatmak için kullandıkları lisanı anlamaktan âcizdir. Bundan başka kendisi, ebediyetten bahsetmek isteyince — ki bunu da ya kendi tecrübelerini başkalarına nakletmek, yahut da o tecrübeleri beşerî görüşle bizzat daha iyi anlamak maksadı ile yapmak ister — *dilemma*'nın iki çatalı arasında apışır-kalır. Ya mevcut lisanın buna elverişli olmadığını kabûl eder ki, bu halde tutacağı iki kat'î yol vardır: ya hiç bir şey söylememek; yahut kendisine mahsus daha mükemmel bir teknik lisan, ebediyet için bir *integral* hesabı, ruhanî tecrübe için hususî bir cebir ilmi icat etmek — böyle bir lisan icat etse de o lisanı kendisinden başkası bilmeyeceği için söylediklerini hiç kimse anlayamaz. *Dilemme*'nin birinci çatalı hakkında bu kadar kâfi. İkinci çatala da, mevcut lisanın kifayetsizliğini

kabûl etmeyenler; yahut, kabûl etmekle beraber, değersiz olduğunu bildikleri bu âletle bir denemeye girişmekten, gayrımantıkî surette, az çok ümitli olanlar sarılır. Böyleleri mevcut lisanla yazarlar ve yazdıkları da okuyucularının çoğu tarafından, az veya çok, yanlış olarak anlaşılır. Böyle olmamasına imkân yoktur, çünkü kullandıkları kelimeler bahsettikleri şeye tekabül etmez. O kelimelerin çoğu gündelik hayatta kullanılan dilden alınmıştır... Gündelik hayat lisanı ise hemen tamamiyle sırf beşerî işlerle ilgilidir. O lisandan alınan kelimeleri ruhanî seviyede, zamansız tecrübe seviyesinde olan haletlere tatbik ederseniz ne hâsıl olur? Bes-belli ki, bir anlaşamayış: çünkü söylemek istemediğinizi söylemiş olursunuz."

Pete, adamın sözünü kesti: "Bir misal rica edeceğim, Mr Propter."

Mr Propter "Pek âlâ," dedi, "bütün dine dair yazılarda en çok geçen 'sevgi' kelimesini alalım. Beşerî seviyede sevgi mefhumuna neler girmez? Pratikte anneden Marquis de Sade'e kadar her şey."

Bu isim Jeremy'ye gene *Cent-Vingt Jours de Sodome*'un başına geleni hatırlattı. Ama hakikaten tahammül edilir şey değildi! Ne edepsizlikti, o!

"Biz, hattâ yunancadaki *eraa* ile *philo*, *eros* ile *agape* arasındaki basit ayrılığı bile gösteremiyoruz. Bizim için her şey sevgiden ibarettir. İster feragat, veya mal ve mülk hırsı olsun, ister arkadaş sevgisi, yahut şehvet, veya katle kadar giden cinnet olsun." Tekrar etti: "Hepsi sadece sevgidir. Aptalca bir söz! Hattâ beşerî seviyede bile ümit kıracak derecede müphem. Onu bir de ebediyet seviyesindeki tecrübeleri anlatmak için kullanmaya başladınız mı — netice düpe-düz felâket olur. "Tanrı sevgisi", "Tanrı'nın bize karşı sevgisi". "Azizlerin, kendi yollarında gidenlere karşı sevgisi". Böyle sözlerde bu kelimenin mânası nedir? Bu mâna ile, ayni kelimenin çocuğunu emziren bir genç annenin yavrusu hakkındaki duygu için kullanılması halinde aldığı mâna arasında ne münasebet vardır? Juliet'in yatak odasına çıkmaya uğraşan Romeo'nun, Desdemona'yı boğan Othello'nun; ilmini seven âlimin; vatanı için ölmeye — ölmeye ve aynı zamanda öldürmeye, yalan söylemeye, dolandırmaya

ve işkence etmeye — hazır olan vatanperverin sevgileri arasında ne münasebet vardır? Böyle yerlerde kullanılan sevgi kelimesi ile, meselâ Buddha'nın his sahibi mahlûklara karşı olan sevgisi arasında, hakikî olarak, nasıl bir mâna iştirâki bulunur? Bunun bedihî olan cevabı şudur: hâyır, hiç mâna iştirâki, hiç bir münasebet yoktur. Bu kelime, beşerî seviyede, birbirinden farklı pek çok ruh hâletlerine ve tavır ve hareket tarzlarına delâlet eder. Bunlar bir çok cihetlerden birbirine benzememekle beraber hiç olmazsa şu noktada birbirine benzer: hepsi bir heyecan coşkunluğu ile birlikte olur ve hepsinde bir iştiyak unsuru bulunur. Halbuki ruhaniyet seviyesine ermiş olanların tecrübe hâletlerinde sekinet ve "alâiktan tecerrüd," başka bir ifade ile, heyecandan ve iştiyaktan âzadelik vardır."

Pete, Virginia'nın, başında *yat* kasketi ile pembe *trotinet*inin üzerinde oturan, bacaklarında *şort*u ile *Grotto*nun kemerleri altında huşu'la eğilen hayalı ruhunun gözü önünde yüzerken, içinden, "Heyecan ve iştiyaktan âzadelik" dedi.

Mr Propter "Vakıada olan ayrılıklar, lisanda da ayrı kelimelerle belirtilmelidir," diyordu. "Eğer bunları belirtecek kelimeler yoksa söyliyeceğin şeylerin bir mâna ifade edeceğini hiç umma. Bu hâle rağmen bir kelime söyliyerek, bununla büsbütün başka bir mâna ifade etmekte inat ediyoruz. "Tanrı sevgidir" diyoruz. Sonra birinden "gönlünü sevgiye kaptırdı" veya "çocuklarını sever" yahut "vatan sevgisi içine işlemiştir" diye bahsederken de ayni kelimeyi kullanıyoruz. Bu hale göre o kelimenin bunların her birinde az çok ayni şeyi ifade ettiğini kabûle meyletmiş oluyoruz. Tanrıyı müphem ve hörmetkâr bir tarzda, pek muazzam bir nevi özleyiş'miş gibi tasavvur ediyoruz. "Tanrı'yı kendi tasavvurumuzda yaratmak" sözü nahvet duyduğumuzu okşıyor, ve tabiî olarak, biz de anlamayı değil, nahveti tercih ediyoruz. İşte lisandaki müphemliğin sebebi buradadır. Eğer dünyayı anlamak isteseydik, onu realist bir kafa ile düşünmek isteseydik, biz sevgiye müptelâyız, fakat Tanrı X sevgidir, demeye mecbur olurduk. Bu suretle, ebediyet seviyesi üzerinde doğrudan-doğruya hiç bir tecrübe hâleti geçirmemiş olan kimselerin, o seviyede olan şey ile, sırf beşerî seviyede olan şeyin birbirinin ayni olmadığına

akıl erdirmelerine fırsat verilmiş olurdu. Onlar da anlarladı, çünkü kitaplarda görürlerdi, ki sevgi ile X sevgi arasında bir nevî ayrılık mevcuttur. Neticede onlar, şimdi Tanrı'yı kendileri gibi, yalnız hörmete lâyık olmak bakımından biraz daha fazla, ve, tabiî, diğer bakımdan biraz daha eksik tasavvur eden insanlara nisbetle daha çok mazur olurlardı. Ve, tabiî, "sevgi" kelimesi için varid olan, gündelik lisandan alınarak ruhanî tecrübeyi tasvirde kullanılan diğer bütün kelimeler için de variddir. "Bilgi", "hikmet", "kudret", "ruh", "huzur", "neş'e", "hayr" gibi kelimeler. Bunlar beşerî seviyede bazı şeylere delâlet eder. Muharrirlerin, ebediyet seviyesindeki hâdiseleri tasvir ederken, bu kelimelerin delâlet etmelerini zorla istedikleri şeyler ise büs-bütün başka mahiyettedir. Bu sebeptendir ki bunların kullanılması sadece neticeyi müphemlik içinde bırakmaktan başka bir şeye yaramayor. Bunlar söylenen şeylerin anlaşılmasını, bunu isteyen her insan için âdeta imkânsız hale getirmektedir. Diğer taraftan şunu da hatırda tutmalısınız ki, gündelik lisandan alınan bu kelimeler mâna karışıklığına sebep olan yegâne unsurlar da değildir. Ebediyet seviyesinde tecrübe haleti hakkında yazı yazanlar, muhtelif felsefe sistemlerinden alınma tâbir ve ıstılâhları da kullanırlar."

Pete "Ruhanî tecrübe için bir cebir ilmi dediğiniz, bu değil mi?" diye sordu, "Bahsettiğiniz hususî ilmî lisan bu değil mi?"

Mr Propter "Bu, öyle bir cebir ilmi vücuda getirmek için bir teşebbüstür" cevabını verdi, "lâkin ne yazık ki pek muvaffakiyetsiz bir teşebbüs. Muvaffakiyetsiz, çünkü bu hususî cebir metafizik — maksadım kötü metafiziktir — lisanından iştikak etmektedir. Bunu kullanan kimseler, ister istemez, vakıaları tasvir ederken izah etmek mecburiyetinde kalıyorlar, ki bu, fiilî tecrübe haletlerinin, varlıkları sırf farazî olup isbat edilemeyen metafizik ayniyetlere âit tâbirlerle izahı demektir. Başka bir ifade ile, onlar vakıaları muhayyilelerinin doğurduğu hayaller, vasıtasiyle anlatmaktadırlar: bilineni bilinmeyen vasıtasiyle izah etmektedirler. Bir kaç misal alalım. İşte biri "vecd". Bu, ruhun beden dışında durabilmek kabiliyetini ifade eden bir termdir. Bu termin zımnında

ruhun ne olduğunu, onun bedenle ve kâinatla münasebetini bilmemiz de vardır. Yahut başka bir misal olarak, katolik mistik nazariyesinin temelini teşkil eden "istigrak" [1] halini alalım. Bunun zımnında da, bizim haricimizde birinin mevcut olması ve onun bizim ruhlarımıza bir nevî psikologik tecrübe hali akıtması tasavvuru vardır. Bundan başka olarak bir de o bizim haricimizde mevcut olanı bizim bilmemiz icap eder. Yahut, hattâ "Tanrı ile birleşme"yi alalım. Bunun mânası, söyleyenin tahsil ve terbiyesinin mahiyetine tâbidir. Bu tâbir "Ahdi-Atik'deki Yehova ile birleşme" mânasına gelebilir. Yahut "orthodoks hristiyanlığın müşahhas Tanrısı ile birleşme" mânasına da gelebilir. Bu tâbir, meselâ, galiba Eckhart'ın anlayışına göre, "orthodoks hristiyanlığın müşahhas Tanrı'sı, kendisinin ancak bir görünüşünü ve mahdut bir hususiyetini teşkil eden gayrı-şahsî Tanrılık ile birleşme" mânasına da gelebilir. Tıpkı bunlar gibi, eğer Hindû iseniz, "İsvara ile birleşme" veya "Brahma ile birleşme" mânalarına da gelebilir. Bunların her birinde, bu tâbir, ya büs-bütün bilinmez olan şeyler hakkında; yahut da, olsa olsa, tâbirin tasvir edebileceği farzedilen tecrübe hâletleri hakkında evvelden bilgi sahibi olmayı istilzam eder." Mr Propter sözlerini şöyle neticelendirdi: "Böylece çatallı kıyasın ikinci çatalına — ebediyet seviyesi üzerindeki tecrübe hâletlerini tasvir için dinî mevzulara âit yazılarda geçen kelimeleri kullananların hepsinin takılıp kaldığı çatala — düşersiniz."

Jeremy sordu: "Peki, bu iki çatal arasında çıkar bir yol olarak, mistiksisme dair yazı yazan meslekten psikolojistlerin buldukları çare yok mu? Bunlar haylı makûl bir lisan vücude getirmişlerdir. Onlardan hiç bahsetmediniz."

Mr Propter: "Onlardan bahsetmedim, çünkü nasıl güzellik hakkında konuşurken, ömründe bir defa olsun bir resim galerisine girmemiş olan meslekten esthetikçilerden bahsetmezsem ayni sebepten dolayı onlardan da bahsetmem."

"Bahsettikleri şeyin ne olduğunu bilmezler ki mi, demek istiyorsunuz?"

---

1) İnfused contemplation. — T.

Mr Propter gülümsedi: "Başka bir şey demek istiyorum. Bildikleri şeyden bahsederler, lâkin bildikleri şey bahsedilmeye değmez. Çünkü bildikleri yalnız mistikismin *edebiyatından ibarettir* — mistikism tecrubesi değil."

Jeremy bundan şu neticeyi çıkardı: "O halde iki çatal arasında, hiç bir çıkar yol yok demek oluyor." Gözlüğünün arkasında gözlerini kırpıştırdı. Yaptığı yaramazlıktan zafer neşesi duyan bir çocuk şeytanlığı ile güldü. Tekrar söyledi: "İki çatal arasında çıkacak yol bulmamak ne tuhaf bir hâl! Bütün geçitler kapalı, siz de bandonuzla, parıl parıl zırhlarınızla çıkıp gidecek bir yer bulamıyorsunuz. Ne güzel bir dünya, ne hoş bir rahat ve huzur manzarası! İleri, Hristiyan Askerleri! Saldır, Hafif Suvari Tugayı! Yüksel! Ve siz hep olduğunuz yerde dönüp duruyorsunuz — tıpkı Fabre'ın tırtılları gibi. Doğrusu pek hoşuma gitti bu hal benim!"

Şimdi de Mr Propter gülmekten katılıyordu. "Sizi emel inkisarına uğratacağım için üzülüyorum." dedi. "Lâkin, teessüfle söylerim ki, iki çatal arasından çıkar bir yol vardır. Amelî bir yol. Bu yolu kendi kendinize bulabilirsiniz, bilâ-vasıta tecrübe ile. Âdeta El Greco'nun 'San Petro'nun Haça-gerilmesi' tablosunun nasıl bir şey olduğunu anlamak için asansöre girerek yukarıki hole çıkmanız gibi. Yalnız bunun için, ne yazık ki, asansör yoktur. Yukarıya kendi ayaklarınızla çıkmanız gerektir." Pete'e dönerek ilâve etti: "Hem aldanmamak için unutmamalı ki merdivenin basamakları insanı ürkütecek kadar çoktur."

Dr Obispo doğruldu, stethoskop'un borularını kulağından çıkardı, âleti cebine, *Cent-Vingt Jours de Sodome*'un yanına yerleştirdi.

Mr Stoyte endişe ile sordu: "Bir şey var mı?"

Dr Obispo başını salladı, karşısındakini bir tebessümle teskin etti: "Her halde grip değil," dedi, "sadece *bronş*larda hafif bir darlıktan ibaret. Bu gece yatmadan önce size bir ilâç vereceğim."

Mr Stoyte'un yüzünde bir ferahlık neşesi belirdi. "Boş bir

endişeden ibaret olduğuna sevindim," dedi, Watteau'nun altındaki sedirin üzerinde bir yığın teşkil eden elbiselerini almak için, o tarafa döndü.

Virginia, soda barındaki iskemlesinden bir zafer çığlığı salıverdi: "Aman ne iyi!" Sonra, başka, ağır, bir eda ile ilâve etti: "Biliyor musunuz, Jo Amca?" dedi, "Doktor, bu öksürükleriniz sebebinden az kalsın beni çıldırtacaktı." tekrar etti, "Az kalsın çıldıracaktım."

Jo Amca muzaffer bir eda ile sırıttı, eli ile kıllı göğsüne vurup o, âdeta kadın vücudu gibi, lop lop etlerini titreterek çalımla "Hiç bir şeyim yok!" dedi.

Virginia kadehinin üstünden, Jo Amcanın gömlek giyişini, kravat bağlayışını seyrediyordu. Mâsum genç yüzünde tam bir sekinet ifadesi vardı. Lâkin durgun mavi gözlerinin arkasında, ruhunda, için için, bir faaliyet kaynıyordu. Kendi kendine mütemadiyen: "Az kalsın yakalanıyorduk" diyordu. "Şaka maka değil, yakalandık gittiydi bile!" Asansör kapısı kapanırken hâsıl olan gürültü üzerine birden bire yerlerinden sıçrayışlarını, koridordan yaklaşan ayak seslerini duydukları anda çılgın gibi fırlayışlarını düşündükçe, birbirine karışan korku ile hazdan, endişe ile zaferden mürekkep nefîs bir duygu içini titretiyordu. Bu, çocukluğunda, karanlıkta saklambaç oynarken duyduğu his idi. Az kalsın yakalanıyorlardı! Ama Sigmund da harikulâde değil mi idi? Ne intikal sür'ati idi, ondaki? Ya o stethoskop düzenini hemen cebinden çıkarıvermesi — ne fikir çevikliği idi o! Vaziyet bu sayede kurtuldu. Eğer stethoskop olmasaydı Jo Amca muhakkak kıskançlık oyunlarından birine başlardı. Ama kıskanmaya hakkı var mı idi? Virginia, şiddetli bir kırgınlık hissi ile, mülâhazasında devam etti. Bu haline sahiden akıl erdiremiyordu. Sanki ne olmuştu ki, olan biten şöylece yüksek sesle bir okumadan ibaretti. Sonra hem niçin bir kız, canı istediği zaman, böyle şeyler okuyamasındı? Hele Fransızca olunca. Bundan başka, sorardı, bakalım: herkese iffet dersi vermek Mr Stoyte'a mı düşmüştü? Sadece eğlenceli bir hikâye söyledikleri için başkalarına kızıp köpürüyor ama, ya kendisinin her vakit yaptıkları — sonra, bir de senin Louisa M. Alcott gibi konuşmanı, kulaklarını en hafif bir ayıp söze bi-

le kapalı tutmanı ister! Ya kendi şahsına (Virginia'ya) âit hakikati, hem de kendisi. (Virginia) istediği halde, söyletmeye tahammül bile etmemesine ne demeli? Kendisine, kendi hakikî şahsiyetinden büs-bütün başka bir kadın hüviyeti vermesi! Sanki kendisi komik filmlerdeki Daisy Mae imiş de, Little Abner rolünü oynayan Jo Amca hep son dakikada yetişip kendisini kurtarıyormuş gibi hareket etmesi. Bununla beraber tabiî, Jo Amcanın kabûl etmesi lâzımdı ki, kendisi ile buluşmalarından önce öyle bir şey, hiç değilse, bir defacık olsun vakı olmuştu, bunu böylece kabûl etmemiş'se kendisi için bir mazeret kalmamıştır. Vakı olmuştu ama, kendisinin tamamiyle iradesi dışında olmuştu — âdeta düpe-düz bir tecavüze uğramıştı— yâni çapkının biri kendisinin saf ve mâsum halinden istifade ederek, Congo Club'de, vücudunu bir askı ile biraz talk pudrasından başka bir şey örtmediği bir sırada oluvermişti. Bu halden kendisi son derece müteneffirdi, elbette. Jo Amca ile buluştuğu güne kadar hep ağlıyor, ağlıyordu, Jo Amca tabiî, böyle biliyordu. Ama kendisi ile tanıştığı anden itibaren hal değişmişti. (Virginia'nın birden aklına geldi) Peki, ya bu seferki? kendisi hakkında Jo Amcanın düşüncesi öyle idi de, sekizde döneceğini söylediği halde, ne halt etmeye yediyi çeyrek geçe geldi? Ah iki-yüzlü ihtiyar! Kendisini gizlice göz hapsine almak mı istiyor, yoksa? Eğer öyle ise, bak buna tahammül edemezdi; eğer öyle ise Sigmund'un kendisine okuduğu şeylerle, oh olsun, o da ona karşılığını vermiş oluyordu. Nasıl, etrafında gizli gizli dolaşır, onu fena bir vaziyette yakalamak ister, öyle mi? Öyle ise işte lâyık olduğu şeyi buldu. Pek âlâ, madem ki o böyle hareket edecekmiş, kendisi de Sigmund'a her gün gelip kitaptan bir fasıl okumasını söyleyecek, işte. Lâkin şu kitabı yazanın da bunu yüz yirmi gün nasıl sürdürebilmiş olduğuna doğrusu akıl erdiremiyor, şaşıyordu. Hele daha ilk haftada olana bakınca — hem de kendisinin bu hususta bilmediği hiç bir şey kalmamış bir kızcağız olduğu düşünülünce! E. ne de olsa insan yaşadıkça öğrenir. Gerçi kitapta öğrenmesini, hakikaten, hiç istemiyeceği şeyler de var ama. İnsanın midesini bulandıracak, öğürtü verecek şeyler. İğrenç! İnsanın çocuk doğurması gibi korkunç! (Vücudu tiksinti ile ürperdi.)

Ama kitapta pek tahaf şeyler de yok değildi hâ. Sigmund'a tekrar okuttuğu parça — fevkalâde idi, doğrusu. O kadar hoşuna gitmişti ki. Hele öteki kısımda kızın...

Yeleğinin son düzmesini iliklerken, Mr Stoyte, "Ne o, Yavru?" dedi, "Hiç konuşmuyorsun ya? Bu ne dalgınlık böyle?"

Virginia, o mini-mini üst dudağını kaldırarak, karşısındakinin kalbini şefkat ve arzu ile eriten bir tebessümle, "Seni düşünüyordum, Jo Amca" dedi.

Heybetli fikirlere aldırmaz görünsen de
İlâhî mâhiyetin değişir mi hiç senin?
İbrahimin bağrıdır her-zamanki penâhın,
Mâbedin iç harîmi daimî secdegâhın;
Kendin bilmesen bile sen Hakla birliktesin.

Jeremy cehren "hem de pek güzel" dedi. Şeffaf kelimesinin burada tam yerinde olcağını düşündü. Mâna kehlibar içindeki sinek gibi duruyordu. Yahut, daha doğrusu, sinek yoktu da, yalnız kehlibar vardı; ve kehlibarın asıl kendisi mâna idi. Saatine baktı. Gece yarısına üç dakika vardı. *Wordsworth*'ünü kapadı — gûya kendisini tahayyüle zorlayacak, gûya Félicia'yı hayalinde canlandırabilecekti, — cildi, yatağının yanındaki masanın üzerine bıraktı, gözlüğünü çıkardı. Altı buçuk diopterlik camlarından mahrum kalan gözleri o anda fisyolojik bir sefalete düştü. Muhaddep billûr onların tabiî unsuru olmuştu; gözlüksüzken, ansızın sudan çıkarılmış bir çift deniz nâimesine benziyorlardı. Fakat lâmba sönünce, sanki merhametli bir el tarafından sağ kalsın zavallıcıklar diye, bir akuariuma atılmış gibi oldular.

Jeremy yorganın altında gerindi, esnedi. Ama ne gündü! Bereket versin şu yatak cennetine. Mubarek Bâkir göklerdeki altın yatağından eğilmişti [1]. Fakat burada çarşaflar keten değil, pamuktu; doğrusu böyle bir eve pek de yakışmamışlardı. Rubens ve Greco'larla dolu bir ev — sonra çarşaflar pamuk bezinden. Ya şu "San Petro'nun Haça-gerilmesi" — İnsanı gerçekten şaşırtacak şey. En az Toledo'daki "Assomption" kadar

1) D. G. Rossetti'nin "Blessed Damozel" şiirinden. — T.

güzel. Kim bilir, belki bugünlerde o da bombayı yemiş, bin parça olmuştur. Hem sâdece, insanlar hâdiseleri pek fazla ciddiye aldıkları zaman neler olacağını göstermek için. Bu fikir de olmasaydı, Jeremy düşüncelerinde devam ediyordu, bu fikir de olmasaydı, şu ihtiyar Propter-Şey'in sözleri içinde dokunaklı hemen hiç bir nokta bulunmayacaktı. (İhtiyarı düşünürken onu bu adla anmaya, annesine göndereceği mektuplarda ondan hep Propter-Şey diye bahsetmeye karar vermişti.) Galiba biraz Eski Gemici [2] gibi bir şey. O hikâyedeki düğün dâvetlisi gibi, ikide birde göğsünü dövüp duruyordu; herifin, bütün edep ve terbiye esaslarına, ve *a fortiori* kütün edepsizlik ve hayasızlıklara (*Félicia* kabîlinden, hafta aşırı Maida Vale buluşmaları kabîlinden) karşı ortaya döktüğü fesatkâr fikirler göz önüne alınırsa, göğsünü daha çok dövmesi belki daha hayırlı olacaktı. O şimşekler gibi çakan kör olası gözleri! Hani insanı kandırmıyor da değildi. Hem bu Gemici yalnız gözleri ile teshir etmekle de kalmıyor, bir taraftan da insana dinlemek arzusu veren davudî sesi ile içlere işliyordu. İnsan onu dinlemekten kendisini alamıyordu. Hem de kendisine mahsus bir takım küçücük edep esaslarını veya edepsizlik fikirlerini ifsat etmesine müsaade etmek niyetinde olmasa bile. İnsan kendi mukaddes mahremiyetine dinin (hem başka şeylerin değil de, dinin) müdahale etmesine müsaade eder mi? İngilizin evi onun kalesidir; hem ne tuhaf şey ki, bir Amerikalının kalesi, bunu ilk şokların tesiri geçtikten sonra keşfetmişti, şimdi bu İngilizin evi olmaya başlıyordu. Mânevî evi. Çünkü burası bir divanenin yolsuz, izsiz ruhunun maddeleşmiş hali idi. Çünkü burada hiç bir çıkar yol yoktu, hiç bir şey insanı hiç bir yere götüremiyordu, burada *dilemma*'ların, çatallı kıyasların, boynuzları hadsiz hesapsız idi, son derece rahat bir kapalı âlem içinde, Fabre'ın tırtılları gibi, dolaş bre dolaş — Hauberk evrakı etrafında, San Petro'dan Giambologna'ya, La Petite Morphil'e, bodrum katındaki altın yaldızlı Bodhisattva'lara, Marquis de Sade'a, babunlara, Félisia'ya, St. François de Sales'a git, sonra, dön, dolaş, yine San

2) Coleridge'in "Ancient Mariner" ünvanlı manzum hikâyesinin kahramanı telmih ediliyor. — T.

Petro'ya gel. Bir divanenin ruhu içinde tırtıllar gibi dön bre dön: dipsiz düşünce, duygu ve işlerin, şişeye konup sım-sıkı mühürlenmiş san'at ile ilmin, sırf kültür için kültürün, kendikendisine yeten küçücük edeplerle edepsizlik ve hayasızlıkların, içinden çıkılmaz *dilemma*ların, ve cevaplarını bu belahat muhitinden kâfi derecede alan ahlâkî meselelerin sonsuz rahatlığı içinde dolan dur.

Dolaş, dön, dolaş, Petro'nun ayaklarından Morphil'in kalçalarına, babunun gerisine, Buddha'nın sırtındaki Çin kumaşının lâtif münhanili kıvrımlarından, havada soğuk su içen sinek kuşuna, sonra yine Petro'nun iri çivilerle haça-mıhlanmış ayaklarına git, gel... Uyuşan gözleri usulca uykunun karanlıklarına dalıverdi.

Büyük kulenin ayni katında, başka bir odada, Pete Boone uyumağa bile çalışmıyordu; aksini yapıyor, geçen günün hâdiselerini zihninde canlandırmağa — Fen ile Mr Propter'i, içtimaî adalet ile ebediyeti ve Virginia ile antifaşismi tasavvur etmeğe uğraşıyordu. Kolay iş değildi. Çünkü, eğer Mr Propter haklı ise, hemen her şey hakkında büsbütün başka türlü düşünmeye kalkışmak icap edecekti. "Menfaat kaydından azâde olarak hakikati aramak" — (biolojist olmasının sebebini anlatmak zorunda kalmak gibi bir sıkıntıya uğrayınca) söylenecek söz bu idi. Sosialism meselesine gelince, sebep "insanlık" dâvası. "En çok insana en büyük saadet" emeli, "terakkki" fikri idi — ve tabiî bu da yine biolojiye bağlanıyordu: hem saadet ve terakki, hem ilim, hem de sosialism yolu ile. Mademki hedef saadet ile terakki idi, o halde, dâvaya sadâkat vardı. Josiah Royce'un sadâkate dair bir parçasını hatırladı, College'in ikinci senesinde iken okumaya mecbur kalmış olduğu bir parçayı, bir dinî hakikat şeklini kendi idrâkine göre kavrayan — bir nevi hakikî dinî vukufa eren — bütün sıdk ve hulûs sahibi insanlara dair bir yazıyı. O zamanlar bu parçanın, kendi üzerinde büyük bir tesiri olmuştu. Çocukluğundan beri kendisine telkin edilen eski Kuzunun Kanı [1] masalına imanını daha yeni kay-

1) Allahın insanları ezelî günahından halâs etmek için, oğlu İsâ'yı kurban etmesinin sembolü. — T.

bettiği o günlerde bu parça kendisine taze bir emniyet duygusu vermişti; ne olursa olsun, artık kiliseye gitmediği halde bile yine dindar olduğu hissini kalbine telkin etmişti; dindar idi, çünkü sıdk ve hulûs sahibi idi. Dâvasına sadıktı, dostlarına sadıktı. İspanya'da bulunduğu zaman kendisine hep öyle geliyordu ki, dindardı. Virginia'ya karşı duyduğu histe de yine dindardı. Bununla-beraber, eğer Mr Propter haklı ise, koca Royce'un sadâkat hakkındaki fikirleri toptan yanlış olmak icap ediyordu. Yalnız sıdk ve hulûs sahibi olmak insanı dinî vukufa erdirmiyordu. Zıddına olarak bu hal, insanın vukufa ermesine engel olabilirdi — Engel olacağı da, gerçekten mutlak surette, muhakkaktı, eğer sadâkatını bütün dâvaların en ulusuna vermezsen; bütün dâvaların en ulusu ise (eğer Mr Propter haklı ise) uzaklığı ve hiç bir şeye benzememesi dolayısiyle, insana âdeta dehşet veriyordu. İnsana âdeta dehşet veriyordu; bununla beraber, onu düşündükçe. ondan başka her şeye karşı, içinde bir şüphe duyuyordu. Galiba dâvaların en ulusu sahiden bu idi. Fakat, eğer bu ise, o halde, sosialism kâfi değildi. Kâfi değildi, çünkü insanlık kâfi değildi. Çünkü en büyük saadet insanların onun bulunduğunu zannettikleri yerde zuhur etmiyordu, çünkü içtimaî islâhatçı sıfatı ile çalıştığınız sahalarda yapacağınız işler ile onu elde edemezdiniz. Yapabileceğiniz en iyi şey insanlara, en büyük saadete erdirebilecek yolda yürümeyi kolaylaştırmaktı. Ve, tabiî. sosialisme tatbik edilen, eğer onları da bir terakki vasıtası addediyorsanız, biolojiye ve başka limlere de tatbik edilebilirdi. Çünkü, eğer Mr Propter haklı ise, insanların terakki dedikleri şey terakki değildi. Yani o, en büyük saadetin bulunduğu yolda ilerlemeyi insanlara kolaylaştırmadıkça terakki olamayacaktı. Başka bir söyleyişle, bütün dâvaların en ulusuna sadık olmayı kolaylaştırmadıkça. teraki olmıyacaktı. Ve aşikârdı ki, elinizdeki ölçü bu oldukça terakki kelimesini ilmin doğru yolda gittiğine delil gibi kullanabilmek içi iki kerre düşünmeniz icap edecekti. Sonra, menfaat kaydından azâde hakikat meselesi var. Fakat bunda da, yine Mr Propter haklı ise, bioloji ile diğer ilimler, menfaat kaydından azâde olarak, hakikatin yalnız tek bir görünüşünün aranması ile alâkalı idi. Halbuki yarım-hakikat yalandır, hattâ tam hakikat

olduğuna inanılarak söylendiği takdirde bile, yine yalan kalır. Demek ki, ilmin doğru yolda gittiğini isbat için, bu delil işe yarayacak gibi görünmüyordu. Yahut, hiç olmazsa hakikatin öbür görünüşünü, sadakatlarını bütün dâvaların en ulusuna hasredince arayacağınız görünüşünü, keşfetmeğe de, aynı zamanda, çalışmadıkça, işe yarayamayacaktı. Ya arada Virginia ne oluyordu, içinden kabaran bunaltı ile kendi kendine sordu, ya Virginia ne oluyordu? Çünkü, eğer Mr Propter haklı ise, Virginia da kâfi değildi, hattâ Virginia bile, kendisinin, sadakatini dâvaların en ulusuna bağlamasına fi'len engel olabilecekti. Hattâ o güzel, o mâsum hali, ve o tapılmaya son derece lâyık ağzı bile; hattâ onun için olan duyguları bile; hattâ aşkın kendisi, hattâ aşkın en güzeli (çünkü namuskâr bir insan sıfatı ile söyleyebilirdi ki, aşkın başka türlüsünden, meselâ, Barcelona'daki iğrenç umumhanede olanından ve burada kendi memleketinde üç dört kokteylden sonraki sarmaşmalardan, o yol kenarında araba içindeki yaklaşmalardan nefret edyordu) bile — Evet aşkın en güzeli bile kâfi olamayabilecekti, kifayetsiz kalmaktan daha fena bile olabilirdi. "Sevemezdim sevgilim, bu derece ben seni, daha çok sevmeseydim şeyi veya başka şeyi." Şimdiye kadar o şey veya o başka şey bioloji ile sosialism idi. Şimdi bunlar da kifayetsiz olmuşlar, yahut, kendi başlarına birer gaye gibi alındıkları için kifayetsizden bile beter hale gelmişlerdi. Hiçbir sadâkat kendi başına bir hayr değildi, yani insanı dinî bir vukufa erdirmiyordu, ancak davâların en ulusuna olan sadâkat bundan müstesna idi. " Sevemezdim sevgilim bu derece ben seni, daha çok sevmeseydim dâvaların en ulvîsini." Fakat mesele, insanı ölüm azabı ile kıvrandıran mesele, şu idi: dâvâların en ulusunu, Virginia için olan duyguların devam ederken de, sevebilir miydim? Kötü aşkın, dâvâların en ulusuna sadâkat ile uyuşamayacağı bes-belli idi. Böyle olduğu bes-belli idi; çünkü kötü aşk sadece kendi fisyolojine sadâkattan ibaretti, halbuki, eğer Mr Propter haklı ise, kendi nefsine karşı bu türlü sadâkatten vazgeçmedikçe dâvâların en ulusuna sadık olamazdın. Fakat en güzel aşk, en kötü aşktan bu kadar derin bir surette farklı mı idi? Aşkın kötüsü kendi fisyolojine sadık olmaktı. Bunu kabul etmek menfur bir şeydi; fakat aşkın güzeli de böy-

le idi, bu da kendi fisyolojine sadık olmak ve ayni zamanda kendi yüksek hislerine (ki onu ötekinden ayıran bu cihettir), o vâhi tahassür ıstıraplarına, o sonu gelmez kalb rikkatine, o tapışa, o saadete, o acılara, o yalnızlık tahassüsüne, o hep bir vücud olmak iştiyakına da sadık olmaktı. Bunların hepsine sadık idin, bunlara sadık olmak ise aşkın, *romance* dedikleri ve hayatın en harikalı cilvesi diye öğdükleri şeyin, en güzel tarifi idi. Fakat bunlara sadık olmak kendi nefsine sadık olmaktı; halbuki, hem nefsine, hem de, ayni zamanda, dâvâların en ulusuna sadık olamazdın. Meselenin ilmî neticesi bedihî idi. Fakat Pete o neticeyi çıkarmaktan vazgeçti. O gözler mavi ve berraktı, o ağız, safvet ve mâsumiyeti ile, tapılmaya şayandı. Hem onun kendisi de ne lâtifti, onda ne güzel bir düşüncelilik vardı. Yemeğe giderken aralarında geçen konuşmayı hatırladı. Ona baş ağrısı geçti mi diye sormuştu. O da kendisine fısıldamış, "Aman bundan bahsetmeyin," demişti, "Jo Amca duyarsa müteessir olur. Doktor, stethoskop ile kendisini muayeneye gitti; bu akşam biraz rahatsızlık hissediyor; onun bir de benim için üzülmesini istemem. Zaten baş ağrısının ne ehemmiyeti var ki?" Yalnız güzel değil, yalnız mâsum ve lâtif değil, hem de iyi yürekli: kendi nefsini düşünmüyor bile. Bütün gece kendisine karşı olan hali ne kadar tapılmaya şâyandı, kendisine çalışmalarını sormuştu, Oregon'daki evini anlatmıştı, kendisine de El Paso'daki evini söyletmişti. Derken Mr Stoyte gelmiş, onların yanına oturmuştu — Sessiz. Yüzü fırtına bulutu gibi sim-siyah. Pete sorucu bir ifade ile Virginia'ya bakmış, o da ona sür'atli bir nazarla "lûtfen gidiniz" demiş, ve kalkıp allahaısmarladık derken, ikinci defa yine seri bir bakışla gözlerini kendisine çevirmişti. O bakışta öyle iç-dökücü bir özür-dileme ifadesi, öyle hoşnutluk ve anlayışla dolu, öyle lâtif ve muhabbetkâr bir mâna vardı ki, yalnız hâtırası bile şimdi gözlerini yaşartmıştı. Karanlıkta uzanmış, saadetinden ağlıyordu.

Virginia'nın yatak odasında, duvarda iki pencere arasında bu hücrecik, bes-belli ki, kitap konulmak içindi. Lâkin Virginia kitaplara pek meraklı değildi; bu sebeple hücre küçük bir kili-

se mihrabı şekline sokulmuştu. Beyaz kadifeden (odadaki her şey beyazdı) bir çift küçük perdeyi iki yana çektiniz mi, orada bir vazo dolusu yapma çiçek arasında, hakikî ipekten libaslar giydirilmiş, başına en zarifinden bir altın taç oturtulmuş, boynuna altı dizi iri inci takılmış Meryem-Anamızın, ustalıkla gizlenmiş elektrik lâmbalarının parlak ışıkları içinde oturduğunu görürdünüz. Üstünde beyaz saten pijaması ile Viginia, mukaddes bebeğinin evi önünde yalın-ayak diz çökmüş, akşam duasını okuyodu. Kendisine öyle geliyordu ki, Meryem-Anamızın, siması bu gece her zamankinden daha tatlı ve şefikti. Yarın sabah, bir taraftan dudakları duasını telâffuz ederken, kendisi içinden karar veriyordu, yarın sabah, ilk işi dikiş odasına gitmek olacaktı. İşçi kızlardan birinin yardımı ile Meryem-Anamıza yeni bir manto dikecekti, hem de geçen hafta Glendale'de bir Çinli dükkânından aldığı o lâtif mavi brokad parçasından. Mavi brokaddan bir manto, ön tarafından bir altın düğme ile iliştirilecek — yahut, daha iyisi, sırma bir kordonla düğüm bağlanacak ve kordonun uçları Meryem-Anamızın ayaklarına kadar sarkacaktı. Bak doğrusu bu pek muhteşem bir şey olacaktı. Ah, keşki şimdi sabah oluverseydi de, hemen yapmağa başlasaydı.

Son duasını da okuyup bitirince, Virginia haç çıkararak ayağa kalktı. Bu sırada, nasılsa, gözlerine ilişiverdiği için gördü ve dehşet içinde kaldı: sol ayağının ikinci ve üçüncü parmak tırnaklarının siklamen cilâsı bozulmuştu. Bir dakika sonra yatağının yanında yere oturdu, sağ bacağını uzattı, ötekini bunun üstüne çaprazlama büktü ve ârızayı tâmire hazırlandı. Yanında ağzı açık bir şişe duruyordu; eline ufacık bir boya fırçası almış ve vücuduna sinmiş olan Schiparelli'nin "Schockin" i acetonun sert endüstri kokusu içinde bunalmıştı. İşine koyuldu, öne doğru iğilince, iki kızıl-kumral saç lülesi tepesinden inerek alnını kapadı. Kaşlarını çattı, iri mavi gözlerini bir nokta ya dikti, dikkatını teksife yardım için, penbe dilinin ucunu dişlerinin arasına aldı. Birden yüksek sesle "Aman pis!" dedi, ufacık fırça cilâyı yana kaydırmıştı. Sonra hiç ara vermeden yine dişlerini sıktı.

İlk cilâ tabakasının kuruması için işine fasıla vererek göz-

lerini sol ayağının parmaklarından, baldır ve kalçalarına çevirdi. Kıllarını yine uzamağa başlamış olduğunu görünce canı sıkıldı; yine balmumu tedavisine baş vurmak zamanı gelmişti. Düşünceli düşünceli bacağını okşayıp dururken zihni tekrar günün hâdiselerine döndü. Jo Amcanın ansızın salona girişini hatırlayınca, şimdi bile bir korku ürpermesi duyuyordu. Sonra, elinde stethoskopu ile Sigmund'u düşünürken, üst dudağı teshir-edici bir sevinç tebessümü ile yukarı kalktı. Ya o kitap, oh olsun Jo Amcaya, Sigmund ne iyi etmiş de gelmiş, ondan kendisine bazı parçalar okumuştu. Sonra Sigmund, kitabın fasılları, okuduğu parçalar arasında yaklaşıp kendisine sarılmaya kadar işi ileriye götürmüştü, yine oh olsun Jo Amcaya, nasıl kendisiini gizli gizli takip edyormuş, öyle mi? Oh olsun! Sigmund'a fena halde öfkelendiğini hatırladı. Öfkelenmişti ama yaptığı hareket için değil; çünkü Jo Amca buna müstahak olmuştu (müstahak olduğunu da sonradan anlamıştı, tabiî), hem bundan başka Sigmund'un hareketi kendisini heyecanlandırıyordu, tesiri bundan fazla bir şey değildi; çünkü ne de olsa Sigmund'un müthiş bir cazibesi vardı; bu bahiste Jo Amca onunla ölçünemezdi, âdeta solda sıfırdı, o kadar hiçti. Bunun içindi ki, biraz cazibesi olan, kim olursa olsun, Jo Amcanın yanında daha cazibeli görünüyordu. Hayır, onun Sigmund'a öfkelenmesi hiç de kendisine yaptığı şey için değildi. Hareketinin tarzına kızmıştı. Kendisi başka zamanlarda ufak-tefek şakalara aldırmazdı. Amma bir taraftan kendisine sarılırken diğer taraftan onunla bu türlü şakalara kalkışması ne demek oluyordu? Kendisini âdeta sokak kadını yerine koymuştu. Ne şi'riyet, ne de başka bir şey; yalnız müstehzi gülüşler ile pis-pis ağız şakaları. Galiba böylesi kendisinin akıl erdiremediği bir kültür inceliğinin icabı olacaktı. Belki, ama öyle de olsa, kendisinin hoşuna gitmiyordu. Hem o anlamıyor mu idi ki, bu hareket tarzı aptallıktan başka bir şey değildi; ne de olsa Sigmund gibi cazibeli biri ile böyle bir kitabı okuduktan sonra — eh, insanda biraz şi'riyet arzusu uyanıyordu. Hakikî şi'riyet: filmlerdeki gibi, mehtabı, *swing* musikisi, yahut belki de hazin şarkıları (çünkü insanın mes'ut olduğu zaman hüzün duyması güzel bir şeydir), birçok öpüşmeleri olan... ve sonunda da âdeta insanın farkına bile

varmadan, sanki kendisine bir şey olmuyormuş gibi, içine hiç bir kötülük duygusu gelmeden, Meryem-Anamızın gerçekten hoşlanmıyacağı hiç bir hal sezmeden... Virginia derin derin içini çekerek gözlerini kapadı; yüzünü melekâne bir huzur ifadesi bürüdü. Sonra tekrar içini çekti, başını salladı, kaşlarını çattı. Şimdi öfkeli öfkeli düşünüyordu, öyle olacak yerde Sigmund ulu-orta ilerlemiş çok-bilmişçe hareket ederek işin bütün şi'riyetini mahvetmiş, kendisini de öfkelendirmişti. Peki, bunda ne mâna vardı, sanki? Virginia düşüncelerini sona erdirirken işte, yine kızmıştı, hem kendisi için, hem de onun için, ne mâna vardı, bunda?

Cilânın ilk tabakası kurumuş görünüyordu. Ayağına iğilelek, parmaklarına biraz üfledi, sonra ikinci tabakayı sürmeğe koyuldu. Arka tarafta yatak odasının kapısı birden bire açıldı, ve o anda da usulca kapanıverdi.

Başını işinden kaldırmadan, sözünde bir istifham edası, sesinde bir hayret tonu ile "Jo Amca?" dedi.

Cevap çıkmadı, yalnız yaklaşan bir ayak sesi vardı. Tekrar etti: "Jo Amca?" ve bu sefer, boya işini bırakarak, başını arkaya çevirdi. Arkasında Dr Obispo duruyordu. "Sigmund!" Kadının sesi fıstıltı oluverdi. "Aman ne yapıyorsunuz?"

Dr Obispo gülümsedi, müstehzi hayranlığı ve şedit olduğu kadar da işin-alayında görünüşlü şehvaniyeti ile gülümsedi. "Fransızca dersimize devam edebileceğimizi düşündüm de," dedi.

"Çıldırdınız mı?" Ürkek ürkek kapıya doğru bakarak "Arada yalnız bir hôl var, odası hole bitişik. Her an buraya gelebilir..."

Dr Obispo'nun gülümsemesi sırıtma şeklini aldı. "Jo Amca için ise, üzülmeyin" dedi.

"Burada görünce sizi, muhakkak öldürür."

Dr Obispo "Beni burada görmeyecek ki," dedi. "Yatmazdan önce kendisine bir Nembutal kaşesi verdim. Şimdi öyle derin uykuda ki, onu İsrafilin sûru bile uyandıramaz."

Virginia, kelimelerine kuvvetle basarak, "Pek korkunçsunuz, siz," dedi; fakat gülmekten de kendisini alamadı: kısmen endişesinin geçmesinden, kısmen de Jo Amca bir kapı ötede ho-

ruldayıp dururken Sigmund'un kendisine neler okuyacağını düşünmekten duyduğu tuhaflıktan.

Dr Obispo, cebinden dua kitabını çıkardı. "İşinize mâni olmayayım" dedi, *chevaleresque* bir nezaket parodisi ile konuşuyordu, " 'Kadın kısmının işi bitmezmiş' sanki ben burada değilmişim gibi devam edin. Ben bıraktığımız yeri bulur, okumaya başlarım." Kadına kas-katı bir hayasızlıkla gülümseyerek, rokoko yatağın kenarına oturup sahifeleri çevirmeğe başladı. Virginia konuşmak için ağzını açtı; fakat gözü sol ayağına kaydığı için, yine hemen kapadı, çünkü nerede kaldıklarını söylemekten daha mühim ve müstacel bir mecburiyet ile karşılaşmıştı. Cilâ pörtük-pörtük kuruyordu; hemen çaresine bakmazsa, tırnakları pek çirkin bir manzara alacaktı. Acele küçük fırçayı aceton'a batırdı, tekrar boyamaya başladı. "Kuzunun Tapışı" tablosunun mikroskopik teferrüatı üzerinde işleyen bir Van Eyck dikkat ve itinası ile çalışıyordu. Dr Obispo başını kitaptan kaldırdı. "Bu akşam Pete'e oynadığınız oyuna hayran oldum" dedi. "Yemekte baştan sona kadar kendisiyle flirt ettiniz, hem o derecede ki, ihtiyar, kıskançlıktan yerinde oturamayacak hale geldi. Yaptığınız pek ustaca idi, doğrusu." Virginia dilini dişlerinden kurtararak ısrarlı bir ifade ile "Pete çok iyi bir genç" dedi.

Dr Obispo "Ama erkekliği eksik" dedi ve söylerken, insanı çıldırtacak bir lâübalilik ve yapmacık bir zerafet edası ile, sanki kendi evinde imiş, yatağa uzanıverdi.

"Öyle olmasaydı, size böyle âşık olmazdı." Kaba kaba güldü. "Budala oğlan, sizi bir melek sanıyor, iki kanadı ve elinde harpı ile semavî bir melekcik, ve on sekız ayar, otuz altı taşlı, İsviçre işi hâlis bir bekâret. Eğer erkekliği eksik olmasaydı..."

"Hele biraz bekleyin, ben size gösteririm." Virginia tehdit ediyordu, fakat başını kaldırmadan; çünkü deminden beri üzerinde meşgul olduğu san'at eserinin en nazik safhasına gelmişti. Dr Obispo bu söze aldırmadı. Bir müddet sustuktan sonra "Ben edebiyat tahsiline pek değer vermezdim," dedi, "fakat artık bu yanlış görüşü bıraktım." Sesinde bir heybet tonu vardı, âdeta Whittier kendi eserlerini okuyor sanılabilirdi. "Yük-

sek edebiyatın insana verdiği ders" diye devam etti, "derin hakikatler. Hikmet cevherleri."

Virginia "Amaaan susun," dedi.

"Hele Dante ile Gœthe'ye neler borçlu olduğumu düşününce." Dr Obispo, ayni peygamber edası ile konuşuyordu, "Meselâ Paolo'nun Francesca'ya okuyuşunu düşünün. Bilmem hatırlıyor musunuz, neticesi ne bol semereli bir okuma idi, o. *'Noi leggevamo un giorno per diletto, di Lancilotto, come amor lo strinse. Soli erevamo e senz'alcun sospetto.'* (1 Senz'alcun sospetto." Dr Obispo bu son cümleyi daha kuvvetle tekrar ederken bir taraftan da, *Cent-Vingt Jours'daki* gravürlerden birine bakıyordu. "Dikkat ediyor musunuz? en küçük bir kuşku bile yok, olmak üzere olan şey hakkında."

Virginia, fırçayı yine kaydırmıştı, bağırdı: "Hay Allahın gazebi!"

"Hayır, Allahın gazebi kuşkusu bile yok." Dr Obispo ısrarla söylüyordu. "Fakat onlar, buna karşı pekâlâ müteyakkiz bulunabilirdi. Ânî bir kaza ölümü ile gazap cehennemine gönderilmek ihtimaline karşı en iptidaî basiret tedbirlerini alabilirlerdi. Pek basit bir iki ihtiyat tedbiri ile iki cihanda da mes'ut olabilirlerdi. Kızın ağabeyi yok iken vakitlerini hoşça geçirirler, şenlik devri sona erince tövbe ve istiğfar ederek din azizleri gibi ölebilirlerdi. Fakat kabûl etmek icap ediyor ki, onlar Gœthe'nin *Faust*'unu okumamış ve ondan istifade etmemiş bulunuyorlardı. Müz'iç akrabaya uyku ilâcı verilebileceğini öğrenmemişlerdi. Öğrenmiş olsalar bile eczahaneye kadar gidip bir şişe Nembutal satın alamıyorlardı. Anlaşılıyor ya, yalnız edebiyat tahsili kâfi değildir; fen tahsiline de lüzum vardır. Dante ile Gœthe, size ne yapacağınızı öğretirler. Farmakoloji hocası da, bir tutam barbiturat ile, moruğu koma haline nasıl sokabileceğinizi gösterir."

Tırnaklarm cilâsı tamam olmuştu. Virginia sol ayağını, cilâ bir yere değip bozulmadan kurusun diye, hep ayni vaziyette

1) "Bir gün, aşkın Lancelot'u nasıl zebûn ettiğini. hoşça vakit geçirmek için okuyorduk. Yalnızdık ve içimizde hiç bir kuşku yoktu" **Divina Commedia**, canto V. — T.

tutarken, yüzünü misafirine çevirerek çıkıştı: "Ona moruk demenize müsaade edemem."

Dr Obispo, "Peki öyleyse, koruk olsun," dedi.

"O sizden bin kat daha iyi bir insandır." Virginia, sesinde samimî bir tınnetle bağırıyordu, "Bence o harikulâde bir insandır."

Obispo son cümleyi tekrar ederek: "Sizce harikulâde bir insandır," dedi, "varsın öyle olsun, ama on-beş dakikaya kadar siz benimle yatacaksınız." Hem söylüyor, hem de gülüyordu. Derken, yataktan öne doğru uzanarak, arkadan, omuzlarının biraz aşağısından, kadının, iki koluna sarılıverdi. Virginia, kurtulmak için bağırıp çırpınırken, o "Aman ayak tırnaklarınıza dikkat edin" diyordu.

Şah-eserini bozmak korkusu, kadını, girişmek üzere olduğu mukavemet hareketinden vaz-geçmeğe mecbur etti. Bu tereddüt anından istifade eden Dr Obispo, aceton buharı içinden iğilerek, o nefîs boynun ensesine "Shocking" rayihalarına, ağıza kıvamlı bir sıcaklık hissi veren, yanaklarda ipek teması gibi lâtif bir tesir bırakan saçlara doğru uzandı. Virginia, ağzından bir küfür kaçırarak başını şiddetle geriye çekti. Fakat bu hiddete ayni zamanda ve âdeta ona müvazi gibi akan pek rakik ve lâtif bir helecan hissi de karışıp onunla kaynaşıverdi.

Dr Obispo şimdi kadının kulağının arkasını öpüyordu. Fısıldayarak sordu: "Size ne yapmak istediğimi söyliyeyim mi?" Kadın cevap yerine, "Pis maymun," dedi. Fakat erkek söyleyeceğini yine söyledi, hem de haylı tafsilâtla. Aradan on-beş dakika geçmemişti ki, Virginia gözlerini açtı ve nazarları, şimdi odanın karanlığı içinde ışıldayan bebek evinin çiçekleri arasından kendisine bakan Meryem-Anamızın hoş-görücü tebessümü ile karşılaştı. Acı bir feryatla yerinden fırladı, üzerine bir şey almağa bile vakit kaybetmeden hemen koştu, Meryem'in perdesini çekti, o ande ışık da, otomatik olarak, söndü. Virginia zifiri karanlık içinde ellerini uzatarak, etrafı kollaya kollaya, usulca yatağına döndü.

İKİNCİ KISIM

I

"Bu sefer de hâvadis hiç eksik değil." Jeremy üç hafta sonra annesine böyle yazıyordu. "Her çeşitten ve her asırdan havadis. Burada İkinci Kont'a âit bir kaç hâvadisle başlıyorum. Kont, Iinci Charles için muharebeler kaybederken, aradaki fasılalarda şair oluyormuş. Tabiî, kötü bir şair (çünkü şairin iyi olmak şansı ancak bir kaç binde birdir), fakat ara-sıra, gayrı-ihtiyari, istikamet değiştirerek sevimlileştiği de olmuş. Meselâ, daha dün, yazmalar içinde elime geçen şu parçaya ne dersin?

Fazladır fersiz yanan küçük bir kandil bile,
Karanlıklar olmalı aşkımızın yuvası;
Temas etmek dururken hacet var mı görmeye?
Braksın ışık yerini dudaklarla ellere.

Oldukça hoş değil mi? Fakat ne yazık ki, çamurun içinden şimdiye kadar çıkarabildiğim hemen biricik cevher. Keşki bâkisi "sükûtî bî nihayet" olsaydı. Fakat şairlerin derdi hep budur, iyisinin de kötüsünün de. Onlar, Garp yarım-küresinde kullandığımız tâbirle, tuzaklarını kapalı tutmağı bilmiyorlar. Wordsworth'ün bâkisi sükût olsaydı ne hoş olacaktı. Coleridge'in, Shelley'nin de öyle.

"Bununla beraber Beşinci Kont dün bana içi çeşit-çeşit notlarla dolu bir defter şeklinde bir *surprise* yaptı. Bunları okumağa daha şimdi başladım (çünkü paketlerin hepsini açıp bir katalog taslağı yapmadan bütün zamanımı bir mevzu üzerinde sarfetmeği uygun bulmuyorum); fakat okuduğum parça gerçekten iştiha kabartıcı birşey. İlk sahifede şunu buldum: 'Lord

Chesterfield oğluna, bir *gentlemanin* kendi uşağına ve hattâ sokaktaki dilenciye bile asla *d'un ton brusque* [1] hitap etmeyeceğini; bunlardan birini sakin bir eda ile tekdir edeceğini, diğerini insaniyetle savacağını...' yazıyor. Lord Hazretleri böyle sükûneti azaptan beter, bu türlü insaniyeti hakaretten kötü kılacak bir san'at mevcut olduğunu da ilâve buyurmalı idiler.

" 'Bundan başka bu san'atin faydası yalnız uşaklar ve dilenciler için kullanılmasına da münhasır kalmaz. Lord Hazretleri bu mevzuda kadınları hatırlamayacak derecede zerafet ihmâlkârlığı göstermiş oluyorlar, çünkü sadık bir kadına sükûnetle fena muamele etmek, onu en mükemmel bir *gentleman*'e yakışacak tam bir *bienséance* [2] ile tahkir etmek san'atı da vardır.'

"Fena bir başlangıç değil; bu sahada bundan sonra da elime birşeyler geçerse sana yazarım.

"Diğer taraftan, şimdiki zamana âit hâvadisler acayip, karmakarışık ve biraz da nâhoş. Evvelâ, Jo Amca bugünlerde kronik bir aksilik ve huysuzluğa tutuldu. Ben yeşil-gözlü ifrit [3]'ten şüpheleniyorum; mavi-gözlü ifrit (başka bir tâbirle Miss Maunciple, Yavru) gözlerini, daha şimdiden, genç Pete istikametine çevirip duruyor. Yalnız gözlerini mi çeviriyor, yoksa daha ilerisine de gidiyor mu, bilmiyorum; fakat şüphelîyim; çünkü kadının öyle bir içli, hulyalı bakışı, yüzünün öyle bir dalgageçen, uyur-gezer ifadesi var ki, bu, en ziyade, müşkül aşk buhranları ile kıvranan genç kadınların simalarında göze çarpar. Anlatmak istediğim yüz ifadesini bilirsin: nefîs bir suretle ruhanî ve *pre-Raphaelitik* [4] Allahın var olduğunu anlamak için yalnız böyle bir yüze bakmak kâfidir. Burada bu mevzua aykırı düşen biricik hususiyet kıyafet. *Pre-Raphaelitik* ifade için *pre-Raphaelitik* kisve gerektir: uzun yenler, dört-köşeli parçalar, yardalarla pamuklu Liberty kadifesi. Buradakini, be-

1) Asılda fransızcadır: "huşûnetle". — T.

2) "Yaraşık". — T.

3) "Yeşil-gözlü kıskançlık ifriti." (Othello) — T.

4) **Pre-Raphaelitism**, sanatta Rafaelden önceki devrin safiyetine ermeği gaye edinen bir esthetik hareketi; XIX. asır ortalarında İngilterede doğmuş, bir müddet tarafdarları arasında hüküm sürmüştür. — T.

nim hep gördüğüm gibi, beyaz şortlu kombinezonu, başında *cowboy* şapkası, boynunda renkli mendili ile görsen şaşırır, kalır, belki de aklını oynatırdın. Bununla beraber, Yavru'nun şerefini müdafaa için ısrarla söyliyeyim ki, bütün bunlar sırf bir farz ve tahminden ibaret. Onun yüzündeki bu yeni ruhanî ifadenin aşk yorgunluğunun neticesi olmaması da mümkündür, tabiî. Bu farz ve tahmine muhalif olarak, bütün söyleyebileceğim şey Yavru'nun Propter-Şey'in talim ve telkinleri ile hidayete ererek şimdi daimî bir *samadhi* [1] halinde dolaşmakta olmasıdır, ki bu da, imkân ve ihtimal dahilindedir. Diğer taraftan onun Pete'e mânalı mânalı baktığını da pek iyi biliyorum. Dahası da var: Jo Amca onlardan kuşkulandığını bütün âlametleriyle belirtiyor. Ve herkese karşı son derece aksi davranıyor. Bu arada tabiî bana karşı da. Galiba bana ötekilerden daha ziyade, çünkü ben tesadüfen ötekilerden daha çok kitap okumuş bulunduğum için onun indinde bir kültür sembolü oluyorum. Kültür ise, Mr Stoyte'un en ziyade nefret ettiği şeydir. Yalnız, bu nefretini kültür âbidelerini yakıp yıkacak yerde satın almak arzusu ile izhar eder. Kendisinin tahsil ve irfanın fevkinde olduğunu, tahrip ile değil, temellük yolu ile belirtiyor; ilim ve irfan sahibi olanları öldürecek yerde, onları ücretle kullanarak tahkir ediyor (kim bilir, kudret ve fırsat bulsa belki öldürür de). Bütün bunlarla şunu söylemek istiyorum ki, yatakta olmadığım veya bodrumda Hauberk kâğıtları arasında bulunmadığım zaman, Jo Amcanın kabalıklarını lüzumundan fazla düşünmemek için, vaktimin çoğunu, sırıtkan bir sabır ve tahammül ile, Yağ-Tulumu'nu ve yağlı ücretimi düşünmekle geçiriyorum. Pek nâhoş bir hâl ama, bereket versin ki, tahammül edilmez bir şey değil — Hauberk kâğıtları da munzam bir teselli ve telâfi kaynağı.

"Aşk ve kültür cephesine âit haberler bu kadar. İlim cephesine gelince, burada en mühim haber, hepimizin pek yakınlarda timsahlar gibi uzun ömürlü olacağımızdır. Bu satırları

---

1) Hind felsefesinin altı sisteminden biri olan Yoga'da hakikat nuruna ermek için insanın bütün varlığı ile kendisini verdiği bir nevi "istiğrak" hali. — T.

yazdığım sırada, timsah gibi çok yaşamayı gerçekten isteyip istemediğime henüz karar vermiş bulunmuyorum." (İkinci timsah kelimesini yazarken, Jeremy'nin içinde birden bir nedamet hissi kabardı. Annesi Ağustosta yetmiş-yedi yaşında olacaktı. Nezaket ve zerafeti ve lâtif sohbetinin dökülmeye başlayan cilâsı altında kadının bir yaşama ihtirası vardı. Gerçi yaklaşmakta olan âkıbetinden soğuk-kanlılıkla bahsederdi; ölümü ve cenaze merasimi hakkında küçük üçük şakalar yapardı, fakat bu sözlerin ve şakaların ardında, Jeremy biliyordu ki, elde kalana sarılmak, her zaman yaptıklarını, ölümün dişleri arasında ve yaşa meydan okuyarak, yapmakta devam etmek için şedit bir azim gizli idi. Bu timsahlar sözü onu rencide edebilirdi; ömrü uzatmanın arzuya değer olmasından şüphe gösterilmesini kendi aleyhinde bir tenkit gibi tefsir edebilirdi. Jeremy başka bir kâğıt alarak paragrafa yeniden başladı.)

"Aşk ve kültür cephesine âit haberler bu kadar," diye yazarak devam etti. "İlim cephesine gelice *rien de nouveau.* (1 Ancak Obispo'nun tafrası evvelkinden daha fazla, ki bu da, hâvadis sayılmaz, çünkü bu adamın çalımı her gün biraz daha artmakta. Neyleyim ki, hoşlandığım tiplerden değil, bununla-beraber, insan şöyle biraz açık-saçık lâflara meyil duyunca sohbeti hayli eğlenceli oluyor. Uzun ömür meselesi, anlaşıldığına göre, almış yürümüş. Old Parr ile Desmond Kontesinin kulakları çınlasın.

"Ya dinî cephe? Gelelim şimdi buna. Bizim Propter-Şey terbiye ve ıslâh teşebbüslerini büs-bütün bırakmasa bile, hiç olmazsa beni ıslâh emelinden vaz-geçti. Hay Allah razı olsun! Çünkü kendisi, bu, âlemi ıslâh merakını bırakınca gerçekten mükemmel bir arkadaş oluyor! Her çeşitten türlü-türlü fikirlerle dolu bir kafa; hem de, her biri ayrı bir göze yerleştirilerek pek muntazam tertiplenmiş. İnsan onun fikrî insicamma âdeta gıpta edyor; fakat bu kadar çeşitli fikirlere sahip olmak, kendi hususî marifetlerine zararlı olacağını düşününce, gönül teselli buluyor. Zarif bir tarzda baş aşağı durmak marifetini be-

1) "Yeni bir şey yok." — T.

cerebilen kimse. Marathon yarışını kazanana gıpta ederse nankörlük etmiş olur. Şimdi elde bulunan eğlenceli bir makale ileride yazılacak olan üç "öz aklın tenkidi"nden daha değerlidir.

"Mektubun son kısmını ev cephesine ve senin Grasse'dan gönderdiğin son mektuba tahsis ediyorum. O ne ziyafet! Mme de Villemomble'i anlatışın gerçekten Proust-işi. Hele Cap d'Ail gezintisini ve Prenses ile *ce pauvre Hunyadi*'nin şahsiyetlerinden kalabilmiş bakiyeler arasında geçirdiğin günü tasvir edişin — Bunun için de Murasaki'ye lâyık bir eser diyebilirim: manolya çiçeği hacminde fakfurî bir fincan içinde iki kaşıklık kehlibar renkli çay haline getirilmiş bütün bir trajedi. Ne hayran olunacak bir edebî iffet dersi! Ben kendim ise — çok şükür ki, yalnız edebiyat sahasında— bir nevi teşhirciliğe meyyalim. Senin bu *vestal* nesrin beni kendimden utandırıyor.

"İşte bu kadar, söylecek başka bir şey kalmadı. Hani mektepte iken yazdığım mektuplarda dediğim gibi — hatırlıyor musun? İri iri, defter kâğıdının yarım sahifesi dolabilsin diye kocaman kelimelerle yazdığım mektuplarda. Söyleyecek başka birşey kalmadı, tabiî, yalnız söylenemez olan var ki, onu da zaten bildiğin için, söylemeden geçiyorum."

Jeremy mektubunu kapadı, mühürledi, zarfın üzerine "Araukaryalı" adresini yazdı. Çünkü kendisi Atlantiki aşarken annesi de Grasse'dan dönmüş olacaktı — Zarfı cebine koydu. Etrafını çepe-çevre saran Hauberk kâğıtları dikkatini çekmek için yalvarıyorladı; fakat o bir müddet âtil kaldı. Dirsekleri yazı masasına dayalı, dua eder vaziyette düşünceye dalmış, başını kaşıyordu; başında kalabilmiş olan saçların diplerinde yer yer teşekkül eden kuru kepekleri, iki eli ile kaşıyordu, bu kepekleri, tırnakla hafifçe kazıyıp koparmanın pek hoş bir keyfi vardı. Annesini ve kendi halini düşünüyordu, hususiyle kendisi, Oedipus kompleksi üzerine intişar eden bütün Freudien eserleri. *Sons and Lovers*'ten başlayarak bütün romanları, hâsılı aşırı derecede ana sevgisinin tehlikesi, ifrata varan evlât muhabbetinin muhatarası hakkındaki bütün neşriyatı okumuş olduğu halde, ne garip haldi ki, kendisi, göz-göre, şimdi olduğunu olmuş hep öyle kalmıştı: temellük edici ve haris bir ananın kurbanı. Ve bun-

dan, belki, daha garip olan vakıa da şu idi ki, bu temellük edici ana da, o mesele ile münasebeti olan bütün yazılı şeyleri okumuş bulunuyordu ve kendisinin ne olduğunu ve oğluna neler çektirmiş olduğunu da pek iyi biliyordu. Bununla beraber, o da daima olduğu gibi olmakta, daima çektirdiklerini çektirmekte, tabiî kendisi gibi, yine göz-göre, devam edip gidiyordu. (Hah! sağ elinin altındaki iri bir kepek pulu gevşedi. Bunu kulaklarının üst tarafında sık saç demeti içinden koparark çekip çıkardı, elindeki incecik kurumuş hücre döküntüsüne bakarken, birden babunlar aklına geldi. Peki ama neden olmasın? En kat'i ve en devamlı hazlar en ehemmiyetsiz, en basit, en iptidaî şekilde hayvanî olanlardır — meselâ sıcak bir banyo içinde, veya sabahleyin yorgan altında uyanıklıkla uyku arasında uzanmak hazları; tabiatin dâvetlerine uymak hazzı, iyi bir masajcının vücudu uğmasından alınan haz ve, nihayet, kaşınmak hazzı. Bunda utanacak ne var ki? Kepek pulunu kâğıt sepetine silkti ve sol eli ile kaşınmakta devam etti.)

İnsanın kendini bilmesine hiç bir şey eş olmaz, diye düşündü. Fena veya budalaca bir şeyi niçin yaptığınızı bilmek, onu yapmakta devam için mazeret sahibi olmak demektir. Mazeret meşruluğunun psikanaliz vasıtasiyle isbatı: işte meşruluğu itikat ve iman vasıtası ile isbat etmenin zamanımızdaki muadili. Kendinizi sadist veya para-vurguncusu, anaya-tapıcı veya oğul-yamyamı yapan sebepleri bilirsiniz; ve bildiğiniz için, oğul yamyamı, anaya-tapıcı, para-vurguncusu veya sadist kalmakta kendinizi tamamen mazur sayarsınız. Gelmiş geçmiş bütün nesillerin kalkıp Freud adını tebcil etmeleri şaşılacak bir şey olmazdı! Hasılı, kendisi ile anası, hali işte böyle anlayıp böyle idare ediyorladı.

Mrs Pordage, kendinden bahsederken, "Biz kan-emici hükümdar-analar..." diyordu, hem de, üstelik rector'un [1] huzurunda. Veya Lady Fredegond'un işitme-borusuna ağzını vererek, kendi mâsumluğunu ilân ediyordu. "Evde orta-yaşlı bir oğul ile benim gibi ihtiyar *İokasta*'lar"diye haykırıyordu. Jeremy de

1) Din-adamı demektir, üniversite ile ilişiği yoktur. — T.

odanın ortasına gelir ve bu her türlü zeki sohbetler türbesinin içine, meselâ kendisini bir ihtiyar kız yerine koyarak, bir kaç nükte nefh eder, veya bir fikrî *broderi* olmak üzere ortaya, ilim ve edebiyat işlemeleri sererdi; söyledikleri saçma-sapan şeyler de olsa, yine hoşa giderdi. Kart cadaloz, başını alabildiğine sarsarak, bir *gangster* kahkahası salıverir, tepesindeki kimseninkine benzemez şapkanın, içi saman doldurulmuş martıları veya yapma petunialarl, birinci sınıf Fransız cenaze alaylarında arabaya koşulan atların sorguçları gibi, sallanır dururdu. Jeremy yine kendi kendine söyleniyordu: evet, ne tuhaftı o hal; ama her ikisinin, annesi ile kendisinin, hep öyle, oldukları gibi olmakta devam etmekten başka özledikleri hiç bir şey bulunmadığı düşünülünce ne kadar da mâkul idi. Kadının hükümdar-ana olmakta devam etmek istemesinin sebepleri oldukça belli idi; kraliçe olmanın keyfi vardı, ta'zim görmek ve sadık tab'aya mâlik olmak pek hoşa giderdi. O kadar belli olmayan ise, hiç değilse hariçten görenler için, Jeremy'ye bu *status quo*'nun muhafazasını tercih ettiren sebeplerdi. Fakat yakından bakılınca bunlar da kâfi derecede kanaat verici şeylerdi. Evvelâ muhabbet vardı; çünkü sathî bir istihza ve lâübalilik görünüşü altında kendisi annesine derin bir surette bağlı idi. Ondan sonra da alışıklık vardı — uzun süren bir alışıklık ki, annesini kendi vücudunun âdeta bir unsuru haline getirmişti. Annesi onun hemen-hemen pankreas veya karaciğeri gibi bir şey olmuştu, onsuz edemezdi. Hattâ kendisine çektirdiklerine karşı bile bir minnettarlık hissi duyuyordu, halbuki annesinin bunları yaptığı zamanlarda o haller kendisine pek zâlim ve pek haksız gelmişti. Otuzunda iken birini sevmişti; onunla evlenemek istemişti. Kendisine karşı pek sempatik bir muhabbet gösteren, ve küçük Eileen ile münasebeti de pek nazik ve lâtif olan Mrs Pordage, ortada bir hâdise de bulunmadığı halde, iki genç arasındaki rabıtayı bozmak için tertibat almış; ve bunda, o kadar muvaffak olmuştu ki, o rabıta, temeli tahrip edilmiş bir ev gibi, kendiliğinden çöküp yıkılıvermişti. O zaman Jeremy pek kederlenmiş ve yaptığı bu hareketten dolayı, varlığının bir kısmı ile, annesinden nefret etmişti. Fakat yıllar geçtikçe, ondan duyduğu bütün elem azala azala eri-

miş, ve, nihayet, onun yerine bir minnettarlık hali kaim olmuştu, şimdi annesine minnettardı: aile mes'uliyeti, muntazam ve paralı iş, ve başına, belki annesinden de beter, bir müstebit kesilebilecek bir karı gibi, korkunç hallerden kendisini kurtarmış olduğu için. — Hem karısı gerçekten annesinden beter bir müstebit kesilebilecekmiş de; çünkü Eileen, tedricen istihale ederek, tombul, hamarat, fakat şamatacı bir ev-kadını olmuştu, ki bu, Jeremy'nin tanıdığı kadın tipleri arasında en felâket âmiz olanı idi: can ve gönülden göreneklere bağlı, kafasızlığı ile müftehir, karınca gibi çalışkan, müstebitçe hayırhah bir mahlûk. Hâsılı bir ûcûbe. Annesinin stratejisi araya girmeseydi, Jeremy, şimdi Eileen'in kocası olan Mr Welkin olacaktı, ve daha çocukluk ve gençlik çağlarında, Eileen'in orta-yaşlarında olabildiği kadar korkunç tam dört "rees" küçük Welkin'in de babası. Annesinin lâtife olarak kendisini ihtiyar İokasta ve kanemici hükümdar-ana diye tavsif etmesi elbette doğru idi; kardeşi Tom'un kendisine (Jeremy'ye) Peter Pan [1] lâkabını takması ve "ağzın süt kokuyor" diye onunla alay etmesi de şüphesiz haklı idi. Bunnla beraber, hoşuna giden şeyleri okumak ve küçük makaleler yazmak için daima fırsat ve imkân bulduğu da muhakkaktı; annesi hayatın bütün amelî cihetlerini üstüne almış olduğu için, kendisine düşen sadece bir mikdar muhabbet ve merbutiyetten ibaret kalıyordu ki, bu da, hakitatte yerine getirilmesi pek güç bir şey değildi, ve bu sayede hafta-aşırı cuma günleri akşam-üstü Maida Vale'de sonsuz bir mundarlık içinde zevkin ince hazlarını tatmak hürriyetini de kazanıyordu. Halbuki, öbür taraftan şu zavallı Tom'un başına gelenlere bakın! Tokyo'da ikinci kâtip; Oslo'da baş-kâtip; La Paz'da müsteşar; derken, az veya çok kat'i olarak, tekrar Londra'da Hariciyede. Barem merdivenini yavaş yavaş ve daha büyük mesuliyetli mevkilere, vazifenin gittikçe artan mihnetlerine doğru tırmanış. Ve deruhte edilen vazifelerde maaşın çoğalması ile mütenasip olarak ahlâkî endişenin azalması yüzünden bîçarenin huzursuzluğu arta-arta, nihayet, Habeşistan meselesi sıralarında, artık mevkiinde daha fazla durmasına tahammül bı-

1) Bir masaldan: hiç büyümeyen bir çocuk. — T.

rakmayacak dereceye varmıştı. Ya istifa etmek, yahut ağır bir sinir hastalığına uğramak üzere iken, son dakikada, katolik oluvermişti de, ondan sonra, umumî adaletsizliğin içinde kendi hissesine düşen ahlâkî mes'uliyeti derleyip toparlayarak, söz temsili, kâfuru içine yatırıp Farm Street'te Jesuit rahiplerine tevdi edecek hale gelmişti. Hayran olunacak tedbir! Bu tedbir onu büs-bütün yeni bir insan yapmıştı. On-dört sene çocukları olmamışken, karısı, apansız, bir bebek doğuruvermişti — Jeremy hesaplamıştı, kadın tam İspanya iç harbinin başladığı gece gebe kalmış oluyordu. Nanking'in zaptından iki gün sonra da Tom bir cilt komik şiir neşretmişti. (Tuhaftı, komik şiirler yazmağa meraklı İngiliz katolikleri ne de çoktu!) Tom bir taraftan da durmadan şişmanlıyordu; Anschluss ile Münih arasında on-bir kilo almıştı. Farm Street ile kuvvet politikası bir iki sene daha sürerse Tom doksan kiloya çıkacak ve bir operet güftesi yazmış olacaktı. Hayır! Jeremy kendi kendine kat'i bir lisanla söyledi. Hayır! Böyle bir gidişi aslâ kabûl edemezdi. Peter Pan ve ağzı süt kokan çocuk olmak, ve küçücük bir odada nihayetsiz mundarlık bundan çok iyi idi. Bin kere iyi idi. Esthetik bakımdan da daha iyi idi; çünkü böyle *Realpolitik* ile semirip şişmek, böyle İsâ'nın haça-gerilmiş tasviri kenarına komik şiirler karalamak — doğrusu zerafet züğürtlüğünün aşırı derecesi idi. Hem, hepsi bu kadar da değil: öteki hâl ethik bakımdan da daha iyi idi, çünkü Proptęr-Şey elbette haklı idi: eğer muhakkak hayr işleyeceğinden emin olmazsan, bari şerden uzak dur. İşte şu bîçâre Tom, kunduz gibi çalışkandı, üste katolik de olunca, bir tarla kuşu şetareti ile, mümkün olduğu kadar çok insana âzamî derecede fenalık yapabilecek bir yerde çalışıyordu.

(Bir kepek pulu daha gevşemişti. Jeremy içini çekti ve geriye doğru yaslanarak sırtını koltuğun arkalığına dayadı.)

Düşüncelerinin sonlarına doğru, kendi kendine söyleniyordu: babun gibi kaşınırsın; elli-dört yaşında iken ananın gölgesi altında yaşarsın; cinsî hayatın ayni zamanda hem çocukça, hem fâsid; yaptığın işlere faydalı veya ehemmiyetli demek insanın hayalinden bile geçemez. Fakat kendini başkaları ile, me-

selâ, Tom'la, hattâ pek mühim, pek heybetli zatlerle, nazırlarla, çelik kıralları ile, piskoposlarla ve meşhur romancılarla mukayese edince — hani, ne de olsa, doğrusu o kadar kötü de çıkmazsın. Hele menfi bir ölçü ile, zararsızlık bakımından, hüküm verilecek olursa, son derece iyi bile çıkarsın. Hâsılı, meselenin her tarafı göz-önüne alınırsa, olan biten hallerden dolayı fazla üzülmeğe mahal yoktu. Jeremy, bu karara varınca, yine Hauberk evrakına dönmek zamanı geldi.

II

Virginia o sabah ancak ona doğru uyandı; ve yıkanıp kahvaltı ettikten sonra bile, bir iki saat kadar, gözleri kapalı. sırtı bir yığın yastığa dayalı, gölgeler vâdisinden yeni kurtulmuş, nekahat devrinde güzel bir genç kız gibi yatakta kaldı.

Ölümün gölgeler vâdisi; bütün büyük ölümlerin ve bütün küçük ölümlerin. İstihalelere ölümlerden geçerek varılır. Hayatını kurtarmak isteyen ilkin onu kaybetmelidir. Erkekler ve kadınlar muttasıl hayatlarını kaybetmeğe çalışırlar: alelâde şahsiyetlerinin bayatlamış, bir şeye yaramaz olmuş, duygusuz hayatlarını. Hiç durmadan onu başlarından defetmeğe uğraşırlar. Bin türlü çare ile. Kumar çılgınlığı ve dinî içtimalarda vecd coşkunluğu ile; hırs ve tema', fisk ve fücur, araştırma ve tetkik, mezhep ve tarikat taassubu, mevki ve iktidar ihtirası cinnetleri ile; alkol, okuma, hulyalara dalma, morfin düşkünlüğü gibi telâfi edici delilikler ile; afyon. sinema ve ibadet hayaletleri ile; politika heyecanının ve aşk hazzının delice sar'aları ile; veronal'in ve bitablığın verdiği sersemlikler ile. Kurtulmak, kendi eskimiş ve yorgun hüviyetini unutmak; başka bir kimse, yahut daha iyisi başka bir şey olmak — sadece, tuhaf bir uyuşukluğa uğramak, veya alelâdenin üstünde hassas bir vücud olmak; yahut da gayrı-şahsî bir ruh, şahsiyetinden âri bir şuur hali olmak. Ne saadet, ne mübarek bir gönül huzuru! Hattâ kendilerinde böyle bir ferahlığa muhtaç bir hal olduğunu önceden bilmeylenler için bile. Virginia bunlardan biri idi, kendi mahdutluğu içinde mes'uttu. Öz benliğinin çirkinlik ve kusurlarını, veya insanın fıtrî sefaletini idrâk edecek bir şuurdan mahrumdu. Bununla beraber Dr Obispo, onun, evvelce bildiklerinden veya tasavvur edebildiğinden daha şedit ıstıraplı bir aşk sar'ası içine kaçıp kurtulmasını, ilmî usulle, tahak-

kuk ettirince, Virginia anladı ki, ne olursa olsun, kendi varlığında teskin edilmek istenen bir hâl vardı ve pek şedit, kendine son derece yabancı bir şuur içinden tam bir nisyan karanlığı içine baş-aşağı dalış, işte o istenilen ferahlığın ta kendisi idi.

Fakat, ister keyf-verici maddelere veya kitaplara, ister iktidar mevkiine ve alkışlara olsun, diğer bütün iptilalar gibi, hazza düşkünlük de, muvakkat olarak teskin ettiği halin, sonradan, gittikçe şiddetlenmesine sebep olur. Haz düşkünü kendi küçük ölümünün gölgeler vâdisine iner — ümitsiz bir halde, başka bir şey, kendisi olmayan bir şey, insan şahıslarının çirkin dünyasında bir insan şahsı olarak geçirdiği hayattan daha başka ve daha iyi bir şey bulmak için yorulmadan iner. Aşağıya iner veya şiddetle, ansızın, yahut tatlı bir atalet içinde ölür ve istihale eder; fakat pek kısa bir zaman için ölür, istihalesi de ancak bir lâhza sürer. Küçük ölümden sonra küçük diriliş vardır, şuursuzluk halinden diriliş, nefsi yok eden teheyyüç halinden diriliş, insanın kendisini yalnız, zaif ve değersiz bilmesi sefaletine dönüş. Ve şahsiyet ayrılığı duygusu ne mertebe şedit ise başka bir ölüm ve istihale ile teskin edilme ihtiyacı da o derece mübrimdir. İptilâ teskin eder, fakat bunu yaparken teskin edilmeyi isteten ıstırapları da arttırır.

Virginia yastıklara dayanmış yatarken geceki ölüşlerinin gölgeler vâdisinden gündüz dirilişinin ıstırabını çekiyordu. Sar'alar içinde başka bir şey oluş halinden kendi eski varlığına dönüyordu — Gerçi o varlık hâlâ yorgunluktan uyuşuk, ve şaşkındı, acayip sahnelerin, takatını aşan ihsasların tahattürü altında bunalmıştı; fakat yine o eski Virginia'dan başka bir şey değildi; Jo Amca'nın muvaffakiyetlerine hayran olan, ona, kendisine bu güzel yaşayışı temin etmesinden dolayı minnet besleyen Virginia; daima gülen, hayatın nefîs bir şey olduğuna inanan, hiç tasa bilmeyen Virginia; Jo Amcaya bir Grotto inşa ettiren ve çocukluğundan beri Meryem-Anamıza âşık olan Virginia. Ve bu Virginia şimdi o zavallı ihtiyara, o hayranlıkla sevdiği Jo Amcaya iki-yüzlü br oyun oynuyordu — hem öyle ufak-tefek yalancıklarla değil, o kadarı herkes için olağan sayılabilirdi, bile bile, sistemli bir ikiyüzlülük oyunu. Hem yalnız ona da değil; ayni oyunu zavallı Pete'e de oynuyordu. Her va

kit onunla konuşuyordu; ona pek tatlı bakışlarla (daha doğrusu, muhitin hâl ve şartları içinde, elinden gelebildiği kadar tatlı bakışlarla) hitap ediyordu; herkesin yanında ona âdeta açıkça âşık görünüyordu, sırf Jo Amca, Sigmund'dan şüphelenmesin diye. Jo Amca doktordan şüphelenirse Virginia, bir bakımdan, memnun olmayacak da değildi. Doktorun çenesine bir yumruk yiyerek yere serilişini görse, öyle sevinecekti ki. Sevincinden bayılıverecekti! Fakat şimdilik Sigmund'u korumak için elinden geleni yapıyordu; ve işte bunun için zavallı budala delikanlıya âşıkmış gibi görünüyor, onda öyle bir hayal uyandırıyordu. İki-yüzlü oyuncu — işte kendisi bundan başka bir şey değildi: iki-yüzlü oyuncu. Bu halini bildiği için pek üzülüyordu, elem ve hicap duyuyordu; artık eskiden yaptığı gibi, her vesile ile kahkahaları basamıyordu; dalgın ve düşünceli olmuştu, yapmakta olduğu şeyin kötülüğünü duyuyordu, bir daha yapmamağa karar veriyordu; karar veriyordu, fakat yine yapmaktan kendini alamıyordu; hem de yaptığı için kendisinden hakikaten nefret ettiği halde; hem de kendisine bunu yaptırdığı, ve, hususiyle, üstelik bu işi yapmaya kendisini nasıl mecbur ettiğini ve ona niçin mukavemet edemeyeceğini de iğrenç, kaba ve *cynique* bir tarzda söylediği için Sigmund'dan istikrah ettiği halde bile. Ve bir daha yapmasının bir sebebi de, evvelce yapmış olmaktan duyduğu kötü tesirin tekrar yapınca zail olması idi. Fakat o kötülük duygusu sonra yine başlıyordu. Hakikaten o kadar kötü bir tesire uğramıştı ki, Meryem-Anamızın yüzüne bakmaktan utanır olmuştu. İşte bir haftadan ziyade idi ki, mukaddes bebek evinin önündeki kadife perde hep kapalı duruyordu. Açamıyordu, açmaya eli varmıyordu, çünkü pek iyi biliyordu ki, açıp Meryem-Anamızın önünde diz çökerek bir daha yapmamaya söz verse de, yine bir faydsı olmıyacaktı. O korkunç Sigmund, bir kere karşısına çıktı mı, yine içini bir hâl saracak, kemikleri lâstik gibi yumuşayacak, eli, ayağı tutmaz olacak, ne olduğunu, nerede bulunduğunu bile farketmeden yine olan olacaktı. Hem bu seferki ötekilerden çok daha fena olacaktı, çünkü Meryem-Anamıza söz vermiş bulunacaktı. Bu hale göre, söz vermemek daha hayırlı idi — hiç olmazsa şimdilik; sözünde durmak imkân ve ihtimali belirince-

ye kadar. Çünkü, bu hal böyle ilelebed sürüp gidemezdi; kemiklerini her vakit böyle lâstik gibi yumuşamış duyacak değildi ya, artık o kadarına inanmıyordu; elbette günün birinde kendisinde Sigmund'a "defol!" diyecek kadar kuvvet ve kudret bulacaktı. İşte bunu yaptığı zaman söz verecekti. O güne kadar söz vermemek daha hayırlı idi.

Virginia gözlerini açtı, ve pencerelerin arkasındaki hücreye ve içindeki hazineyi — zarif mini mini tacı, incileri, mavi ipek libası, tatlı bakışlı simayı, tapılmaya lâyık küçücük elleri — saklayan beyaz perdeye *nostaljik* bir ifade ile baktı. Derin derin içini çekti ve, yine gözlerini kapayarak bir uyuma taklidi içinde, sabah ışığının, kendisini, arzusu hilâfına, içinden çekip çıkardığı nisyan saadetine tekrar kavuşmaya çalıştı.

III

Mr Stoyte sabahını Beverly Pantheon'da geçirdi. Pek isteksizce; çünkü mezarlıklardan ürkerdi, kendisine âit olandan bile. Fakat para kazanmak dâvâsı mukaddesti. Kazanç işi, uğrunda, bütün alelâde şahsî mülâhazaların feda edilmesi gereken bir vazife idi. Hem ne kazanç işi! Beverly Pantheon memlekette emlâk işi olarak en güzel teşebbüs idi. Arazi birinci dünya harbi içinde *acre*'ı beş yüz dollar'a satın alınmış, saha *acre* başına on-bin dollar'a varan bir masrafla (yollar yapılarak, küçük Tac-Mahal'ler, Kolumbarium'lar inşa edilerek, heykeller konarak) islâh ve tanzim edilmişti; şimdi mezar yerleri beher acre'ı yüz-altmış-bin dollar üzerinden satılıyordu, — hem öyle hızlı bir satış ki, bütün tesis ve inşa sermayesi çarçabuk amorti edilmişti bile — artık bundan sonraki satışların hasılâtı sâfi kazanç olacaktı. Hem Los Angeles'in nüfusu arttığı için. kazanç hacmi de, tabiî, o nisbette âzamet peyda edecekti. Nüfuz, senede yüzde-ona yakın bir nisbette artıyordu — dahası da vardı: mezar yerlerinin en büyük kısmını Birleşik Devletlerin diğer ülkelerinden ihtiyar mütekaitler satın almıştı; Pantheon'a en kısa zamanda en büyük menfaat temin edecek olan kimseler, Ve işte bundan dolayı idi ki, Charlie Habakkuk, en yeni ıslâh ve tevsi plânlarının münakaşası için kendisini acele çağırınca, Mr Stoyte bu daveti red etmeyi, ahlâkî bakımdan, imkânsız görmüştü. Antipatilerini baskılıyarak, vazifesini yapmıştı. O gün, öğleye kadar, iki adam, puroları ağızlarında, Charlie'nin, Kıyamet Kulesi'nin tepesindeki bürosunda oturmuşlardı; Charlie purosunun dumanını burun deliklerinden üfürerek kocaman elleri ile hareketler yapa yapa, söylemiş, söylemişti — hem de nasıl! Tıpkı size bir şark halısı aldırmak için diller döken kırmızı fesli adamlardan biri imiş gibi — o

sırada Mr Stoyte da, çatkın bir suratla, Charlie'nin o tiplerden birine benzediğini düşünüyordu; yalnız bir fark vardı, bu adam seyyar halı satıcılarının çoğundan daha besli ve, böyle olduğu için de, çenece onlardan daha kuvvetli idi.

Çıkışır gibi yüksek sesle, "Bırak bu esnaf ağzını!" dedi, "mülk sahibi ben olduğumu unuttun galiba."

Charlie, kızgın bir hayretle, karşısındakine baka kaldı. Esnaf ağzı ha! Fakat yaptığı, esnaf ağzı değildi ki. Söyledikleri gerçekti, sözleri ciddî idi. Pantheon kendinin çocuğu idi; çünkü orada amelî değeri olan ne varsa hepsi kendisinin icadı idi. Küçük Tac-Mahal'i, Şair Kilisesini düşünüp ortaya çıkaran kendisi idi; Ceneve'den toptan satın alınan heykeller kendi teşebbüsü ile ele geçirilmişti; ölüme *sex-appeal* şırıngası vurmak tarzını ilk bulup açıkça tatbik eden kendisi idi; mezarlık içerisine kederi ve ihtiyarlığı temsil eden, ölüm timsâli olan, İsâ'nın ıstırabını tasvir eden şeylerin sokulmasına kat'iyen mâni olan kendisi idi. Bu fikirleri için mücadele etmişti, bir çok tenkitlere uğramıştı, fakat neticeler kendisinin haklı olduğunu isbat etmişti. Mezarlık sahası içinde hiç bir Çarmıhta-İsâ heykeli bulunmadığından şikâyet eden olursa kendisine, bunun sebebini, neşredilmiş olan broşürlerden öğrenmesi tavsiye olunabilirdi. Halbuki şimdi Mr Stoyte, acı bir istihza ile, ona "esnaf ağzı yapıyorsun," diyordu. Öyle ya, satıcı ağzı! Hem de Pantheon'da mezar yeri taliplerinin, mevcut tesisatı pek yakında kifayetsiz bırakacak derecede, arttığı bu zamanda satıcı ağzı ile ballandırma! Müesseseyi büyütmek icap edecek. Daha büyük saha, yeni yeni binalar, yeni yeni cazibeler lâzım. Daha büyük ve daha güzel; terakki; hizmet.

Kıyamet Kulesi'nin tepesinde Charlie Habakkuk plânlarını açıp ortaya serdi. Genişletme projesine bir Şairler Köşesi dahildi. Burası sıdk ve hulûs ile muharrirlik edenlerin hepsine açık olacaktı — ama mecmulara ilân metinleri yazanlar da buraya gömülürse, korkardı ki, pek yazık olacaktı, çünkü bunların çoğu çok para kazanıyorlardı ve bundan dolayı, farkını ödeyerek, sinema mensuplarına mahsus kısma gömülmek imtiyazını almaya ikna edilebilirlerdi. Fakat bunun bir de öbür tarafı vardı: çünkü senaryo muharrirleri, Şairler Köşesine ilân mu-

harirlerinin gömülmesine müsaade edilince, orayı tamamen yalnız şairlere münhasır addetmeyeceklerdi. Hele sinema mensuplarının ötekilerden pek çok ziyade kazandıkları göz önüne alınırsa... Bu cihet de hiç münakaşa götürmezdi, hani, Charlie mülâhazasını bu sözle neticelendiriyordu, bu cihet hiç münakaşa götürmezdi. Hem tabiî ki, Şairler Köşesi'ne Westminster kilisesinin bir eşi yaptırılacaktı. Mini-mini bir Westminster — pek şık bir şey olacaktı, doğrusu. Sonra, mevcuda ilâve olarak, bir çift cenaze fırınına da ihtiyaç vardı, bunlar da kilisenin büyük avlusuna pek âlâ yerleştirilebilirdi. Ve binanın yer-altı sahanlığına bir yeni otomatik gramofon konularak musikide biraz daha tenevvü temin olunabilirdi. Ziyaretçiler Daimî-Wurlitzer'i beğenmiyor değildi. Elbette beğeniyorlardı. Fakat ne de olsa, bu artık biraz monoton olmuştu. İşte, bunun içindi ki, kendisi, plaklarla ilâhi koroları gibi şeyleri ve ara-sıra da, çeşit değiştirmek için, büyük hatiplerden birinin ilhâmkâr bir hitabesini vermeği düşünüyordu; bu suretle insan Mânevî-Temaşa bahçesinde oturarak, meselâ bir kaç dakika Wurlitzer'i, sonra bir koronun söylediği "Benimle Kal" ilâhisini, onun arkasından Barrymore'unkine benzer bir sesle, Gettysburg hitabesi [1] kabîlinden bir nutku, yahut de "Gül ki, seninle beraber âlem de gülsün" neşidesini, ve belki de Mrs Eddy veya Ralph Waldo Trine tarafından verilen özlü bir konferansı dinleyebilecekti. Sonra Katakomb fikri de vardı. Hem de bu onun en mükemmel fikri idi. Mr Stoyte'u cenup-şark penceresinin önüne götürerek, öndeki mezarlar ve serviler, ve minyatür halinde, gûya-antik, âbideler vâdisinin öbür tarafında, yükselerek, ufukta diş diş tepecikler vücuda getiren sırtları parmağı ile gösterdi. İşte orada, heyecanının coşkunluğundan tizleşen sesi ile anlatıyordu, işte orada, ortadaki kabarık yayvan tepenin altında bir tünel açılacaktı. Zelzeleye dayanması için duvarlar hep betonarme olacaktı. İşte dünyanın biricik A sınıfı katakombları. İçlerinde, Romadakiler gibi, kilisecikler de bulunacaktı. Duvarlarda tuhaf resimler olacaktı, bunlar öyle yapı-

1) Amerika iç muharebesinin Şimallilerin zaferi ile bitmesi üzerine Reis A. Lincoln'ın söylediği meşhur nutuk. — T.

lacaktı ki, sahiden pek eski zamanlardan kalmış gibi görüneceklerdi. Resimler W. P. A. [1] ressamlarına ucuza yaptırılabilirdi. Ama bundan onlar iyi resim yaparlar mânası anlaşılmamamalı idi, duvarlardaki resimlerin tuhaf şeyler olması lâzımdı, san'atin bu türlüsü de, tam onların işi idi. Katakombları ziyaret edenler, ellerinde mumlar veya küçük fenerler taşıyacaklardı — elektrik ziyası olmayacaktı, yalnız dönemeçli geçitlerle merdivenlerin nihayeti bundan müstesna idi; büyük bir yer-altı kilisesi bulunacaktı, kiliseye San Francisco sergisindeki büyük çıplak heykeller konulabilirdi, çünkü sergi sona erince bunları bin kâğıda, belki de daha ucuz bir bedelle, memnuniyetle satacaklardı — Hani şu taşkın adaleli, iri gövdeli, modern stilde kadın heykelleri. Etraflarında sular fışkırtılarak üzerlerine de penbe ışık aksettirilince, pek realistik bir tesir yapacakları muhakkaktı. Katakombları gezmek için binlerce mil uzaklardan turistler gelecekti. Çünkü insanlar mağaralardan pek hoşlanırlardı. Hiç bir şey onlar için mağara kadar cazip değildi. Meselâ şu Karlsbad mağaraları; şu Virginia'daki mağaralar. Hem onlar, alelâde tabiî mağaralardan başka bir şey de değildi, içlerinde duvar resimleri, filan yoktu. Buradakiler ise Katakomb olacaktı. Evet hakikî, sahici Katakomb ve hıristiyan şehitlerinin, içinde yaşamış oldukları Katakomb — hah, işte, bir fikir daha! Şehitler! Neden bunların içinde bir de Şehitler Mâbedi olmasındı? Hem de alçıdan dökülmüş, arslanlara paralatılmak için çır-çıplak soyulmuş kız heykelleri ile. Seyirciler Çarmıhta-İsâ heykeli önünde durmazlar bile, bunların karşısında ise hakikî heyecan anları geçireceklerdi.

Mr Sotyte, bezgin bezgin, tiksinerek dinliyordu. Hem Pantheon'undan, hem onunla ilişiği olan her şeyden nefret ediyordu. Nefret ediyordu, çünkü bunlar, heykellere ve Wurtitzer'e rağmen, ona hastalık ile ölümden, çürümek ile âhirette hesaba çekilmekten başka bir şey söylemiyordu; çünkü kendisini de oraya Pantheon'a gömeceklerdi — Rodin'in "Le Baiser" sinin pedestali önüne. (Müdür muavinlerinden biri, bir gün nasılsa

---

1) Galiba Workers' Progressive Association, İşçilerin Terakki Derneği olacak. — T.

gaflet ederek, kendisine en münasip mezar yeri olmak üzere orayı göstermiş ve o anda kapı-dışarı edilmişti; fakat ne çare ki, bu münasebetsizliğin hâtırasını zihninden kovmağa imkân yoktu.) Charlie'nin katakomblar ve mini-mini Westminster için gösterdiği şevk ve heyecan hararetli bir karşılık uyandırmamıştı; yalnız, ara-sıra homurdanmaya benzer sesler ve en sonda da, Şehitler Mâbedi müstesna olarak, tekliflerin hepsi için somurtkan bir O. K. [1] ile mukabele görmüştü. Şehitler Mâbedi teklifini, Mr Stoyte, bu fikri beğenmemiş olduğu için reddetmiş değildi, bilâkis bunun halkı çıldırtacak derecede cazibesi olacağına kanaat getirmişti. Reddetmesi sadece bir prensip meselesi idi — Charlie Habakkuk'un, her fikrinin isabetli olduğu zannına düşmesini istemezdi.

"Hepsinin projelerini ve keşiflerini hazırlat" dedi, o kadar haşin bir eda ile konuşuyordu ki, karşısındakini tektir ediyor sanılabilirdi "ama Şehitler olmaz. Ben öyle şehit mehit istemem."

Charlie, âdeta ağlarcasına yalvarıyordu: ne olurdu, bari bir tek arslan ile ilk hıristiyan şehitlerinden, elleri arkasına bağlanmış bir tek bâkircik bulunsaydı — çünkü ipli, kelepçeli şeyler halkı öyle heyecanlandırıyordu ki. İki üç bâkir olsa elbette daha iyi olurdu; ama kendisi birine de razı idi. "Bir tanecik olsun, Mr Stoyte" diye, birbirine kenetlediği ellerinin bütün talâkati ile istirham ediyordu. "Ne olur, yalnız bir tanecik."

Mr Stoyte, bütün bu rica ve niyazları inadına cevapsiz bırakarak, başını silkti. "Burada şeyit mehit olmaz," dedi, "başka lâf istemem." Ve fazla söz istemediğini belirtmek için purosunun sonuna yaklaşmış olan bakiyesini fırlatıp atarak kalktı, gitti.

Beş dakika sonra Charlie Habakkuk, kâtibine içini döküyordu. Ah, bu insanların nankörlüğü! Ahmaklığı! Hani hemen hemen istifa edecekti; hem de sırf kendi eksikliğini şu herif duysun diye. Kendisi olmasa Jo Stoyte hiç bir şey yapamazdı. Beş dakika bile onsuz edemezdi. Burayı bu hale getiren, dünyanın *en eşsiz* mezarlığı yapan kimdi? Muhakkak surette *en* eşsiz.

1) "O key" muvafık. — T.

Kimdi? (Charlie göğsünü dövdü.) Ya bütün kazanç kimindi? Jo Stoyte'un. Peki buranın muvaffakiyeti için o ne yapmıştı? Kat'iyen hiç bir şey. Bu halin karşısında gel de komünist olma! Menhus ihtiyar, teşekkür etmek değil a, nezaket bile göstermiyor. Karşısındakini sanki bir sokak serserisi imiş gibi hırpalıyor! Ama, ne olursa olsun, işin yine bir teselli tarafı vardı: ihtiyar Jo'nun bu sabahki hali pek iyiye benzemiyordu. Belki bu günlerde kendisini gömmek zevkine nail olurlardı. Şuracıkta Kolumbarium'un dehlizinde, iki buçuk metre derinliğinde bir çukura. Ona lâyık olan da bu idi!

Yalnız hali pek iyi olmamakla da kalmıyordu; Mr Stoyte kendisini, Clancy ile görüşmek için, Beverly Hills'e götüren arabanın içinde sırtını arkaya vermiş, son iki üç hafta zarfında sık-sık yaptığı gibi, düşünceye dalmıştı: kendisini pek iyi hissetmiyordu. O sabah, yataktan kurşun gibi kalkmıştı, vücudunu bir uyuşukluk kaplamıştı. Kafası da eskiden olduğu gibi vuzuhla işlemiyordu. Obispo, bu halin başlamak üzere olan gripin bastırılmasından ileri geldiğini söylemişti, her gece o hapları veriyordu; fakat bunlardan bir fayda gördüğü yoktu. O hali devam edip gidiyordu. Ve bütün bunların hepsinin üstünde, Virginia'nın hali de kendisini çok üzüyordu. Yavru bir tuhaf olmuştu, sanki artık kendisi değildi; sâkin sâkin oturuyor, hiç bir şeyle alâkalanmıyordu, bir şey söyleyince birdenbire irkilir gibi oluyor ve "ne dediniz?" diye soruyordu. Herkese karşı tavrı âdeta bir 'karaciğer ilâcı' veya 'Kaliforniya incir şurubu' ilânındaki resimleri andırıyordu; rahatsız olduğunu zannedecekti ama, şu Peter Boone denilen herifin karşısındaki hali olmasaydı. Yemeklerde hep onunla konuşuyor; onu yüzme havuzuna çağırıyor; ondan mikroskopla yaptığı araştırmaları kendisine göstermesini istiyordu — mikroskop araştırmaları ile sanki bir alâkası varmış veya olabilirmiş gibi! Açıkçası kendisini ona kaptırmıştı, bunun böyle olduğu daha ilk bakışta beliriyordu. Ya o (Prudence'in Christian Science mezhebine girmeden evvel kendisini sürüklediği Quaker içtimalarındaki insanların haline benzeyen) incir-şurubu edası — bu da haline tas-tamam

uygundu. Haydi diyelim ki, herife karşı bir incizabı vardı, peki, neden bu birdenbire bugünlerde açığa çıkıvermişti? Daha evvel böyle bir incizabı belirtecek en küçük bir alâmet bile gösterdiği vaki değildi. Ona daima iri bir köpeğe yapılacak muameleyi yapıyordu — sadece dostça, işte bu kadar, onu asla ciddiye almıyordu; şöylece başını okşuyor, kuyruğunu sallamaya başlayınca yüzünü öbür tarafa çevirivériyordu. Hayır, kendisi (Mr Stoyte) bu hali anlamıyordu, böyle bir şeyi tasavvur edemiyordu. Kadın ona tutkun görünüyordu; ama yine onun insan mı, yoksa köpek mi olduğuna hiç aldırmadan. Çünkü şimdi bile ona karşı muamelesi yine başka türlü değildi. Kendisi ile çok meşgul oluyordu ama — sadece iri bir av köpeği ile nasıl meşgul olunabilirse hemen öyle. İşte kendisini (Mr Stoyte) şaşırtan da bu hal idi. Kadın Pete'e normal bir tarzda tutkun olsaydı, (Mr Stoyte'un) aklı başından gidecek, herifi o anda kapı dışarı edecekti. Ama bir köpek için kıyamet koparılamazdı ya. Köpeğe onun mikroskop araştırmalarını görmek istediğini söyleyen bir kadın için de insan aklını kaybedecek derecede kendisini gazaba kaptırabilir miydi? Kaptıramazdı, hattâ istese bile; çünkü burada gazabın hiç bir mânası yoktu. Bütün yapabileceği sadece üzülmek, olan şeyleri tasavvur etmeğe çalışmak, ve bunu bile beceremememekten ibaretti. Yalnız, ap-açık belli bir şey vardı ki, o da, Yavru'nun, başka hiç kimsenin tutmasına imkân veremiyecek derecede, tasavvurunun pek üstünde, kendi varlığında yer tutmuş olduğu idi. Bu hal ilkin sadece onu arzu etmekle başlamıştı — ona temas etmek, onu tutmak, onu ellemek, onu yemek arzusu ile; onu arzu ediyordu, çünkü o sıcaktı ve güzel kokulu idi; onu arzu ediyordu, çünkü o körpe idi, kendisi karttı; çünkü o sâf ve mâsumdu, kendisi safiyetten başka hiç bir şeyin tahrik edemiyeceği derecede kanıksamış idi. İşte bu böyle başlamıştı; fakat hemen arkasından ortaya başka bir hal çıktı. Kadının bu tazeliği, bu safvet ve mâsumiyeti ile bu letafeti — bunlar sadece tahrik edici olmakla kalmadılar, tesirleri daha ileri gitti. Kadın o kadar ince, o kadar cana yakın, o kadar çocuk gibi idi ki, yanında bulunduğu zaman kendisi hemen-hemen ağlayacak hale geliyordu, hem de onu tutup okşamak, onu yemek istediği zaman bile. Kendisinin

üzerinde kadının pek tuhaf bir tesiri oluyordu. Vücudunda, sanki bir kaç kadeh viski yuvarlamış gibi bir sıhhat ve kuvvet duyuyor, ve ayni zamanda sanki kilisede imiş, sanki William Jennigs Bryan'ın bir vâzını dinliyormuş, yahut da kendisine bir bebek veya başka bir şey vererek bir çocuğu sevindirmiş gibi ruhen de bir hâz ve ferah hissediyordu. Hem Virginia, hastahanedekiler gibi şunun bunun çocuğu da değildi; *kendisinin* çocuğu idi; kendisinin öz çocuğu idi. Prudence'ın çocuğu olamıyordu; o zamanlar kendisi (Mr Stoyte) bu hâlden çok elem duymuştu. Ama şimdi memnundu. Çünkü boy boy çocukları olsaydı, bunlar Yavru ile kendisi arasında engel olacaktı. Virginia'nın ise kendisi için bir kız evlâttan çok fazla bir mânası vardı. Çünkü o sadece kendisinin kızı bile olsa — ki öyle değildi — bes-belli ki, kendi kanını taşıyacak asıl kızının olabileceğinden daha güzel idi. Lâfın doğrusu Stoyteler hep hayli surat düşkünü kimselerdi, Prudence da kalben pek iyi olsa bile — ki muhakkak öyle idi, hattâ biraz fazla iyi idi — hayli bön bir kadındı. Ama Yavru'nun her şeyi, her hali tas-tamamdı. mükemmeldi. Onu tanıdığından beri ondan evvel geçen yıllarda duymadığı bir saadete kavuşmuştu. O yanında iken hayat ve faaliyet, kendisine, yaşamaya ve işlemeye değer şeyler görünüyordu. İnsan hayat meşgaleleri içinde, kendi kendisine, "Peki ama, bütün bunlar ne için?" diye sormak zorunda kalmıyordu. Her şeyin sebep ve hikmeti işte karşıda duruyordu: ya başında küçücük çapkın bir yat-kasketi ile, yahut da bir sinema artistleri kalabalığı ortasında bir akşam partisi için bütün zümrütleri ve teferrüatı ile giyinmiş olarak.

Şimdi ise yeni bir hal ile karşılaşıyordu. Varlığının sebep ve hikmetini teşkil eden şey ondan alınıyordu. Yavru değişmişti! Gittikçe kendisinden uzaklaşıyordu; başka bir yere gitmişti. Nereye gitti? Neden gitti? Niçin kendisinden ayrılmak istiyordu? Kendisini yalnız bırakmak, yapa-yalnız bırakmak istiyordu; hem kendisi ihtiyar bir adamdı da, Kolumbarium'un dehlizindeki beyaz mermer safhası kendisini bekliyordu.

"Ne var, Yavrum?" diye soruyordu. Kalbini bunaltan sıkıntı ile soruyordu. ona kızamayacak derecede düşkün ve perişandı. Yapa-yalnız bırakılmaktan o derece korkuyordu ki,

haysiyet ve itibar veya hukuk endişelerini veya başka mülâhazaları unutuyor, yalnız onu (Virginia) muhafaza etmekten, her ne bahasına olursa olsun, muhafaza etmekten başka hiç bir şey düşünmüyordu: "Nen var, Yavrum?"

Kadının gösterdiği bütün karşılık kendisine sanki bir milyon mil uzakta bir yerden bakıyormuş gibi bakmaktan ibaret kalıyordu — böyle bakmaktan ve "hiç" demekten; sıhhati pek iyi imiş; hiç bir düşüncesi yokmuş; hayır, hayır, kendisinin ona yapabileceği hiç bir şey yokmuş, çünkü ona şimdiye kadar vermediği şey kalmamış, halinden pek memnun, çok mes'utmuş.

Ve Pete'in adı (lâf arasında geçivermiş gibi, çünkü kendisinin kuşkulandığını kadın sezmemeliydi) söylenince, gözünü bile kırpmadan sadece şöyle diyordu: evet Pete'den hoşlanırmış; iyi bir çocukmuş o, ama pek safmış — sözleri, hali onu güldürüyormuş, kendisi de gülmeyi severmiş.

"Ama Yavrum, sen başkalaştın," diyordu; sesinin, boğazında tıkanıp kalmasını pek zorlukla önleyebiliyordu, o kadar meyus idi. "Halin eskisi gibi değil, Yavrum."

Kadının bütün cevabı şu oluyordu: tuhaf şey, halbuki, o kendisini hep eskisi gibi hissediyordu.

"Bana karşı olan hislerin de eskisi gibi değil."

Kadın "Yine eskisi gibi" diyordu. Buna karşı kendisi (Mr Stoyte) " Hayır," diyordu. O "Söylediğiniz doğru değil," diyordu. Çünkü kendisine karşı (Virginianın) hislerinin değiştiğini hangi sebeplere dayanarak söylüyordu? Onun (Virginianın) söyledikleri tamamiyle doğru idi, tabiî; kendisinin ise gösterebileceği hiç bir sebep yoktu. Kendisine karşı eskisinden az muhabbet gösterdiğini, kendisini öptürmek istemediğini veya buna benzer br halini, namuslu bir adam sıfatiyle, söyleyemezdi. Kadın isim verilemeyecek bir şeyden dolayı eskisinden başka idi. Bakışında, hareketinde ve oturuşunda bir başkalık vardı. Kendisi (Mr Stoyte) bunu ancak şöyle ifade edebiliyordu: sanki o, kendisine bakarken bulunduğunu sandığınız yerde değil, başka bir yerde idi; öyle başka bir yerde ki, vücuduna değemezdiniz, onunla konuşamazdınız, hattâ onu göremezdiniz bile. İşte bu böyle idi. Lâkin bu halini ona anlatmaya kalkışınca, kadın sadece gülüp alay ediyor ve kendisinin (Jo Stoyte)

hikâyelerde okuduğu kadın sezişlerine dair yazıların tesiri altında kalmış olacağını söylüyordu — kendisinin kadın hakkındaki bütün sezişleri de hep yanlıştı.

Ve böylece varabildiği noktadan tekrar başlangıca dönüyor, bu halin sebebini tasavvur etmeğe çalışıyor; edemiyor, üzülüyor, kendini yiyip duruyorduu. Evet üzülüyor, kendini yiyordu.

Çünkü, sabahleyin yatağından uyuşuk vücutla, kurşun gibi kalkınca (bugünlerde işte hep öyle kalkıyordu), Yavru için o kadar üzülüyordu ki, ilk işi hizmetçileri haşlamak oluyordu, o baş-belâsı İngilize huşunet gösteriyor, Obispo'ya fena halde öfkeleniyordu. Ondan sonra da yediklerini hazmedemez oluyordu. Midesi ekşiyor, ağrıları başlıyordu; bir gün ağrılar öyle şiddetlenmişti ki, apandisit olduğunu sanmıştı. Ama Obispo "gazdandır," demişti; sebebi de başlarken bastırılan grip imiş. Bunun üzerine herife fena halde kızmış, ve bu kadarcık şeyi tedaviden âciz kalan hekim bozuntusu, diye hakaret etmişti. Bu hareketi Obispo'nun yüreğine öyle korku salmış olacak ki, adam "bana yalnız iki üç gün müsaade edin, tedaviyi tamamlamak için buna ihtiyaç var," demişti. Ve başlarken bastırılan gripin pek garip tezahürleri olduğunu söylemişti; ehemmiyetsiz bir şey gibi görünürmüş ama, bütün vücudu zehirlermiş, insanın zihni perişan olurmuş; insan vehimlere kapılır, hakikatte olmayan şeyleri var zannedermiş, ve bunlar için üzülür, yürek tüketirmiş.

Bu dedikleri umumî olarak doğru olabilirdi; ama kendisinin bildiği hal hiç de vehimden ibaret değildi. Yavru başkalaşmıştı; kendisinin üzüntüsü boş değildi, sebebi vardı.

Araba, aklı perişan, fütur içinde bunalmış Mr Stoyte'u dağ yolunun dönemeçlerinden indirip Beverly Hills'in gölge vahalarından geçirdikten sonra, Santa Monica bulvarı boyunca şarka doğru (çünkü Clancy'nin evi Hollywood'da idi) götürüyordu. O sabah Clancy telefonda melodramatik dalaverelerinden birini becermişti. Bir takım abuk-sabuk kinayeler, kapalı imalar ve değişik isimlerden, Mr Stoyte havadisin iyi olduğunu anlamıştı. Bes-belli ki, Clancy ile adamları Santa Felipe vâdisinin en iyi topraklarını satın almağa muvaffak olmuş-

lardı. Başka zamanlarda olsaydı, bu zafer Mr Stoyte'u coştururdu; bugün ise, önünde açılan kolayca bir iki milyon kazanmak imkânı bile onu sevindiremiyordu. Kendisi bu hale düştükten sonra artık milyonların mânası kalmamıştı. Öyle ya, milyonlar onun elemlerini nasıl yatıştırabilecekti? İhtiyar, bitkin ve boş bir adamın sefaletine milyonların ne faydası olacaktı? Öyle bir adamın ki, hayatta kendi nefsinden başka bir gayesi, hiç bir felsefesi, kendi menfaatlerinden başka bildiği hiç bir şey, iyi ve güzel hakkında hiç bir takdir fikri, ve hattâ, dostları bile olmamıştı — yalnız bir şeyi vardı: çılgınca arzu ile, taparcasına sevdiği bir kız-evlâd-metresi, çocuk-cariyesi. Halbuki şimdi, hayatına mâna katmak için bütün emelini kendisine bağlamış olduğu bu şey de ondan uzaklaşmaya başlamıştı. Sadakatından şüphe edecek hale gelmişti — fakat elle tutulabilir hiç bir sebep olmadan şüphe edecek, — gazap gibi, şiddet gibi, itham gibi — umumiyetle nefsi tatmine yarayan reaksiyonlardan hiç birinin yakışmayacağı tarzda şüphe edecek hale. Hayatının mânası çekilip gidiyordu da, elinden hiç bir şey gelmiyordu; çünkü öyle bir hale düşmüştü ki, ne yapacağını, nasıl hareket edeceğini bilmiyordu, ümitsiz bir şaşkınlık içinde idi ve zihninin gerisinde daima o, daire şeklinde mermer holün hayali, ortasında Rodin'in arzuya vermiş olduğu şekil ile, onun kaidesine, döşeme taşları arasına yerleştirilmiş beyaz safhanın hayali dalgalanıyordu — O safhanın ki, günün birinde üzerine kendi adı hâk edilecekti: Joseph Panton Stoyte, altında da doğum ve ölüm tarihleri. Bu kitâbe ile birlikte zihnini işgal eden başka bir hayal daha vardı: sim-siyah zemin üzerine turuncu harflerle yazılmış: "Yaşayan Tanrının eline düşmek ne müdhiştir." Ama bir taraftan da Clancy vardı, dalavereci ağzı ile, zaferi müjdeliyordu. Müjde! Müjde! Bir iki sene sonra serveti bir milyon daha artacaktı. Fakat milyonlar bir âlemde; ihtiyar, bedbaht, bezgin adam başka bir âlemde idi, bu ikisi arasında da hiç bir irtibat vasıtası yoktu.

IV

Jeremy iki saat kadar çalıştı: paketler açtı, muayene etti, muvakkat kataloğa kaydetti, fişlere geçirdi. Bu sabah yeni bir şey yoktu. — Çıkanlar sadece muhasebe defterleri ile adlî vesikalar ve ticaret mektupları idi. Bunlar Coulton and Tawney ile Hammond'ların işine yarayacak kâğıtlardı; kendi ağzına tad olacak şeyler değildi.

On iki buçukta iç sıkıntısının ağırlığı tahammülünü aşmıştı. İşini bıraktı, biraz mânevî serinliğe kavuşmak için beşinci Kontun tirşe cildli not defterine döndü.

"Temmuz 1880" diye okumaya başladı. "Şehvaniyet elemin yakın akrabasıdır, bâzan, en samimî teessür ile göz-yaşları döken bir dulun, cenaze merasimine gelmiş, taziyeden usulca teklifsizliğe geçivermek san'atına vakıf birinden gördüğü müz'iç ısrarlar karşısında, hislerinin ihanetine uğrayarak, kendisinde mukavemet kudreti bulamadığı vakıdır. Bizzat ben bir dük ile iki vikontu ölümlerinden sonra (hele birini daha dün gece) deyyus ettim, hem de cenazelerinin, cedlerinin medfenine ihtişamla götürülmek üzere, daha bir kaç saat önce kaldırıldığı kendi yataklarının içinde."

Jeremy içinden geçirdi: bu tam annesine göre idi. O böyle şeylere âdeta bayılırdı! Bunu hemen o akşam telgrafla annesine yazmak isterdi amma, ne çare ki, telgraf müthiş pahalı idi.

Yine not defterine döndü.

"İdaresi bana âit olan ruhanî vazifelerden biri umulmadık bir anda inhilâl ettiği için, kız kardeşim bugün bir tavsiye ile genç bir din-adamı gönderdi. Hemşiremin ifadesine göre — ki kendisine inanırım — bu genç fazilette eşsiz imiş. Ben etrafımda adam-akıllı içmeyen, sürek avına katılmayan, ruhanî dairesindeki kadın ve kızları okşamayan pastörler görmek iste-

mem. Faziletli bir pastör ne cemaat mensuplarının imanını yoklayabilir, ne de onlara iman telkin edebilir; halbuki, kız kardeşime de yazdığım gibi, biz ancak iman ile necata erebiliriz."

Bundan sonraki kayıtların tarihi 1784 idi.

"Yeni açılan eski mezarlarda, kabrin tavanından inerek duvarları kaplayan sümük kıvamında bir şey görülür. Bu tefessühün tekâsüf etmiş şeklidir."

"Sonkânun 1786. Altı yılda altı fikir. Bu gidişle cildi doldurmak için Nuh kadar yaşamam icap edecek. Tembelliğime esef ediyorum, fakat bunda bir teselli de buluyorum, fikrimce hem-cinslerim o kadar aşağılık şeyler ki, onlara bir şey öğretmek veya hoş vakit geçirtmek maksadı ile tüketilecek zaman boşuna israf edilmiş olur."

Jeremy, siyaset ve iktisat meseleleri üzerine mülâhazaları ihtiva eden üç sahifeyi atlayıp geçti. 12 Mart 1787 tarihli kaydı daha interessant buldu:

"Ölmek fiillerimizin belki de en az ruhanî olamdır, hattâ, aşk fiilinden bile sarahaten daha cismanîdir. Öyle can çekişmeler var ki, inkıbaza tutulmuş bir insanın oturak üzerinde ıkınmalarına benzer. Bugün M. B.'nin ölüşünü gördüm."

"11 Sonkânun, 1788. Elli sene evvel bu gün doğmuşum. Rahimde yalnızlıktan hemcinslerimiz arasında yalnızlığa çıkıyor, sonra mezarda yalnızlığa dönüyoruz. Ömrümüz bu yalnızlığı tatlılaştırmağa uğraşmakla geçiyor. Fakat yakınlık ve akrabalık asla kaynaşma olmuyor. En çok nüfuslu şehir dahi bir beyabanlar kalabalığından başka bir şey değildir. Karşılıklı sözler teati ederiz, fakat bir hapishaneden öbür hapishaneye, ve söylediklerimizden bizim anladığımız mânayı karşımızdakinin de anlayacağını hiç ummadan. Evleniriz, evde bir yalnız yerine iki yalnız oluruz; çocuklarımız olur, bir çok yalnızlıklar daha. Aşk fiilini tekrarlarız; fakat bundaki yakınlık da hiç bir vakit kaynaşma değildir. En mahrem temaslar dahi satıhta kalır; çiftleşiriz, fakat, Newgate zindanında gördüğüm mahkûmlarla orospular gibi, demir kafeslerimizin parmaklıkları arasından Hazda ortaklık olamaz; o da, elem gibi, yalnız olarak duyulur veya çekilir ve sevgililerimize haz, yahut muhtaçlara sadaka verirken bu iyiliğimizi, onları değil, sadece kendi nefsimizi hoş-

nut etmek için yaparız. Zira hakikat budur ki, bizi zâlim eden sebep ne ise, iyi eden de yine odur. Her ikisinde de maksat kendi kudret ve kuvvetimiz hakkındaki duygumuzu azâmetlendirmektir; ve muttasıl yapmaya çalıştığımız da hep budur, hem de bu hareket, kendimizi gittikçe daha yalnız hissetmemize sebep olduğu halde. Yalnızlık realitesi, bütün insanlar için ayni mahiyettedir, çünkü unutkanlık, belâhet ve vehimden başka hiç bir şey onu hafifletemez; fakat bir insanın yalnızlık hissi onun kendi kudreti ve bunu duyuşu ile mütenasiptir. Her hal ve kârda kendimizi ne derece kudretli bulursak, yalnızlığımızı o derece şiddetle duyarız. Ben hayatımda pek çok kudret zevki tattım."

"Haziran 1788. Bugün kaptan Pavey hörmetlerini arzetmeğe geldi, tos-toparlak, şen ve şatır, pespaye bir adam. Beni çok saydığı halde, fıtratı icabı, yine kaba-kaba ağız şakaları yapmaktan kendisini alamıyor. Son seyahatinin nasıl geçtiğini sordum. Esirleri geminin anbarlarına nasıl tıka-basa doldurduklarını; onları nasıl zincire vurduklarını; nasıl doyurduklarını, ve hava müsait olunca nasıl güverteye çıkararak yürütüp koşturduklarını, fakat ye'se kapılanların kendilerini denize atmalarına mâni olmak için küpeştelere de her zaman ağ gerdiklerini; kafa-tutanlara tatbik edilen cezaları; gemiyi takip eden aç köpek-balığı sürülerini; iskorpit ve diğer hastalıkları; üzerinde yattıkları tahtaların sertliği ve yalpaların tesiri yüzünden zencilerin derileri nasil aşınıp yıprandığını; taaffünün anbara girmeğe cesaret edebilecek en dayanıklı gemiciyi bulantıdan bayıltacak derecede şiddetli olduğunu; mütemadi ölüm vak'aları ile, hele Ekvator yakınlarında havanın rutubeti sebebiyle, inanılmayacak bir sür'atle başlayan tefessüh halini bütün tafsilâtiyle anlattı. Adam, giderken, kendisine bir altın enfiye-kutusu hediye ettim. Hiç beklemediği bu iltifata karşı teşekkürünü ve bundan sonra da benim menfaatlerime sadakatle hizmet edeceğini o kadar kaba ve kalabalık bir dille anlatmağa başladı ki, sözlerini kesmeğe mecbur kaldım. Enfiye-kutusunu altmış üç liraya almıştım: kaptan Pavey'nin üç seyahati ise bana kırk bin liradan fazla kazanç getirdi. Kudret ile servet, insanın, servet ile kudretin asıl kaynağını teşkil

eden maddî eşyadan uzaklığı ile mütenasip olarak artar. Generalin mâruz bulunduğu her bir tehlikeye mukabil, nefer yüz tehlike ile karşılaşır; neferin kazandığı her bir liraya mukabil de general yüz lira kazanır. Keyfiyet benimle Pavey ve esirler hakkında da aynen böyledir. Esirler çiftliklerde boğaz tokluğuna çalışırlar, dayaktan başka nasipleri yoktur. Kaptan Pavey, denizin mihnetlerine ve tehlikelerine katlanır da bir çerçi, veya meyhaneci kadar iyi yaşayamaz; ben ise, madde olarak, banka poliçesinden başka bir şeye el sürmediğim halde, bu zahmetime karşılık üstüme altın yağar. Bizim bu âlemde insanın tutabileceği yalnız üç yol vardır. Bir: halk kalabalığının daima yaptığı gibi hareket ederek, tamamen kötü olamayacak derecede aptal olduğu için, fıtrî kötülüğünü, ondan daha az fıtrî olmayan hamakati ile hafifletir. İki: belâhetleri kemal derecesine varan ve faziletli yaşamak için fıtrî kötülüklerinden zahmetle feragat eden kimseleri taklit eder. Üç: aklı-başında bir insan olmak yolunu tutar — öyle bir insan ki, kendi fıtrî kötülüğünü bildiği için ondan istifade etmenin yolunu öğrenir ve bilgi ile hareket ederek, hem onun, hem de aptal hemcinslerinin fevkına çıkar. Kendi payıma ben aklı-başında insan olmak yolunu tuttum."

"Mart 1789. Akıl saadet vâdeder; his onun saadet olduğunu kabûl etmez; saadeti veren yalnız hasselerdir. Saadetin kendisi de ağızda toprak gibidir."

"Temmuz 1789. Erkekler ile kadınlar haz anlarında kediler gibi bağrışsalardı. Londralılar gece uykusuna ebediyen hasret kalırlardı. "

"Temmuz 1789. Bastille düştü. Yaşasın Bastille!"

Bundan sonraki beş sayfe İhtilâle hasredilmişti. Jeremy onları atladı. 1794te Beşinci Kontun İhtilâl alâkası yerine kendi sıhhati alâkası kaim oluyor.

"Ziyaretime gelenlere" diye yazıyor "hasta idim ama şimdi iyiyim, diyorum. Bu söz hakikate tamamen muhaliftir; çünkü ölümün eşiğinde yatan ben değildim, şifaya kavuşan da ben değilim. Birincisi hummanın yarattığı bir mahlûktu, ıstırap ile bîtaplığın vücudlaşması; ikincisi de ben değil, zayıf, çökmüş, arzusuz kalmış bir ihtiyar. Bir zamanlar ben olan varlıktan

şimdi bana kalan, ismim ile bâzı hâtıralardan ibaret. Sanki bir adam ölmüş de, hayattaki bir dostuna, kendisini hatırlasın diye, vasiyet ile bir avuç değersiz ufak tefek şeyler bırakmış gibi."

"1794. Hasta olan zengin, Mısır çöllerinde yaralı yatan tek başına kalmış insana benzer; Başının üzerinde ak-babalar, daireler çevire çevire, alçalır, çakallarla sırtlanlar yattığı yerin etrafında gittikçe küçülerek kendisine yaklaşan halkalar çizer. Zenginin mirasçıları bile, gözetmede, onlardan daha uyanık davranamaz. Yeğenimin yüzüne bakıp da, üstüme-titreme maskesinin altında, ölümüme sabırsızlıkla intizar ve hâlâ yaşadığıma esef hislerini okuyunca içimde yeni bir hayat ve kuvvet akışı duyuyorum. Başka sebep olmasa bile, sırf onu, hâlâ avucunun içinde sandığı (çünkü benim tekrar yatağa düşeceğime emindir) saadetten mahrum etmek için yaşayacağım."

"1794. Dünya bir aynadır ki, bakana *kendi* hayalini gösterir."

"Sonkânun 1795. İhtiyarlığa karşı Davudun ilâcını tecrübe ettim, faydası olmadığını anladım. Hararet bölüşülemez, ancak uyandırılabilir; sürekli bir kıvılcım tesiri olmadıkça kav bile parlayamaz."

"Pastörlerin dediği gibi, başka birinin bizim için çektiği azaplar sayesinde necata ermiş olabiliriz; fakat ben temin edebilirim ki, başkası namına duyulan haz, onun üstünlük ve kudret hislerini kabartmaktan başka bir şeye yarayamaz."

"1795. Hasselerin tatmini imkânı azalmağa başlayınca, eksileni telâfi için gurur ve nahvet hislerimizi yetiştiririz. Tahakküm aşkı cismanî melekelerden müstakildir, bu sebeple beden kuvvetlerini zayi ettikçe zail olan hazzın yerini kolayca tutabilir. Ben ise, haz içinde kendimden geçtiğim anlarda bile tahakküm aşkına alâkasız kalmadım. Son günlerdeki ölümünden sonra benden arta-kalan hayalet bu iki tatmin halinden birincisi, az cismanî ve, hususiyle, az zararsız olanı ile iktifaya mecburdur."

"Temmuz 1796. Gonister'deki balık havuzu, hurafeler çağında, manastırın keşişleri tarafından kazılmıştı, manastırın temelleri üzerine de şimdiki ev inşa edildi. Kıral Birinci Charles

devrinde babamın dedesinin babası, iricelerinden elli tane sazan balığının kuyruklarına gümüş halkalar geçirtmiş, bunlara da üzerlerine kendi şifresi ile tarih hâkkedilen birer kurşun plâka taktırmış. Bu balıkların yirmisi hâlâ yaşıyor, nitekim yem zamanını bildiren çan çalınınca gidip onları, birer birer, saymak kabildir. Onlarla birlikte başka ve daha iri balıklar da yeme gelir. — Bunlar galiba, Kıral Henry'nin manastırları ilga etmesinden evvelki zamanlardan kalmış olacaktır. Berrak su içinde bu kocaman balıkları seyrederken kuvvet ve cevvaliyetlerine hayran oluyorum. Bunların en yaşlısı belki de *Utopia*'nın yazıldığı günlerde bile yaşamakta idi. En gencinin ise *Paradise Lost* şairi ile çağdaş olması ihtimali vardır. Bu şair, Allahın insanlara yaptığı muamelenin isabetini isbata çalışmıştı. Keşki Allahın balıklara yaptığı muameleyi anlatmağa uğraşsaydı, daha faydalı bir iş görmüş olurdu. Filosoflar ruhun ölümsüzlüğü üzerine kurdukları nazariyelerle hem kendilerinin, hem de okuyucularının zamanlarına yazık ettiler; elkimyacılar iksir veya haceri-felsefîyi keşfetmek vâhi emeli ile asırlarca gözlerini potalarına diktiler. Halbuki her göl ve ırmakta top-yekûn üç Plâton ile yarım düzine Paracelsus'un ömürlerinden fazla yaşayan sazan balıkları bulunabilir. Ebedî hayatın sırrı ne eski kitaplarda, ne mayi altın'da ne de hattâ cennettedir; o ancak suların dibindeki çamurda bulunur, ve mahir bir oltacı beklemektedir."

Dışarıda, koridorda, öyle yemeği çanı vurdu. Jeremy yerinden kalktı. Beşinci Kontun not defterini bir tarafa bırakıp asansöre doğru yürüdü: şu tafracı Obispo eşeğine, ömrü uzatmak meselesi hakkındaki en mükemmel fikirlerinin daha on-sekizinci asırda malûm şeyler olduğunu söylerken duyacağı keyfi düşünerek kendi kendine gülümsüyordu.

V

Mr Stoyte bulunmayınca öğle yemeği pek neş'eli oluyordu. Hizmetçiler işlerini azarlanmadan yapıyorlardı. Jeremy sözü kabaca kesilmeden veya hakarete uğramadan konuşabiliyordu. Dr Obispo, bal-ayı seyahatinden dönen ocak-süpürücünün hayat sigortasına müracaati hikâyesini, ocakçının o âdeta kendinden-geçmeye benzeyen bitkinlik halinin — ki Virginia, olmakta olanla zihnini pek fazla meşgul etmemek ve pek fena bir şey yaptığı hissiyle üzülmemek için o halde kalmayı tercih ediyordu — pek uzaklara varan derinliklerini anlatabiliyor, Virginia da bunları dinlerken istediği kadar gülüp alabildiğine kahkahalar atabiliyordu. Ve gerçi varlığının bir tarafı ile hiç gülmek istemiyordu, çünkü, Sigmund'un, kendisi tarafından teşvik edildiği fikrine kapılmasını asla arzu etmiyordu, ama öbür tarafı ile de gülmek istiyordu, zaten gülmemek de elinde değildi, çünkü, ne de olsa, hikâye gerçekten pek tuhaftı. Bundan başka, Pete'e, Jo Amca hesabına, oynadığı oyuna devam mecburiyetinde olmaması da büyük bir ferahlıktı. Şimdi iki-yüzlülük yoktu. Bir defalık bile olsa, şimdi asıl kendisi idi. Yalnız mideyi bulandıran bir sinek varsa o da bu asıl kendisi olan şeyin sefil bir varlık örneği olması idi: kemikleri olmayan ve korkunç Sigmund.un her çağrışında lâstik yumuşaklığı ile arkasından giden bir varlık; hattâ Meryem-Anamıza verdiği sözü tutmaya bile kudreti olmayan bir varlık. Virginia'nın kahkahası birden kesiliverdi.

Yalnız Pete, halin icabı olarak, tasalı idi — Tabiî, ocak-süpürücü hikâyesi ile Virginia'nın coşup taşan neş'esinden dolayı; fakat bir sebep daha vardı: Barcelona düşmüştü ve onunla birlikte faşismi sür'atle mağlûp etmek ümidi ile, eski arkadaşlarını bir daha görebilmek emeli de kökünden yıkılıvermişti. Hem

hepsi bu kadar da değildi. Ocak-süpürücü hikâyesine gülmek yürek sızlatan birçok hâdiselerden yalnız biri idi. Virginia birinci ve ikinci yemekler yenilip bitirildiği halde, daha bir defacık bile yüzüne bakmamıştı. Neden, ama neden? Acı bir hayret kederni şiddetlendiriyordu. Neden? Son üç hafta içindeki münasebetlerini göz önüne getirince, bu halin izahı imkânsız oluyordu. Grotto'dan döndüğü günün akşamından beri, Virginia, kendisinden hoşlandığını açıkça belli ediyordu — Başka meşguliyetini bırakarak gelip kendisi ile konuşuyor; kendisine İspanya'da başından geçenleri soruyor, hattâ biyoloji çalışmalarına varıncaya kadar alâka gösteriyordu. Hem mikroskopa bile merak sarmış, bu âleti göstermesini kendisinden rica etmişti. Kendisi de, sevincinden elleri titreye titreye, lâmı güçlükle yerleştirmiş ve âleti sazan barsak florası preparasyonu üzerine ayarlamıştı. Sonra, kendi yerine o oturmuş, başını mikroskopa eğerken, kızıl-kumral bukleleri âletin iki tarafına dökülmüş, penbe sveterinin kenarından ensesi meydana çıkmıştı: öyle beyaz, öyle açıkça davetkâr bir ense ki, öpmekten kendini alabilmek için sarfettiği cehd yüzünden âdeta baygınlık geçirmişti.

Ondan sonraki günlerde öyle zamanlar olmuştu ki, "keşki o cehdi sarfetmeseydim," demişti. Fakat sonra yine kendi iyi tarafının sert kaideleri ağır bastığı için, "iyi ettim de yapmadım" demiş ve gönlü rahat bulmuştu. Çünkü o türlü hareket doğru olamazdı, tabiî. Çünkü her ne kadar Kuzunun-Kanı masalı ile birlikte aile bağına da imanını çoktan kaybetmişse de, dindar ve an'aneye bağlı annesinin, insanın nişanlı olmadığı kimseyi öpmesi hakkında söyledikleri hâlâ hatırında idi; kendisi hâlâ, ve bütün samimîliği ile, bülûğ teşevvüşleri geçirdiği sıralarda, Rev. Schlitz'in ateşli hitabesinin tesiri altında, haram temaslardan uzak kalmaya coşkun bir heyecan içinde azmetmiş olan, aşkın kudsiliğine inanan, hıristiyan nikâhı denilen harikalı şey için vecd duyan delikanlı idi. Fakat şimdi, ne yazık ki, kazancı, Virginia'ya kudsî aşkını kabûl ettirerek, ona, kendisiyle hıristiyanca evlenmeyi teklif etmeğe nefsinde hak bulacak mikdarda değildi. Hem ortada bir mesele daha vardı: kendisi için hıristiyan nikâhı sadece özü bakımından hıristiyan olacak-

tı, Virginia ise, Reverend Schlitz'in bâzan Bâbil Fahişesi adını verdiği, Marxist'lerin de son derece nefret ettikleri bir mezhebe bağlı idi. Bundan başka o mezhep nazarında kendisi (Pete) ne kadar kötü ise kendisinin o mezhep hakkındaki düşüncesi de o kadar fena idi — Bununla beraber Hitler'in Almanya'da bu mezhep saliklerine karşı itisafa başlaması üzerine, ve İspanya'da Misericordia râhibelerinden gördüğü şefkat ve ihtimamdan beri, katoliklerden eskisi kadar nefret etmiyordu. Fakat bu dinî ve malî müşküller bir mucize ile izale ediliverrmiş olsa bile ortada korkunç bir hakikat kalıyordu: Mr Stoyte. Tabiî, kendisi *biliyordu* ki, o, Virginia için bir babadan veya nihayet bir amcadan fazla bir şey değildi. — Öyle olmasını arzu etmekten doğan mübalâgalı bir kat'iyetle bunu böyle biliyordu; tıpkı Don Quijote'un miğferine eklediği mukavva siperi çelik kadar dayanıklı bilmesi gibi biliyordu. Bu o türlü bilişlerdendir ki, aslını araştırmamak daha hayırlı olur; lâkin Virginia ile evlenmeğe tâlip olunca, bu ciheti araştırmak veya araştırma sonunda ortaya çıkabilecek netice ile karşılaşmak da, tabiî idi ki, kendisi için hemen hemen sakınılması imkânsız bir mecburiyet olacaktı.

Hem vaziyeti karıştıran bir faktör daha vardı: Mr Propter. Çünkü eğer Mr Propter haklı ise — ki kendisi gittikçe kat'ileşen bir hisle öyle olduğunu kabul ediyordu —o halde beşerî seviyeden ebedilîk seviyesine geçmeyi müşkülleştirecek bir şey yapmak akıl ve hikmete sarahaten aykırı olacaktı. Ve gerçi kendisi Virginia.yı seviyor idi ise de onunla evlenmesinin bununla alâkadar kimselerin tenevvürüne engel olmaktan başka bir şeye yarayacağına inanmak da kendisine güç geliyordu.

Yahut, daha doğrusu, bütün bunları düşünmüştü; fakat geçen bir iki hafta zarfında fikri değişmişti. Veya, daha açıkçası, artık hiç bir fikri yoktu; kararsızlık ve şaşkınlık içinde idi. Çünkü Virginia'nın huyu âdeta birdenbire değişmişe benziyordu. Çocuk gibi, yüksek sesli, içini dışına vuran mâsumluğu şmdi durgun ve nüfuz edilmesi imkânsız bir hal almıştı. Eskiden kendisine, iyi arkadaşlık hududunu aşmayan şakalarla, ara-sıra takılırdı; son günlerde ise halinde garip bir başkalık peyda olmuştu. Artık şaka yapmıyor, ciddî ve endişeli görünü-

yordu. Virginia kendisine karşı sadece sempatik ve sevimli idi — fakat bir kızın, kendisi için aşk arzusu duyduğu erkeğe gösterdiği neviden sempati ve sevimlilik değil. Hayır, Virginia bir kız-kardeş gibi sempatik ve sevimli idi — hem yalnız alelâde bir kız-kardeş gibi de değil, hemen hemen bir Misericordia hemşiresi gibi. Fakat herhangi bir Misericordia hemşiresi gibi de değil, Gerona'da hastahanede yatarken kendisine bakmış olan Misericordia hemşiresi; Tasvirdeki Meryem'in simasına benzeyen iri gözlü, beyaz yüzlü, saz benizli genç hemşire gibi; daima için-için mes'ut, ve saadetinin kaynağını, etrafında olan biten şeylerde değil, kendi içinde, gözlerinin gerisinde ve her ân bakabileceği harikulâde güzel şeyde bulan; ona baktığı zaman artık, meselâ, hava bombardımanlarından korkmasına, yahut bir bacak kesme ameliyatı karşısında heyecanlar geçirmesine hiç bir sebep kalmayan hemşire gibi. Bes-belli ki, o hemşire hâdiseleri Mr Propter'in bahsettiği ebedîlik seviyesinden görüyordu; çünkü hâdiselerin onun üzerindeki tesiri beşerî seviyede yaşayan insanın üzerindeki tesirine benzemiyordu. Beşerî seviyede olan korkuyor ve kızıyordu; şayet sâkin kalıyorsa, ancak irade cehdi ile öyle kalabiliyordu. O hemşire ise hiç bir irade cehdi göstermeden sâkindi. Kendisi (Pete) o zamanlar onun bu haline, anlamadan, hayran olmuştu. Şimdi ise, Mr Propter sayesinde hem hayranlık duyuyor, hem de anlamaya başlıyordu.

İşte geçen haftalar zarfında, Virginia'nın simasr kendisine hep o hemşireyi hatırlatmıştı. Âdeta birden bire hidayete ermiş, dışa-bakan hayattan çıkarak içe-bakan hayata, zahirî reaksiyon hâletinden, hafi ve esrarengiz tecrit hâletine geçmişti. Bu hidayet, sebebine akıl erdirememekle beraber, aşikâr bir vakıa, bir hakikat idi ve kendisi ona hörmet ediyordu. Hörmet ettiği için di ki, Virginia mikroskopa eğildiği zaman ensesini öpmemiş, hattâ koluna bile değmemiş, elini bile tutmamıştı; onun için düşündüklerine dair ona bir tek kelime bile söylememişti. Virginia'nın uğradığı garip, izahı imkânsız değişiklik hali içinde o gibi hareketlerin, sarahaten mukaddesata tecavüz sayılacak derecede, çirkin düşeceğini hissetmişti. Virginia kendisine muhabbet ve sempati gösteren kız-kardeş gibi idi; kendisi

de ona bir erkek-kardeş gibi mukabele etmişti. Şimdi ise, o, birden bire, bilinmeyen bir sebeple, kendisinin varlığından bile habersiz görünüyordu.

Kız-kardeş, erkek-kardeşini unutmuştu; Misericordia hemşiresi asıl kendini unutmuştu — hem de Dr Obispo'nun anlattığı iğrenç ocak-süpürücü hikâyesini dinleyecek, hattâ ona gülecek derecede kendini unutmuştu. Bununla beraber, gülmesi biter-bitmez, kızın simasının derunî, esrarengiz ve dış âlemden uzak ifadesine tekrar kavuştuğunu da hayretle müşahede etmişti. Misericordia hemşiresi kendi benliğini nasıl sür'atle unutmuş ise, yine öyle çarçabuk hatırlamıştı. Bu hal ise kendisinin (Pete) idrâki dışında idi; kısacası, bu işe akıl erdiremiyordu.

Kahveler geldiği zaman, Dr Obispo öğleden sonra kendine bir tatil vermek istediğini söyledi ve, lâboratuarda mühim ve müstacel bir iş olmadığı için, Pete'e de öyle yapmasını tavsiye etti. Pete teşekkür etti ve kendisinin acele bir işi varmış gibi görünerek (çünkü Virginia'nın, ikindi zamanı için tekliflerini söylerken, kendini ihmal etmesi ihtimalini düşünüyor, böyle bir zillete uğramak istemiyordu) kahvesini çar-çabuk içti ve bir kaç itizar kelimesi geveleyip odadan çıktı. Biraz sonra, dışarıda, parlak gün ışığı içinde, ovaya doğru yürüyordu.

Giderken, son defaki ziyaretinde, Mr Propter'in kendisine söylediklerinden bazılarını düşünüyordu —

Bible'deki ayetlerin en budalacası olan "Bana sebepsiz buğz ettiler" sözü ile, en mâkulü olan "Allah ile şaka olmaz, insan neyi ekerse onu biçer" kelâmı hakkında söylediklerini. Hiç kimsenin bedelsiz hiç bir şeye nail olmadığı hakkındaki sözlerini — Meselâ aşırı derecede para, aşırı derecede nüfuz ve kudret, aşırı derecede cinsî münasebet düşkünlüğünün bedeli insanın kendi benliği içinde daha sıkı bir surette kapanıp kalması olduğunu; aşırı derecede çabuk ve şedit hamlelerle hareket eden bir memleketin, Napoleon'un veya Stalin'in veyahut Hitler'inki gibi, bir istibdadın pençesine düşeceği, ve refahlı ve sulha içten bağlı bir milletin de, bu nimetlerin bedelini, İngilizler gibi, kendini-beğenmiş, halinden-hoşnut ve muhafazakâr kalmak suretiyle ödeyeceği hakkında söylediklerini.

Önlerinden geçerken, babunlar mânasız seslerle bağrışıyorlardı. Pete, Mr Propter'in edebiyata dair bazı mülâhazalarını hatırladı. Münekkitlerin hayranlık uyandırmasını bekledikleri bütün o sadece tasvirî piyes ve romanların ergin ruhlar üzerindeki bezdirici tesirleri. Bütün o bitmez tükenmez romanesk anektodlar ve fanteziler ile karakter etütlerine karşı anektodlar hakkında hiç bir umumî theori, romanesk ve fantezi üzerine izah edici hiç bir faraziye mevcut olmaması. Şehvet ve hırs, korku ve ihtiras, vazife ve muhabbet üzerine vakıalardan teşekkül eden koca bir kolleksiyon; sadece vakıalar, hem de üstelik hayalî vakıalardan ibaret; ne umumî bir kavrayış ile mahallî âdet ve göreneklerin fevkinde derleyip toplayıcı bir felsefe var, ne de basit esthetik icaplara uymak mertebesinin üstüne çıkmış rasyonel bir tertip prensipi. Ya bu gelişi-güzel vakıa ve hayaller "türlü"sünü tenvir ve izaha kalkışanların ortaya döktükleri o akıllara hayret veren saçmalar! Meselâ mahallî edebiyata dair bütün o tantanalı kof sözler — Sanki tesadüfen köylerde yaşayan ve mevziî bir lehçe konuşan insanların şehvet, tamah ve mecburiyetlerine dair rabıtasız vakıaları yazmak, pek hususî ve mümtaz bir meziyet teşkil edermiş gibi! Yahut vakıalar şehirlerin fakir halkı ile alâkalıdır ki, böylelerinde kısmen doğru olabilen, fakat daima noksan ve kifayetsiz kalan, post-Marxist bir nazariyeye göre, bir tanzim ve tensik gayreti görülür ve bu halde ortaya büyük bir Proletariat romanı doğar. Veya bir başkası çıkarak, hayat mukaddestir davasını müdafaa eden bir kitap yazar; maksadı, insanların zina, sarhoşluk, azgınlık, yapmacık hassasiyet kabilinden fiil ve hareketlerinin Allah nazarında O. K. ("pek muvafık") sayıldığını ve bundan dolayı caiz, hattâ sevap olmaları icap ettiğini anlatmaktır. Bu halde münekkitlere düşen de, müellifin olgun insaniyet idealinden, derin şefkat ve hikmetinden, büyük Goethe ile olan his ve fikir karabetlerinden, William Blake'e mânen çok borçlu bulunmasından bahsetmektir.

Pete, Mr Propter'in bu mülâhazalarını hatırladıkça hoşlanarak gülümsüyordu, fakat duyduğu neşe bir nevi hüzünle karışıyordu, çünkü böyle şeyleri, kendisi de, tantanalı kof kelimelerin tesirine kapılarak, ciddiye almış idi.

Yerinde olmayan ciddilik — işte en mühlik hatalarımızdan bazılarının kaynağı. Mr Propter, insan, ancak ciddiye alınmaya lâyık olan şey için ciddî olmalıdır, demişti. Münhasıran beşerî seviyede ise, insanların kendi cinayet ve cinnetleri ile kendilerine verdikleri elem ve ıstıraplardan başka ciddiye alınmaya lâyık hiç bir şey yoktu. Fakat, bu cinayet ve cinnetler de, en son tahlilde, ciddiye alınmaya lâyık olmayan şeyleri ciddiye almaktan doğuyordu. Ve Mr Propter sözlerine devam ederek "iyi" edebiyat denilen şeyin en büyük kusurlarından biri de bu olduğunu söylemişti; o edebiyat, âdet ve göreneklere dayanan kıymet ölcüsünü kabul ediyordu; iktidar ve mevki'e saygı gösteriyordu; muvaffakiyete hayran oluyordu; devlet-adamlarının, mevki ve makam harislerinin, ana-babaların kafalarını işgal eden, ve en çoğu divanece olan, düşüncelerden mâkul ve mantıkî şeylermiş gibi bahsediyordu. Kısacası, elem ve ıstırap gibi, elem ve ıstırabın sebeplerini de ciddiye alıyordu. Neticesi, ister-istemez sefalete varacak düşünce, duygu ve işleri, açıkça veya zımnen, tasvip ederek sefaletin devamına hizmet ediyordu. Ve bu tasvip en parlak, en kandırıcı bir lisanla ifade ediliyordu. Öyle ki, bir trajedi pek fena bitse bile, okuyan, piyesin belâgati karşısında *hipnotize* olarak. onu, ne de olsa, necip ve okunmaya değer tasavvur edecek kadar kendinden geçiyordu. Halbuki piyes, hiç de öyle değildi. Çünkü bîtaraf bir sekinetle okunursa *Phèdre* veya *Othello*, yahut *Wuthering Heights* ve yahut *Agamemnon*'un *them*lerinden daha budalaca, daha bayağı bir şey olamazdı. Fakat bu *them*ler öyle ulvî ve öyle tesirli bir heyecan ruhu ile işlenmişti ki, okuyanlar veya seyredenler, katastrofa rağmen âlemde, onları vücuda getiren beşerî ve aşırı derecede beşerî, âlemde her şeyin gerçekten âlâdan âlâya gittiği kanaatına varıyorlar ve o kanaatin tesiri altında kalıyorlardı. Yok, iyi bir *satir* hakikati çok daha derin bir surette ihtiva ederdi, ve bu sebeple iyi bir trajediden çok daha istifadeli idi. Ne yazık ki, iyi *satir* pek az bulunuyordu, çünkü tenkitlerini beşeri kıymetlere gereği gibi uzatabilecek istidatta satirist pek azdı. Meselâ *Candide*, varabildiği hadde kadar, hayranlık uyandıran bir eserdi; fakat başlıca beşerî faaliyetleri, kimseye-zarar-vermemek ideali namına.

gülünç göstermekten daha ileriye gidememişti. Evet, kimseye-zarar-vermemenin, insanların pek çoğunca erişilmesi özlenen en yüksek ideal olduğu elbette doğru idi, zira müsbet olarak, çok iyilik edebilecek kudrette pek az insan bulunduğu halde, dilediği takdirde fenalık etmekten kendini alamayacak hiç kimse yoktu Bununla beraber sadece kimseye-zarar-vermemek, gerçi pek iyi bir meziyet ise de, ideallerin en yükseği olamazdı. *Il faut cultiver notre jardin* [1] düsturu beşerî hikmetin en son sözü olamazdı; en iyi tarafından alındığı takdirde dahi ancak sondan bir öncekisi olabilirdi.

Güneş öyle bir vaziyette idi ki, Pete, yokuştan inerken Giambologna'nın su-perisinin memelerinden fışkıran suların içinde küçücük iki eleğim-sağma gördü. O anda akhna Virginia'nın beyaz saten mayolu hayâli ile birlikte Nuh'a dair fikirler geldi. Virginia'nın mayolu hayâlini, Misericordia hemşiresi mevzuu üzerine kökleştirmeye çalıştığı yeni fikirleri ile uzlaşamayacağı için, zihninden silmeğe uğraştı; Nuh ise üzerinde durulup uzun uzadıya düşünülecek bir mevzu değildi, bunun yerine düşüncesini Mr Propter'in cinsiyet meselesi hakkındaki sözleri üzerinde toplamağa koyuldu. Bahis kendisinin cinsiyet meselesinde normal sayılacak tavrın ne olduğu hakkında şüphe ve tereddüt içinde sorduğu sualler üzerine açılmıştı — Normalden kastedilen mâna, tabiî, istatistik bakımından değildi; mükemmel bir rüyet veya arızasız tam bir hazım hakkında nasıl normal denilebilirse, o mânada, yâni, mutlak surette, normal kastediliyordu. Cinsiyet meselesinde, işte kelimenin bu mânasına göre hangi tavır normal sayılacaktı? Mr Propter'in verdiği cevap şu olmuştu: Hiç bir tavır. Kendisi bu cevaba itiraz ederek böyle bir tavır bulunmak icabettiğini söylemişti. Eğer hayr hayvanî seviyede tezahür edebiliyorsa, bu halde cinsî tavrın mutlak surette normal ve tabiî bir çeşidi olmak icabederdi, nasıl ki mutlak surette normal ve tabiî bir hazım faaliyeti nev'i vardı. Mr Propter, buna cevap olarak, insanın cinsî tavrı hazım fiili ile aynı seviyede olmadığını söylemişti. Farenin aşk-fiili — evet, bakın bu hazım fiili ile ayni seviyede *idi*; çünkü vetire

1) Asılda fransızcadır.

baştan sona kadar insiyakî idi; başka bir söyleyişle, vücudun fisyolojik zekâsının kontrolü altında idi — Kalbin, akciğerlerin ve böbreklerin işleyişleri ile münasebettar olan, suhuneti tanzim eden, adaleleri besleyen ve onlara, merkezî sinir-sisteminin kendilerinden istediği tarzda iş yaptıran ayni fisyolojik zekânın. İnsanın bedenî faaliyetleri ayni fisyolojik zekânın kontrolu altında oluyordu; ve hayvanî seviyede hayrı tezahür ettiren işte bu zekâ idi. İnsanlarda cinsiyet tavrı bu fisyolojik zekânın kontrol dairesinin hemen tamamen dışında idi. O zekâ yalnız, cinsî tavrın imkânını temin eden hücrevî faaliyetleri kontrol ediyordu. Üst tarafı kâmilen gayrı-insiyakî idi ve münhasıran beşerî seviyede olan benlik şuurunda vukua geliyordu. Cinsiyet duygularında tamamen hayvanî olduklarını sanan insanlar bile, yine beşerî seviyede bulunmakta idiler. Bu da şu demekti ki, öyleleri yine hep benliklerinin şuuru içinde, hep kelimelerin hükmü altında idiler — Kelimelerin olduğu yerde ise, zarurî oarak, hâtıralar, istekler, hükümler ve tahliller de bulunacaktı. İster istemez hakikî veya hayâlî bir mâzi ve istikbâl; pişmanlıklar ve intizarlar; hayr ve şer; öğünme ve döğünme; güzel ve çirkin olacaktı. Erkekler ve kadınlar arasında, hattâ en hayvanî görünüşlü aşk-fiillerinin bile bu gayrı-hayvanî faktörler — mevcut lisanların her beşerî vaziyete şırınga ettiği faktörler — den bazıları veya onların hepsi ile münasebeti vardı. Bu da beşerî cinsiyet meselesinde, rüyet veya hazım hakkında olduğu gibi, "normal" vasfı verilebilecek hiç bir tip mevcut değildir mânasına geliyordu. *Bu* mânada olmak üzere beşerî cinsiyet tavrının her türlüsü kat'î olarak anormaldı. Cinsî tavrın türlü çeşitleri hakkında mutlak bir tabiî *norma* göre hüküm verilemezdi. Bunlar hakkında ancak her bir ferdin nihaî gayesine ve muayyen bir vakıada müşahede edilen neticelere bakarak bir hükme varılabilirdi. Meselâ muayyen bir cemiyet içinde kendi hakkında herkesçe iyi bir fikir beslemesini isteyen, kadın veya erkek, kimse o cemiyette mahallî dinin caiz gördüğü ve halkın "en iyi" kısmının beğendiği tipte olan cinsî tavrı, tam bir emniyet ile, "normal" addedebilirdi. Fakat halkın "en iyi" kısmının hükmüne veya Allahın gazabına pek aldırış etmeyen bazı fertler de bulunabilirdi

ki, bunların başlıca arzuları hasse ve hislerini şedit ve sık-sık tekrarlanan bir intibah halinde tutmaktı. Böyleleri için cinsî tavrın "normalliği", aşikârdı ki, zihniyet ve temayülleri daha içtimaî olanlara nisbetle farklı olacaktı. Sonra, her iki âlem — şahsî olan ihsaslar ve heyecanlar âlemi ile, ahlâkî ve dinî âdet ve göreneklerden teşekkül eden içtimaî âlem — den kâm almak arzusunda olanlar için de "normal" cinsiyet tavrının her çeşidi bulunacaktı. Tartuffe ve Pecksniff'in, mektepli kızlardan el-çekemeyen kilise-adamlarının, yakışıklı gençlere gizli bir düşkünlüğü olan nazırların anlayışlarına göre türü "normal" ler olduğu gibi. Ve nihayet öyleleri de vardı ki, onların alâkaları ne cemiyet içinde çar-çabuk yükselmek ile, ne mahallî mâbudun rızasına uygun hareket etmek ile, ne de sık sık heyecan ve ihsas intibahlarından haz almak ile idi; onların zihnini en ziyade işgâl eden şey, marifet nuruna ermek, ruh hürriyetine kavuşmak, nefsin fevkine yükselmek, beşerî seviyeden ebediyet seviyesine geçmek meseleleri idi. Bunların cinsî tavırda "normallik" telâkkileri öteki kategorilerdeki erkek ve kadınların bu hususiaki telâkkilerine benzemezdi.

Beton tenis kortundan, Çinli aşçının çocukları, kuş şeklinde uçurtmalar uçurmuşlardı, uçurtmalara takılmış olan düdükler rügârın içinde, inlemeye benzer acıklı bir sesle ötüşüyorlardı. Çocukların Kanton lehçesinin vak-vakları arasında coşan şetaretleri rüzgâra katılarak Pete'in kulaklarına kadar geliyordu. Pete Pacifik'in ötesinde böyle çocuklardan milyonlarcasının ölmüş veya ölmek üzere olduğunu düşündü. Çinli çocukların uçurtma uçurdukları tenis kortunun alt tarafında, mukaddes Grotto'da, Meryem-Anamızın alçıdan tasviri duruyordu. Pete, Virginia'nın beyaz şortu ve yat kasketi ile diz-çöküşünü, Reverend Schlitz'in beliğ küfürlerini, Dr Obispo'nun şakalarını, Alexis Carrel'in Lourdes için yazdıklarını, Lee'nin *İnquisition* tarihini, Tawney'nin protestanlık ile kapitalism arasındaki münasebetlere dair eserini, Niemöller ve John Knox ile Torquemada'yı ve o Misericordia hemşiresini ve sonra yine Virginia'yı ve nihayet, bütün bu mânasız, divânece, şeytanî kargaşalıktan bir mâna çıkarabilecek kudrette tanıdığı yegâne insan olan Mr Propter'i hatırladı.

VI

Jeremy'nin ümidi boş çıktı, Dr Obispo, fikirlerinin daha onsekizinci asırda düşünülmüş şeyler olduğunu öğrenince, beyninden vurulmuşa dönmedi.

Asansörle Vermeer'in yanında, bodrum katına inerlerken "Şu sizin Beşinci Kont hakkında biraz daha malûmat edinmek isterdim" dedi. "Doksan yaşına kadar yaşamış diyordunuz, değil mi?"

Jeremy "Doksandan ziyade" diye cevap verdi. "Ya doksan altı, ya doksan-yedi, hangisi olduğunu unutmuşum. Hem üstelik olarak bir skandal içinde ölmüş."

"Nasıl skandal?"

Jeremy öksürdü ve başını okşadı, incecik sesiyle "malûm olan neviden skandal," dedi.

"Yâni, babalık o yaşta iken bile mi demek istiyorsunuz?"

Jeremy "O yaşta iken bile" diye tekid etti. "Yaptığı marifet hakkında Greville'in neşredilmemiş evrakı içinde bir yazı var. Kont tam zamanında ölmüş. Kendisini tevkif etmek üzere imişler."

"Ne sebepten?"

Jeremy yine gözlerini kırpıştırdı ve öksürdü. Yavaşça ve becerebildiği kadar Cranford-vâri bir eda [1] ile "E, galiba, Kont zevk ve sefahatin biraz kaatilce olanından hoşlanıyormuş."

"Yoksa birini mi öldürmüş?"

Jeremy "Hayır, öldürmemiş" dedi: "sadece berbat etmiş."

Dr Obispo âdeta inkisara uğradı, fakat hemen o anda, doksan-altı yaşında "berbat etme" nin bile hayli iftihar vesilesi ola-

---

1) Cranford, Mrs Gaskel'in meşhur romanı, XIX. asır bourgeois ahlâkını tasvir eder. — T.

çağını düşünerek yine teselli buldu. "Bu meseleyi biraz yakından tetkik etmek isterdim" dedi.

Jeremy "Hay hay, not defteri emrinize âmadedir" cevabını verdi.

Dr Obispo teşekkür etti. Beraberce Jeremy'nin çalışma odasına doğru yürüdüler.

İçeriye girerlerken Jeremy "El-yazıları biraz zor okunuyor; ben size cehren okursam galiba daha kolay olacak" dedi.

Dr Obispo itiraz etti, Jeremy'ye vaktini kaybettirmek istemiyordu; fakat Jeremy de, kendisini alâkadar etmeyen kâğıtları tasnif işini başka bir zamana bırakmağa bahane aradığı için, itirazı itirazla karşılayarak mutlaka kendisinin okuyacağını söyledi. Dr Obispo teşekkür etti ve dinlemek için oturdu. Jeremy gözlüğünü silmeğe yetecek kadar bir müddet gözlerini "tabii" unsurlardan ayırdı; sonra o sabah öğle yemeği çanı vururken okumakta olduğu parçayı tekrar cehren okumağa başladı.

"O ancak suların dibindeki çamurlarda bulunur, ve mâhir bir oltacı beklemektedir" cümlesinin sonunda durdu.

Dr Obispo gülmekten kendini alamayarak "Âdeta ilmi tarif ediyormuşsunuz gibi" dedi.

"İlim nedir? İlim çamura olta salmaktır — Ölüme çâre avlamak için veya ne çıkarsa bahtına olmak üzere." Tekrar güldü ve koca herifin sözleri pek hoşuna gittiğini ilâve etti.

Jeremy okumaya devam ediyordu.

"'Ağustos 1796. Bugün kalabalık-ağızlı yeğenim Caroline ittiratsızlık diye tavsif ettiği hallerimden dolayı beni muahaze etti. Ahırlarındaki atlara, parkındaki köpeklere, havuzundaki sazan balıklarına insanca muamele eden benim gibi bir adamın hal ve hareketinde ittirat bulunmak icabedermiş: etrafımdakilerle daha geçimli olmalı imişim, aptallara karşı daha müsamahalı, fakir ve düşkünlere daha müşfik davranmalı imişim. Bu muahazeye cevap olarak ben de insan kelimesinin, kaynağı, iki-bacaklı, tüysüz bir bedenin içinde bulunan ittiratsız hal ve hareketlerin birbiri ardınca devamına verilmiş umumî bir isim olduğunu; Caroline ve John gibi isimlerin ise münferit bedenler içinde birbiri ardınca devam eden ayrı ayrı itti-

ratsız hal ve hareketlerin her birine mahsus hususi adlar olduğunu söyledim. Beşer kütlesinin gösterdiği yegâne ittirat ittiratsızlıkta ittirattır. Başka bir söyleyişle, her hangi münferit bir tavır ve hareket ittiratsızlığının mahiyeti, alâkadar ferd ile cedlerinin tarihine tâbidir. Her ittiratsızlık muayyen âmillerin neticesidir ve kendisinden önceki zarf ve şartlardan doğan kanunların hükmü altındadır. Bir karaktere, ancak, ittiratsızlıkları önceden mukadder olan ve muayyen hudutları asmasına imkân bulunmayan hallerde ittiratlı sıfatı verilebilir. Caroline gibi ahmakların istediği ittirat ise büs-bütün başka nevidendir. Bunlar bizi muahaze ederler çünkü birbiri ardınca vâki olan fiillerimiz, indî olarak beğenip vazettikleri bir takım peşin hükümlere İbranîlerin Gentleman'lerin. İroquois'lerin veya Hıristiyanların gülünç nizam ve kanunlarına uymadığı için ittiratsızdır İttiradın bu türlüsüne erilemez, ermeğe kalkışılırsa netice ya belâhet, yahut riyakârlık olur. Caroline'e 'kendi hal ve hareketini bir düşün dedim. — 'Söyle rica ederim, baş-paştörle necat mevzuu üzerine konuşman ile hizmetçi kızlara dayak atman arasında nasıl bir ittirat vardır? Herkesin gözü önünde fukaraya sadaka dağıtışın ile malikânende insan tuzakları kurdurusun arasında nasıl bir ittirat vardır? Saraydaki kıyafetin ile "delikli sandalye" üzerindeki halin arasında nasıl bir ittirat vardır? Pazar sabahı kilisede ibadet edişin ile Pazar gecesi kocanla, ve Cuma veya Persembe günleri, herkesi şüpheye düşüren, ismi söylenemeyecek bir baronla geçirdiğin bazılanları arasında nasıl bir ittirat vardır?' Daha ben sualleri mi bitirmeden Caroline odadan savuştu.' "

Dr Obispo, gülerek "Zavallı Caroline ağzının payını almış dedi.

" 'İlkkânun 1796 Yakalandığım bu ikinci ak-ciğer iltihabından sonra nekahat devrine evvelcekinden daha yavaş geçtim. Nekahatim de tam olmadı. Dünyada bir kuyu üzerinde pamuk ipliği ile asılı imişim gibi duruyorum. bu ipliğin özü de sefaletten ibaret' "

Dr Obispo küçük parmağının zarif bir hareketi ile sigaramın külünü vere silkti.

"İşte tedavi trajedilerinden biri," diye tefsire koyuldu, "ben

olaydım, thiamin khloridi tedavisi ve bir miktar testosteron ile kendisini şen bir genç haline getirebilirdim," ve ilâve etti: "Bilmem, siz de dikkat ettiniz mi? Romantik edebiyatın en güzel örneklerinden bir çoğu fena tedavi tarzının neticeleridir."

Yorgun düşmüş çocuk gibi uzanır da yatağıma,
Ağlayarak avuturdum bu mustarip hayatı ben.

Güzel! Fakat biçare Shelley'nin kronik verem zatülcenbini tedavi etmeye çâre bulabilselerdi bu mısralar yazılamayacaktı. Yorulmuş çocuk gibi uzanıp yatarak hayatı ağlaya ağlaya avutmak kronik verem zatülcenbinin arâzından biridir. Ve başka *Weltschmerz* [1] müptelâlarının çoğu da ya hasta, ya alkoliktir, yahut da uyuşturucu zehirlere düşkündür. Ben onların böyle mısralar yazmalarını önleyebilirdim." Dr. Obispo, Jeremy'ye, öyle bir kurt gülüşü ile baktı ki, şahlanan cynismini ap-açık belirten bu haline âdeta çocukça denilebilirdi. "Neyse, biz yine ihtiyarın dertlerini nasıl altettiğini dinleyelim."

'Sonkanun 1796,' " Jeremy tekrar başladı " fırsat düşkünu sırtlanların etrafımda gûya bana hizmet ediyorlarmış gibi, fır-fır dönmeleri artık tahammül edilemez dereceye vardığı için dün bu hali sona erdirmeğe karar verdim. Kendilerine bundan sonra beni yalnız bırakmalarını ihtar edince Caroline ile John beni babalarından ziyade sevdiklerini iddîa ederek sözüme şiddetle itiraz ettiler. Nihayet, bugün öğleye kadar çıkıp gitmedikleri takdirde kâhyama emir vererek yirmi adam getirip kendilerini kapı-dışarı ettireceğimi söylemeğe mecbur oldum. Bu sabah evden gidişlerini penceremden seyrettim.' "

Bundan sonraki kaydın tarihi 11 Sonkanun 1797 idi. 'Bu seneki doğum-günüm bende geçen yıllardakinden daha hazin düşünceler doğurdu. Bunları kaydedemeyecek derecede yorgunum. Hava güzel ve mevsime göre hayli ılık olduğu için kendimi koltuk sedyemle havuz kenarına taşıttım. Yem

[1] Dünya, hayat ve cemiyet hadiselerine karşı muğlem bir bezginlik ve hoşnutsuzluk hali. Alman Romantismının Garp edebiyatına geçirdiği bir tâbirdir. —

çanı çalmıştı, sazanlar hep birden yeme üşüştüler. Behimî mahlûkların temaşası artık benim için hemen biricik haz ve eğlence vesilesi. Behimelerin ahmaklığında hiç bir iddia yok, kötülükleri de iştihalarına bağlı ve bu sebepten devamlı değil, fasılalı. İnsanlar ise sistemli ve devamlı olarak zâlimdir, çünkü deliliklerini din ve siyaset adına yaptıkları için, haklı sayılırlar, cehaletlerini de felsefe libaslarına bürümüşlerdir.

" 'Balıkların yem kapmak için, tıpkı pâye peşinde yarışan bir sürü kilise-adamı gibi, itişip kakışmalarını seyrederken, zihnim, eskiden üzerinde sık sık fikirler yürüttüğüm müşkül meseleye döndü. Neden insan yetmiş yaşında ölüyor da, balık iki, üç asır gençliğini muhafaza edebiliyor? Buna verilebilecek bir kaç cevabı kendi kendime münakaşa ettim. Meselâ bir zamanlar sazan ile turnanın çok yaşamaları su unsurunun hava unsuruna üstün olmasından ileri gelebileceğini düşünmüştüm. Fakat suda yaşayan bazı mahlûkların ömürleri kısadır, bazı kuşların ömürleri ise insanınkinden uzundur.

" 'Bir de, balıkların uzun ömürleri acaba onların gebe kalma ve doğurmalarındaki hususiyetten midir, diye düşünmüştüm. Fakat bunda da karşıma red ve cerh edilmesi imkânsız itirazlar çıktı. Papağan ve kargaların erkekleri istimna etmezler, dişileri ile çiftleşirler, fillerin dişileri yumurtalamaz, yavrularını, M. de Buffon'un kavline inanırsak, yirmi dört aydan az sürmeyen bir müddet karınlarında taşırlar. Papağanlar ve kargalar ile filler ise, uzun ömürlü hayvanlardır; bundan şu neticeye varabiliriz ki, insan ömrünün kısalığı erkeklerin tevlit, kadınların nesil üretme tarzından değil, başka bir sebepten olsa gerektir.

" 'Bâriz bir itirazla karşılaşamayacağım yegâne faraziye şudur: sazan ve turna gibi balıkların yedikleri şeylerde öyle bir madde var ki, bu, onların vücutlarını, mahlûkların pek çoğunu daha hayatta iken bile zebun eden, hüzalden koruyor; veyahut hüzali önleyen o cisim balığın bedeni içinde, hususiyle, mâkul görülebilecek bir fikre göre, hayvanın midesinde, karaciğerinde, bağırsaklarında ve diğer hazım ve temsil uzuvlarında bulunuyor. İnsan gibi kısa ömürlü hayvanlarda hüzali önleyen cisimler bulunmadığını kabûl etmek icabediyor. Bu hal-

de ortaya bir mesele çıkıyor ki, o da, bu maddelerin balığın bedeninden alınarak insanın bedenine ithal edilip edilemeyeceğidir. Tarih, münhasıran balıkla beslenen kavimlerde dikkate çarpacak derecede uzun ömürlü insanlardan bahsetmiyor; ben de limanlarda ve diğer balığı bol yerlerde yaşayan halkın uzun ömürlü olduklarını görmüş veya işitmiş değilim. Fakat bundan, hüzali önleyen cismin balıktan insana geçirilemeyeceği neticesi çıkarılmak icap etmez. Çünkü insan, gıdasını pişirmeden yemez, ve binlerce misâl ile biliyoruz ki, hararet birçok cisimlerin mahiyetini esaslı bir surette değiştirmektedir; bundan başka, insan, balıkların aslı hüzali önleyen maddeyi ihtiva etmesi en mâkul bir ihtimal ile melhuz olan uzuvlarını, yenmez diye, atmaktadır.' "

Dr Obispo kendisini daha fazla tutamayarak "Bak hele!" dedi "yoksa koca herif, işi balık bağırsaklarını çiğ çiğ yemeğe kadar vardıracak mı dersiniz?"

Jeremy'nin, çift-mihraklı gözlüğünün arkasında parıldayan gözleri çar-çabuk sayfeyi sona kadar süzüp ondan sonraki sayfenin baş taraflarında durdu. Memnun bir eda ile "Hakikaten öyle yapacak" dedi. "Dinleyin, bakın: 'İlk üç tecrübem müthiş bir bulantı ile neticelendi. Dördüncüsünde ağzıma koyduğumu yutabildim, fakat muvaffakiyetim kısa sürdü: iki, üç dakika geçmeden, bir kusma aksesi başladı. Ancak dokuzuncu veya onuncu tecrübeden sonradır ki, o iğrenç kıymadan birkaç kaşık dolusu yutarak içimde tutabilecek hale geldim.' "

Dr Obispo "Aşkolsun bu metanete!" dedi. "Ben bunu yapmaktansa hava bombardımanına uğramayı tercih ederim."

Jeremy gözlerini not defterinden ayırmamıştı bile.

Okumaya devam etti: " 'Faraziyemin değerini tahkik için tecrübeye başladığım günden beri bir ay geçti, şimdi her gün bir sazanın karnını yardırarak ahşasını çıkarıp çiğ kıyma halinde, ve altı *ons*tan[1] az olmamak üzere, yutuyorum.' "

Dr Obispo başını hafifçe sallayarak "Hem de bu balıklarda başka hayvanlarda olduğundan daha çok çeşit parazit kurt-

1) Ons (ounce) 30 gram kadardır. — T.

lar bulunur," dedi. "Bu işin lâkırdısı bile âdeta damarlarımdaki kanı dondurüyor."

Jeremy alt tarafını kendi kendine okumuştu "Üzülmenize lüzum yok," dedi "Lord Hazretleri günden güne iyileşiyor, başka bir şey olmuyor. İşte: 'Mart ayı içinde mukavemet ve kuvvetinde garip bir artış' var. Üstelik 'iştiha canlanıyor, hafıza ve *imâli-fikir* faaliyetlerinde selâh beliriyor.' Jeremy takdirkâr bir tavırla "bu *imâli-fikir* sözünü pek beğendim" mütalâasını araya sokuverdi. "Ne dersiniz? O devrin zarif bir parçası, değil mi? Âdetâ hakikî bir kelime Chippendale'i!" (1) Bir müddet yine kendi kendine okudu, kısa bir sükûttan sonra muzaffer bir eda ile söylemeğe başladı. "Nisanda yine ata biniyor, ve iğdiş doru ile her gün, akşam üzeri, bir saat dolaşıyor. 'Ahşa ve fazalat lâpası' dediği şeyin mikdarını da günde on onsa çıkarıyor."

Dr Obispo sandalyasından fırladı ve kabına sığmaz bir halde, bir aşağı, bir yukarı dolaşmağa başladı. "Hay Allah belâsını versin!" diye bağırdı, "Bu öyle şaka maka değil. İş ciddileşti. Çiğ balık bağırsağı; bağırsak florası; sterol zehirenmesinin önlenmesi ve yeniden gençleşme," tekrar etti. "yeniden gençleşme!"

Jeremy "Kont sizden daha ziyade ihtiyatlı," dedi. "Dinleyin bakın: 've iyileşmemi sazan balıklarına mı, yoksa ilkbaharın gelmesine, yani *Vis maedicatrix Naturae* (2 ye mi borçluyum? Henüz bunu iyice kestirecek halde değilim.' "

Dr Obispo başını eğerek tasvip etti: "Tam yerinde bir fikir" dedi.

Jeremy okuyordu: " 'Bunu zaman gösterecek, yâni eğer göstermeğe mecbur edebilirsem, ki niyetim de şimdiki nejimde ısrarla devam suretiyle onu buna mecbur etmektir. Çünkü, fikrimce, bunu uzunca bir müddet azimle takip edebilirsem faraziyemin doğruluğu sâbit olacak, ve yalnız eski sıhhatime kavuşmakla kalmayarak, gençlik çağı geçtikten beri mahrum kaldığım kudreti de bir dereceye kadar ele geçirebileceğim.' "

---

1) 18. asırda bu isimde bir sanatkâr tarafından vücuda getirilen bir salon mobilyası üslûbu. — T.

2) "Tabiatın şifa verme hassası". — T.

Dr Obispo, heyecanla, "Ne mutlu ona!" dedi, "Ne kadar isterdim ki Jo Amca da hâdiselere böyle ilmi bir tarzda bakabilsin." Sonra, birden birc, Nembutal haplarını ve Mr Stoyte'un, kendisinin hekimlikteki hudutsuz bilgisine olan çocukça imanını hatırlayarak "Yok galiba istemezdim. Çünkü mahzurları olabilirdi" sözünü ilâve etti. Mânasını yalnız kendisinin anladığı bu lâtifeye gülmemek için dişini sıktı. "Ne ise biz yine hikâyemize devam edelim."

Jeremy "Eylûlde hiç yorulmadan fasılasız üç saat atla gezebiliyormuş" dedi. "Yunan edebiyatına âit malûmatını tazelemeğe başlıyor, şunu da söyliyeyim ki Platon hakkındaki fikirleri pek cılız. Bundan sonra 1799 senesine kadar hiç bir kayıt yok."..

Dr. Obispo, canı sıkılarak, "1799a kadar hiç bir kayıt yok!" diye tekrar ettikten sonra, "Koca kerata!" dedi "Iş tam interessant safhasına girince, sayuşup giderek bizi karanlıkta bırakıyor."

Jeremy not defterinden başını kaldırarak gülümsedi, "Büsbütün karanlıkta değil" dedi. "Iki senelik sükûttan sonra yazdığı ilk notu size okuyacağım, barsak florası rejiminin verdiği neticeleri kendiniz bundan çıkarabilirsiniz." Hafifçe öksürdükten sonra, Mrs Gaskell odası ile, okumağa başladı: " 'Mayıs 1799. Her önlerine gelenle münasebette bulunan dişiler, hususiyle yüksek tabakaya mensup kadınlardan bu yolu tutanlar, ekseriya, hasis bir tabiat tarafından suhluğun alelâde sebep ve mazeretinden mahrum bırakılmış olanlardır. Vücut yapılarının neticesi olan soğuk mizaçları haz duymalarına imkân vermediği için kendi mukadderlerine karşı daimî bir isyan halinde bulunurlar. Onları suhluk münasebetlerini coğaltmaya sevkeden kuvvet, şehvet değil ümittir: alışık oldukları bir saadet tecrübesini tekrarlamak arzusu değil, hiç tatmamış olmak bedbahtlığını duydukları, herkesçe bilinen ve çok medhedilen bir saadete karşı olan iştiyaklarıdır. Şehvetperestler nazarında hafifmeşrep kadın, sebepleri başka olmakla beraber, sert ahlâkçılar nazarında olduğundan daha az menfur değildir. Bu ilkbaharda Bath'deki muvaffakiyetim gibi zaferlerin tekrarından Allah korusun beni!' " Jeremy kitabı bıraktı. "Kendinizi hâlâ karanlıkta mı sanıyorsunuz?" diye sordu.

VII

Elektrikle işleyen perdah âletinin zımpara şeridi tahtanın kaba sathı üzerinde kulakları sağır eden bir cızırtı ile hızlı hızlı dönüyordu. Marangoz tezgâhına iğilmiş olan Mr Propter, Pete'in içeriye girip kendisine doğru yaklaştığını duymamıştı. Uzun bir yarım dakika, delikanlı, sessizce, onun, önündeki tahta üzerinde perdah âletini ileri geri işletmesini seyretti. Mr Propter'in gür kaşlarını kaplayan talaş tozlarına, yağlı parmaklarının güneşten kavrulmuş alnında bıraktığı siyah izlere gözlerini dikti. Pete'in içi, ansızın, bir nedametle sızladı. Kendisinin orada bulunduğundan haberi olmayan bir adamı böyle gözetlemek doğru bir hareket değildi. Casusluktu; o adam başkalarının görmesini istemeyeceği bir harekette bulunabilir ve kendisi de bunu görmüş olabilirdi. "Mr Propter" diye seslendi.

İhtiyar başını kaldırdı, gülümseyerek, ufacık makinasının motörünü durdurdu.

"Sen misin, Pete?" dedi. "Şu anda bana senin gibi bir adam lâzımdı. Yâni, eğer biraz benim için çalışmak istersen. Bilmem ister misin?" Ve Pete'in tasdik cevabını keserek ilâve etti: "Fakat kalbinin zayıflığını unuttum. Ah, o hain romatizma. Bilmem, çalışman doğru olur mu, ne dersin?"

Pete hafifçe kızardı; çünkü malûllüğünden gelen garip bir utanma hissinden kurtulması için henüz kâfi zaman geçmemişti. "Beni dörtyüz-metre koşusuna sokmayacaksınız sanırım, değil mi?" dedi.

Mr Propter, bu alaycı suale aldırış etmedi. Delikanlının yüzüne muhabbet dolu bir ciddîlikle bakarak "Çalışmaktan bir zarar göremeyeceğine emin misin?" diye ısrar etti.

Pete, elini marangoz tezgâhı tarafına uzatarak "Eğer yapacağım iş bu türlü bir şey ise, kat'iyen eminim," dedi.

"Söz mü?"

Pete, karşısındakinin bu endişesinden mütehassis oldu, ve içi kabararak teyid etti: "Söz!"

Mr Propter müsterih olmuştu. "Pek âlâ" dedi. "O halde seni hizmetime alıyorum. Ama, ücretsiz olarak, çünkü yaptığın işe karşılık bir *coca-cola* [1] içebilirsen kendini bahtiyar bil. Açıkçası, seni mecburî hizmet mükellefiyetine tâbi tutuyorum."

İzah etti. Etrafındaki adamların hepsi başka yerde meşgûldü. Ev eşyası fabrikasını tek başına işletmeğe mecbur kalmıştı. Asıl sıkıntısı şundandı: iş acele idi; aşağıdaki kulübelere yerleşen göçebe ailelerden üçünün hâlâ ne bir masası, ne de bir iskemlesi vardı.

"Ölçüler burada" diye, makina ile yazılarak duvara iğnelenmiş bir sayfe gösterdi. "Kereste de şurada, şimdi sana ilk yapacağın seyi göstereyim," dedi, ve bir tahta alarak tezgâhın üstüne koydu.

İki adam, elektrikle işleyen âletlerin gürültüsü içinde konuşmaya uğraşarak, bir müddet çalıştılar. Sonra daha az gürültülü bir faaliyet fasılası oldu. Dertlerini doğrudan doğruya söyleyemeyecek kadar çekingen olan Pete, sözü Profesör Pearl'in nüfus meselesine dair yeni kitabı üzerine açtı. Kürenin bütün kara kısmında her mil murabbaına kırk nüfus, adam başına da onaltı *acre* toprak. Bunun yarısı verimsiz saha olarak hesaptan çıkarılsa bile geriye yine sekiz *acre* kalıyor. Bir insan, ortalama ziraat usulleri ile işlenen iki buçuk *acre* topraktan alınacak mahsulle geçinebilecek, geriye kalan beş buçuk *acre* da tasarruf edilecekmiş. Bu hale göre dünyanın üçte-biri neden aç kalsın?

Mr Propter "Bunun cevabını İspanya'da keşfetmiş olduğunuzu sanıyordum," dedi. "Açtır, zira insan yalnız ekmekle yaşayamaz."

"Bunun mesele ile alâkası ne?"

Mr Propter cevap verdi: "Alâkası her bakımdan. İnsanlar yalnız ekmekle yaşayamazlar. Çünkü hayatlarının bir mânası olduğunu duymak ihtiyacındadırlar. Kendilerini idealisme ver-

1) Amerikalıların pek sevdikleri alkolsüz bir içki. — T.

melerinin sebebi budur. Fakat tecrübe ve müşahede ile sâbittir ki idealismlerin pek çoğu harplere itisaflara ve halk kütlelerinin toptan cinnet haline düşmesine saik oluyor. İnsan yalnız ekmekle yaşayamaz. Fakat kafasını kötü cinsten mânevî gıda ile beslemek yolunu tutarsa ekmek bile bulamaz. Ekmek bile bulamaz çünkü komşularını Allah, yahut vatan veya içtimaî adalet namına öldürmek veya öldürmeğe hazırlanmak mecburiyeti onu öyle sarar ki tarlasını süremeyecek hale gelir. Bundan daha basit bundan daha âsikâr hiç bir şey olamaz." Mr Propter sözlerini şöyle neticelendirdi: "Fakat aynı zamanda, yazık ki, insanların çoğunun kötü mânevî gıdayı ve böylece, dolayısiyle, kendilerini felâkete götürecek yolu tercih edeceklerinden daha muhakkak hiç bir şey de yoktur."

Cereyanı acı ve perdah âleti kulak gıcıklayan çığlığı ile tekrar işlemeğe başladı. Konuşma yine kesildi. Bundan sonraki sessizlik fasılasında, Mr Propter, "Buradaki gibi bir iklimde," dedi. "hele Colorado nehrinden temin edilecek sulama tesisleri önümüzdeki yıl faaliyete başlayınca elde edilecek sularla hemen her istenilen yapılabilir." Perdah âletini makinadan çıkardı, makkabı getirmeye gitti. "Meselâ bin nüfuslu bir kasabayı al: ona üç, dört *acre* arazi ile iyi kurulmuş istihsal ve istihlâk kooperatifleri yer: bu kasaba kendi kendisini mükemmel surette besler; başka ihtiyaçların dörtte üçünü yine kendi topraklarından karşılayabilir. İstihsalin fazlasını da, kendisinin istihsal edemediği şeylerle mübadele eder. Bütün ülke böyle kasabalarla kaplanabilir. Yâni" bazın denilebilecek bir gülümseme ile ilâve etti: "Yâni eğer bankalardan müsaade alınabilir ve hakikî bir demokrasi kurmak için lâzım olan zekâ ve fazilete sâhip bolca insan bulunabilirse."

Pete "Bankaları bu işe râzı edemeyeceğiniz muhakkaktır," dedi.

Buna Mr Propter "Ve öyle insanlar da galiba pek az bulunabilecektir" sözünü ekleyerek konuşmasına devam etti: "Ve, tabiîdir ki, bir ictimaî tecrübeye ona elverişli olmayan insanlar ile girişmekten daha felâketamiz hiç bir şey yoktur. Bu memlekette bu türlü camialar vücuda getirmek için sarfedilen bütün gayretlere bir bak. Meselâ Robert Owen'i, Fourier-cileri

ve emsalini düşün. Düzinelerle içtimai tecrübe ve hepsinin de sonu hüsran. Neden? Çünkü bunlara kalkışanlar adamlarını iyi seçmediler. Ne duhul imtihanı, ne de çıraklık denemesi vardı. Ras-gele karşılarına çıkanı içlerine aldılar. İnsanlar hakkında gereğinden fazla optimist olmanın neticesi, işte, budur."

Mr Propter makkabı işletti. Pete de perdah âletine geçti.

Pete "Sizce insan optimist olmamalı mıdır?" diye sordu.

Mr Propter gülümsedi. "Amma tahaf sual ha!" dedi. "Elli kadem derinlikte bir kuyuya emme tulumba yerleştiren adama ne dersin? Optimist mi dersin?"

"Hayır, deli derim."

Mr Propter "Ben de öyle derim," dedi. "İşte sualinin cevabı. Optimist olmaya hak verdirecek hiç bir sebebin bulunmadığını tecrübenin gösterdiği vaziyetlerde optimist olan insan delidir. Robert Owen, bir sürü haylaz ile kabiliyetsizi ve dolandırıcılığı iş edinmiş serserileri, kendi aralarında yeni tip ve mevcut olandan daha iyi bir cemiyet kuracakları ümidi ile, bir araya topladığı zaman, bu yaptığı iş, düpe-düz delilik, hem de zır delilikti."

Pete kereste biçmeğe başladığı için, bir müddet yine susturlar.

Delikanlı, işini bitirince, "Galiba ben lüzumundan fazla optimist bir adamım." dedi.

Mr Propter, başı ile tasdik ederek, "Bazı istikametlerde lüzumundan fazla optimist, ayni zamanda, diğer bazılarında da lüzumundan fazla pessimist," dedi.

Pete sordu: "Meselâ?"

Mr Propter "Meselâ," dedi "İlkin içtimai reformlardan başlayalım. Bunda sen lüzumundan fazla optimistsin. Hayrın toptan-istihsal usulleri ile imâl edilebileceğini zannediyorsun. Fakat maalesef hayr o türlü mata'lardan değildir. Hayr bir alâki hüner ve mahareti maddesidir, ki, ancak fertler tarafından istihsal edilebilir; başka türlü istihsaline imkân yoktur. Ve tabiîdir ki, fertler hayrın nedon teşekkül ettiğini bilmedikçe, veya onun için çalışmak istemedikçe, içtimai düzen ne kadar mükemmel olursa olsun, hayr kendiliğinden meydana çıkamaz."

Sonra açtığı delikten burgu talaşcıklarını üfleyerek, başka bir

tonla ilâve etti: "İşte böyle! Şimdi şu sandalya ayakları ile parmaklıkları yapalım." Odanın öbür yanına giderek tornayı ayarlamağa başladı.

Pete "Peki, hangi cihette lüzumundan fazla pessimist olduğuma hükmediyorsunuz?" diye sordu.

Mr Propter işinden başını kaldırmadan cevap verdi: "İnsan tabiatı hakkındı."

Pete şaşaladı. "Ben ise siz, insan tabiatı hakkında benim lüzumundan fazla optimist olduğumu söyleyecektiniz sanmıştım."

Mr Propter "Evet, elbette. Düşünceniz bazı cihetlerden doğru," diye tasdik ettikten sonra sözüne devam etti: "şimdilerde, bir çokları gibi sen de insanları, münhasıran beşerî seviyede yaşayışlarına göre, oldukları gibi, düşünerek onlar hakkında delice optimist davranıyorsun. İnsanların oldukları gibi kalabileceklerini ve bu halleri ile içinde yaşadığımız âlemden bâriz surette daha iyi bir âlemin sâkinleri de olabileceklerini tasavvur ediyor gibi görünüyorsun. Halbuki içinde yaşadığımız âlem insanlar evvelce ne idiler ise onun bir neticesi ve şimdi ne iseler onun da bir irtisamıdır. Eğer insanlar evvelce oldukları ve şimdi bulundukları gibi kalmakta devam ederlerse, içinde yaşadıkları âlem şimdikinden daha iyi olamaz. Daha iyi olabilir sanıyorsan, insan tabiatı hakkında çılgınca optimistsin. Fakat diğer taraftan, kadın ve erkek insanların, tabiat icabı olarak, hayatlarını kat'î surette beşerî seviyede geçirmeğe mahkûm olduklarını farzedersen, bu halde de delice pessimist olursun." İfadesine kuvvet vererek "Hamdolsun ki insanlar öyle değildir" dedi, "Onlarda o seviyeden çıkıp ebediyet seviyesine yükselmek kudreti vardır. İçinde, kendi insanlıklarının son mertebe olmadığını bilen ve onun fevkına çıkmaya şuurla azmeden, mühimce nisbette fertler mevcut olmadıkça hiç bir insan cemiyeti şimdiki halinden bâriz surette daha iyi bir hale kavuşamaz. İşte bunun içindir ki, tatbikî ilm, çtimaî reform, ve, vasatî erkek ve kadında belirdiği şekilde, beşerî tabiat gibi pek çok kimseleri optimist etmiş olan mefhumlar hakkında insanın derin surette pessimist olması icap eder. Ve yine bunun içindir ki, onların, hattâ varlığından bile habersiz oldukları halde;

hakkında pessimist davrandıkları şey — yâni beşerî tabiatın değişmesi ve bulunduğu mertebenin fevkına yükselmesi (hem bunun, tekâmül yolu ile uzakça bir istikbalde değil, hattâ, istersen, şimdi ve burada, lâyıkıyle istikametlendirilmiş bir zekâ ve iyi dilek vasıtasiyle tahakkuk edebilmesi) imkânı-karşısında da insanın derin surette optimist olması gerektir."

Tornayı işleterek denedi, sonra ayarını düzeltmek için yine durdurdu.

İlâve etti: "Bütün büyük dinlerde bulacağınız optimism ile pessimism bu nevidendir: umumî olarak, dünya hakkında ve erkek ve kadınların en büyük kısmında beliren beşerî tabiat hakkında pessimism; isteyen ve nasıl yapılacağını bilen her insanın erebileceği mertebe hakkında da optimism." Tornayı tekrar hareket ettirdi. Bu sefer tam işletti.

Makinanın gürültüsü içinde konuşmasına devam ediyordu: "Yeni-Ahdin pessimismini bilirsin, beşer kütlesi hakkında pessimism: çağırılan çok, seçilen azdır. Zaiflik ve cahillik hakkında pessmism: varlıkları olmayanların her neleri varsa elle rinden alınacaktır. Alelâde beşerî seviyede sürülen hayat hakkında pessimism: ötedeki ebedî hayat kazanılacak ise buradaki hayatın kaybedilmesi gerektir. Hattâ dünyevî ahlâkın en yüksek şekilleri hakkında bile pessimism: doğrulukta din âlimlerini (Scribes) ve sofuları (Pharisee) geçemeyen kimse için gökler ülkesine yol yoktur. Fakat din âlimi ve sofu denilenler kimlerdir? Sâdece, en iyi hemşeriler; cemiyetin direkleri; doğru düşünen insanların hepsi. Buna rağmen, veya belki de bundan dolayı, İsâ onlara engerek dölleri diyor." Ve bir parantez açar gibi ilâve etti: "Zavallı Dr Mulge dostumuz! Kurtarıcı (İsâ) ile karşılaşmak talihsizliğine uğramış olsaydı, çekeceği vardı!" Mr Propter işinden başını kaldırarak kendi kendine gülümsedi. "Hâsılı, işte İncilin pessimistik tarafı," diye sözüne devam etti: "Ayni şeyin daha sistematik ve felsefî tarzda ifade edilmiş şekillerini Buddhist ve Hindû dinî metinlerinde bulabilirsin. Şimdiki hali ile dünya ve münhasıran beşerî seviyede olmak üzere, insanlar — ikisinden de ümit yoktur: işte umumî ve şâmil bir hüküm. Ümit, ancak, gökler ülkesinin (yahut arzu ederseniz, buna başka herhangi bir isim de verebilirsiniz) insanın

kendi içinde olduğuna ve, zarurî zahmetine katlanmak şartıyle, bunu herkesin kendi nefsinde tecrübe edebileceğine beşerî varlıkların akıl erdirmeye başlamaları ile belirir. İşte Hıristiyanlığın ve buradakinden başka bir âlem vaadeden dinlerin optimistik tarafı budur." Mr Propter âleti durdurdu, tornaladığı sandalya ayağını âletten çekerek yerine başka birini koydu.

Pete, Reverend Schlitz ile antifaşism devreleri arasında geçirdiği intikal safhasını düşünerek "Bu, liberal kiliselerde insana öğrettikleri neviden bir optimism değil," dedi.

Mr Propter de ayni fikirde idi. "Hayır, o neviden değildir," dedi. "Liberal kiliselerde öğretilen şeylerin hıristiyanlıkla veya diğer realistik dinlerle hiç bir alâkası yoktur. Çoğu hezeyandır."

"Hezeyan!"

Mr Propter "Hezeyan," diye tekrar etti. "Yirminci asrın ilk yıllarının Humanism'inde on-dokuzuncu asır Evangelikalism'inin çeşnisi vardır. Ne imtizaç! Humanism, hayrın, mevcut olmadığı bir seviyede tahakkuk ettirilebileceğini tasdik ettiği halde, ebediyet vakıasını inkâr eder. Evangelikalism masiveti affeden şahsi bir uluhiyetin varlığını tasdik ettiği halde, sebepler ile neticeler arasındaki münasebetleri inkâr eder. Bunlar yağlıya tahammül edemeyen Jack Sprat ile yavandan nefret eden karısına benzerler: ikisi bir araya gelince sahanı silip süpürerek mânadan eser bırakmazlar." Mr Propter makinanın vızıltısı arasında ilâve etti: "Yok, yanıldım! büs-büttün eser bırakmazlar değil. Humanistler birden ziyade ırk tanımazlar, Evangelikalistler de yalnız bir tek Tanrıya taparlar. Sahanda kalan bu son mâna bulaşığını kalayına kadar yalamak da vatanperverlere düşer. Vatanperverlere ve sekter politikacılara. Biri öbürüne yer vermeyen, hepsi inhisarcı yüz türlü put-perestlik. 'Tanrı çoktur ve yerli kodamanlar onların birer peygamberidir.' Liberal kiliselerin sevimli hamakatı sükûn ve huzur zamanları için oldukça iyidir; fakat şunu göz önünde tutarsak, buhran zamanlarında işe yarayabilmesi için ona yırtıcı nasyonalism cinnetleri ilâve edilir. Gençler, bu felsefeler ile terbiye edilerek yetiştirilir. Optimist yaşlıların dünyayı ıslâh vasıtası olacağını umdukları bu felsefelerle." Mr Propter bir lâb-

za durdu, sonra sözüne devam etti: " 'İnsan ektiğini biçer. Allahla şaka olmaz.' " 'Şaka olmaz' sözünü tekrarlayarak ilâve etti: "Fakat insanlar buna inanmaktan düpe-düz istinkâf ediyorlar. Tabiatı-eşyaya 'nanik' yapmakta ve kendi işlerine gelen yolu tutmakta devam edebileceklerini sanıyorlar. Bir zamanlar aşçılık-kitabı şeklinde bir risale yazmayı düşünmüştüm, adını da "Allahla alay etmenin yüz türlüsü" koyacaktım. Tarihten ve zamanımızın hayatından yüz misal alarak, insanlar, realitenin mahiyetine aldırmadan işler yapmaya kalkışınca olacak şeyleri gösterecektim. Ve kitabımı Ziraatte Allahla alay," Siyasette Allahla alay" 'Maârifte Allahla alay' ? Felsefede Allahla alay", İktisatta Allahla alay" gibi fasıllara bölecektim. Eserim faydalı bir kitap olacaktı." Mr Propter buna, Fakat okuyanları biraz ye'se düşürecekti," sözünü ilave etti.

VIII

Beşinci Kontun seksen-bir yaşında üç gayrı-meşru çocuğu olduğunu bildiren kayıt not defterine gerçekten aristokratça bir ağır-başlılıkla geçirilmişti. Ne öğünüş vardı ne de kendi kendini tebrik. Keyfiyet, Wellington Dukası ile yapılmış bir muhavere ile, Mozart'ın musikisine dir bir mülâhzaya âit kayıtların arasına kısaca ve sâkin bir ifade ile yazılıvermişti. Bir İngiliz *gentleman*'i olmıyan Dr Obispo, hâdiseden yüz-yirmi sene sonra bunu okuyunca, olan şey sanki kendi muvaffakiyeti eseri imiş gibi, coşkunluk gösterdi.

Bir proleter vecdi ile "Hem de üç, yahu!" diye haykırdı. "Üç çocuk be! Ne dersiniz buna?"

Beşinci Kont gibi, ayni an'aneler içinde, yetişmiş olan Jeremy ise, sadece, "Eh fena değil," deyip okumasına devam etti.

1820de Kont tekrar hasta oluyor, fakat bu seferki ağır değil, ve üç aylık çiğ sazan-bağırsağı tedavisi ile normal sıhhatine kavuşuyor, bunu, kendi tâbiri ile, "hayatının baharında olan bir insanın sıhhati," diye kaydediyor.

Bir sene sonra, çeyrek asırdan beri ilk defa olarak erkek ve kadın yeğenlerini ziyaret ediyor ve Caroline'i cadaloz bir kadın, John'u dazlak ve tık-nefes bir erkek halinde görüp, büyük kızlarına da, şişmanlıktan dev-anasına dönmüş olması yüzünden, kimsenin talip çıkmadığını öğrenince pek seviniyor.

Bonaparte'ın ölümü haberi üzerine de, şan, kudret ve taşkın heyecan arzularını, harb meşakkatlerine ve idare yüküne katlanmaktan başka bir yolda tatmin edemeyen insanın büyük bir deli olması icap edeceğini, felsefî bir mülâhaza şeklinde, kaydediyor. Ve mülâhazasını şu suretle neticelendiriyor: " 'Terbiye dairesinde sohbet lisanı kâfi bir açıklıkla ifşa eder ki, İskender ile Bonaparte'ın büyük başarılarının ehlileşmiş ve

sulhperverâne muadilleri vardır. Âşıkâne *maceralardan*, arzu edilen bir kadının gönlünü *fethetmekten*, ona *malik* olmaktan bahsederiz. Aklı-başında insan için bu türlü istiareler gerçekten beliğ şeylerdir. O bunların mânalarını düşününce, harbin, imparatorluk peşinde koşmanın hatâ: çünkü, delilik; delilik: çünkü, lüzumsuz olduğunu idrâk eder; lüzumsuzdur, zira, zafer ve hâkimiyetten alınacak itminan, her bakımdan daha az zahmet, daha az meşakkat ve sıkıntı ile düşesin yatak perdelerinin arkasında veya sütçü kızın ot şiltesinde bulunabilir. Eğer herhangi bir anda böyle basit hazlar tatsız gelir veya, kadim devrin kahramanı gibi, insan fethedilecek yeni âlemler iştiyakı ile coşarsa, o halde bir lira daha vererek, yahut, pek çok hallerde, benim yaptığım gibi, bedava olarak, sadece uyuşuk duran bir tezlil edilme, hattâ ıstırap çekme arzusunu uyandırmak suretiyle, kırbaç, kelepçe, kafes veya, fethedenin keyfine, mağlûbun kiralanmış sabır ve tahammülüne, yahut da zevkinin rıza ve tasvibine göre, bu türlü mutlak kudret alâmetlerinden diğer birini kullanmak imtiyazı ile de gönlünü eğlendirebilir. Dr Johnson'un bir mülâhazasını hatırlıyorum ki, şu mealdedir: İnsanın para kazanmakla meşgul iken olduğundan daha mâsum olabilmesi nâdir görülen hallerdendir. Aşk ile meşgul olmak ise para kazanmakla meşgul olmaktan daha mâsum bir iştir. Eğer Bonaparte, hâkimiyet arzusunu, doğduğu Korsika'nın salonları ile yatak odalarında tatmin etmek hikmetine ermiş bulunsaydı, son nefesini, kendi hemşerileri arasında hürriyet içinde verirdi, ve şimdi ölü, sakat veya kör olan yüz-binlerce insan da, canlı olarak hayat melekelerini işletmek zevkini duyarlardı. Gerçi onların da, Bonaparte'ın öldürmediklerinin bugün yaptıkları gibi, gözlerini, ellerini, ayaklarını ve hayatlarını delice ve kötü bir tarzda kullanacakları muhakkak idi ya. Fakat Ulu Varlık, imperatoru, büyük bir haşerat kütlesini yer yüzünden kaldırmış olduğu için, takdir etse bile o haşeratın bu hususdaki düşüncesi daima başka türlü olacaktır. Ben kendim bir Ulu Varlık olarak değil, sadece aklı-başında bir insan sıfatı ile, o haşerat ile hemfikirim.' "

Dr Obispo düşünceli bir halle sordu: "En kaşarlanmış olanlar bile kendilerini gerçekten iyi insan göstermek için nasıl

uğraşırlar, hiç dikkat ettiniz mi? Hattâ bu ihtiyar herif bile — sanırsınız ki, yalnız kendi keyif ve zevkine dalmıştır, sizin kendisi hakkında vereceğiniz kükmün onca hiç bir ehemmiyeti yoktur. Hayır, hiç de öyle değil; mutlaka uzun bir yâve yazacak, kendisinin Napoleon'dan çok daha iyi bir insan olduğunu isbata çalışacaktır. Herhangi bir mâkul miyara göre, elbette, öyledir de. Fakat bunu söylemek için zahmete katlanacağını beklemezdiniz."

Jeremy "Ama, galiba, kendisinden başka hiç kimse de söyleyecek değildi" deyince,

Dr Obispo, "İşte o da bunun için söylüyor ya" diye tamamladı. "Bu da benim fikrimin doğruluğunu isbat eder. İago'lar yoktur, İago'nun her yaptığını yapacak insanlar vardır; fakat onlar kendilerinin bayağı mahlûklar olduğunu aslâ söyleyemezler. Kendilerine kelimelerden yapılmış güzel bir âlem inşa ederler ki, orada onların bütün bayağılıkları doğru ve mâkuldür. Sazan bağırsağı düşkünü ihtiyarın bu kaideye istisna teşkil edeceğini ummuştum. Öyle çıkmadı. Beni âdeta hayâl inkisarına uğrattı."

Jeremy, bir nevi himayekâr istihfaf ile kesik kesik güleрek, "Demek ki, ihtiyarın, cehennemde Don Juan rolünü oynamasını arzu ediyordunuz: "*Le calme héros courbé sur sa rapière*". [1] Siz, zannettiğimden daha romantikmişsiniz," dedi. Yine not defterine döndü ve, biraz durduktan sonra, Beşinci Kontun 1823te bir kaç saatini Coleridge ile geçirmiş olduğunu, şairin sohbetini pek derin, fakat garip bir tarzda çamurlu bulduğunu söyledi — Kont bu nota şunu ilâve etmişti: "Balık havuzunda pek beğenilen bu hususiyet, içinde dolaşan insanın kayarak bir saçma kuyusuna düşmek tehlikesinden masun kalması için daima berrak ve sığ olması icap eden mâkul bir sohbet hakkında kullanılınca, acınacak bir vasıf oluyor."

Jeremy'nin keyfi yüzünde parıldıyordu. Coleridge beğendiği şairlerden değildi. "Bu koca afyonkeşin yazdığı gevezeliklerden hâlâ bahseden budalalar bulunduğunu düşündükçe..."

Jeremy not defterine döndü. İhtiyar *gentleman* 1824te neş-

1) Aslında Fransızcadır. "Kılıcına dayanmış âsude kahraman." — T.

redilen ve esir naklini korsanlıkla bir tutarak, esir ticareti yapanları idamla cezalandıran kanuna pek ziyade hayıflanıyor. Artık bundan sonra her sene sekiz dokuz bin lira daha fakir düşecektir. Fakat Horatius'un Sabina'daki çiftliğinde sürdüğü âsude filosof hayatını düşünerek teselli buluyor.

1826da en büyük hazzını tekrar okuduğu Theokrit'te ve Kate adında genç bir kadınla yakınlıkta buluyor, bu kadını yanına alarak kendisine ev-müdürü yapıyor.

Ayni sene içinde, gelirinin kısılmış olmasına rağmen, kendisini tutamıyor, Murillo'nun enfes bir "Meryemin-Göklere-Çıkışı" tablosunu satın alıyor.

1827 malî işlerinin ters gittiği yıl oluyor; bu ters gidiş, anlaşıldığına göre, ev-müdiresinin, kendi hususî hizmetçisi sıfatı ile, yanına aldığı pek genç bir kızın çocuk düşürme yüzünde ölmesi ile alâkalı olacak. Not defterinde buna dair kayıt kısa ve pek müphem; fakat kızın ebeveynine, tazminat olarak, pek büyük bir meblâğ ödemek mecburiyetinde kalınmış gibi görünüyor.

Kont, çok geçmeden, tekrar hastalanıyor, ve insan bedeninin birbirini takip eden inhitat ve harabî safhalarını ince tafsilâtla uzun uzadıya tasvir ediyor, göz ve dudaklara hasseten ehemmiyet veriyor. Kısa süren bir sazan-içi kıyması diyeti sayesinde kendisini topluyor ve ruhunun şetareti bir kat daha artıyor, ve 1828de seyahate çıkarak Atinaya, İstanbula ve Mısıra gidiyor.

1831de Farnham'da bir ev almak için pazarlığa girişiyor.

Jeremy "Bu ev Selford olmalı" dedi ve, yirmi-yedi sandık evrakı işaret ederek, sözünü tamamladı: "Bunların alındığı ev; iki ihtiyar kadının ikamet ettiği ev." Okumasına devam etti: " 'Ev eski, loş, ve kullanışsız; fakat hayli geniş bir arazi içinde, Wey ırmağının üst tarafında bir tepe üzerinde bulunuyor; ırmağın cenup kenarı bu noktada hemen-hemen şâkulî vaziyette sarı kum taşından, sarp bir yar şeklinde, yüz yirmi kadem kadar yükseliyor. Taş, yumuşak ve kolay işlenir cinsten. Evin altında pek geniş mahzenler açılmasına imkân vermiş. Anlaşıldığına göre, bu mahzenler, bir asır kadar önce, Hampshire ve Sussex sahillerinden, kaçak olarak, Londraya götürülen ispir-

tolu içkiler ile diğer ticaret metalarının yeraltı depolarında saklandığı zamanlarda kazılmış olacak. Evin şimdiki sahibi olan çiftçi, mahzenlerin dolambaçlı yolları içinde çocuğunun kaybolacağı endişesi ile üzülen karısının bu korkusunu yatıştırmak için, bunların bir kısmını, duvarlar ördürerek, kapatmış; fakat açık bırakılmış olan kısmı yine hakikî bir *katakomb* gibi görünüyor. Böyle bir yer-altı mahzenlerinde insan, en aykırı zevklerini bile, tam bir mahremiyet içinde, emniyetle tatmin edebilir.' " Jeremy başını kitaptan kaldırarak, karşısındakine baktı. "Bunda biraz meymenetsizlik seziliyor, değil mi," dedi.

Dr Obispo omuzlarını silkti. Te'kitli bir ifade ile "Hiç kimse kâfi derecede emniyetli mahrem bir yere sahip olamaz" dedi. "Elimde, tavsifini okuduğunuz, mahzenler gibi mükemmel bir yer bulunmaması yüzünden çektiğim sıkıntıları düşününce..." cümlesini bitirmedi, yüzünden bir gölge geçti: Jo Stoyte'a o Nembutal kaşelerini yutturmağa ilelebet devam edemeyeceğini düşünmüştü. Hay Allah belâsını versin!

Jeremy, kendi kendine okuduktan sonra, "Hâsılı, evi satın alıyor," dedi. "Tamir ettiriyor, gotik üslûbunda ilâveler yaptırıyor. Mahzenin içinde kırk-beş kadem yer altında ve uzun bir geçidin sonunda bir de apartman döşetiyor. Orada bir yeraltı kuyusu ile, pek derinlere kadar uzayan, aptesane gibi kullanılabilecek, başka bir kuyu bulunca büs-bütün seviniyor. Hem mahzenin içinde rütubetten eser yokmuş, zemini tamamen kuru imiş, bol bol da hava alıyormuş..."

Dr Obispo, sabırsızlanarak, sordu: "Peki ama, orada, yer altında ne işi var?"

Jeremy "Ne bileyim?" dedi. Sonra gözleriyle sayfeyi sonuna kadar süzerek, sözüne devam etti: "O sırada koca herif Lordlar Kamarasında, Islâhat Kanunu lâyihası lehinde, bir nutuk söylüyor."

Dr Obispo, hayretle "Lehinde ha?" dedi.

Jeremy metni okudu: " 'Fransız İhtilâlinin ilk günlerinde Bastille düştü; yaşasın Bastille, diyerek, bütün siyasî partilerin mensuplarını kudurtuyordum. Pek beyhude olan o hâdisenin vukuundan bugüne kadar kırk-üç sene geçti ve teşhisimin doğruluğu da yeni istibdatların zuhuru ve eskilerin tekrar yerleri-

ne gelmesi ile sabit oldu. Binaenaleyh, şimdi de tam bir neîs itimadı ile 'imtiyazlar öldü; yaşasın imtiyazlar' diyorum. Beşer kütleleri hürriyete ermek kabiliyetinden mahrumdur, kendi mukadderlerini bizzat idare edemezler, çünkü liyakatsizlikleri aşırı derecededir. Hükûmet daima müstebitlerin ve oligarkh'-ların elinde bulunmalıdır. Lordlar ve arazi sahibi aristokratlar hakkındaki fikrim asla onların lehine değildir; fakat galiba kendilerinin gene kendileri hakkındaki düşünceleri benim bu fikrimden bile daha gayrı-müsait olacak ki, *Onlar* intihap hakkının kendilerini iktidar ve imtiyazlarından mahrum bırakacağına inanıyorlar, ben ise şuna kaniim ki, hattâ hasis tabiatın onlara vermiş olduğu azıcık basiret ve dirayeti kullanmak suretiyle bile, haiz oldukları itibar ve nüfuzu kolayca muhafaza edebilirler. Bu böyle olduğuna göre, bırakın ayak-takımı intihap hakkı ile kendini avutadursun. İntihap işi, idare olunanların dikkatini başka tarafa çevirmek için, idare edenler tarafından tertip edilmiş bedava bir kukla oyunundan başka bir şey değildir.' "

Dr Obispo "Zamanenin bir komünist veya faşist intihabını görseydi, kim bilir ne kadar keyiflenecekti," dedi. "Aklıma gelmişken sorayım, nutkunu verdiği zaman kaç yaşında imiş?"

Jeremy "Bakayım," dedi, bir an durarak hesapladı, sonra cevap verdi: "Doksan-dört."

Dr Obispo, "Doksan-dört!" diye tekrarladıktan sonra, "E, bu hal balık ahşası kürünü neticesi değil se, başka neyin neticesidir, bilemem" dedi.

Jeremy not defterine döndü. "1833 başında Caroline'in altmış-beşinci doğum yıl-dönümü vesilesiyle tekrar yeğenlerini görüyor. Şimdi Caroline'in başında kına rengi bir peruka vardır, büyük kızı kanserden ölmüştür, küçük kızı, kocasından yana bedbaht olduğu için, kendisini ibadete vermiştir. Oğlu miralaydır, bir çok kumar borcu vardır, borçlarını ebeveynının ödeyeceğini ummaktadır. Bütün bu hallerle beraber, Kont ziyaretini "pek hoş bir gece" diye kaydediyor.

Dr Obispo, muaheze eder gibi, sordu "Canım, şu mahzenlere dair bir şey yok mu?"

"Hayır; yalnız ev-müdürü Kate hasta oluyor, Kont ona

da sazan-içi tedavisini tatbik ediyor."

Dr Obispo'nun alâkası tekrar canlandı. "Peki, netice ne oluyor?"

Jeremy başını silkti. "Ondan sonraki kayıt Milton'a dair," dedi.

Dr Obispo, öfkeli bir tiksinti ile haykırdı: "Milton mu?"

"Kont 'Milton'un yazıları isbat eder ki,' diyor, 'dinin var olması, pitoresk bir tarzda kullanılan tecavüzkâr lisan sayesindedir.'"

Dr Obispo, sinirlenerek, "Doğru olması mümkündür" dedi, "Fakat benim bilmek istediğim ev-müdürünün ne olduğudur?"

Jeremy "Ölmediği belli," dedi, "çünkü şurada bir not var ki, Kont, bunda, kadın sadakatının aşırı derecesi can-sıkar, diye şikâyet ediyor."

Dr Obispo, "Can sıkar!" sözünü tekrarlayarak "Bu mülâyim bir ifade şekli," dedi. "Ben öyle kadınlar bilirim ki sinek kâğıdına benzerler."

"Kendisi ara-sıra sadakatsızlık etmekten çekinmemiş görünüyor. Burada bahis mevzuu olan yarı-zenci bir genç kızdır." Jeremy biraz durdu, sonra gülümsiyerek "Enfes mahlûk" dedi. " 'Kız Hotentot'nun hayvanca hamakatı ile Avrupalının habaset ve tamahkârlığını nefsinde cemetmiş.' Sonra ihtiyal asil Farnham şatosunda Winchester Piskoposuna yemeğe gidiyor, yemekte Piskoposun Bordeaux şarabını âdi *porto*sunu müstekreh, sohbetini ise bayağıdan da aşağı buluyor."

Dr Obispo sualinde ısrar etti: "Kate'in sıhhati hakkında bir şey yok mu?"

"Kate'in sıhhatinden niçin bahsetsin? Bunu o kadar tabiî addetmiş ki, kayda bile lüzum görmemiş."

Dr Obispo, âdeta teessüf edercesine, "Ben de onu bir ilim adamı sanmıştım," dedi.

Jeremy güldü. "Beşinci kontlar ile on-birinci baronlar hakkında pek garip fikirlere sahip olmanız icap ediyor. Ne münasebet? Onlar nerede, ilim adamlığı nerede?" Dr Obispo cevap veremedi. Sustular, Jeremy, bir müddet kendi kendine okuduktan sonra, sükûtu bozdu: "Hay Allah müstahakını versin! Şimdi de James Mill'in *İnsan Zihninin Tahlili*'ni okuyor. Hem

doksan-beş yaşında! Bence bu gençleştirilmiş bir ev-müdürü kadın ve zenci melezi bir kızla beraber olmaktan bile daha çok dikkate şayan. 'Alelâde budala sadece ebleh ve cahildir. Büyük bir budala olmak için pek çok bilgiye ve yüksek kabiliyetlere sahip olmak icap eder. Mr Bentham ile kafadarlarının ebedî hakları olmak üzere teslim edilmelidir ki, onların hamakatları daima en yüksek mertebeyi işgal eylemiştir. Mr Mill'in *Tahlil*'i hakikî bir belahet Coliseum'udur.' Bundan sonraki kayıt da, Marquis de Sade hakkında." Jeremy, başını kaldırdı, Dr Obispo'ya bakarak, araya sokuşturuverdi: "Bu münasebetle sorayım: kitaplarımı ne zaman iade edeceksiniz?" Dr Obispo omuzlarını silkerek cevap verdi: "Ne zaman isterseniz."

Jeremy sevincini belirtmemeğe çalıştı, öksürdü, başını yine not defterine eğdi. " 'Marquis de Sade' " cehren okuyordu, " 'yüksek dehâ sahibi bir adamdı, ne yazık ki muvazenesizdi. Fikrimce Marquis'nin meziyetleri ile Piskopos Butler'in ve Sterne'in meziyetlerini nefsinde mezceden bir müellif mesleğinin kemâl mertebesine ererek en mükemmel eserini verir.' " Jeremy bir lâhza durdu, sonra yavaşça tekrarladı: "Marquis, Piskopos Butler ve Sterne; bak doğrusu, hayli dikkate değer bir eser olurdu bu." Okumaya devam etti: " 'İlkteşrin 1833. İnsanın kendini tezlil etmesi, haiz olduğu mevkiin dünyevî ve fikrî yüksekliği, ve tezlil fiilinin sona ermesi üzerine tekrar o mevkie dönüşü ile mütenasip olarak hazzâverdir.' " Jeremy, Troyalı kadınları ve hafta aşırı Cuma günleri Maida Vale akşamlarını hatırlayarak, "Bak bu fena değil," dedi. "Evet, oldukça güzel. Durun bakayım nerede kalmıştık? Ha evet. 'Hıristiyanlar elemden çok bahsederler, fakat onun asıl söylenecek taraflarına hiç temas etmezler. Çünkü elemin en dikkat-değer karakteristikleri şunlardır: cismanî ıstırap ile onun, çok defa ehemmiyetsiz, sebepleri arasındaki nisbetsizlik; onun, her melekeyi yok edip bedeni çaresiz bırakmak suretiyle, tabiatın, kendisine vücut vermekle istihdaf etmiş gibi göründüğü maksadı (yâni eleme uğrayana, içeriden veya dışarıdan, bir tehlikenin yaklaştığını haber vermek maksadını) ihlâl etmesi. Elem yüzündendir ki, sonsuzluk denilen boş söz, hemen-hemen bir mâna kazanır. Haz ise, böyle değildir; çünkü onun kat'î

olarak, bir sonu vardır ve hudutları genişletilmeğe kalkışıldı mı, hazlıktan çıkarak elem olur. Bu sebeptendir ki, ihtiraslı bir ruh için, haz vermek, hiç bir vakit, eleme uğratmak kadar tatlı değildir. Mahdut miktarda haz vermek sadece beşerî bir fiildir; elem dediğimiz sonsuzluğa uğratmak ise, gerçekten tanrıca bir iştir ve ilâhîdir.' "

Dr Obispo, şikâyet eder gibi. "Kerata ihtiyarlığında işi mistikliğe dökmüş, insana âdeta Mr Propter'i hatırlatıyor." dedi. Bir sigara yaktı. Sustular.

Jeremy, birden bire heyecanlı bir sesle "Hele şunu dinleyin," dedi. " '11 Mart 1834. Kate'in caniyâne ihmali neticesi olarak, Priscilla, mahzende hapsedilmiş olduğu yerden savuşmağa çâre bulmuş. Son bir kaç hafta zarfında tetkiklerime kendisinin mevzu teşkil ettiğini belirten delilleri yanında götürdüğü için haysiyet ve itibârım, hattâ belki hürriyet ve hayatım bile onun elinde.' "

Dr Obispo "Okumaya başlamadan evvel, konuştuğumuz sırada söylediğiniz şey galiba bu," dedi. "Son skandal. Peki ne olmuş?"

Jeremy önündeki defterden gözünü ayırmaksızın "Anlaşıldığına göre, galiba kız olan-biteni etrafa yaymış olacak" diye cevap verdi. "Yoksa Kontun birden bire 'ayak-takımının düşmanlığı' ndan bahsetmesini neye hamledersiniz? 'Erkeklerle kadınların insanlığı onların adedleri ile makûsen mütenasiptir. Bir kalabalık, bir çığdan veya kasırgadan farklı değildir, bunlar gibi onun da insanlıkla hiç bir ilişiği yoktur. Erkek, kadın bir ayak-takımı kalabalığı ahlâkî ve fikrî varlık mikyasınca bir domuz- veya çakal-sürüsünden daha aşağı seviyede bulunur."

Dr Obispo başını arkaya atarak insanı yerinden sıçratacak derecede gürültülü ve tannan kahkahalarını salıverdi. "İşte bu nefis!" dedi. "Nefis! Beşerin tavır ve haline bundan daha tipik bir misal bulunamazdı. *Sub-homo* [1] gibi davranan, ondan sonra da, gerçekten *Super-homo*[1] olduğunu ısbat etmek için *Sapiens* [1] olan *homo* [1]" Ellerini uğuşturdu: "Hakikaten ulvî" dedi ve ilâve etti: "E, öğrenelim, bakalım ne olmuş?"

1) "İnsandan-aşağı", "insandan-yüksek", "bilen" (Nâtık) "insan". — T.

Jeremy "Bilmem, metinden anlayabildiğime göre, evi ayaktakımının taarruzundan korumak için Guildford'dan bir bölük milis göndermişler," dedi. "Bir hâkim de tevkif müzekkeresi çıkarmış; fakat o sırada kendisine hiç bir şey yapmıyorlar, yaşı ve mevkii ve alenî muhakemenin sebep olacağı skandal mülâhazasiyle. Ha şimdi de John ile Caroline'i çağırıyorlar, ki buna, ihtiyar gentleman son derece öfkeleniyor. Fakat mâni olabilecek halde değildir. Yeğenleri Selford'a geliyor; ' Caroline'in başında turuncu peruka, John yetmiş iki yaşında olduğu halde benden en az yirmi yaş ihtiyar görünüyor. Ben ki, kardeşim, daha yirmi yaşını tamamlamadan, bir avukatın kızı ile evlenmek basiretsizliğini göstererek, bol-bol liyakat kazandığı bu avukat torununa baba olmak bedbahtlığına uğradığı sırada, yirmi-dört yaşında idim; pes-payeliği ve zekâsının kıtlığı sebebiyle daima hâkir gördüğüm bu yeğenim şimdi, bir kaltağın ihmali yüzünden, bana hükmetmek istiyor.' "

Dr Obispo "Şu lâtif aile meclislerinden biri," dedi. "Fakat galiba tafsilâtını anlatmıyor."

Jeremy başını silkerek cevap verdi: "Tafsilât yok. Görüşülen şeylerin esaslarını kısaca kaydedivermiş. Martın on-yedisinde kendisine, feragı mümkün olan emlâkinin tamamını, mümkün olmayanların da gelirlerini, hibe suretiyle, kendilerine devrederek hususî bir şifa-evine kapatılmaya razı olursa takibattan kurtulabileceğini söylüyorlar."

"Şartlar hayli ağır."

Jeremy devam etti: "Kont bunları kabûl etmiyor, ayın onsekizinci günü sabahı red cevabını veriyor."

"Aferin ona!"

" 'Hususî tımarhaneler' Jeremy cehren okumağa başladı. 'Hususî hapishanelerden başka bir şey değildir. Parlamentonun, Adliyenin kontrolundan hariç kalan, polis teftişine tâbi olmayan, hattâ hayır-sevenlerin, sırf insanî maksatla, ziyaretlerine bile kapalı tutulan bu müesseselerde ücretle tutulmuş işkenceciler ile zindancılar en kara aile intikamlarına ve şahsî kinlere icra âletliği ederler.' "

Dr Obispo pek keyiflenmişti, neşesinden ellerini çırparak "İşte insan hususiyetlerinden güzel bir örnek daha!" dedi.

"Hayır-sevenlerin insanî maksatla ziyaretleri," bir kahkaha salıverdi, "ve ücretle tutulmuş işkenceciler! İnsan âdeta, bir Bulunmuş Çocuklar Yurdu baş-rahibinin nutkunu dinliyormuş gibi oluyor. Muhteşem! Sonra bir de esir gemilerini ve küçük Priscilla'yı düşünün. Hemen-hemen Mareşal Goering'in hayvanlara fena muamele edenleri kötülemesi kadar güzel." Ve, sanki ağızda yavaş yavaş eriyen lâtif bir şekerleme imiş gibi, "Ücretle tutulmuş işkenceciler ile zindancılar" sözünü keyifle tekrarladı. "E, sonra?" diye sordu.

"Kendisine muhakeme edileceğini, mahkûm olacağını, ve İngiltere haricine sürüleceğini söylüyorlar. O da hususî şifa-evine girmektense, sürülmeyi tercih edeceğini bildiriyor. 'Belli idi ki, bu cevabım kıymetli yeğenlerimin hesaplarını alt-üst etmişti. Timarhanede şefkatle bakılacağıma yemin ettiler. Ben de sözlerini kabûl etmeyeceğime yemin ettim. John, namusundan bahsetti. Şüphesiz, avukat namusu, dedim, ve avukatların kanaatlerini ücret mukabilinde nasıl sattıklarını söyledim. Bunun üzerine, ailenin haysiyetini korumak için tekliflerini kabûl etmemi rica ettiler. Kendilerine cevap olarak, ailenin haysiyetine hiç ehemmiyet vermediğimi, fakat alenen mahkûm edilmek rezaletine uğramak, sürgünlüğün zahmet ve ıstıraplarını çekmek arzusunda da olmadığımı söyledim. Mahkeme ve sürgün yerine başka mâkul bir şey olursa kabûl etmeğe hazırım, dedim; bununla beraber, onların elinde kaldıkça iyi muamele göreceğimi, münasip bir garanti ile sağlama bağlamayan hiç bir teklifi mâkul saymayacağımı da bildirdim. Namusları üzerine verecekleri sözü garanti addetmedim; doktorlarının ve muhafızlarının ücretleri, menfaatleri benim bir an önce geberip gitmemde olanlar tarafından ödenecek bir müesseseye kapanmaya da razı olmadım. Hâsılı, beni kendi insaflarına bıraktığı halde, buna karşılık, onlara hiç bir mecburiyet yüklemeyen her hangi bir anlaşmaya muvafakat etmedim.' "

Dr Obispo "Bir fındık kabuğuna sığdırılmış diploması prensipleri," dedi. "Keşki Chamberlain de Munih'e gitmeden önce bunları anlamış olsaydı!" ve ilâve etti: "Gerçi netice pek de farklı olacak değildi ya! Çünkü, ne olursa olsun, politikacıların yaptıkları şeylerin hakikatte fazla bir ehemmiyeti yoktur. Na-

tionalism her nesilde en az bir harp doğurmakta devam edip gidecektir. Mazide böyle yapıyordu, istikbalde de böyle yapacağına itimat edebiliriz. Peki, ihtiyar Gentleman prensiplerini fiile geçirmek için ne teklif ediyor? Kendisi tas-tamam onların insafına bağlı. Onları kendisine karşı nasıl bir taahhüde bağlayacak?"

Jeremy, geçmiş zamana âit kayıtların derinlikleri içinden cevap verdi: "Daha bilmiyorum. O, şimdi, yine felsefî mülâhazalarına daldı."

"Gene mi?" Dr Obispo hayretle sordu: "Hakkında tevkif müzekkeresi çıkarıldığı halde bile ha?"

" 'Bir zamanlar beşerin bütün gayretleri kadın vücudunun hemen ortasında bulunan bir noktaya çevrilmiş olduğuna inanmıştım. Şimdi ise, insanların fiil cereyanlarına şekil vermekte, ve fikirlerinin mahiyetini tayin etmekte nahvet ile aç-gözlülüğün hattâ şehvetten bile daha büyük bir rolü olduğunu düşünmeğe mütemayilim.' vesaire vesaire. Hay Allah müstahakını versin, asıl bahse nerede dönecek? Galiba hiç dönmeyecek; kendisinden bu da beklenir. Yok... yok, işte şurada bir şey var: '20 Mart. Bugün kâhyam Robert Parsons Londra'dan döndü. Arabada üç sağlam sandık içinde iki-yüz-on-sekiz-bin liralık altın ve banknot getirdi: bu kadar kısa bir müddet içinde nakde tahvil edilebilecek esham, mücevherat, gümüş takımları ve kıymetli san'at eşyası gibi mallarımın satış bedeli. Biraz daha zaman olsaydı, elime en az üç-yüz-elli-bin lira geçebilirdi. Bu zarara filosofça tahammül edebilirim; çünkü elimdeki mebl âğ da tasavvurlarımı gerçekleştirmeye bol-bol yeter.' "

Dr Obispo: "Ne tasavvurları?" diye sordu.

Jeremy bir müddet cevap vermedi. Sonra başını hayretle sallayarak "Allah, Allah, şimdi de ne oluyor?" dedi. "Dinleyin, bakın: 'Cenazem yüksek mertebe ve faziletlerime lâyık surette kaldırılacaktır. John ile Caroline, masrafa itiraz ederek hasislik ve nankörlüklerini gösterdiler; fakat cenaze masrafımın dört-bin liradan bir peni bile aşağı olamayacağında ısrar ettim. Yegâne esef ettiğim cihet şu ki, matem gösterilerini sevretmek ve yeni Kont ile Kontesin pörsümüş suratlarındaki keder ifadesini okumak için ver-altındaki dairemden çıkmama

imkân yok. Bu gece Kate ile birlikte mahzenlerdeki dairemize ineceğiz; yarın sabah herkes ölüm haberimi işitecek. Haslemere'den fakir bir ihtiyarın cesedi gizlice buraya getirildi bile, yarın da benim yerime tabuta girecek. Cenaze gömüldükten sonra, yeni Kont ile Kontes hemen Gonister'e giderek şatoya yerleşecekler, bu evi boş bırakacaklar, yalnız Parsons bekçi sıfatiyle ikamet edecek. Ve muhtaç olacağımız şeyleri bize o tedarik edecek. Parsons'un Londra'dan getirdiği altınlar ile banknotları yer altında, yalnız benim bildiğim, gizli bir yere yerleştirdim bile; aramızdaki anlaşmaya göre, yaşadığım müddetçe, her sene Haziranın birinci günü John ile Caroline'e yahut, benden önce öldükleri takdirde, vârislerine, veya ailenin resmen salâhiyetli bir mümessiline tarafımdan nakden beş-bin lira verilecektir. Bana karşı duymadıkları kat'iyyen muhakkak olan muhabbet boşluğunu, bu anlaşma ile doldurmuş olduğumdan dolayı iftihar ediyorum.' " Jeremy başını kaldırarak "İşte hepsi bu kadar," diye karşısındakine baktı. "Başka hiç bir şey yok. Defterin sonunda iki boş sahife kalmış. Bir tek kelime bile yazılmamış."

'Uzun bir sessizlik oldu. Dr Obispo bir kere daha ayağa kalkarak odanın içinde dolaşmağa başladı.

Bir müddet sonra sordu: "Koca herifin ne kadar yaşadığını hiç kimse bilmiyor mu?"

Jeremy başını silkti: "Aile haricinde bilen kimse yok. Belki o iki ihtiyar hanım..."

Dr Obispo, Jeremy'nin karşısında durdu, yumruğunu masaya vurarak, bir dram aktörü edasiyle, "İlk vapurla İngiltere'ye gidiyorum," dedi.

IX

Bugün Mr Stoyte, çocuk hastahanesinde bile teselli bulamadı. Hasta-bakıcılar kendisini en sevimli tebessümleri ile karşılamışlardı. Müessesenin, koridorda rasgeldiği, genç hekimi onu son derecede hörmetle selâmlamıştı. Nekahat halindeki çocuklar, her zamanki gibi, bütün coşkunlukları ile "Jo Amca!" diye bağırışmışlardı, Jo Amca yataklarının yanına gelince, genç yüzlerde, yine, ânî bir sevinç ışıltısı parıldamıştı. Getirdiği oyuncak hediyelerini, çocuklar, her zamanki gibi, kâh gürültülü bir çığlık, kâh (böylesi daha müessir oluyordu) gözlerine inanamamaktan gelen bir hayretle hiç bir şey söylemeden, bir saadet sessizliği içinde almışlardı. Muhtelif koğuşları dolaşırken, evvelki ziyaretlerinde olduğu gibi, skroful ve felçten çarpılmış ufacık vücutları, ıstıraba tevekkül ile katlanan, zayıflıktan süzülmüş mini-mini yüzleri, ölüm halindeki küçücük melekleri, din şehitleri gibi azap çeken mâsum yavruları, ve mecburî bir hareketsizlik işkencesine mahkûm edilmiş şeytanlara benzeyen pat burunlu afacanları, bir biri ardınca görmüştü.

Bütün bunlardan o her vakit bir gönül rahatlığı duyardı — ağlayacak gibi olurdu, ama ayni zamanda, içinde iftiharını bığıra-bağıra belirtmek arzusu da kabarırdı; iftiharı da sadece insaniyetli olmasından dolayı idi, çünkü bu çocuklar insan yavruları idi, hem o kadar iyi kalpli idiler ki, eşleri bulunmazdı; işte, onlara, bunu yaptığı, ülkenin en güzel hastahanesini kurduğu, para ile yapılabilecek şeylerin en iyisini verdiği için iftihar ederdi. Fakat bugünkü ziyareti kendisinde her zamanki tesirleri uyandırmamıştı. İçinde ne ağlamak arzusu vardı, ne de bağırmak. Ne iftihar duyuyordu, ne sempati hafakanı, ne de bunların imtizacından hâsıl olan o lâtif gönül hazzını.

Bir şey duymadı — yalnız, sabahtan beri, Pantheon'da Clancy ile beraberken, şehirdeki bürosunda, bir ân kendisinden ayrılmamış olan bulanık ve iç-kemirici bir düşkünlük hissi müstesna.

Otomobille şehirden çıkarken, hastahaneye yapacağı ziyareti, asthmalı bir hastanın bir tertip adrenalin'e veya bir afyon tiryakisinin çoktan beri özlediği afyonuna kavuşacağı zaman duyduğu tatlı heyecan ile düşünüyordu. Fakat umduğu neş'eyi bulamadı. Çocuklar onun ümidini boşa çıkarmışlardı.

Evvelki ziyaretlerin ferahlı sonlarına alışık olan kapıcı, Mr Stoyte'u, hastahaneden çıkarken, tebessümle karşıladı, ve buradaki kadar cana-yakın bir çocuk kalabalığını başka hiç bir yerde görmediği hakkında diller döktü. Mr Stoyte adama dalgın dalgın başını salladı ve ağzını bile açmadan geçip, gitti.

Kapıcı arkasından bakakaldi. Sonra Mr Stoyte'un yüz ifadesini düşünerek "Haydi hayırlısı!" kabîlinden bir şey söyledi.

Mr Stoyte, sabahleyin, şatodan nasıl tasalı ayrıldıysa, oraya yine öyle döndü. Vermeer ile on-dördüncü kata çıktı; Virginia *boudoir*'da değildi. Onuncu kata indi, bilârdo salonunda da yoktu. İkinci kata atladı, manikür ve masajla meşgul değildi. Birden içine bir şüphe çöktü, acele zeminden aşağı ikinci kata indi ve koşarca bir hızla, galiba Pete'in yanında diye lâboratuara gitti; lâboratuarda kimse yoktu. Bir fare, kafesinin içinde cik-cik ediyor, akvaryum camının arkasında bir sazan balığı süzüle-süzüle gölgeden aydınlığa gidiyor, sonra gene yeşil gölgeye dönüyordu. Mr Stoyte telâşla geriye dönerek, asansöre koştu, bir Felemenklinin, alelâde gündelik hayat hayalini esrarlı bir riyazî mükemmeliyet mertebesine çıkarmış olan eseri ile baş-başa kaldı ve yirmi-üç düğmeden en üsttekine parmağını bastı.

İstediği yere varınca, asansörün iç kapısını geriye sürerek dış kapının camından dışarıya baktı.

Yüzme havuzunun suyu tam bir durgunluk halinde idi. Geniş mazgallarin ötesinde, dağlar altın ışık ve lâcivert göl-

gelerden zengin akşamlıklarını giymişlerdi. Gök-yüzünü şeffaf bir mavilik bürümüştü. Buluttan eser yoktu. Havuzun öbür tarafındaki demir masanın üstüne bir tepsi içinde şişeler ve kadehler konulmuştu; masanın gerisinde de, Mr Stoyte'un güneş banyosu yaparken üzerine uzanmayı itiyat ettiği şezlonglardan biri duruyordu. Virginia, şezlonga uzanmış yatıyordu, sanki, hissi iptal edilmiş gibi idi. Dudakları aralık, gözleri kapalı idi, bir kolu aşağıya sarkmış, yere değen elinin, bir kenara atılarak unutuluvermiş bir çiçeğe benzeyen avucu açık kalmıştı. Önündeki masa kapadığı için vücudunun yarısı görülmeyen, yanında yatan mevzuun Claude Bernard'ı, Dr Obispo, hafif bir haz ile karışık bir ilim tecessüsü ile, gözlerini kadının simasına dikmişti. Mr Stoyte'un öfkesi, bastırılması imkânsız ilk feveranı içinde, asıl hedefi olan katil fiiline, az kaldı, kendiliğinden mâni oluverecekti. Fakat, o, başı ileri fırlamış, ağzı köpük içinde, bağıra-bağıra, ve yumruklarını savurarak, olanca hızı ile asansörden dışarıya atılmak hırsını büyük bir cehtle durdurabildi. Baskı altındaki asabiyet ve gayzının iç tazyiki ile tir-tir titreyerek ceketinin cebini karıştırdı. Cebinde hastahanede oyuncak dağıtımından kalmış bir kaynana-zırıltısı ile iki paket sakızdan başka bir şey yoktu. Aylardan beri, ilk defa olarak, otomatik tabancasını almayı unutmuştu. Mr Stoyte bir kaç saniye tereddüt içinde kaldı, ne yapacağını kestiremiyordu. İlk heyecan içinde aklına geldiği gibi, hemen dışarıya atılıp herifi elleri ile mi öldürsündü? Yoksa aşağıya inip silâhını mı alsındı? Nihayet silâhı almağa karar verdi. Düğmeye bastı, asansör yavaşça inmeğe başladı. Mr Stoyte'un gözleri, dalgın-dalgın Vermeer'e kaydı. Mavi satenler giymiş genç kadın, içinde bulunduğu kemâl mertebesinde hendesî güzellik âleminde, başını, açık duran *harpiskord*dan [1] çevirerek, perdenin kıvrımlarından, zeminin siyahlı beyazlı parkesinden, — çerçevenin camından aşırıp, dışarıya, öte taraftaki âleme, Mr Stoyte ile hemcinsi olan mahlûkların çirkin ve perişan varlıklarının bulunduğu dünyaya bakıyordu.

---

1) 16-18. asırlarda kullanılan, piyanoya benzer, bir musiki âleti; Fransızcası clavecin'dir. — T.

Mr Stoyte yatak odasına koştu, içinde mendilleri duran gözü çekti, ipek ve ketenleri öfke ile darmadağın etti, lâkin bir şey bulamadı. Sonra hatırladı. Dün sabah, ceket giymemişti. Tabancası pantalonun arka cebinde idi. O sırada, İsveç jimnastiği yaptırmak için Pedersen gelmişti. Arka cepte tabanca ile sırt-üstü hareketleri yapılamazdı. Tabancayı çıkarmış, bürosunda, yazı masasına bırakmıştı.

Mr Stoyte tekrar asansöre atıldı, beş kat aşağıya inerek büroya koştu. Tabanca yazı masasının üstten sol çekmesinde idi. Şimdi iyice hatırlıyordu.

Yazı masasının üstten sol çekmesi kilitli idi. Öteki çekmelerin hepsi de öyle idi.

Mr Stoyte, bir taraftan çekmelerin tutamaklarını tartaklarken bir taraftan da "Hay Allahın belâsı hınzır karı!" diye bağırıyordu.

Pek düşünceli ve bütün teferrüatına kadar vazifesine dikkatli olan kâtibi, Miss Grogram, her şeyi iyice kilitler, ondan sonra evine giderdi.

Mr Stoyte, şimdi, hemen-hemen, yukarıda damdaki domuza karşı olan gayzı derecesinde kendisinden nefret ettiği Miss Grogram'e söğe-söğe hızla tekrar asansöre döndü. Kapı kilitli idi. Kendisi büroda iken başka bir kattan biri çağırma düğmesine basmıştı. Kapalı kapıdan makinanın hafif uğultusu işitebiliyordu. Asansör meşguldü. Ne kadar bekleyeceğini de Allah bilirdi.

Mr Stoyte boğuk bir sayha çıkararak koridora fırladı, sağa döndü, servis asansörünün kapısına gitti. Tokmağı çevirdi. Kapı kilitli idi. Çağırma düğmesine bastı. fayda etmedi. Servis asansörü de meşguldü.

Mr Stoyte geri döndü, hızla koridoru boylad, iki tarafa açılır bir kapıdan, sonra iki tarafa açılır başka bir kapıdan geçti. Ortada kuyu gibi boşlukta en üst kattan, iki-yüz kadem aşağıda en alt bodruma kadar helezoni bir merdiven vardı. Mr Stoyte tırmanmaya başladı. İki kat çıkar-çıkmaz, nefesi kesildi, hemen döndü, yine asansörlere gitti. Servis asansörü hâlâ meşguldü; öbürü çağırma işaretine cevap verdi. Başının yukarısında bir yerden inerek karşısında durdu. Kilit kendiliğinden

açıldı. Kapıyı çekip içeriye girdi. Saten elbiseli kadın mükemmel surette hesaplanmış bir âlem içinde muvazeneli vaziyetini hâlâ muhafaza ediyordu. Kadının sol gözünün lehvanın sol kenarına uzaklığı ile sağ kenara olan uzaklığı arasındaki nisbet birin cezri-iki nakıs-bire olan nisbetine; ayni gözün, levhanın alt kenarından uzaklığı da sağ kenardan olan uzaklığına müsavi idi. Sağ omuzundaki kordelâ fiyongasına gelince — bu da her dıl'ı, levhanın altın yaldızlı kaidesinin bölünebileceği iki parçadan büyüğünün uzunluğuna müsavi muhayyel bir murabbaın bir köşesinde bulunuyordu. Saten etekliğin derin bir kıvrımı o murabbaın sağ dıl'ının vaziyetini gösteriyor; harpiskordun kapağı da üst dıl'a tekabül ediyordu. Levhanın üstten sağ tarafındaki halı, resmin eninin üçte birine müsavi bir mesafeye kadar gerilmişti, alt kenarının yüksekliği de lehvanın kaidesine müsavi idi. Kahve renkleri ile koyu okrların ileriye doğru ittiği mavi saten, zeminin siyahlı-beyazlı parkeleri ile karşılaşınca geriye doğru çekilerek zıd işaretli iki miknatis arasındaki çeliğe benzemişti. Çerçevenin içinde aykırılık gösteren hiç bir şey yoktu; o âlemdeki sükûn yalnız boyaların eskiliği ile bezin hareketsizliğinden ileri gelmiş değildi; orada son mertebesine erilmiş bir mükemmeliyetten doğan zinde bir huzur vardı.

Mr Stoyte homurdanıp duruyordu: "Ah, hınzır karı!" Sonra aklı kâtibinden Dr Obispo'ya gitti. "Ah, domuz!" dedi.

Asansör durdu. Mr Stoyte hemen fırlayıp, koridoru geçerek Miss Grogram'ın boş odasına daldı. Kadının anahtarları sakladığı yeri bildiğini sanıyordu. Fakat, bu zannında al dandığını anladı. Anahtarlar başka bir yerde idi. Ama nerede? Nerede? Nerede? Karşılaştığı aksilikler gazabını döve-döve köpürterek kendisini çılgına döndürmüştü. Çekmeleri çekti, içlerinde ne buldu ise yere attı, itina ile tertiplenmiş dosyalardaki kâğıtları koparark dört tarafa saçtı, diktafon cihazını devirdi, etajerdeki kitapları alt-üst etmeği, siklamen saksısını, Miss Grogram'in pencere kenarında tuttuğu cam kavanozu, içindeki japon balıkları ile birlikte, yere atmağı bile ihmal etmedi. Şimdi, balıkların kırmızı pulları, cam kırıkları ile müracaat kitapları arasnda pırıldıyordu. Yere dökülen mürekkep de, muslin gibi nermin bir kuyruğu siyaha boyamıştı. Mr

Stoyte eline geçirdiği bir zamk şişesini, kolunun olanca hızı ile fırlatarak ölüm halindeki balkıların üstüne attı.

"Ah, hınzır karı!" diye bağırıyordu "Hınzır!"

Derken, birden bire anahtarları gördü; şöminenin yanında bir çengele, zarif bir demet halinde, takılmış duruyorlardı, yine birden hatırladı ki, bunların hep orada durduklarını belki bin kere görmüştü.

Anahtarları alırken, iki kat artan öfkesi ile bir daha bağırdı: "Ah, hınzır karı!" Ve yazı makinasını masasından aşağı ittikten sonra, hiç durmadan kapıya doğru koştu. Makina devrilerek, kısa ve sert bir kütleyişle, yırtık kâğıt, zamk ve kırmızı-balık perişanlığı üzerine düştü.

Mr Stoyte, asansöre koşarken, mecnunca bir sevinçle, içinden "Oh olsun hınzır karıya!" diyordu.

X

Barcelona düşmüş.

Ama düşmeseydi, hattâ muhasara bile edillmeseydi; ne olacaktı ki?

Başka her insan camiası gibi Barcelona da kısmen bir makina, kısmen insan-altı bir teşkilât, kısmen de insanların ihtiras ve cinnetlerinin · · aç-gözlülüklerinin, gururlarının, iktidar şehvetlerinin, zihinlerini sarmış olan mânasız sözlerin, mecnunca ideallere tapışlarının — muazzam bir kâbus heybetiyle irtisamı ve tecessüdü idi.

Zaptedilsin veya edilmesin, her şehir ve memleketin varlığı Allahın yokluğu plânı üzerinde durur. Varlığı Allahın yokluğu plânı üzerinde durur, bundan dolayıdır ki, daimî bir akılsızlaşmaya, sonu gelmez bir tekerrürle kendi kendini tahrip etmeye önceden mahkûmdur.

Barcelona düşmüş. Fakat insan cemiyetlerinin refah ve ikballeri bile, tedricî veya katastrofik, mütemadî bir düşme vetiresinden başka bir şey değildir. Medeniyet yapılarını kimler kuruyorsa, medeniyet yapılarının temellerini tahrip edenler de gene onlardır. İnsanlar, kendi kendilerinin *termit*leridir, ve, yalnız insan kalmakta israr ettikleri müddetçe, kendi kendilerinin termitleri olmakta devam edeceklerdir.

Kuleler, saraylar, mâbetler, ikametgâhlar, fabrikalar yükselir; fakat her bir direk, daha ilk dikildiği andan itibaren, kemirilip toz haline gelir, kirişler delik-deşik olur, döşeme tahtaları ayaklar altında aşınıp gider.

Ne şiir, ne heykeller! — ama Pelopones harblerinin yanıbaşında! Vatikan boyanır — Roma yağma edilsin diye. *Eroica* [1]

---

1) Beethoven'in meşhur senfonisi. — T.

bestelenir — o kahraman [2] için ki, çok geçmeden, o da ötekiler gibi bir haydut oluverecektir. Ve atomun mahiyeti meydana çıkarılır — o fizikçiler tarafından ki, harb zamanında adam öldürme san'atını mükemmelleştirmek için, gönüllü çalışan yine kendileridir.

Allahın yokluğu plânında insanlar yaptıklarını, yıktıklarının enkazını kullanarak yaptıklarını, yıkmaktan — hem de daha yaparken yıkmaktan — başka bir şey yapamazlar.

Delilik vakıaları tanımamaktan; arzuları düşüncelere esas tutmaktan; eşyayı olduklarından başka türlü idrâk etmekten; arzu edilen gayeleri, sayıya gelmez tecrübeler ile isabetsizliği sabit olmuş vasıtaları kullanarak gerçekleştirmeğe çalışmaktan ibarettir.

Delilik, meselâ, insanın kendisini bir nefs, insicamlı ve salâbetli bir beşerî ayniyet tasavvur etmesinden ibarettir. Halbuki, aşağıdaki hayvan ile yukarıdaki ruh arasında beşerî seviyede bir sürü ilca, his ve düşünce kümelerinden başka bir şey yoktur; öyle bir sürü ki, veraset ve lisanın ârızî tesirleriyle teşekkül etmiştir; öyle bir sürü ki, insicamsız ve çok defa birbirine zıd düşünce ve arzulardan mürekkeptir. Hafıza ile, batî bir tarzda değişen beden sürünün, içine kapatıldığı mekânî-zamanî bir nevi kafes teşkil eder. Ondan, sanki insicamlı ve salâbetli bir "nefs" imiş gibi bahsetmek deliliktir. Sım-sıkı beşerî seviyede nefs diye hiç bir şey yoktur.

Düşünce kümeleri, his düzenleri, arzu kalıpları. Bunların her biri tesadüfî olan menşeinin mahiyetine göre vücut bulmuş ve sım-sıkı şartlara bağlanmıştır. "Nefislerimiz" o kadar az "biz" dir ki, eğer, umumiyetle, bir lisanın veya kendi hususî lehçemizin cahili olsaydık, hattâ kâinat karşısında nasıl davranacağımız hakkında bile en basit bir fikir teşkil edemezdik. Eğer konuşma öğrenmemiş veya ana-dilimiz yerine Eskimoca öğrenmiş olsaydık "nefislerimizin" mahiyeti ile onların içinde yaşadıkları âlemin mahiyeti, olduğundan büs-bütün başka bir şekil alırdı. Delilik, diğer şeyler arasında, "nefsimizin" ana-

2) Napoléon Bonaparte. — T.

larımız tarafından bize öğretilen dilden ayrı olarak var olabileceği tasavvurundan teşekkül eder.

Her psikolojik kalıp *determin*lidir, ve, et ve hafıza kafesinin içinde, bu türlü kalıplardan teşekkül eden bütün sürünün içinde diğer âzânın her hangi birinden daha hür değildir. Hakikatte, *determin*li olan fiiller için hürriyetten bahsetmek deliliktir. Sım-sıkı beşerî seviyede hiç bir fiil hür değildir. Vakıaları oldukları gibi tanımayı reddetmekle, erkek ve kadınlar, arzularını mânasızlaşmaya, hayatlarını bozulmaya veya sönmeye mahkûm ediyorlar. Erkek ve kadınlar, mütemadiyen düşmekte, yaptıklarını veya yapmakta olduklarını yıkmakta, mensup oldukları şehir veya milletlerden geri kalmıyorlar. Bununla beraber, şehirler ile milletler büyük adedler bahis-mevzuu olunca ortaya çıkan kanunlara itaat ettikleri halde, fertlerin o kanunlarla ilişiği yoktur. Daha doğrusu, onlara ihtiyacı yoktur, zira fiiliyatta, fertlerin çoğu kendilerini bu kanunların hükmüne bırakırlarsa da, böyle yapmaları zarurî değildir. Çünkü, münhasıran beşerî varlık seviyesinde kalmak zaruretinde değildirler. Allahın yokluğu seviyesinden Allahın varlığı seviyesine geçmek kendi ellerindedir. Psikolojik sürünün her bir âzâsı *determin*lidir; bütün sürünün fiil ve hareketi de böyledir. Fakat sürünün ötesinde — ve öyle olmakla beraber, yine onu ihtiva ve onunla tedahül eden — ebediyet vardır, ki kendisini tecrübede belirtmeye hazırdır ve bunu beklemektedir. Fakat her hangi bir beşer ferdinin zamanî ve mekânî kafesi içinde ebediyetin kendisini tecrübe haleti ile belirtmesi için, "nefs" dediğimiz sürü, divânece faaliyetlerinden, kendi rızası ile, fariğ olarak, zamandan münezzeh olan diğer şuura, bir suretle yer bırakmalı, ve daha derin bir sükûtun zuhuruna imkân vermek için kendisi susmalıdır. Allah, ancak, insanlığımız dediğimiz şeyin tam yokluğu halinde tam olarak bulunabilir. Ferdi, boş-yere sırf beşerî kalmak işkencesine mahkûm eden hiç bir demir zaruret yoktur. Hattâ nefs dediğimiz kümeler sürüsü bile, kendi mecnunca faaliyetini durduracak, bir lâhza için Allah hâzır olsun diye, bir lâhzalık bile olsa, kendini gaib kılacak kudrete sahiptir. Fakat hele ebediyete kendisini tecrübede belirtmek imkânı verilsin, hele beşerî arzu ve hisleri ile kay-

gılar ortadan kalkarak Allah sıkçı-sıkça hâzır olsun: — bunun neticesi şu olur ki, aradaki fasılalarda beşerî seviyede yaşanması zarurî olan hayat da değişerek başka bir şekil alır. Hattâ ihtiras ve inanç sürülerimizde bile ebediyet güzelliğine ermek istidadı vardır; istidadı olduğu içindir ki, kendi çirkinliğinden hoşnut değildir; — ve hoşnut olmadığı içindir ki, kendini değiştirmye girişir. Khaos yerine nizam kaim olur — fakat sürünün mecnunca bir "ideal" in hükmü altına girmesinden hâsıl olan indî ve sırf beşerî bir nizam değil, âlemin hakikî nizamına mâkes olan bir nizam. Esaret yerine hürriyet kaim olur — çünkü intihap ve ihtiyar fiilleri, daha önceki tarihin rasgele oluşlarının hükmüne tâbi kalmaz, *teleologik* olarak, gayelerin ilmine dayanılarak, ve eşyanın mahiyetine doğrudan doğruya nüfuz edilerek yapılır. Şiddet ve sırf atalet yerine huzur kaim olur. — Zira şiddet, benliği veya onun içtimaî irtisamlarını gerçek ayniyetler addetmekten ibaret olan devrî cinnetin müsbet *(maniak)* safhası, atalet de ayni cinnetin menfî *(depressif)* safhasıdır. Huzur, "nefislerimizin" vehim mahsulü, yarattıkları şeylerin de mecnunca olduğunu; bütün varlıkların ebediyetle bilkuvve birlik halinde bulunduğunu bilmekten doğan sekinetli faaliyettir. Rahm ve şefkat huzurun bir görünüşü ve ayni biliş fiilinin de bir neticesidir.

Pete, gurup zamanında, şatonun yokuşunu çıkarken, Mr Propter'n bütün söylediklerini âdeta âsude bir zafer iftiharı ile, zihninden geçirmekle meşguldü.

Barcelona düşmüştü. İspanya, İngiltere, Fransa, Almanya, Amerika — hep düşmekte idiler; hem de yükseliyor gibi göründükleri zamanda düşmekte idiler; bina ettikleri şeyleri daha bina ederlerken tahrip ediyorlardı. Fakat her fert sukutunu önlemek, mahvını durdurmak kudretine sahiptir. Şer ile birlik olmak ihtiyarîdir, mecburî değil.

Marangoz atelyesinden çıkarlarken, Pete nasıl bir hareket yolu tutması gerektiğini Mr Propter'den nihayet sorabilmişti.

Mr Propter ona dikkatle gözlerini diktikten sonra, "Eğer istersen," demişti, "Yâni eğer gerçekten istiyorsan..."

Pete de bir şey söylemeden başı ile tasdik etmişti.

Güneş battı; şimdi fecir huzurun maddelesmis sekline ben-

ziyordu. Pete, ovanın ötesinde, uzaktaki dağlara bakarak, kendi kendine, Allahın huzuru diyordu, bütün idrâki aşan huzur. Bu kadar lâtif bir şeyden ayrılmaya gönül katlanamazdı. Şatoya girince doğru asansöre gitti, yukarıda, uzak bir yerde duran hücreyi indirerek, içerisine girip Vermeer ile karşılaştı ve en üstteki düğmeye bastı. Yukarıda yüksek kulenin üstüne çıkacak, o semavî huzurun asıl kalbinde bulunacaktı.

Asansör durdu. Kapıları açarak dışarıya çıktı. Yüzme havuzundan nuranî bir sükûnet aksediyordu. Gözlerini sudan semaya, semadan dağlara çevirdi. Sonra, mazgallardan bakarak daha ilerileri seyretmek için, havuzun, kenarından yürüyüp öbür tarafına geçti.

Birden bire boğuk bir ses "Defol!" dedi.

Pete o anda durdu, başını çevirince, Virginia'nın gölge içinde, âdeta ayağının altında, yatmakta olduğunu gördü. Ses tekrar etti: "Defol! Nefret ediyorum senden."

Pete kekeleyerek "Affedersiniz, bilmiyordum" dedi.

"Vay, siz misiniz?" Kadın gözlerini açtı; ve alaca-karanlık içinde, Pete onun ağlamakta olduğunu farkedebildi. "Sigmund zannettim. Bana bir tarak getirmeye gitmişti." Kadın bir müddet sustu; sonra birden boşaldı: "Ben pek bedbahtım, Pete."

"Bedbaht mı?"

Bu söz ve kadının telâffuz tonu Allahın huzurunu temelinden yıkıverdi. Bir aşk ve endişe hakikati içinde, şezlonga, onun yanına oturdu. (Burnusun altında, kadının vücudu tamamen çıplak gibi göründüğü gözünden kaçmadı.) "Bedbaht mı?"

Virginia elleri ile yüzünü örterek hıçkırmağa başladı. "Meryem-Anamıza bile," eleminden gelen bir rabıtasızlıkla içini çeke-çeke söylüyordu "ona bile anlatamam. Öyle düştüm, öyle alçaldım ki..."

Pete ricakâr bir sesle, sanki mes'ut olsun diye yalvarıyormuş gibi "Sevgili!" dedi. Saçlarını okşamaya başladı. "Sevgilim!"

Ansızın, havuzun öbür tarafında, sert bir gürültü oldu, asansörün kapıları şiddetle itilerek açıldı; hızlı hızlı ayak sesleri, homurdanmaya benzer bir hiddet sayhası işitildi. Pete başını

çevirdi ve Mr Stoyte'un kendilerine doğru atıldığını, elinde bir şey, bir otomatik tabanca olmasına ihtimal verilebilecek bir şey olduğunu farkedecek kadar zaman bulabildi. Tam ayağa kalkıyordu ki, Mr Stoyte ateş etti.

İki üç dakika sonra, elinde Virginia'nın tarağı ile gelen Dr Obispo, ihtiyarın diz çökmüş, Pete'in kafasını delen kurşunun açtığı, biri küçük ve muntazam, öbürü kovuk gibi, iki yaradan boşanan kanı bir mendil ile durdurmağa çalıştığını gördü.

Yavru, mazgal duvarlarının gölgeleri içinde çömelmiş, dua ediyordu "Aziz-Meryem - Allahın-Anası - biz - günahkârlar - için -şimdi - ve - öldüğümüz - zaman - dua - et - Âmin," diyor ve hıçkırıklardan imkân bulabildiği kadar sür'atle duasını tekrarlıyordu.

İkide birde, içinden kabaran bulantıların sarsıntısı ile dua inkıtaa uğruyor, sonra yine bıraktığı yerden alarak devam ediyordu. "...biz - günahkârlara - şimdi - ve - öldüğümüz - zaman - dua - et - Âmin - Aziz-Meryem - Allahın-Anası..."

Dr Obispo ağzını açtı, bir nida çıkaracaktı, fakat derhal kapayarak "Allahım!" diye fısıldayıp. hiç ses çıkarmadan, hemen havuzun öbür tarafına gitti. Orada bulunduğunu belli etmeden önce, ne olur ne olmaz diye, ihtiyat tedbiri olarak, tabancayı yerden alıp cebine koydu, sonra Mr Stoyte'a, ismi ile, seslendi. İhtiyar adam irkildi, yüzünde çirkin bir korku ifadesi belirdi. Fakat başını çevirip de ismini çağıranın kim olduğunu anlayınca, korkusu ferahlığa döndü. "Allaha şükür, sizmişsiniz." dedi; sonra birden bire hatırladı ki, asıl öldürmek istediği bu adamdı. Ama ne oldu ise bir milyon sene önce ve bir milyon mil uzakta olmuştu. Yakın olan, hemen acele olan ise "Yavru" değildi, aşk ve gazap da değildi; korku idi ve yerde yatan şey idi. Boğuk bir fıstıltı ile "Aman kurtarın bunu" dedi, "bir kaza oldu diyebiliriz. Kendisine istediği kadar para vereceğim." Garip bir mülâhaza ile ilâve etti: "Mâkul olmak şartiyle. Ama siz ne yapıp yapıp kurtarın." Zorlukla ayağa kalkarak Dr Obispo'ya kendinin yerine geçmesini işaret etti. Dr Obispo'nun yaptığı tek hareket geri çekilmek oldu.

İhtiyarın üstü-başı kan içinde idi. Dr Obispo üstündeki doksan-beş dollarlık elbiseyi berbat etmek arzusunda değildi.

"Kurtarmak mı?" dedi, "Deli misiniz? Şu yerdeki beyin parçalarına bakın."

O anda gerilerindeki gölgelikte, Virginia'nın hıçkırıklı dua mırıltıları yerine bir çığlık başladı; kadın, "yerdeki" diye bir feryat tutturmuş, üst-üste tekrar edip duruyordu: "yerdeki, yerdeki!"

Dr Obispo başını çevirerek, haşin bir sesle kadına çıkıştı: "Susun! Anladınız mı?"

Çığlıklar birden kesildi; fakat birkaç saniye sonra şiddetli öğürtü sesleri geldi; sonra yine "Aziz-Meryem - Allahın-Anası - biz - günahkârlar - için - şimdi - ve - öldüğümüz - zaman - dua - et - Âmin - Aziz-Meryem - Allahın-Anası - biz - günahkarlar - için..."

Dr Obispo tekrar konuşmağa başladı: "Eğer birini kurtarmak lâzımsa, en münasibi sizi kurtarmak olacaktır," dedi; vücudunun bütün ağırlığını sol bacağına verip sağ ayağının ucu ile cesedi işaret ederek, t'ekitli bir ifade ile ilâve etti: "Bu, insanı gaz odasına, yahut St Quantin'de müebbed hapse yollar. İnanın bana, asıl kurtarılacak sizsiniz."

"Ama kaza bu..." Mr Stoyte, nefes-nefese, tehalükle, protestoya koyuldu. "Yâni bir yanlışlık, demek istiyorum. Ben hiç bir vakit onu öldürmek istememiştim. Benim maksadım..." Sözünü bitirmedi, sustu, fakat ağzı, gûya söylenmedik bir kaç kelime kalmış da onları yutmağa uğraşıyormuş gibi, işliyordu.

Dr Obispo, "Maksadınız beni öldürmekti," diye cümleyi tamamladı; hem söylüyor, hem de, şakanın ancak sıkıntı veya ıstırap vereceğini bildiği hallerde göstermeği huy-edindiği yırtıcı alaycılığı ile gülümsüyordu. İhtiyarın kendini hiddete kaptırmaktan aşırı derecede korktuğunu gayet iyi bildiği ve, ne de olsa, silâh kendi cebinde durduğu için alayında devam ederek, karar tebliğ ediyormuş gibi, "İşte casusça hareketin âkıbeti budur," dedi.

Berikiler susunca Virginia'nın duası yine başladı: "...şimdi - ve - öldüğümüz - zaman - dua - et - Âmin - Aziz-Meryem - Allahın-..."

Mr Stoyte te'kit etti: "Hiç böyle bir maksadım yoktu, yal-

nız aklım başımdan gitmişti. Deli olmuştum. Hem öylesine ki, ne yaptığımın, ne ettiğimin bile farkında değildim..."

Dr Obispo, acı bir istihza ile "Bunları Jury'ye anlatırsınız." dedi.

Mr Stoyte, protesto edercesine cevap verdi: "Yemin ederim ki, hakikaten farkında değildim." Tok ve kuru sesi acayipleşmiş bir nevi ciyaklamaya benzemişt. Benzi korkudan bem beyazdı.

Doktor omuzlarını silkti. "Olabilir." dedi "Ama bilmemiş olmak," yine ağırlığını bir bacağına verdi ve zarif ayakkabısının ucu ile cesedi göstererek ilâve etti: "Bunun şu halini değiştirmez ki."

"Peki ama, ne yapayım?" Mr Stoyte'un sesi korku hafakanları içinde âdeta çığlık gibi çıkıyordu.

"Bana sormayın."

Mr Stoyte yalvarır gibi ellerini uzattı, karşısındakinin kollarına sarılacaktı; fakat Dr Obispo hızla geriye çekilerek "Yo, bana değmeyin," dedi.

"Şu ellerinize bir baksanıza!"

Mr Stoyte baktı. Havuç gibi iri parmakları kıp-kırmızı olmuştu; kaba tırnaklarının altına giren kan pıhtılaşarak çamur manzarası almıştı. "Allahım!" diye fısıldadı. "Aman yârabbi!"

"...şimdi - ve - öldüğümüz zaman - dua - et - Âmin - Aziz-Meryem - ..."

Ölüm sözünü işiten ihtiyar, âdeta bir kamçı darbesi yemiş gibi irkildi. Korkusundan nefesi kesilerek, tekrar "Obispo" dedi ve yalvarmağa başladı: "Obispo, beni dinleyin — ne yaparsanız yapın, kurtarın beni. Çare bulun, mutlaka bir çare bulun, kurtarın."

Sarılı-beyazlı ıskarpin yine cesede doğru uzandı. "Beni bu hale getirmek için elinizden geleni yaptıktan sonra mı?" diye sordu.

"Beni yakalatmazsınız, değil mi?" Mr Stoyte yalvarıyordu, korkusundan her şeyi unutmuş, zelilâne yalvarıyordu.

"Niçin yakalatmayım?"

Âdeta, haykırırcasına, "Siz bunu yapmazsınız" dedi, "Yapamazsınız."

Dr Obispo fecir ışığı içinde eğildi, üstünde kan bulaşığı bulunmadığına iyice emin olduktan sonra, açık-kahve rengi pantalonun paçalarını yukarıya çekerek, sezlonga oturdu. Hoş bir sohbet tonu ile "Ayakta insan yoruluyor," dedi.

Mr Stoyte yalvarıp duruyordu. "Yapacağınız iyiliğin karşılığını bol-bol veririm," dedi. "Bunun için ne isterseniz vermeğe hazırım." Bu sefer, hiç bir kayıt ve şart ilâve etmeden tekrarladı: "Ne isterseniz."

Dr Obispo "Ha, bak, şimdi mâkul konuşuyorsunuz." dedi.

"...Allahın-anası -" Yavru mırıldanıyordu, " biz - günahkârlar - için - şimdi - ve - öldüğümüz - zaman - dua - et - Âmin - Aziz-Meryem - Allahın-Anası - biz günahkârlar - için - şimdi..."

Dr Obispo sözünü tekrar etti: "Bak, şimdi mâkul konuşuyorsunuz."

ÜÇÜNCÜ KISIM

I

Jeremy'nin çalişma odasının kapısı vuruldu; gelen Mr Propter idi. Üstünde, Pete'in cenazesinde giydiği barudî kostüm, boynunda da ayni siyah boyun-bağı olduğu Jeremy'nin gözünden kaçmadı. Şehir kıyafeti adamın hacmini indirmişti; iş kıyafeti ile olduğundan daha küçük, ve ayni zamanda daha az kendisi görünüyordu. Yıpranmış ve hatları çok bariz siması — bir gotik katedralin garp cephesinin en yukarısına oturtulmuş heykel siması — boyundaki kolalı yakalık ile garip bir âhenksizlik arzediyordu.

El sıkışırlarken "Unutmadınız ya?" dedi.

Cevap yerine Jeremy de kendi kıyafetini gösterdi: sırtında siyah cket, bacaklarında çizgili bolca bir pantalon vardı. Yeni Stoyte Auditorium binasının açılma töreni için Tarzana'ya dâvetli idiler.

Mr Propter saatine baktı. "Yola çıkmayı düşünmemize daha beş-on dakika var," dedi. Oturdu. "Havadisler nasıl?"

Jeremy "Daha iyisi sağlık," dedi.

Mr Propter başı ile tasdik etti. "Zavallı Joe ile ötekiler gittikten sonra, şimdi burası pek hoş bir yer olsa gerek."

Jeremy "On-iki milyon değerinde *tuhaf-u-tefârik* arasında, yapa-yalnız son derece eğlenceli bir hayat geçiriyorum." dedi.

Mr Propter düşünceye dalmış gibi bir tavırla "O *tuhaf-u-tefârik*'i vücuda getirmiş insanlar ile, Greco ile, Rubens ile, Turner ile, Fra Angelico ile birlikte olsaydınız, hayatınız pek az eğlenceli geçerdi ".

Jeremy ellerini yukarıya uzatarak cevap verdi: "Allah saklasın bizi."

Mr Propter devam etti: "İşte san'atın sihri budur. En yüksek değerli insanların sevilmeye en lâyık taraflarını gösterir.

Bunun içindir ki, ben herhangi bir devrin san'atı o devrin hayatını bütün vuzuhu ile göstereceğine asla inanamadım. Mars planetinden bir şahsı al: kendisine Botticelli, Perugino, Rafael'in en temsilkâr tablolarından bir kolleksiyonu göster. Bunlardan istifade ederek o devrin, Machiavelli'nin anlattığı, hayat şartlarını tasavvur edebilir mi?"

Jeremy "Hayır edemez" dedi. "Ama ayni zamanda başka bir mesele de var. Machiavelli'nin anlattığı haller — acaba bunlar da o devrin gerçek halleri mi idi? Machiavelli doğru söylememiştir demek istemiyorum, onun tasvir ettiği şeyler gerçekten vâki olmuştur. Fakat bakalım, o devrin insanları bu halleri, şimdi onlara dair yazılanları okurken bize göründükleri gibi kötü görüyorlar mı idi? Biz o zaman olan-biten şeyler yüzünden onların acınacak halde bulunmuş olacaklarını sanıyoruz. Acaba öyle mi idiler?"

Mr Propter "Acaba öyle mi idiler?" diye tekrar etti. "Tarihçilere sorarız; ve tabiî onlar da cevap veremezler — zira bes-belli ki, saadet yekûnunu bulmak için istatistikler toplamaya imkân yoktur; bir takım haller içinde yaşayan insanların duygularını, başka ve büs-bütün ayrı bir takım haller içinde yaşayan insanların duyguları ile mukayese etmeğe de imkân yoktur. Muayyen bir andeki *reel* haller, o esnada yaşayan insanların subjektif halleridir. O hallerin ne olduğunu anlamak için tarihçinin elinde hiç bir vasıta yoktur."

Jeremy "Hiç bir vasıta yoktur, yalnız san'at eserleri müstesna." dedi. "Demek istiyorum ki, san'at eserleri subjektif hallerin üzerine aksettirdiği ışıklarla bizim onları anlamamıza yardım eder. Missallerinizden birini alalım. Perugino, Machiavelli'nin çağdaşlarındandır. Bu demektir ki, bütün o nâhoş devir içinde hiç olmazsa bir kişi şen olmaya çâre bulabilmiştir. E, bir kişi bulabildikten sonra, neden bir çokları bulamasın?" Zikredeceği bir kitap iktibasına yol açmak için, hafifçe öksürdü: " 'Memleketin hali de insanı hiç bir vakit yemeğinden alıkoyamaz.' "

Mr Propter "Ne som hikmet!"dedi. "Fakat unutmayın ki, Dr Johnson'un İngilteresinin hali, en kötü olduğu zaman bile, âlâdan âlâ idi. Çin gibi, yahut, meselâ, İspanya gibi memleketlerin

hâlinden ne haber? — Öyle memleketler ki oralarda insanı yemeğinden alıkoyacak hiç bir şey yoktur, sebebi de pek basittir, çünkü, zaten yiyeceği şey yoktur. Bir de bunun tersi var: ya her şeyin yolunda olduğu devirlerdeki bütün işrahasızlıklara ne dersiniz?" Biraz durdu, cevap bekliyor gibi gülümsedi, sonra başını salladı. "Bazan bir çok sefalet ile birlikte bir çok da şetaret bulunur; bazan da hemen-hemen sefaletten başka bir şey yokmuş gibi görünür: bütün tarihçilerin, tarihçi sıfatiyle, söyleyebilecekleri işte bundan ibarettir. Ama tarihçi değil de theologist veya metafizikçi ise, Marx veya St. Augustin, yahut Spengler gibi sonu gelmez lâkırdılar edebilir." Mr Propter yüzünde hafif bir itksinme alâmeti belirtti: "Allahım, bir-iki bin yıl zarfında bunca boş lâfı nasıl da becerebilmişiz!"

Jeremy ısrarla "Ama onun da bir füsunu var" dedi. "Gerçekten *güzel* boş lâflar..."

Mr Propter "Ben haylı barbar bir adamım, ancak mânası olan şeyi beğenirim," dedi, "Bunun içindir ki, tarihin felsefesini öğrenmek isteyince psikolojiste giderm."

Jeremy biraz hayretle " 'Totem ile tabu' mu?" diye sordu.

Mr Propter hafif bir sabırsızlıkla "Yok, hayır" dedi, "Hayır, o türlü psikolojistlerden değil. Ben dindar psikolojist demek istedim; insanın hürriyete ve nura kavuşmaya kabiliyeti olduğunu doğrudan-doğruya kendi tecrübesi ile bilen psikolojist. İşte faraziyelerinin doğruluğu tecrübe yolu ile ısbat edilen tarih filosofu budur; bu sebeple, vakıaları kavrayabilecek bir tâmimi de ancak o yapabilir."

Jeremy sordu: "Peki ama tâmimler nedir? Alelâde malûm şeyler değil mi?"

Mr Propter güldü. "Alelâde malûm şeyler" cevabını verdi. "Eskiden beri bilinen müz'iç, baştan savulması, kaçıp kurtulunması imkânsız hakikatler. Beşerî seviyede insanlar cehil içinde, hırs içinde, korku içinde yaşarlar. Cehil, hırs ve korkunun neticesi geçici bir kaç haz ile sürekli bir çok sefaletler ve nihayet hüsrandır. Şifa çaresinin mahiyeti bellidir; onu ele geçirmenin yolunu ise yenilmesi hemen-hemen imkânsız güçlükler kapamıştır. Ya bir taraftaki yenilmesi hemen-hemen imkânsız güçlükler yolunu tutacağız, yahut öbür taraftaki muhak-

kak sefalet ve hüsrana düşeceğiz. Bununla beraber, umumî faraziye bir tarih anahtarı olarak baki kalmaktadır. Ancak dindar psikolojisttir ki, meselâ Perugino ve Machiavelli'nin veya", Hauberk evrakını göstererek, "bütün bunların mânasını anlayabilir."

Jeremy gözlüğünün arkasında gözlerini kırparak, çıplak başını okşadı. Düdük sesi ile "Sizin hakikî âliminiz" dedi, "onun mânasını anlamak *lüzumunu* bile duymaz."

Mr Propter hafif bir hüzünle "Evet, bak, ben daima bu ciheti unutmaya mütemayilim," dedi.

Jeremy öksürdü. "Gramericinin Cenaze Alayı" ndan bir mısra okudu: " 'Bize *De* lahikası doktrinini vermişti' " (1.

Mr Propter yerinden kalkarak "Onu bize kendi keyfi için vermişti," dedi. "Üzerinde çalıştığı gramerin tutar-yeri bulunmayacak derecede gayrı ilmî, ve "tahtında müstetir" metafizikle muammalaşmış, son derece taşralı ve köhne olduğunun farkına varmadan vermişti." Ve ilâve etti: "E, zaten beklenilen de bu idi, galiba." Jeremy'nin koluna girdi, birlikte asansöre doğru yürüdüler. "Şu Browning de ne garip bir simadır!" dedi, zihni tekrar gramerciye kaymıştı, sözlerine devam etti: "Birinci derecede yüksek bir zekâ, ayni zamanda *öyle* budala ki. Romantik aşk üzerine abuk-sabuk şeyler! Allahı onun içine sokmak, onu cennete yerleştirmek, izdivaç ile zinanın yüksek şekillerinden, sanki bunlar ruhânî saadetin en ulvî mertebesi ile birmiş gibi bahsetmek. Ne belâhettir bu!" İçini çekti "Ama beklenecek olan da yine budur." Biraz durduktan sonra ilâve etti: "Onun bir mısraı sık-sık aklıma gelir — Hangi şiirinden olduğunu bile hatırlayamıyorum — şöyle: 'Bir gece onun bir busesiyle ruhum tutuşmuş bir sis halinde dışarıya uğradı.' Tekrar etti ' Ruhum tutuşmuş bir sis halinde dışarıya uğradı' ne buyurulur? Doğrusu, ben bu bahiste Chaucer'i bin kere tercih ede-

---

1) Robert Browning'in bir manzumesidir; mevzuu Humanism cereyanının ilk zamanlarında, dünya işlerinden elini çekerek bütün varlığını klâsik Yunan ve Lâtin edebiyatı tedkiklerine hasreden ve, bu yüzden sefalet içinde ölen idealist bir gramer hocasının cenaze törenidir. — T.

rim. Hatırınızda mı? ' Böyle baştan-çıkarıldı bu dülgerin karısı'[1] Ne güzel, hem objektif, sade, hem lâf kalabalığından âzade! Browning hep Allahtan bahseder durur; fakat öyle sanıyorum ki, kendisi realiteye Chaucer'den çok daha uzak idi, hem de Chaucer, elinden gelebildiği kadar, Allah fikri ile kafa yormadığı halde, Chaucer'in kendisi ile ebediyet arasında kendi iştihalarından başka hiç bir şey yoktu. Browning'in ise, hem iştihaları, hem de üstelik muazzam bir saçmalar — hem de bir maksatla alâkalı saçmalar — seddi vardı. Çünkü ondaki mistiklik vâhimesi sadece boş lâftan ibaret değildi. Bir maksadı vardı. O, Browning'in, iştihalarının Allah ile ayniyet halinde olduğuna kendini ikna edebilmesi içindi." Asansöre girip Vermeer ile birlikte büyük hole yükselirlerken Mr Propter tekrar etti: " 'Böyle baştan-çıkarıldı bu dülgerin karısı'. 'Ruhum tutuşmuş bir sis halinde dışarıya uğradı!' Düşünmemize ve konuşmamıza vasıta olan kelimelerin değiştirilmesi yolu ile varlığımızın bütün vasfının değişebilmesi ne harikulâde bir haldir. Biz lisan içinde *aysberg*ler gibi yüzüyoruz — varlığımızın beşte-dördü sathın altında, ancak beş-tebiri üstte, bilâ-vasıta, gayrı-beşerî tecrübe havası içinde."

Holden geçtiler. Mr Propter'in arabası cümle kapısının önünde bekliyordu. Kendisi direksiyona geçti; Jeremy de yanına oturdu. Hareket ettiler, münhani yolu dolaşıp babunları geçtiler, Giambologna'nın su-perisini geçtiler, Grotto'yu geçtiler, iç köprünün altından, çekme köprünün üstünden geçtiler.

Mr Propter uzun sükûtu kırarak "Şu bîçare delikanlı sık-sık aklıma geliyor," dedi. " Apansız ölüverdi."

Jeremy "Kalbinin bu derece zayıf olduğunu bilmiyordum," dedi.

Mr Propter devam etti: "Hâdiseden bir dereceye kadar ben de kendimde bir mes'uliyet duyuyorum. Marangoz atelyesinde bana yardım etmesini ondan rica etmiştim. İş tahammülünü aşacak derecede ağır geldi, galiba, — Gerçi kendisi yorulmadı-

1) **Canterbury Tales,** "Değirmencinin hikâyesi." ("Baştan-çıkarıldı" sözü mısraın aslındaki kelimeyi bir dereceye kadar karşılayabilir. Bugünkü İngilizcede kullanılmıyan o kelime, delâlet ettiği mânayı pek açık bir tabiîlikle ifade etmektedir.) — T.

ğını, bir ağırlık duymadığını ısrarla tekrar etmişti. Ama her halde, onun gururunu düşünmeliydim. Tahammül edemediğini söylemekten utanacak yaşta bir gençti. İnsan duygusuzluğunun, şuursuzluğunun cezasını çeker. Ama kendilerine karşı duygusuzluk gösterilen insanlar da çeker."

Hastahanenin önünden ve portakal bahçelerinin içinden geçerlerken hiç konuşmadılar. Nihayet Jeremy "Apansız ve vaktinden evvel ölümde de bir nevi mânasızlık ve boşluk var," dedi. "Âdetâ münasebetsizliğin pek had şekli gibi bir şey."

Mr Propter "Pek had şekli mi?" diye sordu. "Hayır, ben böyle diyemem. O da, beşerî hâdiselerin herhangi birinden daha münasebetsiz değildir. Daha münasebetsiz görünüyorsa bunun tek sebebi vakitsiz ölümün, bizim kendi varlığımız hakkındaki tasavvurumuzla göz kamaştıracak derecede âhenksiz olmasından ibarettir."

Jeremy sordu: "Bununla neyi anlatmak istiyorsunuz?"

Mr Propter gülümsedi. " Sizin anladığınızı farzettiğim şeyi anlatmak istiyorum," dedi. "Eğer bir şey münasebetsiz ise, onu münasebetsiz kılan başka bir şey bulunmak icap eder. Bahis-mevzuu olan meselede o şey bizim kendi varlığımız hakkındaki telâkkimizdir. Biz kendilerimizi hür ve maksat sahibi varlıklar olarak tasavvur edyoruz. Fakat, sık-sık, bu tasavvurlarımızla telif edilemeyen hallere uğruyoruz. Bunları kaza diye isimlendiriyoruz; mânasız ve münasebetsiz sanıyoruz. Peki, bu hükmü verirken kıstasımız nedir? Kıstasımız, kendi hayalimizde kendimiz tarafından yapılmış kendi resmimizdir. — Pek gururlandıracak surette çizilmiş, yaratıcı irade sahibi, kendi mukadderine hâkim hür bir ruh portresi. Ne yazık ki bu resim alelâde insan realitesine hiç benzemez. O, bizim olmak istediğimiz ve, zahmetine katlandığımız takdirde, gerçekten olabileceğimiz şeyin resmidir. Hakikatte, etrafını saran hâdiselerin esiri olan bir varlık için vakitsiz ölümde hiç bir münasebetsizlik hali yoktur. Bu, onun fiilen içinde yaşadığı âlemin — yoksa içinde yaşadığını budalaca hayal ettiği âlemin değil, tabiî — karakteristik bir hâdisesinden ibarettir. Kaza denilen şey determinism seviyesinde bir takım hâdiseler treninin, hürriyet seviyesinde diğer bir takım hâdiseler treni ile çarpışmasıdır.

Hayatımızı kazalarla dolu tasavvur ediyoruz, çünkü beşerî varlığımızın hürriyet seviyesinde yaşamakta olduğunu tahayyül ediyoruz. Hakikat böyle değildir. Çoğumuz mihanikî seviyede yaşıyoruz, ki orada hâdiseler büyük adedler kanunlarına göre vaki olur. Arazî ve münasebetsiz dediğimiz haller, içinde yaşamayı ihtiyar ettiğimiz âlemin asıl cevherine âit olan şeylerdir."

Jeremy, düşüncesizce bir sözü yüzünden, kendisini, Mr Propter'in müdafaası imkânsız bir "idealistlik" olduğunu isbat edebileceği bir duruma düşürdüğü için canı sıkılmıştı, susuyordu. Bir müddet konuşmadan yollarına devam ettiler.

Sonra yine Jeremy "Şu cenaze merasimi!" diye söze başladı; çünkü onun kronik bir halde anektoda düşkün olan kafası, dönmüş dolaşmış, bahsin hassaten müşahhas, hususî ve garip tarafı üzerinde durmuştu, "Âdeta Ronald Firbank'den bir parça!" (1 dedi ve gıdıklanmış gibi gülerek devam etti: " Mr Habakkuk'a keşki heykelleri içlerinden buharla ısıtsaydınız, dedim. El değdirilince insana pek soğuk, pek cansız geliyorlar." Söylerken elinin iç tarafını muhayyel bir heykelin taşkın kabarıkları üzerinden geçirdi.

Kurtuluş fikri etrafında düşünceye dalmış olan Mr Propter, başı ile tasdik ederek nazikçe gülümsedi.

"Ya Dr Mulge'in, dinî hitâbesini okuyuşu!" Jeremy devam ediyordu. "Ne yağlı eda idi o! Bir İngiliz katedralinde bile bundan daha yağlısına rastgelinemezdi. Hafif bir porto şarabı çeşnisinde vazelin gibi bir şey. Hele 'ölümden-sonraki diriliş ve hayat ben'im cümlesini söyletişi, o ne tavırdı öyle? — Sanki hakikaten öyle imiş; sanki kendisi, Dr Mulge, dediği çıkmazsa parayı geri vereceğini; öbür dünyadaki hayattan memnun kalınmadığı takdirde cenaze masrafını kâmilen iade edeceğini imzası ile garanti ediyormuş gibi."

Mr Propter düşünceli bir halde "Belki de inanıyordur," dedi, "Tabiî, garip bir tarzda, Pickwick-vârî. (2. Ne demek is-

1) İngiliz romancılarından ve tiyatro muharrirlerinden. 1926da ölmüştür. Romanesk ve sathî iztihzaları ile maruftur. — T.

2) Picwick, Dickens'in meşhur bir romanının saf ve sevimli kahramanı. — T.

tediğimi anlıyorsunuz ya: ölümden-sonra-diriliş haktır, ama daima ve müttasil öyle değilmiş gibi hareket edilir; o, kâinatın en mühim hakikatidir, fakat düşünmekten çekinmeğe imkân buldukça, zihinler onunla asla meşgûl olmaz."

Jeremy sordu: "Peki, siz ona nasıl inanıyorsunuz? Pickwick-çe mi, yoksa gayrı-Pickwick-çe mi?" ve, Mr Propter ölümden-sonraki diriliş ve hayatın o türlüsüne inanmadığını söyleyince, oğlunu hizmetçi kızı öperken gören müsamahacı bir baba tavrı ile "Oooo!" dedi, "Oooo! O halde demek ki Pickwick-çe bir ölümden-sonra-diriliş de var?"

Mr Propter güldü "Olması mümkündür, sanırım" dedi.

"O halde zavallı Pete şimdi ne oldu?"

Mr Propter ağır ağır "Ha evvelâ şunu söyliyeyim ki," dedi "artık Pete *olarak*, bir Pete mevcut değildir."

Jeremy haykırırcasına "İşte bu da super-Pickwick-çe" dedi.

Mr Propter sözüne devam etti: "Fakat Pete'in cehli, pete'in korkuları ve iştiyakları — işte bunların dünyada, nasıl olursa olsun, huzursuzluklara sebep olmakta hâlâ devam etmeleri pek âlâ mümkündür, sanıyorum. Her şey için ve herkes için, hususiyle asıl kendileri için. Kendilerinin alabilecekleri herhangi bir şekil için."

"Peki, ya tesadüfen Pete cahil ve hâris olmaşaydı ne olacaktı?"

Mr Propter "E bes-belli ki, artık, huzursuzluğa sebep olacak bir şey bulunmayacaktı," dedi. Bir lâhza sükûttan sonra da, Tauler'in Allah hakkındaki tarifini zikretti: " 'Allah mahlûklardan çekilip çıkarılmış bir varlıktır, hür bir kudret, saf bir faaliyettir.' "

Arabayı ana caddeden, Tarzana College'in yeşil sahalarına giren iki tarafı boydan boya büber-ağaçlı yola çevirdi. Yeni Auditorium'un çatık suratlı roman mimarisi göründü. Mr Propter, köhne Ford'unu binanın önünde sıra-sıra dizilmiş muhteşem Cadillac'ların, Chryslerler'in, Packard'ların arasına bıraktı, içeriye girdiler. Medhaldeki gazete fotoğrafçıları gelenlerin ne banker, ne sinema artisti, ne şirket avukatı, ne kilise büyüğü, ne de senatör olduğunu bir bakışta anlayınca, sırtlarını çevirdiler.

Talebeler yerlerine oturmuşlardı bile. Jeremey ile Mr Propter, gençlerin kendilerine dönük nazarları altında, bir rehberin delâleti ile, mümtaz müsafirlere mahsus sıraların bulunduğu cenaha geçtiler. Ne mümtaz müsafirler! Ön sırada Abraham Lincoln Film Şirketinin reisi. mânevî-silâhlanma hareketinin temel-direklerinden R. Katzenblum; onun yanında Santa Monica piskoposu ile Far West Bank idare heyeti âzasından Mr Pescecagniolo bulunuyordu. Grand Düşes Eulalie, Senatörr Bardolph'un yanında oturmuştu; ondan sonraki sırada Engels Kardeşlerin ikisi ile, Rear-Admiral Shotoverk'le gevezelik eden Gloria Bossom görünüyordu. Turuncu cübbe ile permanantlı sakal Şahsiyt Mektebinin müessisi Swami Yogalinga'ya âitti. Onun yanında oturanlar da Consol Petrol Şirketinin ikinci reisi Mr Wagner ile zevcesi idi.

Org, birden bire, bütün soluğu ile Tarzana heşidesini gürlemeğe başladı. Profesörlerin geçit resmi: Theologi, Felsefe, İlim, Hukuk, Edebiyat ve Musiki doktorları kukuleteli cübbeleri, püsküllü dört-köşe barataları ile cenahtan indiler, ikişer-ikişer yürüyerek sahne platformunun merdivenlerinden çıktılar ve orada geniş bir kavs şeklinde tertip edilmiş yerlerine oturdular. Sahnenin ortasında bir kitap kürsüsü, kürsünün arkasında da Dr Mulge duruyordu. Fakat orada bir şey okuyacak değildi; zira Dr Mulge not kâğıdına hiç bakmadan alabildiğine söz söylemek kabiliyeti ile iftihar ederdi. Kürsü. Dr Mulge'in bir samimiyet edası ile üzerine eğilmesi, iki eli ile ona sarılarak vücudunu heyecanla arkaya doğru atması, cümlelerini kuvvetle teyid için elinin içi ile ona vurması, dramatik tarzda ondan uzaklaşıp sonra yine ona dönmesi içindi.

Org sustu. Dr Mulge hitâbesine başladı — ve tabiî Mr Stoyte'un ismini zikrederek başladı. O Mr Stoyte ki, onun cömertliği... bir rüyanın gerçekleşmesi... Bir idealin taş şeklinde bu tecessümü... Tasavvur sahibi insan... Tasavvursuz kalınca insanlar mahvolur... Fakat bu adam tasavvur sahibi idi... Tarzana'ya mukadder olan âtinin tasavvuru... merkez, mihrak, meş'ale... Kaliforniya... Yeni kültür, daha zengin bir âlem, daha yüksek bir mâneviyet... (Dr Mulge'nin sesi bason perdesinden trompet perdesine çıktı — hafifçe porto çeşnili vazelinden koyu

ve yağlı bir alkole döndü.) Fakat heyhat (ses burada acıklı bir eda ile saksofon perdesine ve lanolin kıvamına indi), heyhat... bugün bizimle beraber bulunamadı... Apansız elim bir hâdise... Hayatın eşiğinden alıp götürdü... İlim sahasında çalışan genç bir mesai arkadaşı ki, Mr Stoyte'un kalbinde, cemiyet ve kültür hizmetlerinin yanında yer tutmuş olduğu pekâlâ söylenebilirdi... Sinir şoku... Bazan pek haşin dış görünüşünün altında, pek hassas ve rakik bir kalb... Hekimin mutlak ve tam bir muhit değiştirme tavsiyesi... Fakat şahsen burada bulunmasa bile mânen... Onu aramızda duyuyoruz... genç, ihtiyar herkes için ilham kaynağı... Kültür meş'alesi... Ati... İdeal... İnsan zekâsı... Şimdiye kadar pek büyük şeyler başarılmıştır... Allah kudretini bu College topraklarına bol-bol ihsan etti... Bize kuvvet verdi ve yol gösterdi... İleri... Yukarı... Yükseğe... İman ve ümit... Demokrasi... Hürriyet... Washington ile Lincoln'un zeval bulmaz mirası... Eski Yunanın şan ve şerefi... Pasifik sahillerinde yeniden doğdu... Bayrak... Vazife... Görünen kader... Allahın iradesi... Tarzana.

Hele bitebildi. Yine orgun âhengi başladı. Profesörlerin dönüş geçidi. Onların ardından da mümtaz misafirler çıktılar.

Dışarıda parlak güneş altında Mr Propter Mrs Pescecagniolo'ya yakayı kaptırdı, kadın, heyecanlı bir sesle:

"Hitabeyi harikulâde ilhamkâr buldum," diyordu.

Mr Propter, başı ile tasdik etti: "Dinlediğim hitabeler içinde hemen-hemen en ilhamkârı. Hem de Allah bilir ya," dedi, "Hayatımda hayli hitabe dinlemişimdir, hani."

II

Londra bile solukça bir gün ışığı içinde idi. — Otomobil dış varoşların, pusu derece-derece azalan havasını yarıp geçtikçe güneşin kuvveti de yavaş-yavaş artıyordu. Esher civarında kavuştukları en parlak bir ilkbahar sabahı içinde yollarına devam ettiler.

Mr Stoyte, kürklü bir battaniyenin altında, arabanın arka kanapesine çaprazlama uzanmış, dalgın, yatıyordu. Yine, fakat bu sefer hekiminin hesabına değil, daha ziyade kendi iyiliği için, teskin edici ilâçlar kullanıyordu, ve öğle yemeğine kadar bir türlü gözlerini açamıyordu. Hemen-hemen arabalarının Ritz'den hareket etmesi ile birlikte kendinden geçmiş, intizamsız ve irkintili horultularla uyuya-kalmıştı.

Benzi uçuk, gözleri mağmun, Atlantikin yağmurlu beş günü üstüne Londra'nın kasvetli üç gününün hiç yumuşatamadığı kederi ile sessiz sessiz içini yiyen Virginia ön tarafta bir kenara çekilmiş oturuyordu.

Direksiyondaki (çünkü bu seyahatte yanlarında şoför bulundurmayı münasip görmemişti) Dr Obispo yavaşça bir ıslık tutturmuştu, hattâ, ara-sıra, yüksek sesle şarkı da söylüyordu. — "Stretti, stretti, nell'estasi d'amor"u söyledi; "Biraz içsek ne olur sanki"yi söyledi; "Rüyada kendimi mermer saraylarda gördüm"ü söyledi. Onun bu şetareti kısmen havanın letafetinden geliyordu. — İçinden, baharda kırlar çeşit-çeşit çiçeklerle süslenir, ama o asıl aşk ve cümbüş mevsimidir. diyordu. Geçtikleri yerlerde işittiği "Haydi korularda çiçek toplayalım" şarkısı ona ne kadar tuhaf gelmişti. Fidanlık korulara buralarda *copse* diyorlardı, bu kelime, her defasında kendisine argo dilinde "polisler" demek olan *cops*'u hatırlatıyordu, kelime, bir taraftan da, telâffuz yakınlığı dolayısiyle *carps*'ı andırıyordu, ki,

bu da, "sazanlar" demekti. Bu düşüncelerle, her taraftan fışkıran nebat bolluğu için kendi kendine "Hayret edilecek bir bağırsak florası! Her halde sazan balığınınkinden daha iyi!" dedi. Bu da aklına hayatından duyduğu hoşnutluğun ikinci sebebini getirdi. Şimdi iki ihtiyar Hauberk hanımları görmeğe gidiyorlardı. — Kim bilir, belki orada Beşinci Konta dair interessant şeyler, ihtiyarlık ve sterol'lar ile sazan bağırsak florası arasındaki münasebetler hakkında bâzı şeyler de öğreneceklerdi.

Opera artisti taklidi yaparak coşkun bir sesle tekrar şarkıya başladı. "Rüyada kendimi-i-i-i mermer sara-a-a-aylarda gördü-ü-ü-m. Etrafımda a-a-a bendeleri-i-i-m, köleleri-i-i-im va-a-a-ardı. Ve bütün o duvarlar içinde toplanmış olanları-ı-ı-ı-ın ümitleri-i-i, gururları-ı-ı-ı-ı-ı be-e-e-e-endim."

Yanında oturan, kederinden taş gibi donmuş Virginia, Kingston-on-Thames'ten beri devam eden sükûtunu ânî bir öfke ile bozarak, feryad edercesine "Öf, yeter artık, Allah aşkına susun," dedi.

Dr Obispo kadının şikâyetine kulak asmadı, şarkısına devam etti: "Zengindim (bu söylediğinin şimdi hakikat olduğunu düşünerek sevincinden için-için gülüyordu), servetimin hadi-i-i-i, hesabı-ı-ı-ı yo-o-o-oktu". Hayır bu kadarı mübalâğa idi. Hiç de sayılamayacak derecede değildi. Sadece bol-bol yetecek kadardı. Rahat rahat yaşayacak ve zamanını, ölmeleri daha hayırlı olan bir alay hasta uğrunda kaybetmeden, kendi araştırmalarına hasredebilecek kadar. İki-yüz-bin dollar nakit ile San Felipe vâdisinde dört-bin-beş-yüz *acre* arazi. — Bu araziye bugünlerde su verilmek üzere olduğunu Jo Amca, yemin ederek, söylemişti (hele verilmesin, hey Allahım, ihtiyar herifin huyruğunu öyle bir sıkıştıracaktı ki!) "Romatizmadan mütevellit myokardit neticesi kalb sektesi." Bu ölüm raporu için iki-yüz-bin dollardan fazla da isteyebilirdi. Hususiyle yaptığı hizmet bundan ibaret de değildi. Hayır, efendim! Temizlenecek bircok pislik de vardı. (Doksan-beş dollarlık koyu kahve-rengi kostum bastan-basa berbat olmuştu.) Hizmetcileri uzaklaştırmak lâzımdı; büyük dozda morfin şırıngaları ile Yavruyu vatağında tutmak icap ediyordu; cesedin yakılması için en yakın akrabadan müsaade alınacaktı, en yakın akraba bir kız-kardeşti

ve, bereket versin ki, tâ Florida'da Pensacola'da, müzayaka içinde yaşıyordu, cenaze merasiminde bulunmak için Kaliforniya'ya kadar gelmesine maddeten imkân yoktu. Ondan sonra (en nazik iş de bu idi) namussuz bir cenaze tertipçisi aramak lâzımdı; bu işi becerebilecek bir düzenbaz bulunmuştu; onunla görüşülerek üstü örtülü bir lisanla, hâdisenin ört-bas edilmesi icap eden müessif bir kaza olduğu, bu meselenin kapanması için paraca fedakârlıktan çekinilmeyeceği îma ile kendisine anlatılmıştı; herif, ilkin, memleketin ileri gelenlerinden mühim bir vatandaşın nâhoş şayialara meyzu olmamasına hizmet etmenin mânevî bir borç olduğuna dair, kısa, fakat hararetli bir fazilet nutku çektikten sonra, birden bire tavrını değiştirmiş, kaçınılması imkânsız hakikatler ile kabulü zarurî hayalleri, bir iş adamı gibi açıkça anlatarak, bahsi verilecek para mikdarının tayini meselesine icra etmişti. Nihayet Mr Pengo, yirmi-beş-bin dollarcık mukabilinde Pete'in kafatasındaki deliklerin farkına varmamaya razı olmuştu.

"Servetimin haddi-i-i-i, hesabı-ı-ı-ı yo-o-o-oktu, ecdadım-ı-ı-ı-ın yüksek adı ile öğünü-ü-ü-üyo-o-o-ordum." Evet, hakikaten, Dr Obispo içinden geçiriyordu, hakikaten daha çok para isteyebilirdi. Fakat ne faydası olacaktı? Kendisi mâkul bir adamdı; hattâ bir filosof bile sayılabilirdi; ihtiraslarında mütevazi idi, sosiyete ve salon muvaffakiyetlerine bigâne idi; zevkleri ve, ilmî araştırmalar sahası dışında, en köklü itiyatları o kadar basit şeylerdi ki, bunları ekseriya hemen-hemen masrafsız tatmin edebiliyor, hattâ bazan üstelik bir kazancı bile oluyordu, nitekim Mrs Bojanus, kendisi hakkında beslediği takdir hissinin nişânesi olarak ona som altından bir sigara tabakası hediye etmişti. — Sonra, Josephine'in verdiği inci gömlek-düğümleri; ve şu küçük... neydi adı?... Her ne ise, işte onun verdiği yeşil mine üzerine elmasla monogramı işlenmiş kol düğmeleri vardı...

"Ama be-e-e-en, en çok sevdi-i-i-iğim rüyayı-ı-ı-ı da gö-ö-ö-ördüm," şarkısının bundan sonraki cümlesini sesini yükselterek ve son kelimeleri âşıkane bir *tremolo* ile telâffuz ederek söyledi, "ki sen ben-i-i-i hep aynı-ı-ı-ı aşkla sevivo-o-o-ordun, he-e-e-ep ayni aşkla se-e-e-eviyo-o-o-ordu-u-u-un. Se-e-e-eviyo-

-o-o-rdu-u-u--un." Yüzünü bir an için Portsmouth yolundan çevirdi, kaşlarını yukarı kaldırdı, Virginia'nın çatık simasını, istihzakâr bir istifham ile keyifli keyifli bakarak tekrar etti: "Hep aynı aşkla-a-a-a seviyo-o-o-ordun," ve dördüncü defa olmak üzere, sesine müessir bir eda vererek büs-bütün coştu: "Hep a-a-aynı-ı aşkla-a-a-a se-e-e-evyio-o-o-ord-u-u-un."

Yine virginia'ya baktı. Kadın gözlerini ileriye dikmiş, ıstırap içinde olduğu halde ağlamamağa azmetmiş gibi dişleri ile alt dudağını ısırıyordu..

Dr Obispo, kurt sırıtışı ile sordu: "Nasıl rüyam, isabetli mi?"

Yavru cevap vermedi. Mr Stoyte arkada *buldog* gibi horuldu yordu. Doktor yine makamla "Gene hep a-a-aynı-ı aşkla-a-a-a seviyor mu-u-u-usu-u-u-un?" diye ısrarla sorarken arabayı ansızın sağa alarak bir sıra ordu kamyonunu hızla geçti.

Yavru dudağını gevşetti, "Ah, seni bir öldürebilsem," dedi.

Dr Obispo "Elbette öldürebilirsin, ama öldürmezsin," dedi. "Çünkü beni aşırı derecede seviyo-o-o-orsun", ilâve etti. "Yahut daha doğrusu beni se-e-e-evmiyorsun," bir lâhza durduktan sonra sözüne devam etti, "Haydi şuna şairane bir eda verelim — Zira bu mevzua ne kadar şiir katılsa azdır, sence de öyle değil mi? — sen beni sevmiyorsu-u-u-un; sen aşkı-ı-ı-i sevi-i-i-iyorsun, aşkı o kada-a-a-ar ço-o-o-ok seviyorsun ki, beni öldürmeye elin varmaz, öldüremezsin beni. Çünkü hakkımdaki duyguların ne olursa olsun, sana aşkı-ı-ı-ı veren benim." Tekrar şarkısına başladı: "Altı-ı-ın yumurtlayan kazı kesti-i-im kendi eli-i-imle."

Virginia, Obispo'nun sesini — hakikatin çirkin sesini — duymamak için elleriyle kulaklarını kapadı. Çünkü, söylediği gerçekten hakikatti, hattâ Pete'in ölümünden sonra, hattâ Meryem-Anamıza o işin bir daha kat'iyyen olmayacağına söz verdikten sonra bile — o yine oluvermişti.

Dr Obispo irticalinde devam ediyordu: "Aşk ha-a-zzından mahrum ettim kendimi-i-i-i bile-bi-i-i-le."

Virginia kulaklarını iyice tıkadı. Yine oluvermişti, hem olmaz dediği halde, öfkesinden kudurduğu, onunla didiştiği, onu tırmaladığı halde, yine oluvermişti; o ise, hiç aldırmadan güle-

rek devam etmişti; sonra kendisi de birden bire kesilivermiş, artık uğraşamayacak hale gelmişti. Pek bitkin düşmüş, pek perişan olmuştu. O, istediğini yapmıştı; hem işin en kötü tarafı şu idi ki, bunu sanki kendisi de istiyormuş gibi olmuştu. — Yahut belki de içindeki keder istemis olacaktı, çünkü ondan sonra o keder bir müddet için yatışmıştı; kan manzarasını unutabilmişti; uyuyabilmişti. Ertesi sabah ise, kendisinden her zamankinden ziyade iğrenmiş, daha çok nefret etmişti.

Dr Obispo inşadına devam etti:

"Grottolarım vardı, mumlarım yanardı; eğlencelerim boldu, neş'em taşardı, durun bir kafiye bulayım -- Ha işte: neş'em taşardı, gönlüm coşardı." sonra tekrar konuşma tarzına döktü: "Üstelik *fetiş*lerim, mukaddes yadigârlarım, muskalarım, dua-çarklarım, mırıltılarım, ibâdet libaslarım vardı. Ama ben bunlardan çok sevdiğim bir şeyin rüyasını görüyordum:" (ağzını açarak en tannan ve en titrek notlarını salıverdi) "Sen beni he-e-e-ep aynı aşkla-a-a-a se-e-eviyo-o-or-du-u-u-u-un..."

Virginia âvâzı çıktığı kadar bağırdı: "Yeter artık!"

Jo Amca sıçrayarak uyandı. "Ne oluyor?" diye sordu.

Obispo başını arkaya çevirerek "Şarkı söylememi istemiyor" dedi "Bilmem neden? Sesim oldukça iyidir. Hususiyle bu arabada olduğu gibi küçük bir dinleyici heyeti huzurunda." Coşkun bir neş'e ile gülüyordu. Yavrunun Priapos [1] ile mukaddes Grotto arasında garip cevelânı kendisine pek nefis bir şetaret kaynağı olmuştu. Havanın letafetine, koruların çiçeklerine, sterollar ve ihtiyarlık hakkında kat'i bir şey öğrenmek ihtimaline bu da karıştığı için, Obispo'nun neş'esine pâyan yoktu.

Menzillerine saat on bir buçuk sularında vardılar. Kapıcı kulübesi boş olduğu için, Dr Obispo otomobilden inerek kapıları kendi açmağa mecbur kaldı.

İçeride, ana-yolu otlar bürümüş, park hiç insan eli değmemiş yabani bir orman manzarası almıştı. Geçmiş fırtınaların devirdiği ağaçlar yattıkları yerde çürümekte idiler. Yaşayanların gövdelerinde de açık-sarı renkli, şam-babası gibi mantarlar bitmişti. Ziynet koruları küçük cengellerle dönmüş, etraflarını

1) Yunan mitholojisinde erkek tenasül kudretini temsil eden tanrı. — T.

saran dikenli çalılar yüzünden içine girilemez hale gelmişti. Ana-yola hâkim bir tepecik üzerindeki Yunan köşkü harabe olmuştu. Yolun kıvrımı dönülünce asıl bina karşılarına çıktı: bir ucu Birinci James devri üslûbunda, öbür ucundaki, sonradan yapılmış acaip ilâveler ise on-dokuzuncu asır gotik üslûbunda idi. Porsuk çitler azdıkça azarak yem-yeşil renkli kocaman duvarlar halini almıştı. Vaktiyle muntazam çiçek tarhlarının bulunduğu yerleri şimdi lâbadadan daireler ile, deve dikeni ve ısırgandan mustatil ve hilâllerin koyu yeşillikleri belli ediyordu. Uzun zamandan beri bakımsız kalan çimenliğin alabildiğine gürleşmiş otları arasında paslanmış *kroket* [1] köprücüklerinin kemerleri görünüyordu.

Dr Obispo arabayı cephe merdivenlerinin önünde durdurarak, aşağıya indi. O sırada, porsuk çitleri arasında bir tünelden sekiz-dokuz yaşlarında küçük bir kız ansızın ortaya çıkıverdi. Otomobili ve içindekileri görünce durakladı, geriye döner gibi oldu, sonra, bir daha bakınca, ürkekliği geçerek yaklaştı.

Aşağı-tabaka ağzı bir cenup İngilizcesi ile, "Bakın benim nelerim var," diye, elinde tuttuğu, içerisine kır çiçekleri doldurulmuş, burun tarafı aşağıya sarkan gaz maskesini uzattı.

Dr Obispo, şen bir kahkaha ile "Çiçekler ha, bunları korulardan mı topladın?" dedi, ve çocuğun ham keten renkli saçlarını okşayarak sordu: "Adın ne, senin?"

Küçük kız cevap verdi: "Millie," sonra sesinde bir öğünme tonu ile ilâve etti: "Beş gündür apteste çıkmıyorum."

"Beş gün mü?"

Millie, muzaffer bir eda ile, başını salladı. "Büyük-annem beni hekime götürecek, öyle söylüyor," dedi. Yine başını salladı, sonra doktora bakarak, yakında Bâli seyahatine çıkacağını söyleyen bir adam tavrı ile, gülümsedi.

Dr Obispo, "Bence de büyük-annen pek iyi düşünmüş" dedi. "Büyük-annen burada mı oturuyor?"

Çocuk başı ile tasdik etti. "Şimdi mutbakta" dedi, ve hiç münasebeti olmadığı halde ilâve etti: "Kendisi sağırdır."

---

1) Bir çeşit açık hava oyunu. — T.

Dr Obispo yine sordu: "Peki, Lady Jane Hauberk? O da burada mı oturuyor? Ya öteki — neydi adı bakayım — Lady Anne?"

Çocuk yine başını salladı. Sonra yüzünde sinsi bir fitnecilik ifadesi belirdi: "Lady Anne ne yapıyor, biliyor musunuz?" diye sordu.

"Ne yapıyor?"

Millie, kulağına söyleyebilmek için eli ile doktora eğilmesini işaret etti. "Karnından sesler çıkarıyor," dedi.

"Amma yaptın ha!"

Çocuk, şairâne bir ifade ile ilâve etti: "Tıpkı kuşlar ötüyormuş gibi. Yemeklerden sonra öyle yapıyor."

Dr Obispo, ham keten renkli başı bir defa daha okşadıktan sonra, "Biz Lady Anne ile Lady Jane'i görmek istiyoruz," dedi.

Küçük kız, âdeta dehşete uğramış gibi bir sesle, "Onları görmek mi?" diye sordu.

"Gidip büyük-annene söylesen de bizi onların yanına götürse, olmaz mı?"

Millie başını salladı: "Öyle şey yapmaz o. Büyük-anne kimseyi içeriye almaz," dedi, ve gaz maskesini yukarıya kaldırarak "Bunlar için bir takım adamlar gelmişti de" diye sözüne devam etti. "Lady Jane onlara öyle kızdı, öyle kızdı ki, ben korkumdan büzüldüm, kaldım. Sonra bastonla lâmbalardan birini kırdı — ama kaza tabiî, çat! cam bin parça oldu, yerlere sıçradı. O vakit ben de öyle güldüm ki."

Dr Obispo "Bak ne âlâ," dedi, "şimdi de seni biz güldürelim, olmaz mı?"

Çocuk kuşkulu bir bakışla sordu: "Anlamadım, ne dediniz?"

Dr Obispo, gizli mühim bir işe girişen adam tavrı ile, fısıldar gibi bir sesle "Demek istiyorum ki sen bizi yan kapıların birinden içeriye alabilirsin," dedi, "Biz de ayaklarımızın ucuna basa-basa (çakılların üzerinde taklidini yaparak) "böyle, usul-usul, yürür, onların oturdukları odaya girivririz, şaşırır kalırlar. O zaman belki Lady Jane bir lâmba daha kırar. Sen de gülersin, gülersin, boyuna gülersin. Ne dersin buna?"

Çocuk, şüpheli bir tavırla "A... olmaz, büyük-anne pek fena kızar" dedi.

"Bizi içeriye koyan sen olduğunu söylemezsin."

"Kendisi anlar, ama."

Dr Obispo mahrem bir eda ile "Yok, yok anlamaz," dedi. Sonra sesinin tonunu değiştirerek sordu: "*Candy* [1] severmisin, sen?"

Çocuk alık-alık baktı.

Doktor, imrendire imrendire "En güzel *candy*'ler" dedi, sonra birden bire bu mübarek memlekette *candy*'ye "*candy*" denilmediği aklına geldi. Hay Allah cezasını versin, ne diyorlardı şuna? Hele hatırladı. "En güzel *sweet*'ler!" [2] Hemen arabaya gitti, pahalı görünüşlü bir kutu çukulatayı alıp getirdi, bunu Virginia yolda belki ezginlik duyar diye almıştı. Kutunun kapağını açtı, çocuğa, şöylece kokusunu duyuracak kadar gösterip çar-çabuk kapadı. "Bizi içeriye götürürsen hepsi senin olacak!" dedi.

Beş dakika sonra, binanın on-dokuzuncu asra âit tarafında gotik üslûpta. pencere şeklinde daracık kapıdan sıkışa-sıkışa içeriye giriyorlardı. İçerisi, toz, kuru bir çürüklük ve naftalin kokan yarı-karanlık bir yerdi. Gözler yavaş yavaş loşluğa alıştı, ilk görünen üstü örtülü bir bilârdo masası oldu, sonra üzerinde altın yaldızlı bir saat bulunan şömine, kırmızı cildli *Waverley* romanları ile *Encyclopaedia Britannica*'nın sekizinci neşri, müstakbel VII. Edward'ın vaftiz törenini gösteren kahve renkli yağlı-boya bir tablo, beş-altı geyik başı belirdi. Duvarda, kapıya yakın bir yere, bir Kırım haritası asılmış, üzerinde Sıvastopol ve Alma mevkileri, iğne ile saplanmış ufacık bayraklarla, belirtilmişti.

Millie, çiçek dolu gaz maskesi bir elinde, öbür elinin işaret parmağı dudaklarında, ayaklarının ucuna basa basa rehberlik ediyordu: bir koridordan, sonra karanlık bir salondan, sonra bir aralıktan geçerek başka bir koridora çıktı. Orada durdu, Dr Obispo'nun yaklaşmasını bekledi; eli ile gösterdi:

---

1) Söylenişi **kendi**, Amerikanca "şekerleme".

2) Söylenişi **suit**, İngilizce "şekerleme". — T.

"İşte kapı." diye fısıldadı "Kendileri de içerde."

Dr Obispo, hiç bir şey söylemeden, çukulata kutusunu çocuğa verdi; küçük kız kutuyu alır-almaz, nefis bir et parçası kapmış bir hayvan gibi, Virginia ile Mr Stoyte'un yanlarından hızla sıvışıp, mükâfatının tadını emniyet içinde duymak için, karanlık koridora doğru kaçtı. Dr Obispo çocuğun arkasından baktı, sonra yanındakilere döndü. Fısıldaşarak müşavere ettiler ve neticede Dr Obispo'nun yalnız gitmesini uygun buldular.

Dr Obispo yürüdü, kapıyı usulca açtı, içeriye girip arkadan kapadı.

Dışarıda koridorda Yavru ile Jo Amca, kendilerine saatler kadar uzun gelen bir müddet beklediler, sonra birden bire karma-karışık bir gürültü peyda oldu ve perdesi yükseldikçe yükselerek, Dr Obispo'nun ansızın dışarıya fırlaması ile son haddine erdi. Doktor kapıyı hızla kapadı ve anahtarı kilide sokup çevirdi.

Bir ân içinde, kapının tokmağı içeriden şiddetle kanırtıldı ve bir koca-karının cadaloz feryadı işitildi: "Ne küstahlık bu!" Sonra bir abanoz bastonun âmirâne darbeleri arasında, âdeta cıyak-cıyak öten bir ses "Ver buraya o anahtarları, buraya getir onları!" diye bağırdı.

Dr Obispo, anahtarı cebine koyarak, koridordan beri tarafa geldi, sevinci yüzünde parıldıyordu. "Allahın belâsı iki cadı, ömründe böylesini görmedim" dedi. "şöminenin iki yanında Kraliçe Victoria ile Kraliçe Victoria gibi oturmuşlar."

İçeride ikinci bir ses ilk sese karıştı. Haykırışlar ve baston darbeleri katmerlendi.

Dr Obispo "Vurun! Vurun gitsin!" diy bağırdı; sonra bir eli ile Mr Stoyte'u iterken, öbür eli ile Yavru'nun kaba etlerine teklifsizce hafif bir tokat atarak "Haydi gelin." dedi "yürüyün bakalım."

"Yürüyelim ama nereye gidiyoruz?"

Mr Stoyte biraz dargın bir hayretle sordu. Atlantik-aşırı bu çılgınca seyahati ne için yaptıklarına bir türlü akıl erdirememişti — Kendisinin bildiği, bu seyahatin yalnız şatodan uzaklaşmak için yapıldığı idi. Evet, öyle ya, şatodan uzaklaşmak lâzım gelmişti. Bunda şüphe yoktu; asıl mesele ise, o vak'adan

sonra bir daha oraya dönüp dönemeyecekleri idi. Meselâ o havuzda bir daha yüzebilecekler miydi? Hey yarabbi! Ne zaman düşündü ise...

Peki ama İngiltereye gitmek ne oluyor? Hem de bu mevsimde? Neden Florida veya Hawaii'ye değil? Hayır, çünkü Dr Obispo ısrar etti, mutlaka İngiltere olacak. Zira araştırmaları onu icap ettiriyormuş, orada pek mühim bir şey keşfedilebilecekmiş. Eh, kendisi de Dr Obispo'ya hayır diyemezdi — şimdilik diyemezdi, daha diyecek halde değildi. Bundan başka, kendisi onsuz da edemezdi. Sinirleri, hazım cihazı — hepsi perişandı. İlâçsız uyuyamıyordu; sokakta bir polis görsün de kalbinin vuruşu bir iki atlama yapmasın, imkânsızdı. İstediğin kadar "Allah sevgidir, ölüm yoktur" de, yüzün morarmcaya kadar tekrar et dur, hiç faydası yoktu. İhtiyardı, hasta idi, ölüm yaklaştıkça yaklaşıyordu, eğer Dr Obispo hemen bir şeyler yapmazsa, çar-çabuk bir şey keşfedemezse...

Bu karanlık koridorda Mr Stoyte birden bire durdu. Endişeli bir sesle "Obispo," dedi, bu arada Hauberk hanımlar hapis edildikleri yerin kapısını hâlâ abanozla döğüyorlardı, "Obispo, cehennem diye bir şey olmadığına kat'iyyen emin misiniz? İsbat edebilir misiniz?"

Dr Obispo güldü. "Ayın öbür yüzünün yeşil fillerle meskûn olmadığını isbat edebilir misiniz?" diye sordu.

Mr Stoyte, sıkıntı içinde ısrar etti: "Hayır, ama ciddî söylüyorum..."

Dr Obispo şen bir tavırla cevap verdi: "Ben de ciddî söylüyorum. Tahkiki mümkün olmayan bir iddiayı isbat edemem." Mr Stoyte ile böyle şeyler üzerine konuştukları evvelce de olmuştu. İhtiyarın gayrı-mâkul korkusunu mantıkî delîller ile karşılamakta Dr Obispo nefis bir komiklik buluyordu.

Yavru, sessiz sessiz, dinliyordu. O, cehennemi *bilirdi,* ahlâksızlık günahları işleyince insanın başına neler geleceğini bilirdi — hani Meryem-Anamıza bir daha olmayacak diye söz verip de, yine olduruluveren günahlar gibi. Ama Meryem-Anamız öyle merhametli, öyle iyidir ki... Hem zaten, bütün kabahat de hep o Sigmund olacak hayvanındı; yoksa kendisinin niyeti hâlisti, Sigmund gelip araya girdi, kendisinin verdiği sö-

zün bozulmasına sebep oldu, ama Meryem-Anamız halden anlar. İşin kötü tarafı şu ki, bir keresinde Sigmund mecbur etmeden de oluvermişti. Ama bunda bile *hakikatte* kabahat yine kendisinin değildi. — Çünkü ne de olsa, o müthiş vak'a kendisini çok sarsmıştı; sıhhati bozulmuştu. Kendisi...

Mr Stoyte tekrar başladı: "Peki, sizce cehennemin var olması mümkün müdür?"

Dr Obispo, şen bir yüzle, "Her şey mümkündür" dedi. Kapının öbür tarafında ihtiyar cadıların yaygaralarından mâna çıkarabilmek için bir kulağını o tarafa verdi.

"Doğru olması için binde-bir ihtimal var mı? Yahut milyonda-bir?"

Dr Obispo sırıttı ve omuzlarını silkerek "Orasını Pascal'a sorun," dedi.

Bir saman çöpü bile olsa, ümitsizliğinden hemen sarılacak halde bulunan Mr Stoyte merakla sordu: "Pascal kim?"

Dr Obispo neş'esinden coşarak cevap verdi: "Sağ değil." Sonra "Çoktan göçüp gitmiş. Eh, haydi artık, Allah aşkına!" diye Mr Stoyte'u kolundan tuttu, hafifçe çekerek koridor boyunca yürüttü.

O müthiş kelime Mr Stoyte'un hayalinde ışıldayıp duruyordu. "Ama ben kat'î surette bilmek istiyorum," dedi.

"Bilmenize imkân olmayan şey hakkında kat'î bilgi!"

"Her halde buna ermenin bir yolu olacaktır."

"Yoktur. Yalnız bir çare var: ölmek, ondan sonra ne olacağını görmek." Başka bir tonla "Şu çocuk da hangi cehenneme gitti?" diyerek seslendi: "Millie!"

Küçük kız, ağzı burnu çukulata bulaşığı içinde, methaldeki şemsiyeliğin arkasından çıktı. Dolu bir ağızla "Gördünüz mü onları?" diye sordu.

Dr Obispo başını salladı. "Beni, passif korunma memuru sandılar," dedi.

Çocuk heyecanını belirten bir sesle "Haaa işte!" diye haykırdı. "Lâmbayı kırdırtan işte onlardan biri idi."

Dr Obispo emretti: "Millie, buraya gel." Çocuk geldi.

"Mahzenin kapısı nerede?"

Millie'nin yüzünden bir korku ifadesi geçti: "Kilitlidir."

Dr Obispo başını salladı. "Biliyorum" dedi, "ama Lady Jane anahtarları verdi." Üç büyük anahtar geçirilmiş bir halkayı cebinden çıkardı.

Çocuk fısıldadı: "Orada umacılar var ama."

"Umacılar bize bir şey yapmaz."

Millie devam etti: "Büyük-anne onların pek korkunç olduğunu söylüyor. Hem onlar kronik şeylermiş." Sesi ağlamaklı bir tona düştü. "Büyük-anne diyor ki, eğer aptese her gün vaktinde çıkmazsam onlar beni alıp götüreceklermiş. Ama yapamıyorum işte." Gözleri, yaşarmağa başladı. "Kabahat benim değil ki."

Dr Obispo, sabrı tükenerek, "Elbette değil," dedi, "Zaten hiç bir şey hiç kimsenin kabahati değildir. İnkıbaz bile. Haydi bakalım, şimdi bize mahzenin kapısını göster."

Hâlâ gözleri yaşlı olan Millie, başını silkti, "Korkarım," dedi.

"Ama sen mahzenin içine girecek değilsin ki. Yalnız bize kapısını göstereceksin, işte o kadar."

"Olmaz."

Dr Obispo okşayıcı bir dille "Senin gibi güzel bir hanım-kız bizi oraya götürmek istemesin, hiç böyle şey olurmu?" dedi.

Korkudan gelen bir inatla Millie başını silkip duruyordu. Dr Obisponun eli birden atılarak çukulata kutusunu çocuğun pençesinden kapıp aldı. "Kapının nerede olduğunu söylemedikçe sana *candy* yok!" dedi, sonra sinirli sinirli ilâve etti: "Şey... yâni *sweet* yok!"

Millie, hırçın bir çığlıkla çukulataları geri almaya savaştı; fakat Dr Obispo kutuyu başından yukarıya kaldırmış, öyle tutuyordu. "Mahzenin kapısını gösterirsen, veririm. Yoksa" dedi ve, kararının ciddî olduğunu belirtmek için, kutunun kapağını açtı, bir avuç dolusu çukulata alarak birer birer ağzına atmaya basladı. Şapırdata şapırdata yerken "Oh, ne güzel! değil mi? Aman, ne de tatlı! değil mi?" diyordu. "Biliyor musun ne iyi ettin de şu kapıyı göstermedin, bütün çukulatalar bana kaldı, şimdi hepsini ben yiyeceğim." Bir çukulata daha yedi, tadından bayılıyormuş gibi dudaklarını büzdü, gözlerini süzdü. "Ohhh, ne güzel! Ne âlâ!" Dudaklarını yaladı. "Zavallı Millie'-

cik, artık bir tanesini bile tadamayacak," dedi, bir çukulata daha aldı.

Nefis çukulata fondanları Dr Obispo'nun çeneleri arasında birer birer eridikçe, çocuk "Yapmayn, yemeyin" diye yalvarıyordu. Nihayet, oburluk kokruya üstün geldi. İşkence altında, itiraf edeceğini söyleyen bir mazlûm gibi bağırarak "Durun, durun, kapının nerede olduğunu göstereceğim" dedi.

Feryadı sihir gibi tesir etti. Dr Obispo hâlâ elinde kalmış olan üç fondanı tekrar içine koyarak, kutunun kapağını kapadı. "Haydi, gel öyleyse," dedi ve elini, tutması için çocuğa uzattı. Kız, "Verin bakalım kutuyu" diyordu. Diplomasi prensiplerini iyi bilen Dr Obispo başını silkti: "Yok, bizi kapıya götürmeden veremem."

Millie, kısa bir duraklama geçirdi; sonra yaptıkları pazarlığın kendisine yüklediği ağır mecburiyeti yerine getirmeğe karar verdi, Dr Obispo'nun elini tuttu.

Arkalarından gelen Jo Amca ve Yavru ile birlikte, methalden çıktılar. Geriye dönerek, koridordan, salondan, Kırım haritasının, bilârdo masasının yanından geçip, öteki koridora yürüdüler, oradan büyük bir kütüphaneye girdiler. Al pelüş perdeler inikti. Lâkin aralıklarından hafif bir ışık sızıyordu. Odanın içerisi kahve rengi, mavi ve kırmızı cildlerden tabakalar teşkil eden klâsik edebiyata dair eserlerle, yüksek tavana üç kadem kalıncaya kadar, çepe-çevre kaplanmıştı; boydan-boya uzanan mahun kornişli raflar üzerine de, muntazam aralıklarla, meşhur ölülerin büstleri oturtulmuştu. Millie, eli ile Dante'yi göstererek, mahrem bir eda ile fısıldadı: "İşte Lady Jane."

Mr Stoyte yanındakileri sıçratan bir nida ile "Allah aşkına söyleyin!" dedi, "Kafanızda hangi fikrin yeli esiyor? nedir maksadınız? Canım, ne halt etmeye geldik buraya?"

Dr Obispo aldırmadı. "Kapı nerede?" diye sordu.

Çocuk eli ile gösterdi. Dr hiddetle çıkıştı: "Ne demek istiyorsun?" Sonra anladı ki, kendisinin kitap dolu raflardan biri sandığı şey, hakikatte, sadece göz-boyasından ibaretti: Baş-piskopos Stillingfleet'in otuz-üç cildlik vâiz mecmuası ile Donatien Alphonse François, Marquis de Sade'ın (Dr Obispo bundan Beşinci Kontun hususî merakını derhal farketmişti) yetmiş-yedi

ciltlik külliyatı, üzerlerine cild taklidi deri kaplanmış kitap taklitlerinden başka bir şey değildi. Yakından muayene edince anahtar deliği de meydana çıktı..

Çocuk "Verin artık şekerlerimi," dedi.

Dr Obispo yeniden riske girmek niyetinde değildi, "Yok, hele dur bakalım, anahtar uyacak mı?" cevabını verdi.

Denedi ve ikinci harekette muvaffak oldu.

"Şimdi al malını" diye çukulata kutusunu Millie'ye uzatırken, bir taraftan da kapıyı açıyordu. Çocuk bir korku çığlığı ile kaçıp uzaklaştı.

Mr Stoyte endişeli-endişeli tekrar sordu: "Başınızda hangi fikrin yeli esiyor?"

Dr Obispo önündeki, beş-altı kadem aşağıda zifirî karanlıklara dalan merdivenin basamaklarına bakarak " Başımda yeli esen fikir," dedi, "kafamdaki büyük fikir, sizin, cehennem denilen bir yerin var olup olmadığını anlayacak hale düşmemenizdir, yâni hiç olmazsa şimdilik; belki de hayli uzun bir zaman. Allahın keremiyle!" ve ilâve etti: "Şimdi bir ışık tedarik edelim."

Kapının hemen iç tarafında bir raf üstünde "öküz-gözü" denilen şekilde, antikalaşmış iki fener duruyordu.

Dr Obispo birini aldı, salladı, burnuna yaklaştırıp kokladı. İçinde yağ vardı. İki feneri de yakarak birini Mr Stoyte'a verdi, ötekini kendi alıp öne düştü ve büyük bir dikkatle adım atarak basamakları inmeğe başladı.

Uzun bir iniş sonunda sarı kum-taşı içine oyulmuş dairevî bir odaya vardılar. Buradan dört geçit ağzı vardı. Bunlardan birini tuttular ve dar bir koridordan geçerek, ikinci bir odaya girdiler, bunun iki medhali daha vardı. Evvelâ bir kör geçit; sonra içi eskiden atılmış süprüntülerle dolu bir bodruma inen ikinci bir merdiven. Başka çıkar geçit yoktu; hayli zorlukla ve iki defa yollarını şaşırdıktan sonra, tekrar ilk hareket ettikleri dairevî odaya döndüler ve bu sefer başka bir geçit ağzından çıktılar. Bir merdivenden indiler; birbiri ardınca küçük odalar. Bunlardan biri alçı sıvalı idi ve duvarlarına on-sekizinci asrın ilk yıllarında bazı eller müstehcen şeyler çizmişti. Sür'atle geçtiler, kısa bir merdivenden inerek dört köşeli bir odaya girdiler, burada kayaya mail istikamette oyulmuş bir hava deliği

vardı ki, öbür nihayeti tâ uzakta beyaz ışıktan mini-mini bir *ellips* şeklinde görünüyordu. Bu yol da buralarda bitiyordu. Yine geriye döndüler. Mr Stoyte küfretmeğe başladı; fakat doktor araştırmaya devamda israr etti. Üçüncü geçit ağzını denediler. Bir geçit, bir sırada üç oda. Üçüncü odanın iki mahreci vardı: biri yukarıya doğru çıkıyordu, fakat biraz ötede duvarla kesilerek kapanmıştı; diğeri daha aşağı seviyede bir koridora iniyordu. Burada otuz-kırk kadem kadar ilerlediler, sol tarafta bir geçit ağzı belirdi. Dr Obispo fenerini o tarafa çevirince bunun tonozlu bir hücreye açıldığını ve hücrenin nihayetinde, *stucco* tezyinatlı bir ayaklık üzerinde Medici Venus'unun bir örneği dikilmiş olduğunu gördüler.

Mr Stoyte "Tû, Allah cezasını versin!" dedi, sonra zihnini saran düşüncelerden, âdeta bir nevi paniğe uğradı. Doktora yetişmek için seyirtirken "Aman Allahım, Obispo, nasıl gelebilmiş buraya, bu?" diye sordu.

Dr Obispo cevap vermedi, acele acele yoluna devam etti.

Doktorun arkasından koşmağa çalışan Mr Stoyte, içinden korkular geçirerek, "Çılgınlık bu," diye söylenip duruyordu.

"Düpe-düz çılgınlık. Doğrusu hiç hoşuma gitmedi. Hiç beğenmedim bunu, ben."

Dr Obispo sükûtunu bozdu. Bir kurt şetareti ile "Durun bakalım," dedi, "belki bir çaresini bulur, satın alarak Beverly Pantheon'a götürürüz." Sonra ilâve etti: "A, bu da ne?"

Tünelden büyükçe bir odaya çıktılar. Odanın ortasında taştan örülmüş sütun başlığı şeklinde bir üstüvane vardı, bunun iki yanında iki demir çubuk yükseliyordu. üst tarafta bunlara eklenmiş ufkî bir demir çubuktan aşağıya bir ip sarkıyordu.

Dr Obispo, Beşinci Kontun not defterinden bir parçayı hatırlayarak "Kuyu!" dedi.

Koşarcasına bir hızla, odanın öbür tarafındaki tünele gitti. Tünel içinde on kadem kadar ilerleyince karşısına iri başlı çivilerle bezenmiş, meşe ağacından ağır bir kapı çıktı. Dr Obispo anahtarları çıkararak bunlardan rasgele birini kilide soktu ve ilk denemede açmağa muvaffak oldu. Şimdi müstatil şekilde küçük bir odanın eşiğinde idiler. Elindeki fener, karşı duvarda başka bir kapı daha bulunduğunu gösterdi. Hemen ona doğru koştu.

Mr Stoyte fenerini, bir duvarı boydan boya kaplayan yüksek büfenin raflarına sıra-sıra dizilmiş teneke kutular ile kavanozlara gezdirdi ve hayretle "Sığır eti kenservesi!" dedi. Etiketleri okudu: "Biloxi Karidesleri. Dilinmiş Ananas, Pişmiş Boston-Fasulyası." Sonra Dr Obispo'ya döndü: "Size söylüyorum, Obispo, ben onu hiç beğenmedim," dedi.

Yavru, "Shoking" esansına bulanmış bir mendil çıkararak burnuna tutmuştu. Mendilin kıvrımları arasından belli belirsiz bir sesle "Ne koku!" diyor, bulantılar geçiriyordu: "Ne koku!"

Bu sırada, Dr Obispo anahtarları öteki kapının kilidinde denemekle meşguldü. Nihayet açtı. İçeriye ılık bir hava esti, daracık odayı, bir anda, tahammül edilemeyecek derecede mundar bir koku istilâ etti. Mr Stoyte "Aman Allahım!" dedi, bulantılar geçiren Yavru, mendilinin arkasından bir çığlık kopardı.

Dr Obispo, mundar hava cereyanı içinde, yüzünü buruştura buruştura ilerledi. Kısa bir koridordan geçince, üçüncü bir kapı ile karşılaştı, bu seferki, demir parmaklıklardan yapılmıştı, (Dr Obispo'nun aklından geçtiği gibi) bir zindan ölüm hücresinin kapısına benziyordu. Doktor lâmbasının ziyasını, demir parmaklıkların arasından öbür taraftaki müteaffin karanlığa çevirdi.

Küçük odada kalan Mr Stoyte ile Yavru ansızın bir hayret nidası, ve arkasından, bir lâhza sessizlikten sonra, Dr Obispo'nun ânî bir infilakla başlayıp birbirini takip ederek çınlayan keskin ve madenî kahkahalarını işittiler Kahkaha sesleri, zaptedilemez bir şiddetle artarak odanın daracık sahası içinde; önde, arkada, akisler hâsıl ediyordu.

Mr Stoyte, odanın açık kapısından hızla fırlayarak öbür taraftaki tünele girdi, Virginia da arkadan geliyordu. Dr Obispo'nun kahkahaları Mr Stoyte'u sinirlendirdi. Tünel içinde ilerlerken hiddetle bağırdı: "Nedir bu münasebetsiz...?" Fakat cümlesini yarıda kesti, yavaşça "A, o ne öyle?" dedi.

Obispo "Cenin halinde bir maymun" diye başladı; lâkin yine kahkaha infilâkı yüzünden sözüne devam edemedi, sanki göbeği üzerine bir darbe yemiş gibi, iki büklüm olmuş, gülmekten katılıyordu.

Yavru mendilinin arkasından "Aziz-Meryem" duasına başladı. Fenerlerin ziyası parmaklıkların öbür tarafındaki karanlıkları oyarak, ortaya, daracık bir şekiller ve renkler âlemi çıkarmıştı. Bu âlemin ortasında, alçak bir karyolanın kenarında oturan bir adam, kamaşmış gibi görünen gözlerini ziyaya dikmişti. Kızılımsı renkte sık ve kalın kıllarla kaplanmış bacakları çıplaktı. Üstünde yegâne libas olarak yırtık ve mundar bir gömlek vardı. Heybetli göğsüne ipekten, ve eskiden mavi renkte olduğu belli, geniş bir kurdele çaprazvari bağlanmıştı. Boynuna geçirilmiş bir ipin ucuna da mine ve altından ufak bir St George ve Ejder tasviri asılmıştı. Sırtı kamburlaşmış, küçük başı iki omuzu arasından ileriye doğru uzanmıştı. Garip ve hantal ellerinden biri ile sol baldırında, kıllar arasında, kızarmış görünen bir yarayı kaşıyordu.

Dr Obispo, nihayet sözünü tamamlayabildi: "Gelişip büyümesine müsait zaman bulmuş cenin halinde bir maymun. Muradına ermiş!" Gülme nöbeti tekrar başladı. İki nefes arasında parmağı ile işaret ederek "Hele bir yüzüne bakın!" dedi. Çenesini ve yanaklarını kaplayan sık bir çalı gibi gür kılların üst tarafında iki mavi göz, mağara gibi derin çukurlarından şaşkın-şaşkın bakıyordu. Kaş sayılacak hiç bir şey yoktu; buna mukabil, pis ve buruşuk alnının alt kenarı boydan boya kabararak, kalın bir çıkıntı teşkil etmişti.

Zifiri karanlık içinden fenerin ışık sahası içine ansızın bir maymumsu yüz daha girdi — bir yüz ki sadece daha az kıllı olması ile ötekinden farklı idi; bu sayede yalnız gözlerin üst tarafındaki iri çıkıntı değil, alt çene kemiğindeki tahavvül ile, kulakların ön tarafında, kemiklerin fazla büyümesinden ileri gelen kabarıklık da görülebiliyordu. Işık sahasına giren bu yüzü, sırtında damalı eski bir manto, boynunda cam boncuklardan bir gerdanlık bulunan bir beden takip etti.

Pörsük ve sarkık memelerin manzarasından gönlü bulanan Virginia, nefret ve istikrahla "A, kadınmış!" dedi.

Doktorun gülmesi yine başladı, hem bu sefer eskisinden daha gürültülü olarak.

Mr Stoyte, doktoru omuzundan yakaladı, şiddetle sarsarak sordu: "Bunlar kim?"

Obispo gözlerini sildi, derin bir nefes aldı; kahkaha sağanağı dinmiş, bir sükûtla sona ermişti. Tam ağzını açarak Mr Stoyte'a cevap vereceği sırada, gömlekli mahlûk birden bire dönerek, mantolu mahlûkun suratına bir tokat savurdu. Hantal elin iç tarafı önündeki yüzün bir yanağına rasgelmişti Mantolu mahlûk acı ve öfkesinden bir çığlık koparark, ışık sahasının dışına kaçtı. Şimdi gölgeler içinden kızgın sayhalar, hep küfür olacakmış da olamıyormuş gibi, mânalanamayan vıyaklamalar geliyordu.

Dr Obispo, yaygara arasında sesini yükselterek "Diz-bağı nişanını hâmil olan, Beşinci Gonister Kontu," dedi. "Öteki de ev-müdiresi."

"Peki ama, ne olmuş bunlara?"

Dr Obispo, lâkayt bir tavırla, "Hiç, sadece zaman," dedi.

"Zaman mı?"

Dr Obispo "Dişinin kaç yaşında olduğunu bilmiyorum ama" dedi, "Kont, — durun, bakayım, geçen Sonkânunda iki-yüz-bir yaşında idi."

Gölgeler içinde mânasından başka her şeyi tam küfür sayhaları hâlâ devam ediyordu.

Beşinci Kont, gözlerini fenerin ışığına dikmiş, hissiz hissiz bacağındaki yarayı kaşıyordu.

Dr Obispo sözlerine devam etti. Gelişme hızlarının yavaşlaması... Tekâmül mekanismlerinden biri... Anthropoid yaşlandıkça ahmaklaşır... İhtiyarlık ve sterol zehirlenmesi... Sazan balığının bağırsak florası... Kendisinin (Doktorun) keşfini Beşinci Kont çok evvelden biliyormuş...Sterol zehirlenmesi olmayınca ihtiyarlık olmaz... Belki ölüm de olmaz. Kazâ ölümleri bahisten hariç... Fakat bir taraftan da cenin halinde anthropoid, uzayan ömrü içinde, kemâle ermesine yetecek zamanı buluyor... Bundan daha güzel bir alay, bundan daha mükemmel bir oyun olamaz.

Besinci Kont. hiç istifini bozmadan. oturduğu yerde işeyiverdi. Karanlık içinden evvelkilerden daha keskin bir çığlık yükseldi. Kont yüzünü o tarafa çevirdi, boğuk bir gırtlak sesiyle; hemen-hemen unutularak, anlaşılmaz hale gelmiş müstehcen sözler homurdandı.

Dr Obispo "Artık başka tecrübelere lüzum yok" diyordu. "İlâcın tesirli olduğu meydanda. Hemen kullanmağa başlayabilirsiniz." Acı bir istihza ile tekrar etti: "Hemen başlayabilirsiniz."

Mr Stoyte hiç bir şey söylemedi.

Parmaklıkların öbür tarafında, Beşinci Kont ayağa kalktı, gerindi, esnedi, sonra ışığı karanlıktan ayıran hududa doğru bir iki adım yürüdü. Ev-müdiresinin çığlıkları şimdi daha hızlanmış, daha heyecanlanmıştı. Kont hiç oralı görünmüyordu, durdu, elinin içi ile geniş kurdelesini sıvazladı, sonra boynundaki nışanı parmakları ile yokladı; bir taraftan da, *Don Giovanni* serenadının maymunca bir tahatturu sayılabilecek garip seslerle homurdanıyordu. Mantolu mahlûkun sayhaları ürkek bir ton almış alçalmıştı, gölgeler içinde uzaklaşıyormuş gibi geliyordu. Beşinci Kont, yırtıcı bir kükreyişle fırlayarak, fener ışığının daracık âleminden çıkıp öte taraftaki karanlıklara daldı. Şimdi o taraftan koşuşma, hırlaşma sesleri geliyordu. Derken, bir çığlık yükseldi, darbeler, tekrar çığlıklar işitildi; sonra çığlıklar kesildi, karanlıktan, horlamayı andıran kesik kesik hırıltılarla hafifçe sayhalardan başka bir şey duyulmaz oldu.

Sükûtu Mr Stoyte bozdu. Yavaş ve tereddütlü bir sesle "İnsan bu hale ne kadar zamanda gelir, dersiniz?" diye sordu. "Yâni demek istiyorum ki, bu hal birden bire oluvermez ya... Aradan epiy zaman geçer... Hani insan uzun bir müddet hiç değişmeden kalır ya... Hem insana ilk görüşünde birden pek fena tesir ediyor, ama — galiba vakitleri hiç de fena geçmiyor. Yâni kendi hallerine göre demek istiyorum, tabiî." Ve ısrarla ilâve etti: "Sizce de öyle değil mi, Obispo?"

Dr Obispo karşısındakine bir müddet daha sessizce baktı, sonra başını geriye atarak yine gülmeye başladı.

SON